Київський національний університет будівництва і архітектури
Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

СОВІНСЬКИЙ ЄВГЕНІЙ ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 719

ДИСЕРТАЦІЯ

Метод комплексної реконструкції історичного середовища міст Поділля

191 – Архітектура та містобудування
19 – Архітектура і будівництво

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____Є. В. Совінський

Науковий керівник : Ковальська Гелена Леонідівна, доктор архітектури, професор

Київ – 2026

АНОТАЦІЯ

Совінський Є. В. **Метод комплексної реконструкції історичного середовища міст Поділля.** - Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 191 «Архітектура та містобудування» (галузь знань 19 «Архітектура та будівництво»). - Київський національний університет будівництва і архітектури, Київ, 2026.

У **вступі** дисертаційної роботи обґрунтовано актуальність дослідження комплексної реконструкції історичного середовища міст Поділля, визначено мету, завдання, об’єкт і предмет дослідження, його хронологічні, територіальні та типологічні межі, сформовано методичну основу роботи, визначено наукову новизну та практичне значення одержаних результатів.

Дослідження присвячене формуванню методу комплексної реконструкції історичного середовища міст Поділля на основі визначення його містобудівних, архітектурних та композиційно-просторових характеристик на макро-, мезо- та мікрорівнях і встановлення принципів їх взаємозв’язку у процесі реконструкції. Актуальність роботи зумовлена необхідністю переходу від фрагментарного опрацювання окремих об’єктів культурної спадщини до комплексного розгляду історичного середовища як взаємопов’язаної просторової системи.

У **першому розділі «Аналіз теорії і досвіду комплексної реконструкції історичного середовища міст Поділля»** визначено передумови дослідження комплексної реконструкції історичного середовища, уточнено зміст поняття комплексної реконструкції та проаналізовано основні методи реконструкції об’єктів культурної спадщини. Розглянуто сучасний стан наукових досліджень у галузі реконструкції історичного середовища та узагальнено вітчизняний і зарубіжний досвід його комплексної реконструкції. Встановлено, що історичне середовище не може розглядатися лише як сукупність окремих пам’яток, оскільки його цілісність визначається взаємозв’язками між містобудівною структурою, кварталами, забудовою, окремими об’єктами культурної спадщини, відкритими просторами та природно-ландшафтним компонентом. На цій основі

обґрунтовано необхідність багаторівневого дослідження історичного середовища.

У **другому розділі «Методологічні основи комплексної реконструкції історичного середовища міст»** сформовано методологічні засади дослідження. Проаналізовано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження історичного середовища, визначено їх предмет, масштаб застосування та можливості комплексного використання. Обґрунтовано трирівневу структуру дослідження, що охоплює макрорівень міської структури, мезорівень кварталів і фрагментів міського середовища та мікрорівень окремих об’єктів. Визначено роль історико-генетичного, морфологічного, архітектурно-композиційного, соціально-поведінкового, документального, натурного, геоінформаційного, об’ємно-просторового та графоаналітичного методів. Окрему увагу приділено комплексному 3D-моделюванню як інструменту просторової інтеграції різнорідних даних та аналізу історичного, сучасного і проєктного станів середовища.

У **третьому розділі «Виявлення потенціалу до реконструкції середовища історичного міста»** здійснено апробацію запропонованого методу на репрезентативній вибірці історичних міст і містечок Поділля. Проведено їх типологізацію за характером та розташуванням історичного містоформівного ядра, виконано комплексний аналіз історичного середовища на макро-, мезо- та мікрорівнях, визначено його ціннісні характеристики, стан збереження та потенціал реконструкції. За допомогою композиційного 3D-моделювання досліджено просторові взаємозв’язки, висотні співвідношення, силуети, панорами, видові коридори, відкриті простори та композиційні домінанти історичного середовища. Сформовано та апробовано сценарії комплексної реконструкції. На основі отриманих результатів розроблено універсальну логічну модель застосування методу, що передбачає формування вибірки історичних міст, виявлення містоформівного ядра та типологізацію, збір і систематизацію даних, багаторівневий аналіз, оцінювання цінності, збереженості та потенціалу, GIS- і 3D-інтеграцію, виявлення проблемних зон, добір принципів і прийомів реконструкції, сценарне моделювання та

верифікацію рішень.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що вперше встановлено види комплексної реконструкції історичного середовища та визначено типи об'єктів, що є предметом реконструкції, відповідно до їх просторового рівня та характеру історичного середовища; визначено взаємозв'язок між окремим об'єктом культурної спадщини, групою об'єктів, кварталом, історичним ареалом та міською структурою і обґрунтовано необхідність їх взаємопов'язаного опрацювання; визначено метод комплексної реконструкції історичного середовища міст Поділля, що ґрунтується на послідовному виявленні та взаємоузгодженні характеристик історичного середовища на макро-, мезо- та мікрорівнях.

Удосконалено положення щодо збереження цілісності історичного середовища шляхом урахування взаємозв'язку між втратою образу окремих об'єктів культурної спадщини та зміною характеру середовища; термінологічний апарат дослідження комплексної реконструкції історичного середовища; типологію історичних міст і містечок Поділля за розташуванням та характером історичного містоформівного ядра.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання розробленого методу під час наукових досліджень історичного середовища, розроблення та коригування нормативно-методичних документів і науково-проєктної документації, проєктування та реконструкції історично сформованих міських територій, а також в освітньому процесі підготовки фахівців архітектурно-містобудівної спеціальності. Результати дослідження впроваджено в діяльність Управління містобудування та архітектури Вінницької обласної військової адміністрації, у проєктну практику Вінницької філії Державного науково-дослідного та проєктно-вишукувального інституту «НДІпроектреконструкція» та в освітній процес. Запропонований авторський алгоритм доповнення і верифікації історико-архітектурних даних та модель 3D-композиційного аналізу можуть використовуватися для обґрунтування проєктних рішень щодо реконструкції історичного середовища.

Результати дисертаційного дослідження представлені у 7 наукових працях,

з яких 3 статті у фахових наукових виданнях України та 4 тези доповідей наукових конференцій і науково-педагогічного форуму.

Ключові слова: комплексна реконструкція, історичне місто, міста Поділля, культурна спадщина, історичний ареал, містоформуюче ядро, традиційний характер середовища, просторова автентичність, макрорівень, мезорівень, мікрорівень, 3D-моделювання.

ABSTRACT

Sovinskyi Yevhenii Vasylovych Method for the Comprehensive Reconstruction of the Historic Urban Environment in Podillia. - Qualifying research work (manuscript).

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in Specialty 191 "Architecture and Urban Planning" (Field of Study 19 "Architecture and Construction"). — Kyiv National University of Construction and Architecture, Kyiv, 2026.

The **Introduction** of the dissertation substantiates the relevance of research into the comprehensive reconstruction of the historic environment of the cities of Podillia, defines the aim, objectives, object and subject of the research, its chronological, territorial and typological boundaries, establishes the methodological framework of the study, and determines the scientific novelty and practical significance of the obtained results.

The study is focused on developing a method for the comprehensive reconstruction of the historic environment of the cities of Podillia based on identifying its urban-planning, architectural, and compositional-spatial characteristics at the macro-, meso-, and micro-levels and establishing the principles of their interrelationship in the reconstruction process. The relevance of the study is determined by the need to move from fragmented approaches to individual cultural heritage sites towards a comprehensive consideration of the historic environment as an interconnected spatial system.

The **first chapter, “Analysis of the Theory and Experience of Comprehensive Reconstruction of the Historic Environment of the Cities of Podillia,”** identifies

the prerequisites for studying the comprehensive reconstruction of the historic environment, clarifies the concept of comprehensive reconstruction, and analyses the main methods of reconstructing cultural heritage sites. The current state of academic research in the field of historic environment reconstruction is examined, and Ukrainian and international experience of its comprehensive reconstruction is generalised. It is established that the historic environment cannot be regarded merely as an aggregate of individual heritage sites, since its integrity is determined by the interrelationships between the urban-planning structure, urban blocks, buildings, individual cultural heritage sites, open spaces, and the natural-landscape component. On this basis, the necessity of a multilevel study of the historic environment is substantiated.

The **second chapter, "Methodological Foundations of the Comprehensive Reconstruction of the Historic Environment of Cities,"** establishes the methodological foundations of the study. General scientific and specialised research methods for studying the historic environment are analysed, and their subject matter, scale of application, and possibilities for integrated use are determined. A three-level structure of the study is substantiated, encompassing the macro-level of the urban structure, the meso-level of urban blocks and fragments of the urban environment, and the micro-level of individual sites. The roles of historical-genetic, morphological, architectural-compositional, socio-behavioural, documentary, field, geographic information, volumetric-spatial, and graph-analytical methods are determined. Particular attention is paid to comprehensive 3D modelling as a tool for the spatial integration of heterogeneous data and the analysis of the historical, current, and projected states of the environment.

The **third chapter, "Identification of the Reconstruction Potential of the Historic City Environment,"** tests the proposed method on a representative sample of historic cities and towns of Podillia. The cities and towns are typologised according to the character and location of their historic city-forming core; a comprehensive analysis of the historic environment is carried out at the macro-, meso-, and micro-levels; and its value characteristics, state of preservation, and reconstruction potential are determined. Compositional 3D modelling is used to examine spatial relationships, height proportions, silhouettes, panoramas, view corridors, open spaces, and

compositional dominants of the historic environment. Comprehensive reconstruction scenarios are developed and tested. Based on the results obtained, a universal logical model for applying the method is developed. It includes the formation of a sample of historic cities, identification and typologisation of the city-forming core, collection and systematisation of data, multilevel analysis, assessment of value, preservation, and reconstruction potential, GIS and 3D integration, identification of problem areas, selection of reconstruction principles and techniques, scenario modelling, and verification of solutions.

The scientific novelty of the obtained results lies in the fact that, for the first time, preliminary types of comprehensive reconstruction of the historic environment have been established and the types of objects constituting the subject of reconstruction have been determined according to their spatial level and the character of the historic environment; the interrelationship between an individual cultural heritage site, a group of sites, an urban block, a historic area, and the urban structure has been identified, and the necessity of their interconnected consideration in the reconstruction process has been substantiated; and a method for the comprehensive reconstruction of the historic environment of the cities of Podillia has been developed, based on the successive identification and coordination of the characteristics of the historic environment at the macro-, meso- and micro-levels.

The provisions concerning the preservation of the integrity of the historic environment have been improved by taking into account the relationship between the loss of the image of individual cultural heritage sites and changes in the character of the environment; the terminology of research into the comprehensive reconstruction of the historic environment has been refined; and the typology of historic cities and towns of Podillia has been improved according to the location and character of their historic city-forming core.

The practical significance of the obtained results lies in the possibility of applying the developed method in academic research of the historic environment, in the development and adjustment of regulatory and methodological documents and research and design documentation, in the design and reconstruction of historically formed urban areas, as well as in the educational process for training specialists in architecture

and urban planning. The research results have been implemented in the activities of the Department of Urban Planning and Architecture of the Vinnytsia Regional Military Administration, in the design practice of the Vinnytsia Branch of the State Research, Design and Survey Institute "NDIproektrekonstruktsia," and in the educational process. The proposed author-developed algorithm for supplementing and verifying historical and architectural data and the model of 3D compositional analysis can be used to substantiate design solutions for the reconstruction of the historic environment.

The results of the dissertation research are presented in 8 scientific publications, including 4 articles in professional scientific journals of Ukraine and 4 conference papers presented at scientific conferences and a scientific-pedagogical forum. The main results of the research were presented and discussed at scientific conferences and a scientific-pedagogical forum.

Keywords: comprehensive reconstruction, historic city, cities of Podillia, cultural heritage, historic area, city-forming core, traditional character of the environment, spatial authenticity, macro-level, meso-level, micro-level, 3D modelling.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Совінський Є. В., Гончарова І. В. Формування методу присвоєння назв пам'яткам на прикладі пам'яток житлової архітектури в Україні. *Регіональні проблеми архітектури та містобудування*. Одеса : ОДАБА, 2025. Вип. 19. С. 199–210. DOI: https://doi.org/10.31650/2707-403X-2025-19-199-210. URL: https://axi-pnam.com.ua/images/Csa/AxiPnam19_20.pdf [198].

2. Совінський Є.В., Губанов О. В., Гончарова І. В. Комплексні дослідження територій з історико-культурною спадщиною на прикладі центрального історичного ареалу м. Вінниці. *Архітектурний вісник Київського національного університету будівництва і архітектури*. Київ : КНУБА, 2026. Вип. 35–36. С. 103–115. DOI: https://doi.org/10.32347/2519-8661.2026.35-36.103-115. URL: https://av.knuba.edu.ua/article/view/355222 [199].

3. Совінський Є. В. Проблема втрати образу пам'яток культурної спадщини в історичному міському середовищі. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія: технічні науки*. Хмельницький : Хмельницький національний університет, 2026. Вип. 369 (5). С. 213-219. DOI: https://doi.org/10.31891/2307-5732-2026-369-27. URL: https://heraldts.khmnu.edu.ua/index.php/heraldts/article/view/2796 [201].

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

4. Совінський Є. Проблема втрати образу об'єктів культурної спадщини у наслідок робіт реконструкції. *Енергоефективність в галузях економіки України : збірник тез Міжнародної науково-технічної конференції, 19–21 листопада 2025 р.* Вінниця : Вінницький національний технічний університет, 2025. URL: https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/mn/egeu2025/schedConf/presentations [202]

5. Совінський Є. Методи реконструкції об’єктів культурної спадщини. *Сучасна архітектурна освіта. Територіальні громади: архітектура у період відновлення : збірник тез Всеукраїнської наукової конференції, 20 листопада 2025 р.* Київ : Київський національний університет будівництва і архітектури, 2025. URL: https://www.knuba.edu.ua/zaproshuyemo-do-uchasti-u-naukovij-konferencziyi-suchasna-arhitekturna-osvita-terytorialni-gromady-arhitektura-u-period-vidnovlennya/ [203]

6. Совінський Є., Ковальська Г. Л. Історико-архітектурний опорний план як інструмент збереження традиційного характеру середовища м. Вінниці. *Молодіжна наука заради миру та розвитку : збірник матеріалів IV Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої Всесвітньому дню науки, 28–29 листопада 2025 р.* Чернівці : Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2025. С. 128–134. URL: https://media.chnu.edu.ua/media/xbohwmq1/materialy-ysfdp-2025-rmv-_compressed.pdf [204]

7. Гончарова І. В., Совінський Є. В., Ємельянова О. І., Непочатих Є. А., Точена С. Г. Застосування методу композиційного 3D-моделювання у формуванні компетентностей майбутніх архітекторів для комплексної реконструкції середовища. *Інноваційні технології в освіті : збірник матеріалів Міжнародного науково-педагогічного форуму, 9–10 жовтня 2025 р.* Івано-Франківськ : ІФНТУНГ, 2025. ISBN 978-966-694-498-9. URL: https://tr.ee/GhlJBmyKqz [205].

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ 2
СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ 9
ЗМІСТ 11
ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК 13
ВСТУП 16
РОЗДІЛ 1. АНАЛІЗ ТЕОРІЇ І ДОСВІДУ КОМПЛЕКСНОЇ РЕКОНСТРУКЦІЇ ІСТОРИЧНОГО СЕРЕДОВИЩА МІСТ ПОДІЛЛЯ 24
1.1. Визначення передумов дослідження комплексної реконструкції середовища 24
1.2. Поняття комплексної реконструкції середовища та методи реконструкції об’єктів 31
1.3. Стан наукових досліджень в галузі реконструкції історичного середовища 40
1.4. Досвід комплексної реконструкції історичного середовища міст 61
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1 86
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ КОМПЛЕКСНОЇ РЕКОНСТРУКЦІЇ ІСТОРИЧНОГО СЕРЕДОВИЩА МІСТ 88
2.1. Аналіз загальнонаукових методів дослідження історичного середовища 88
2.2. Аналіз спеціальних методів дослідження історичного середовища 95
2.3. Комплексне 3D-моделювання та об'ємно-просторовий аналіз 96
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2 99
РОЗДІЛ 3. ВИЯВЛЕННЯ ПОТЕНЦІАЛУ ДО РЕКОНСТРУКЦІЇ СЕРЕДОВИЩА ІСТОРИЧНОГО МІСТА 101
3.1. Формування репрезентативної вибірки та типологізація історичних міст і містечок Поділля 101
3.2. Комплексний аналіз історичного середовища репрезентативних міст Поділля на макро-, мезо- та мікрорівнях 120
3.3. Виявлення потенціалу комплексної реконструкції засобами композиційного 3D-моделювання 153
3.4. Універсальна логічна модель пристосування методу комплексної

реконструкції історичного середовища міст Поділля 171
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3 176
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ 178
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 181
ДОДАТОК А 205
ДОДАТОК Б 207
ДОДАТОК В 211
ДОДАТОК Г 216

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Реставрація - як комплекс науково обґрунтованих заходів, спрямованих на збереження автентичних елементів пам’ятки та відновлення її первісного вигляду без домислів. Принцип мінімального втручання і максимальне збереження автентичності матеріалу, конструкцій, фактури [207, 208].

Консервація - зупинка процесів руйнування шляхом стабілізації фізичного стану пам’ятки без втручання у її форму. Це часто перший етап реставраційних робіт. зміцнення кладки, очищення від рослинності, облаштування тимчасового накриття, що ставить за мету забезпечити збереження автентичного матеріалу й історичних нашарувань [207, 208]

Реновація - це оновлення або модернізація історичної будівлі, часто із заміною старих елементів на нові, що відповідають сучасним вимогам експлуатації,допускає суттєву зміну первісного вигляду та використання сучасних матеріалів.У сфері культурної спадщини реновацію застосовують лише для об’єктів, що не мають статусу пам’ятки, або для адаптації вторинних просторів [207, 208]

Ревіталізація - це наповнення історичного середовища новим життям, тобто пристосування об’єкта або території до сучасних функцій при збереженні його культурної цінності. Поняття увійшло в європейську практику в 1970–1980-х роках, коли постіндустріальні міста шукали баланс для браунфілдів.Тобто актуалізація цінності через сучасну функцію, а не фізичне відтворення [207, 208]

Джентрифікація - соціально-економічний процес, при якому історичні або занедбані квартали оновлюються та заселяються заможнішими мешканцями. Як наслідок покращення інфраструктури, але також втрата автентичного соціокультурного контексту, витіснення корінних мешканців поняття введене Рут Ґласс (1964 р.) для опису процесів у Лондоні. [207, 208]

Регенерація - комплексний процес оновлення історичного або деградованого міського середовища, що поєднує архітектурні, соціальні та економічні заходи.Зосереджується на цілісних територіях (районах, промзонах, waterfront-зонах) приклад урбаністичні програми типу *Urban Regeneration* у

Великій Британії [207, 208]

Реабілітація - повернення об’єкта до придатного стану для сучасного використання, із частковим відновленням функції або структури. Як форма адаптації до нових потреб без втрати автентичності. Перетворення старої лікарні на музей або адміністративний центр [207, 208]

Ревалоризація (від *re-value* - “переоцінити”) - це переосмислення і відновлення культурної, символічної чи соціальної цінності об’єкта. Це процес комунікативний, який може супроводжувати будь-яку інтервенцію, але не належить до категорії будівельних робіт. Наприклад, популяризація архітектурного модернізму або відкриття пам’ятки для туристичного відвідування після довгих років ізоляції — це ревалоризація без реконструкції. Як приклад об'єкти, що були приховані секретним статусом або обмеженим доступом (тюрми, наука, військові) [207, 208]

Комплексна реконструкція історичного середовища - це пропонований науково обґрунтований, поетапний процес збереження, відновлення, регенерації, адаптації та узгодженого розвитку історично сформованої міської території, що здійснюється на основі середовищного підходу.

Традиційний характер середовища - історично сформований та візуально виражений вигляд забудови, ландшафту й просторової організації певної території, що відображає її культурні, архітектурні, соціальні та містобудівні традиції й зберігає свою цілісність і впізнаваність протягом тривалого часу.

Збіднене середовище - міський або просторовий контекст, що втратив більшу частину своїх історичних, архітектурних, естетичних чи функціональних цінностей унаслідок хаотичної забудови, руйнувань, типової уніфікації або тривалої відсутності належного догляду та розвитку.

Ціннісний елемент - окремий об’єкт, споруда, фрагмент забудови, елемент ландшафту чи функціонально-просторовий компонент середовища, який має виражену історичну, архітектурну, художню, меморіальну або містобудівну цінність і підлягає обов'язковому збереженню чи врахуванню при проектуванні.

Просторова автентичність - властивість міського середовища або території зберігати справжність і первинність своїх історичних параметрів,

зокрема планувальної структури, масштабів, трасування вулиць, парцеляції (розподілу ділянок) та взаємозв'язку між будівлями й відкритими просторами.

Потенціал реконструкції - сукупність просторових, економічних, соціальних та залишкових архітектурно-історичних ресурсів території чи будівлі, які визначають можливість їх якісного відновлення, адаптації до сучасних потреб, модернізації чи регенерації без втрати цінних характеристик.

Реконструкція історичного міста - комплексний містобудівний, архітектурний та соціально-економічний процес відновлення, збереження та гармонійного розвитку історично сформованої території міста, який поєднує збереження культурної спадщини із її адаптацією до сучасних умов життєдіяльності.

ВСТУП

Актуальність теми дослідження покликана потребою врегулювання відносин у сфері освоєння центральних районів історичних міст України. Сукупність соціально-економічних факторів спонукає ринок до активного освоєння земель та об'єктів нерухомості в історичних ареалах міст, що в свою чергу впливає на зміну традиційного характеру середовища. З кожним будівельним сезоном кількість об'єктів, що формують такі території і піддаються впливу забудовника збільшується. Це об'єкти що чітко класифіковані історико-архітектурними опорними планами історичних міст як об’єкти культурної спадщини.[1] Далеко не завжди вони отримують підсилення свого образу та місця в ієрархії середовища. Проблема полягає у втраті образу середовища та окремих пам’яток через ремонтні підходи без послідовності виконання глибоких архітектурних, інженерних, архівно-бібліографічних досліджень, що тягне за собою знищення автентики, колориту, ідентичності інколи навіть втрату предмету охорони. Вагомим інструментом врахування факторів ризику, а також встановлення ієрархії об'єктів в середовищі може бути – комплексна реконструкція.

Реконструкція як галузь, що включає комплекс методів інвазивного управління середовищем історичних міст - одна з ключових галузей сучасної архітектурної та містобудівної науки, що формується на перетині історії, архітектури, урбаністики, культурології та охорони спадщини. Її головна мета полягає у збереженні матеріальної та нематеріальної автентичності історичного середовища при одночасній інтеграції його в сучасне міське життя. Комплексна реконструкція є особливо актуальною для України, де значна частина історичних міст зазнала руйнації своїх візуальних образів внаслідок урбанізаційного тиску, воєнних та революційних подій, політики знищення пам'яток та культурних шарів, та самої пам'яті, що спонукало до втрати та викривлення композиційних основ традиційного середовища проживання.

Під реконструкцією історичного міста розуміють системний процес відновлення, оновлення та адаптації історично сформованої міської структури з

метою забезпечення її життєздатності функціональної придатності та культурної цінності. На відміну від реставрації, яка спрямована на збереження первісного вигляду об’єктів, реконструкція передбачає більш глибоку трансформацію простору з урахуванням сучасних потреб, але без порушення історичної ідентичності.

З метою вирішення поставленої проблеми в дисертаційній роботі досліджено методи здійснення комплексної реконструкції історичного середовища, а також наукові роботи, пов'язані з заходами щодо збереження традиційного характеру середовища. Як основу було розглянуто праці українських та закордонних науковців, що досліджували проблему збереження цінності історичного середовища в контексті соціології, історії та культури.

Наукових праць у галузі реконструкції історичного середовища у різний час підготовлено досить багато. Проте з плином часу підходи до питання збереження традиційного характеру середовища змінюються відповідно до суспільно-політичних, економічних, культурних, воєнних викликів часу. Реконструкція як поняття розділилась за рядом піднапрямків: ревіталізація, реновація, реабілітація і.т.д. Вивчення наявного дуже різноманітного матеріалу, що стосується реконструкції історичного середовища, вказує на те, що ця тема є актуальною та перебуває на стадії формування, а також і безпосереднього впровадження. Більше позитивних практик ми зустрічаємо у світовому досвіді. В Україні ж, не дивлячись на напрацьовані законодавчі акти, а також певну кількість підзаконних нормативно-правових документів, все ще замало успішних кейсів середовищного підходу у реконструкції.

Проаналізувавши наявні наукові дослідження вдалось встановити, що на даний момент аналогічних комплексних досліджень не проводилось. Разом з тим, у час ведення гібридної війни у абсолютно новому ракурсі постає питання маркування простору та побудові ідентичності громади через розуміння шарів культурного ландшафту. Тому вважаємо розкриття цієї теми необхідним та своєчасним.

Аналізуючи вже реалізовані приклади та теоретичну основу реконструкції об'єктів культурної спадщини, зокрема на теренах Поділля, автором

запропоновано поняття комплексна реконструкція історичного середовища. У теоретичному вимірі реконструкція історичного міста постає як багаторівневий процес подолання розриву між статичною охороною спадщини та динамікою сучасного урбанізму. Застосування поняття «комплексної реконструкції історичного середовища» базується на усвідомленні того, що збереження лише окремих пам'яток за наявності деградованого фону веде до їхньої просторової ізоляції.

Фундаментом запропонованої методології є параметри «просторової автентичності» — первинні модулі парцеляції, силуетні лінії, характер взаємозв'язку забудови з природним рельєфом та гідрографією.

У реальній практиці історичних міст Поділля проєктувальник здебільшого стикається зі «збідненим середовищем», де втрата цілісності вимагає точної ідентифікації кожного вцілілого «ціннісного елемента» (від оборонних мурів до реліктових дерев та історичних трасувань). Оцінка наявного «потенціалу реконструкції» дозволяє перейти від пасивної фіксації деградації до керованої інвазивної регенерації.

Актуальною залишається потреба розробки теоретичних засад і практичних моделей з методики комплексної реконструкції історичного середовища міст Поділля на прикладі історичного ареалу міста Вінниці.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконується згідно з міжнародними конференціями про охорону культурної спадщини, державними програмами і законодавчими актами. Зокрема, виконано на основі положень Закону України «Про охорону культурної спадщини» 8 червня 2000 року зі змінами № 4579-IX від 21.08.2025.

Робота, її висновки і результати виконані в межах науково-дослідної роботи кафедри теорії архітектури і архітектурного проектування Київського національного університету будівництва і архітектури «Теоретичні основи цивільної і промислової архітектури» на період 2023-2028 рр. (No держреєстрації 0123U100260).

Мета дослідження: формування методу комплексної реконструкції історичного середовища міст Поділля на основі визначення його містобудівних,

архітектурних та композиційно-просторових характеристик на макро-, мезо- та мікрорівнях і встановлення принципів їх взаємозв’язку у процесі реконструкції.

Завдання дисертаційного дослідження:

- проаналізувати та узагальнити результати попередніх наукових досліджень, вітчизняних і світових практик, законодавства щодо комплексної реконструкції історичного середовища;

- уточнити зміст поняття комплексної реконструкції історичного середовища;

- дослідити передумови проведення комплексної реконструкції історичного середовища міст Поділля;

- визначити принципи та прийоми реконструкції історичного середовища міст Поділля;

- провести комплексний аналіз історичного середовища репрезентативних міст Поділля на макро- мезо- та мікрорівнях;

- апробувати метод комплексної реконструкції історичного середовища міст Поділля;

- провести цифрову перевірку рішень з використанням 3D-моделювання;

- сформувати універсальну логічну модель застосування методу комплексної реконструкції історичного середовища міст Поділля.

Об’єкт дослідження – історичне середовище міст Поділля.

Предмет дослідження – метод комплексної реконструкції історичного середовища міст Поділля.

Межі дослідження – хронологічні: від кінця XIX ст. до сьогодення; територіальні: міста Поділля, що занесені до переліку історичних міст; типологічні: історичні міста та їх історичні ареали.

Методи дослідження.

Загальна методика даного дослідження базується на комплексному підході, який включає методи: історико-генетичний, морфологічний, архітектурно-композиційний, соціально-поведінковий, іконографічний (картографічних. іконографічних, історичних матеріалів, проектної документації), натурний, геоінформаційний, об’ємно-просторовий та графоаналітичний (систематизація

отриманих результатів за допомогою 3D, порівняльного аналізу, моделювання і структурування). Апробація розроблених методик та порівняльний аналіз результатів.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що:

Вперше:

- визначено метод комплексної реконструкції історичного середовища міст Поділля, що ґрунтується на послідовному виявленні та взаємоузгодженні характеристик історичного середовища на макро-, мезо- та мікрорівнях: містобудівної структури міста, просторової організації кварталів і композиційно-просторових характеристик окремих об’єктів.

- запропоновано принципи комплексної реконструкції історичного середовища, зокрема принципи пріоритету історично достовірних даних, контекстуальності нової забудови, збереження традиційного характеру середовища, цілісності історичного середовища, диференціації за містоформуючим типом, цифрової перевірки рішень, соціальної життєздатності, функціональної життєздатності, ландшафтної інтеграції.

Удосконалено:

- термінологічний апарат шляхом уточнення понять, що характеризують рівні реконструкції, типи історичного містоформуючого ядра та взаємозв’язки між об’єктами культурної спадщини і міським середовищем;

- процедуру розробки меж та режимів використання пам’яток на основі 3D аналізу історичного середовища за допомогою виявлених принципів та прийомів комплексної реконструкції історичного середовища міст Поділля;

- типологію історичних міст і містечок Поділля за розташуванням та характером історичного містоформуючого ядра, що визначає специфіку взаємодії історичної планувальної структури, об’єктів культурної спадщини, природно-ландшафтного компонента та сучасної міської тканини.

Отримали подальший розвиток:

- методи цифрової перевірки рішень з використанням GIS і 3D-моделювання для перевірки сценаріїв впливу на видимість, силует, висотність, панорами, функціональні зв'язки та збереженість середовища.

Практичне значення одержаних результатів. Основні теоретичні положення, методичні розробки, практичні результати та висновки дисертаційного дослідження можуть бути використані у подальших наукових дослідженнях з питань реконструкції історичного середовища, при розробленні та коригуванні нормативно-методичних документів і науково-проєктної документації, у проєктуванні та реконструкції історично сформованих міських територій, а також в освітньому процесі підготовки фахівців архітектурно-містобудівної спеціальності.

Результати дослідження впроваджено в діяльність Управління містобудування та архітектури Вінницької обласної військової адміністрації під час опрацювання науково-проєктної документації та історико-архітектурних опорних планів міст Вінниччини; у проєктну практику Вінницької філії Державного науково-дослідного та проєктно-вишукувального інституту «НДІпроектреконструкція»; а також в освітній процес підготовки студентів архітектурних спеціальностей.

Розроблений авторський алгоритм доповнення та верифікації історико-архітектурних даних із залученням особистих архівів архітекторів та архівів проєктних інститутів застосовано для підвищення обґрунтованості проєктних рішень щодо реконструкції історичного середовища та відновлення втрачених архітектурних елементів. Запропонована модель 3D-композиційного аналізу може використовуватися для оцінювання впливу проєктних рішень на просторову структуру, силуети та панорами історичних територій.

Особистий внесок здобувача. Усі результати дисертаційного дослідження, що виносяться на захист, отримані здобувачем самостійно. Підготовку до друку та публікацію наукових праць у співавторстві здійснено спільно з Ковальською Г. Л., Гончаровою І. В. та Губановим О. В. У статті «Формування методу присвоєння назв пам’яткам на прикладі пам’яток житлової архітектури в Україні» [198] здобувачем здійснено аналіз особливостей формування назв пам’яток житлової архітектури та обґрунтовано необхідність системного підходу до їх присвоєння. У статті «Комплексні дослідження територій з історико-культурною спадщиною на прикладі центрального історичного ареалу

м. Вінниці» [199] здобувачем розкрито особливості комплексного дослідження історичного середовища центрального історичного ареалу м. Вінниці, визначено взаємозв’язки між його містобудівними, архітектурними та історико-культурними складовими та сформульовано відповідні висновки. У праці «Історико-архітектурний опорний план як інструмент збереження традиційного характеру середовища м. Вінниці» [204] здобувачем здійснено аналіз традиційного характеру історичного середовища м. Вінниці та обґрунтовано роль історико-архітектурного опорного плану як інструменту його збереження. У колективній праці «Застосування методу композиційного 3D-моделювання у формуванні компетентностей майбутніх архітекторів для комплексної реконструкції середовища» здобувачем розкрито можливості застосування композиційного 3D-моделювання для аналізу просторової структури історичного середовища та обґрунтовано його використання у формуванні компетентностей майбутніх архітекторів.

Інші результати дисертації, викладені в одноосібних наукових працях, тезах доповідей, отримані здобувачем самостійно. Перелік наукових праць та характер авторства наведено у списку опублікованих праць за темою дисертації.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дисертаційного дослідження доповідались на чотирьох наукових конференціях та науково-педагогічному форумі: Міжнародній науково-технічній конференції «Енергоефективність в галузях економіки України» (м. Вінниця, 19–21 листопада 2025 р.); Всеукраїнській науковій конференції «Сучасна архітектурна освіта. Територіальні громади: архітектура у період відновлення» (м. Київ, 20 листопада 2025 р.); IV Міжнародній науково-практичній конференції «Молодіжна наука заради миру та розвитку», присвяченій Всесвітньому дню науки (м. Чернівці, 28–29 листопада 2025 р.); Міжнародному науково-педагогічному форумі «Інноваційні технології в освіті» (м. Івано-Франківськ, 9–10 жовтня 2025 р.).

Публікації за результатами дослідження. Результати дисертаційного дослідження представлені у 7 наукових працях: у фахових наукових виданнях України – 3 статті; 4 тези доповідей наукових конференцій та науково-

педагогічного форуму.

Обсяг і структура роботи. Дисертаційна робота складається із анотації, списку публікацій, термінологічного словника, вступу, трьох розділів із висновками, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Результати дослідження викладені на 237 сторінках, включаючи основну текстову частину дисертації зі 156 сторінок, 24 сторінок списку використаних джерел (210 найменувань), а також додатки на 33 сторінках, з них 4 сторінок акти впровадження результатів дисертації.

РОЗДІЛ 1. АНАЛІЗ ТЕОРІЇ І ДОСВІДУ КОМПЛЕКСНОЇ РЕКОНСТРУКЦІЇ ІСТОРИЧНОГО СЕРЕДОВИЩА МІСТ ПОДІЛЛЯ

1.1. Визначення передумов дослідження комплексної реконструкції середовища

Необхідність дослідження комплексної реконструкції історичного середовища міст Поділля визначається сукупною дією чинників, вплив котрих проявляється не ізольовано: зміни одного компонента історичного середовища безпосередньо або опосередковано впливають на інші. Саме ця взаємозалежність визначає потребу розглядати реконструкцію не як сукупність окремих робіт на окремих об’єктах, а як процес просторової трансформації історично сформованого середовища (рис. 1.1.).

Рис. 1.1.1. Визначення передумов дослідження комплексної реконструкції середовища

Економічні та інвестиційні передумови

Історичні центральні частини міст характеризуються високою земельною, комерційною та туристичною привабливістю. Це створює постійний інвестиційний тиск, що проявляється у прагненні інтенсифікувати використання земельних ділянок, збільшити площу забудови, змінити функціональне

призначення будівель або пристосувати їх до нових житлових, комерційних і туристичних потреб.

Для історичного середовища така трансформація має подвійний характер. З одного боку, збільшення інвестиційної активності може призводити до ущільнення забудови, появи дисгармонійних об’ємів і втрати характерних параметрів історичної забудови. З іншого, це саме ті інвестиційні ресурси, що можуть забезпечувати реставрацію, регенерацію та адаптацію історичних об’єктів до сучасного використання. Що визначає потребу у визначенні просторових і функціональних меж допустимої трансформації історичного середовища (рис.1.1.2.).

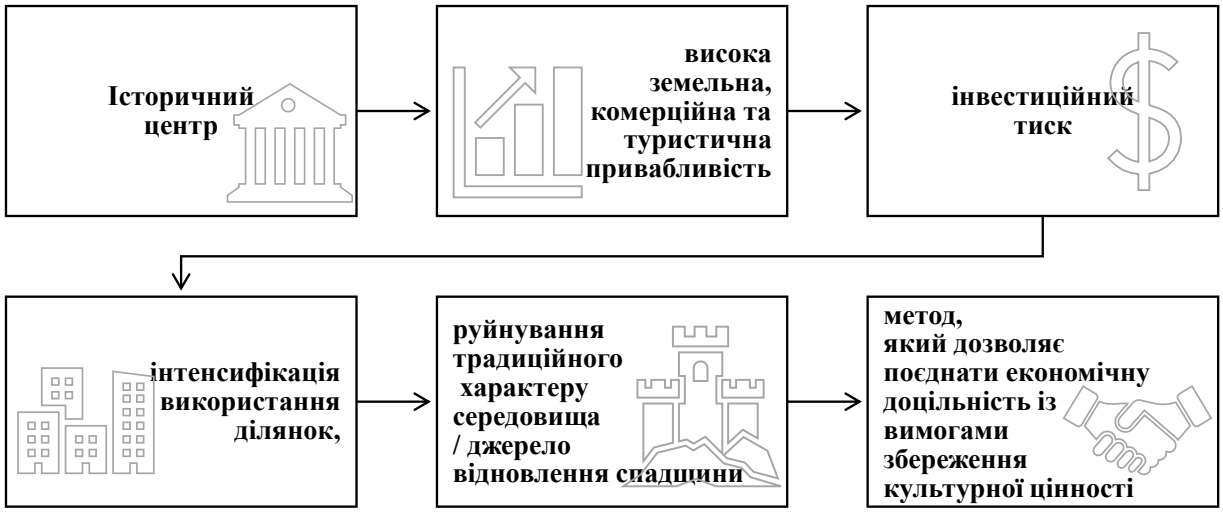

Рис. 1.1.2. Економічні та інвестиційні передумови

Урбаністичні передумови

Сучасний розвиток міст супроводжується змінами транспортної мобільності, структури зайнятості, сфери послуг, туристичної активності та моделей використання міського простору. Історичні ареали при цьому залишаються активними частинами міста, хоча їхня планувальна структура формувалася за інших функціональних і транспортних умов.

Ущільнення забудови, заміна малоповерхових історичних будівель новими об’ємами, переоблаштування громадських просторів, збільшення автомобільного навантаження та комерціалізація центральних територій

змінюють характер історичного середовища. Проблема полягає у визначенні меж таких змін: розвиток міста не може бути повністю зупинений, однак його реалізація в історичному ареалі потребує врахування сформованої просторової структури та характеру забудови (рис. 1.1.3.).

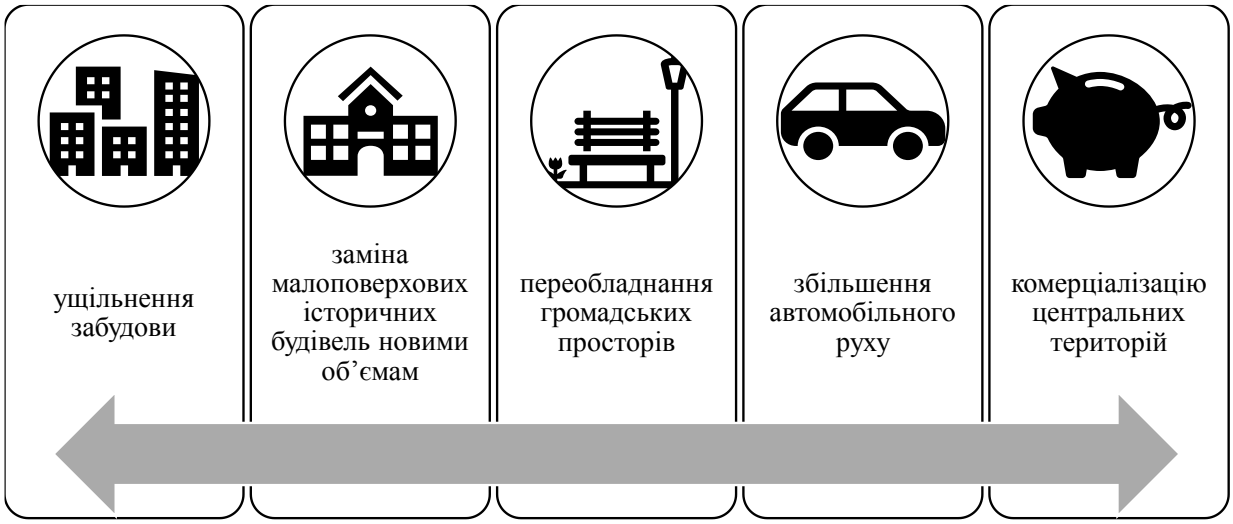

Рис. 1.1.3. Урбаністичні передумови

Містобудівні та просторово-композиційні передумови

Історичне середовище не зводиться до сукупності окремих пам'яток. Його просторову структуру формують планувальна мережа, вулиці й квартали, площі та інші відкриті простори, історичні фронти забудови, панорами, силует, видові осі, домінанти та зв'язки з природним ландшафтом.

У практиці реконструкції ці компоненти часто розглядаються розрізнено. Окремий об'єкт може бути відреставрований із дотриманням його архітектурних характеристик, але водночас нове будівництво поруч просторової цілісності історичного середовища.

змінює його сприйняття, масштаби вулиці або характер панорами. У результаті збереження окремих пам'яток не гарантує збереження

Це визначає необхідність просторового аналізу на кількох рівнях: міста як цілісної системи, окремих кварталів і вулиць та конкретних об'єктів. Така структура надалі використовується як основа для формування рівнів дослідження (рис. 1.1.4.).

Рис. 1.1.4. Містобудівні та просторово-композиційні передумови

Історико-культурні передумови

Міста Поділля формувалися протягом тривалого історичного періоду, внаслідок чого їхня структура містить нашарування різних епох, архітектурних стилів, типів забудови та культурних практик. Цінність історичного середовища визначається тому не лише наявністю окремих пам’яток, а й характером їх взаємозв’язків із забудовою, вулицями, природним оточенням і міськими домінантами.

Втрати історичної забудови, перебудови, спрощення архітектурного оздоблення, заміна автентичних матеріалів та зміна традиційного масштабу поступово змінюють сприйняття історичного міста. При цьому навіть фізично збережений об’єкт може втрачати частину своєї культурної цінності внаслідок зміни його оточення. Тому реконструкція історичного середовища має охоплювати не лише стан окремих об’єктів, а й характер сформованої між ними просторової та культурної взаємодії (рис. 1.1.5.).

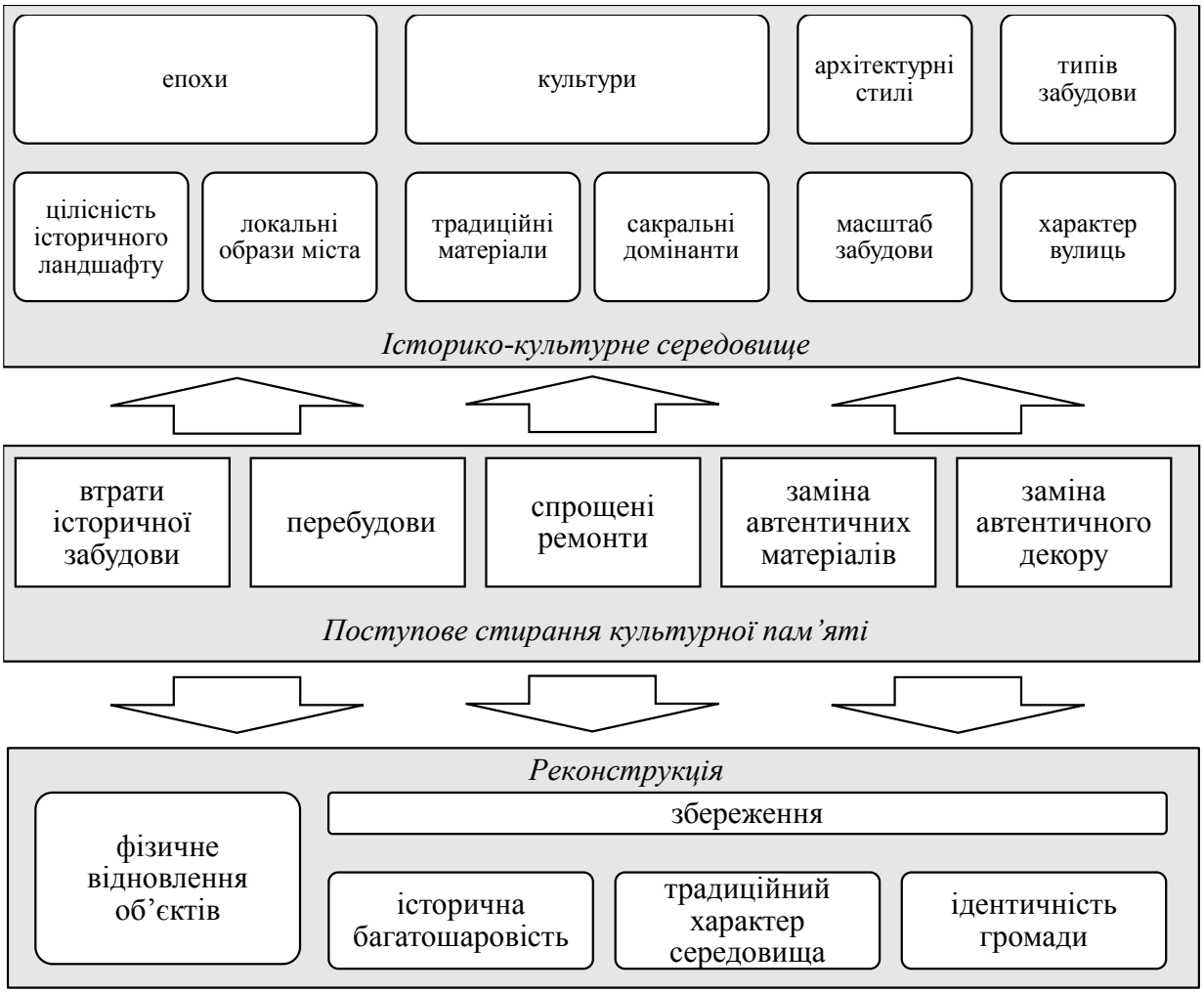

Рис. 1.1.5 Історико-культурні передумови

Соціальні та демографічні передумови

Історичне середовище залишається простором повсякденного життя громади, культурної діяльності, торгівлі, туризму та комунікації. Зміна функціональної структури історичних територій водночас може призводити до скорочення житлової функції, витіснення постійних мешканців і переорієнтації центральних районів переважно на комерційне та туристичне використання.

У процесі реконструкції необхідно враховувати відмінність інтересів основних груп користувачів — мешканців, власників нерухомості, підприємців, відвідувачів, органів місцевого самоврядування та фахівців у сфері охорони культурної спадщини. Відповідно, оцінка запропонованих трансформацій має враховувати не тільки їх архітектурні та містобудівні наслідки, а й здатність історичного середовища зберігати повсякденні функції та залишатися повноцінною частиною міста.

Соціально-політичні та воєнні передумови

В умовах війни питання збереження історичного середовища набуває додаткового виміру. Руйнування та пошкодження об’єктів культурної спадщини, зміна демографічної структури міст і переосмислення окремих елементів міського образу підвищують значення документування та фіксації історично сформованої структури.

Воєнні ризики також змінюють вимоги до інформації про стан об’єктів. Дані про їх просторові характеристики, технічний стан, історичне оточення та зміни, що відбуваються з часом, повинні бути систематизованими та придатними для подальшого використання. У цьому контексті цифрова фіксація стає не лише способом представлення результатів дослідження, а й засобом збереження інформації про середовище.

Нормативно-правові та управлінські передумови

В Україні сформовано систему нормативно-правового регулювання охорони культурної спадщини, у межах якої визначаються об’єкти культурної спадщини, історичні ареали, режими використання територій та вимоги до містобудівної діяльності. Одночасно історичне середовище регулюється документами різного рівня, що формуються у різний час і мають різне функціональне призначення.

На практиці це створює проблему узгодження інформації. Дані історико-архітектурних опорних планів, містобудівної документації, облікової документації на об’єкти культурної спадщини та матеріалів проєктування не завжди представлені у взаємопов’язаному вигляді. Окремо існує інформація про фактичний стан забудови та поточні проєктні наміри. Відсутність їх просторового зіставлення ускладнює оцінку наслідків запланованих трансформацій. Таким чином, проблема має не лише нормативний, а й інформаційно-управлінський характер: необхідний механізм, який дозволяє співвідносити різнорівневі дані про історичне середовище та використовувати їх при прийнятті проєктних рішень.

Екологічні та природно-ландшафтні передумови

Історичні міста Поділля формувалися у безпосередньому зв’язку з природними умовами території. Рельєф, водні системи, зелені насадження,

природні домінанти та відкриті ландшафтні простори впливали на вибір місця поселення, напрямки розвитку забудови та формування міських панорам.

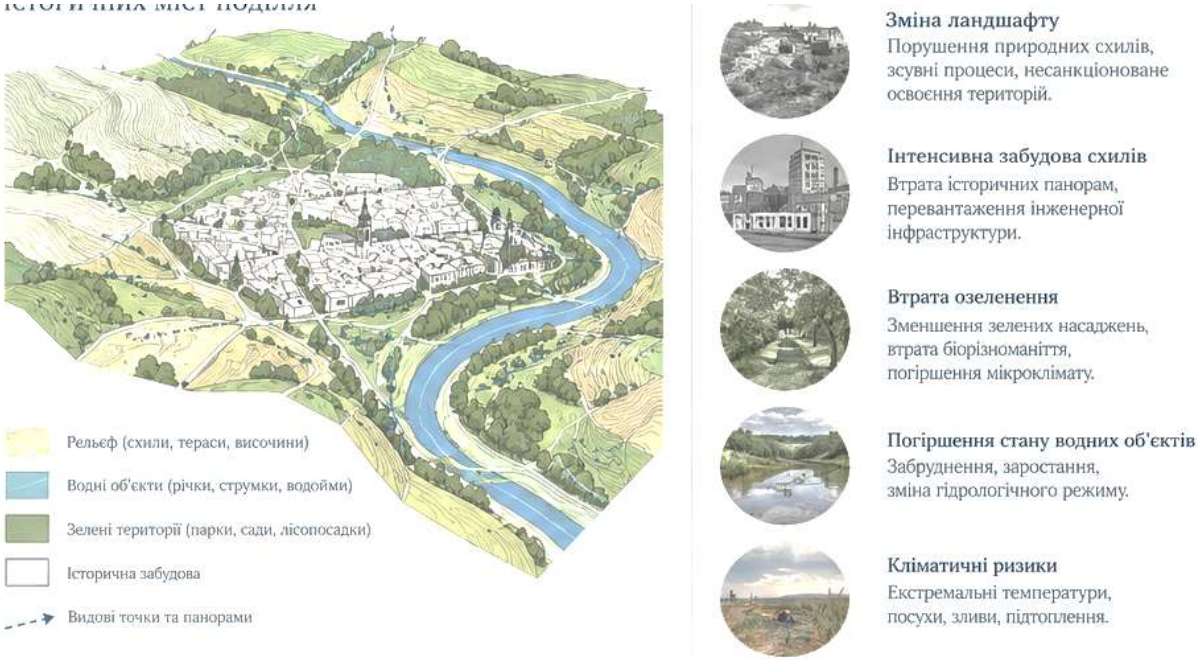

Рис. 1.1.6. Природно-ландшафтна схема міст Поділля та її ключові ризики

Сучасна забудова схилів, скорочення зелених територій, зміна водного режиму, погіршення стану водних об’єктів та кліматичні ризики можуть змінювати як фізичний стан історичного середовища, так і умови його сприйняття. Особливого значення набувають видові розкриття та панорами, які залежать одночасно від рельєфу, характеру забудови й стану природного каркаса. Тому природно-ландшафтний компонент має розглядатися не як зовнішнє оточення історичної забудови, а як частина її просторової структури. Це потребує його включення до загальної моделі дослідження (рис. 1.1.6).

Технологічні та інформаційні передумови

Традиційні двовимірні креслення та окремі облікові документи дають змогу зафіксувати значний обсяг інформації про історичне середовище, проте не завжди забезпечують його просторове зіставлення. Зокрема, за їх допомогою складно одночасно оцінити взаємне положення будівель, висотні співвідношення, характер силуету, панорамні розкриття та вплив запропонованої нової забудови на існуюче середовище.

Розвиток GIS-технологій, цифрових баз даних, фотограмметрії, лазерного сканування та тривимірного моделювання створює інший спосіб роботи з цією інформацією. Дані різного походження можуть бути прив’язані до конкретних об’єктів і просторово зіставлені в межах єдиної моделі.

Для дослідження реконструкції це дає можливість порівнювати історичний і сучасний стан, перевіряти вплив нових об’ємів на силует і видові зв’язки, а також аналізувати декілька варіантів просторового розвитку. Таким чином, 3D-моделювання розглядається не лише як засіб візуалізації, а як інструмент просторового аналізу та обґрунтування проєктних рішень.

Сукупність розглянутих передумов показує, що проблематика реконструкції історичних міст не може бути зведена до реставрації окремих пам’яток або контролю нового будівництва. Економічний розвиток, сучасні міські функції, соціальні потреби, історико-культурні цінності, природно-ландшафтні характеристики та нормативні обмеження взаємодіють в одному просторі й тому потребують одночасного розгляду.

Відповідно, дослідження спрямовується на розроблення методу комплексної реконструкції історичного середовища, який дає змогу виявляти його ціннісні характеристики, оцінювати стан і характер збереження, визначати ділянки ризику та потенціалу трансформації й формувати обґрунтовані сценарії подальшого розвитку історичних ареалів міст Поділля.

1.2. Поняття комплексної реконструкції середовища та методи реконструкції об’єктів

Історичне середовище міста – це комплекс будівель, споруд вулиць, площ і ландшафтних елементів, які сформувалися впродовж історичного розвитку міста та несуть культурно-ціннісний зміст. Будівлі, що мають статус об'єктів культурної спадщини зазвичай є визначними свідками, як будівельного періоду спорудження так і подальших перетворень, що формують культурні нашарування у їх стінах. Сенси та змісти закладаються також у композиційно-просторові структури міського каркасу (вулиці) та міської тканини(квартали), і

завдання архітектора не лише у проектуванні квадратного метра нового будівництва, а й у відновленні цінності та цілісності середовища, що забезпечує автентичність міста та його культурну ідентичність. Тому методи реконструкції, що мають підбиратись до кожного завдання та об'єкти індивідуально мають у результаті врахувати всі особливості попередніх етапів [5, 6, 7].

Таблиця 1.2.1.

Класифікація методів втручання в об'єкти культурної спадщини

Категорія	*Призначення*	*Методи*	*Мета*
матеріально-просторове втручання	внесення безпосередніх змін у конструктивно-планувальні та об’ємно просторові складові об'єктів	консервації, реставрації, реконструкції, реновації.	забезпечити фізичну цілісність та довговічність споруди, часто вимагаючи складних інженерних рішень і суворого дотримання принципів історичної достовірності на основі науково-дослідного процесу збору даних
функціональне втручання	забезпеченні життєздатності об'єкта спадщини через зміну або адаптацію його функціонального призначення	пристосування, музеєфікації, реабілітації, ревіталізації, регенерації.	знайти новий зміст для старих стін, що забезпечує постійне використання та утримання об'єкта, уникнення його занепаду та втрати культурної цінності
соціально-культурні процеси	визначення сприйняття, управління та політики збереження культурної спадщини	ревалоризації, джентрифікації, інтерпретації, ревалоризації, менеджменту спадщини.	формує системну парадигму управління для досягнення гармонійного оновлення історичного середовища

Методи втручання в об'єкти культурної спадщини є надзвичайно різноманітними і можуть бути умовно поділені за характером втручання та його метою. З огляду на це, а також на широкий спектр похідних термінів, що використовуються для опису робіт (від консервації до джентрифікації), пропонується систематизувати ці численні підходи у три ключові блоки: матеріально-просторові, функціональні та соціально-культурні категорії втручань. Така класифікація дозволяє упорядкувати великий спектр методів, що походить від поняття "реконструкція", і дозволяє більш стемно та комплексного

підходити до збереження традиційного історичного середовища (таб. 1.2.1.) [8, 9].

Отож, процеси впливу на об'єкти культурної спадщини можна розглядати як багаторівневу систему взаємопов’язаних втручань, де кожна категорія та метод відповідають певним рівням впливу. При цьому, комплекс втручань в історичне середовище реалізується за допомогою системного підходу та інтегрує матеріально-просторові, функціональні та соціально-культурні категорії, є системним процесом комплексної реконструкції середовища.

Метод реконструкції розвивається у світовій практиці разом з будівництвом. Адже там де що небудь збудовано з плином часу з'являється необхідність змін. Термін *реконструкція* – це процес перебудови, модернізації або відновлення як існуючих окремих будівель так і цілих містобудівних утворень. Він може включати зміну геометричних розмірів, функціонального призначення або інженерних мереж та спрямований на підвищення їх якостей. Даний термін підходить для роботи з деградованим або збідненим малоцінним середовищем чи об’єктами [9, 10, 11, 12] .

Варто, також, зазначити як саме розвивалось поняття “реконструкції міст” (таб. 1.2.2.) [1,2,3]:

Таблиця 1.2.2.

Розвиток поняття “реконструкції міст”

Автор	*Джерело*	*Термін*
ред. Т. В. Жидкової, О. В. Завального	“Реконструкція міських територій”, 2023	комплексна реконструкція - це єдність просторової, функціональної та соціальної трансформації міського середовища з урахуванням історико-культурної спадщини
В. Тимохін	“Реконструкція історичних міст”, 2011	«синтез охоронних і містобудівних заходів, спрямованих на гармонійний розвиток історично сформованих міських структур»
Ю. Білоконь В. Тимохін	(2000–2010-ті)	“комплексна реконструкція” - “інтегрована модель перетворення міського середовища”, що включає охоронні та модернізаційні дії.
Міжнародна хартія з охорони та реставрації	ICOMOS, 1987	комплексна реконструкція як багаторівневий процес від реставрації до соціальної адаптації.

Таким чином, слід вважати, що комплексна реконструкція історичного середовища є науково обґрунтованим, поетапним процесом збереження, відновлення, регенерації, адаптації та узгодженого розвитку історично сформованого середовища, що передбачає розгляд історичного міста не як сукупності окремих пам'яток, а як цілісної системи взаємопов'язаних елементів (рис. 1.2.3.).

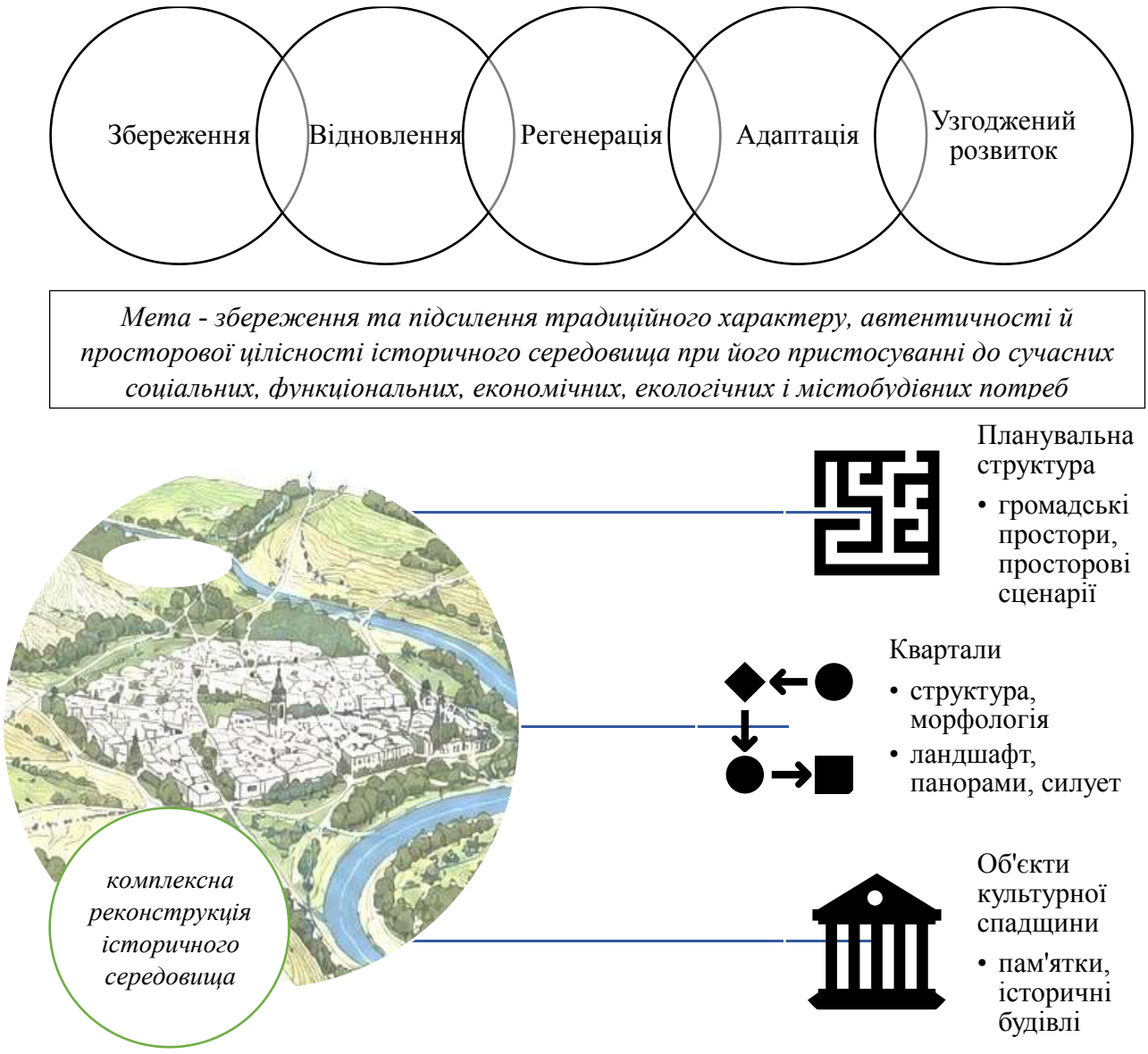

Рис. 1.2.3 Схема комплексної реконструкції історичного середовища

Наразі, в умовах сучасної забудови України важливим є питання використання деградованих та збіднених територій внутрішньоквартальних просторів в історичних ареалах міст. Такі ділянки відрізняються потребою в ущільненні забудови та характеризуються підвищеною економічною

привабливістю.

Задача з управління такими проєктами наразі регулюється уповноваженими органами на місцях, та не завжди підкріплена належним кадровим резервом, що ускладнює можливості оперативного управління та зводить їх до перевірки формальної відповідності містобудівній та науково-дослідній документації.

При цьому, генеральні плани та історико-архітектурні опорні плани встановлюють лише рамкові умови, не прописуючи механізмів взаємодії влада громада, девелопер-органи охорони-громада. Це породжує зародки конфліктів, що і вибухають при спробах будь якої з сторін здійснити крок. Що в свою чергу консервує спадщину, а міста змушені реагувати, що за умови відсутності антикризового менеджменту виливається у безсилу систему приписів та розпоряджень.

Варто також розібрати фактичне відображення поняття *історичне середовище* – це спадок, відображений у сукупності художніх, архітектурних просторів та форм, що становлять для суспільства історичну та культурну цінність; створюють предметно-просторове середовище, яке відображає історичний контекст, розвиток суспільства та його матеріальні й духовні цінності: унікальні пам'ятки та цілісні ансамблі, які зберігають культурну спадщину, стилістичні особливості та історичні особливості певних епох, історичні ландшафти, природні пам'ятки тощо (рис. 1.2.4.) [13].

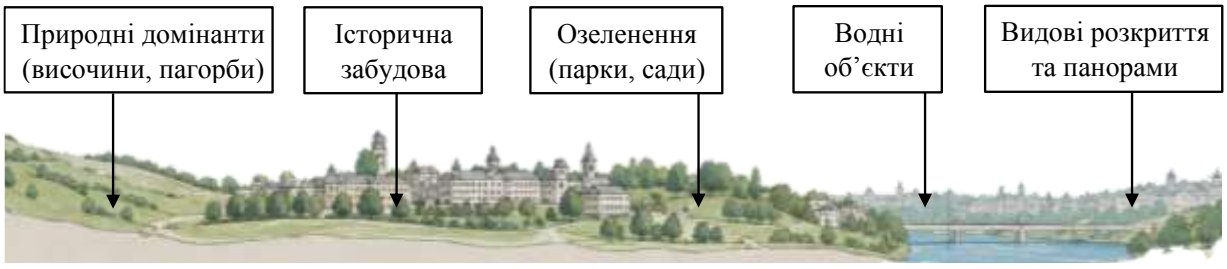

Рис. 1.2.4. Схема взаємодії історичного середовища

У сучасному світі ретельно збережене та/або відновлене історичне середовище часто стає умовою розбудови економіки та туризму, розвитку архітектурно-художньої думки. Архітектурна особливість міст формується завдяки його історичним об'єктам, які тісно взаємодіють зі своїм просторовим

оточенням. Таким чином, архітектурне середовище в цілому формує просторовий контекст, який в свою чергу надає значення кожному елементу в цьому просторі (рис. 1.2.5.).

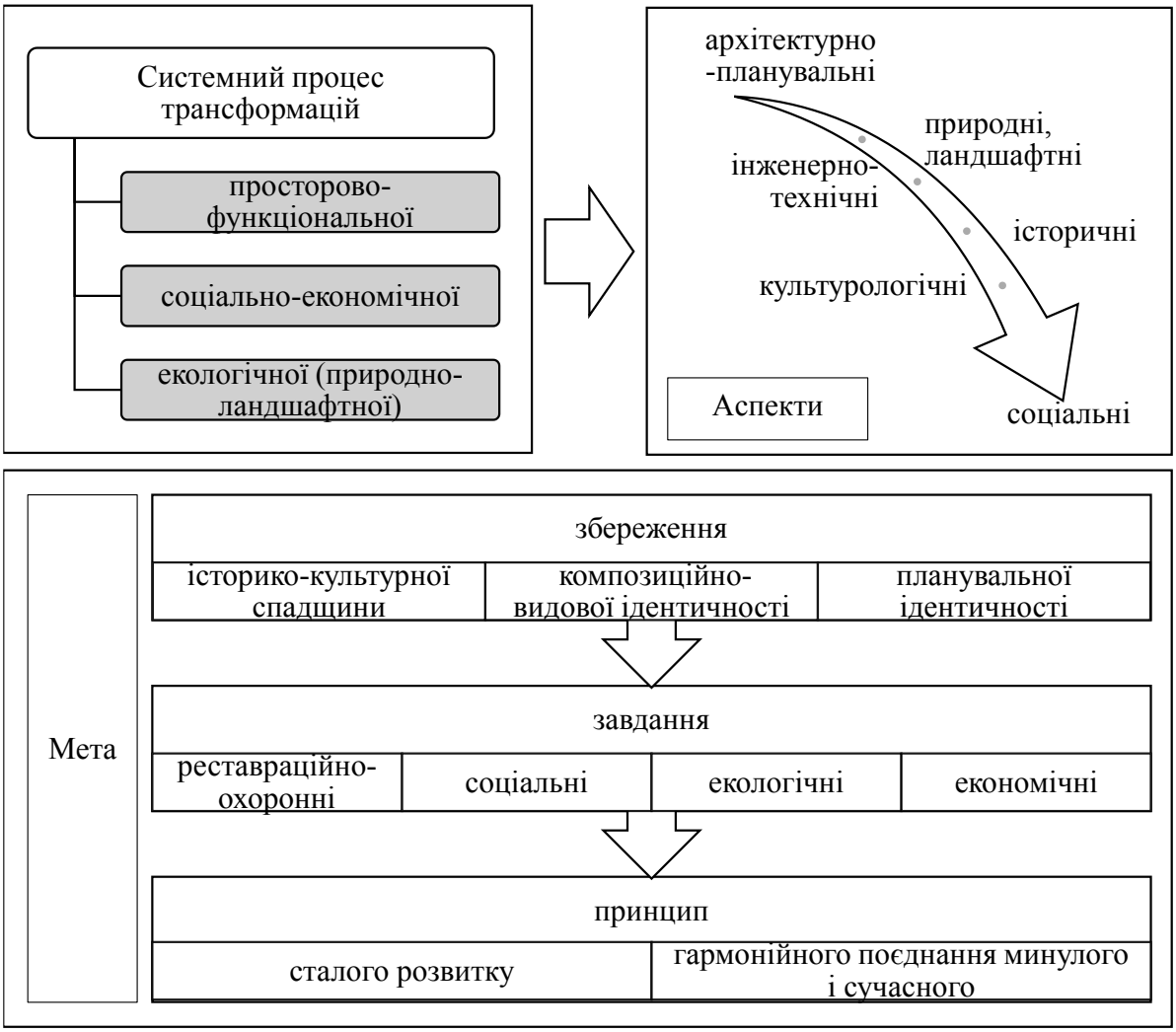

Рис. 1.2.5. Схема розвиткових процесів комплексної реконструкції історичного середовища

З іншої сторони, просторова організація архітектурного середовища може повністю ігнорувати історичний контекст, адже сучасне будівництво доволі часто зовсім не перетинається з традицією та історією, а намагається створити новий контекст. Містобудівна практика має чисельні приклади такого становища.

Таким чином, можна сформулювати комбіноване визначення.

Комплексна реконструкція історичного середовища – це системний процес просторово-функціональної, соціально-економічної, екологічної та природно-ландшафтної трансформації історичних міських територій, який поєднує

архітектурно-планувальні, інженерно-технічні, культурологічні, природні, ландшафтні, історичні та соціальні аспекти з метою збереження історико-культурної спадщини, композиційно-видової та планувальної ідентичності при забезпеченні сучасного рівня комфорту, функціональності та принципів сталого розвитку. Такий підхід базується на принципі гармонійного поєднання минулого і сучасного, коли історичний контекст не лише зберігається, але й інтегрується у нову систему міського середовища. Комплексна реконструкція історичного середовища формує містобудівну стратегію, яка інтегрує реставраційно-охоронні, соціальні, екологічні та економічні завдання для досягнення максимальної гармонізації в системі заходів роботи з історичними ареалами (в т.ч.вулично-дорожньої мережі, забудови, громадських просторів, ландшафтних елементів). Така стратегія об’єднує різні типи втручань, створюючи рамку, у якій вони взаємодіють (рис. 1.2.6.) [14, 15, 16].

Таблиця 1.2.6.

Типи втручань

Рівень	*Тип втручання*	*Приклади понять*
Матеріальний	Збереження/оновлення форми	Консервація, реставрація, реконструкція, реновація
функціональний	Зміна або адаптація використання	Пристосування, ревіталізація, реабілітація
Соціальний/економічний	Вплив на громаду і середовище	Джентрифікація, регенерація
Культурно-ціннісний	Відновлення сенсу і символічної ваги	Ревалоризація, музеєфікація, інтерпретація

Основна мета комплексної реконструкції полягає у досягненні балансу між збереженням історико-культурних цінностей та забезпеченням розвитку міського середовища відповідно до сучасних вимог.

У підсумку можна зазначити, що широкий термінологічний спектр у галузі роботи з об'єктами та територіями, що мають статус культурної спадщини при системному підході до усіх складових простору інтегрується у поняття комплексна реконструкція історичного середовища, що виступає парасольковим терміном, де парадигма суто інженерного втілення реконструкції розширюється до системної парадигми управління змістами історично сформованого простору (рис. 1.2.7.).

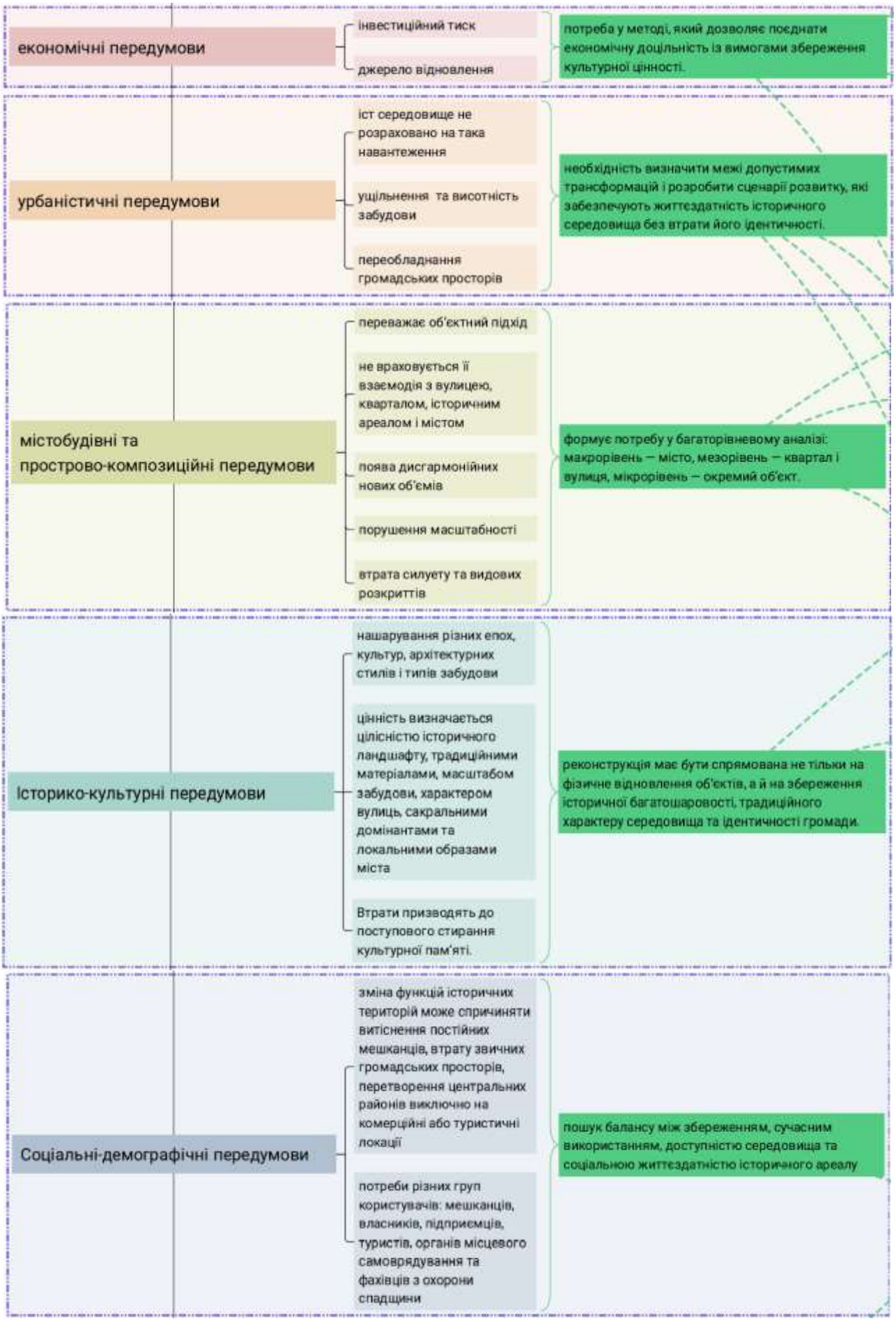

Рис. 1.2.7. Структуризація виявлених передумов та проблематики дослідження та пропозиції до їх вирішення

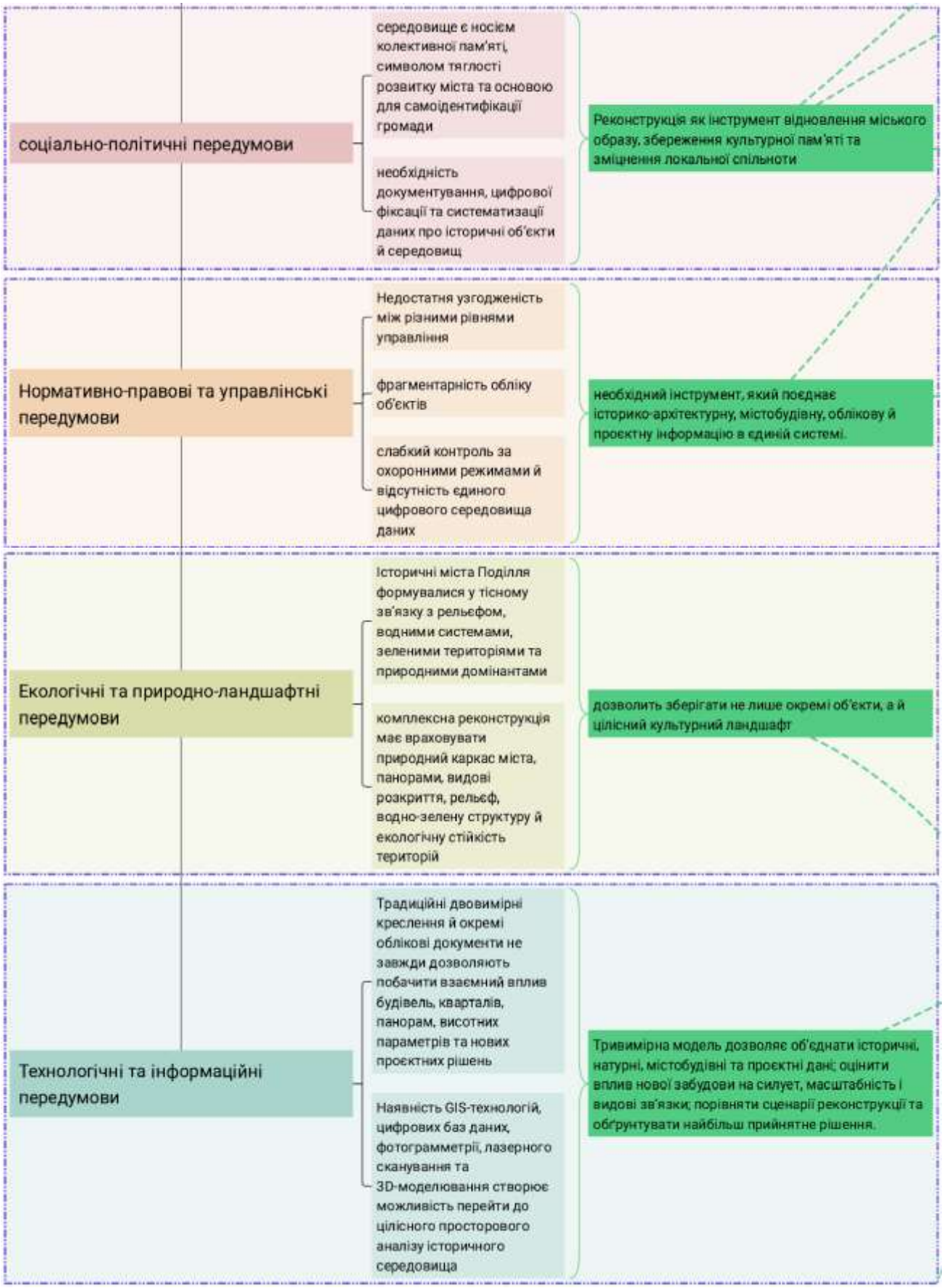

Рис. 1.2.7. Структуризація виявлених передумов та проблематики дослідження та пропозиції до їх вирішення (продовження)

1.3. Стан наукових досліджень в галузі реконструкції історичного середовища

Аналізуючи наявний матеріал за темою дослідження, а саме поняття реконструкції історичного середовища, можна констатувати, що на даний час збереження традиційного характеру середовища історичних міст є темою, що широко розкривається у різних галузях науки, що пов’язано з необхідністю освоєння територій у історичних ареалах які насичені об’єктами культурної спадщини різних періодів. Водночас, розвиток міста не буде вдалим без врахування його історичного контексту, тому що попередня традиція задає певну основу, що з часом стає фоном, на якому розвивається містобудівне середовище [17].

Аналіз існуючих наукових досліджень

Здійснюючи аналіз вітчизняних та закордонних наукових праць в галузі архітектури, можна стверджувати, що хоча тема реконструкції і розкрита доволі широко, комплексній реконструкції історичного середовища приділено менше уваги.

При роботі з культурною спадщиною важливим є принцип збереження автентичності, особливо в разі роботи з пам'ятками. У цьому випадку вік будови може становити кілька століть, і завдання, поставлене перед проєктувальником, ускладнюється в десятки разів. Адже йому необхідно не тільки поліпшити експлуатаційні характеристики будівлі, створити умови для його ефективного використання, але й відновити його колишню зовнішність, зберегти автентичність. Ця парадигма зафіксована **у** Е. Віолле-ле-Дюк [18] визначав реставрацію як «повернення будівлі до завершеного стану, якого вона могла ніколи не мати». У XX ст. цей підхід трансформувався у більш консервативну концепцію Дж. Рускіна [19], де реставрація не повинна стерти слідів часу. Водночас складову збереження **у** базових міжнародних доктринах у результаті жахаючих руйнувань Європи після Другої Світової війни починає формулювати кордон поняття *reconstruction* як відтворення втраченого, тобто створення нового замість зруйнованого. Так, у повоєнній відбудові цей термін збігся з

відбудовою у Венеційській хартії (1964).

Серед провідних для України робіт в частині похідних термінів від реконструкції на прикладі роботи з історичним середовищем :

Дисертаційне дослідження О. В. Рибчинського [20] “Формування і ревіталізація середмість історичних міст України” (2017) присвячене комплексному аналізу розвитку, трансформації та оновлення центральних частин історичних українських міст. Автор розглядає середмістя як ядро міського організму, що концентрує архітектурні, соціальні, культурні та економічні функції, а також виступає носієм історичної пам’яті й просторової ідентичності. У роботі досліджено процеси формування середмість від XVI до початку XX століття, визначено етапи їхнього розвитку, типологічні особливості забудови, планувальну структуру, стильову еволюцію та функціональне наповнення.

Особливу увагу автор приділяє проблемам деградації історичних середмість у XX столітті, які виникли через безконтрольне нове будівництво, втрату автентичності, порушення історичної тканини та зниження соціальної привабливості цих територій. Рибчинський аналізує причини таких змін, серед яких - економічна нестабільність, недостатня нормативно-правова база та відсутність чітких методик управління історичними ареалами. На основі цього аналізу дослідник визначає сім рівнів функціонально-просторової збереженості середмість - від автентичних і майже незмінених до тих, що зазнали суттєвих трансформацій. Як результат - сформульовано концепцію комплексної ревіталізації середмість, що поєднує архітектурно-планувальні, соціальні, економічні та культурні заходи. Практичне значення дослідження полягає в тому, що запропоновані методи можуть бути використані в урбаністичній політиці та проєктуванні, при розробленні охоронних зон, регенераційних програм і містобудівної документації. Теоретичні положення дисертації розширюють наукове розуміння поняття “середмістя” та визначають його роль у формуванні ідентичності міста, роблячи дослідження важливим внеском у сучасну українську архітектурну науку.

У роботі Н. А. Лещенко **“**Методологічні основи реставраційно-

реконструктивних трансформацій історичних центрів малих міст" [21] надано визначення поняттю «реставраційно-реконструктивна трансформація» (РРТ), як комплексному процесу взаємопов'язаних реставраційних і реконструктивних змін в окремих будівлях, відкритих просторах і міському архітектурному середовищі в цілому для підвищення цінності і цілісності та переходу на новий якісний рівень.

Започатковано новий напрямок дослідження перспективного розвитку історичних малих міст – кумулятивний розвиток і підхід до РРТ їх історичних центрів в системі «місце – людина – традиції», де визначальною є «людина», який поєднує традиції і новації та забезпечує сталу континуальність, атрактивність і активність міст. Запропоновано нову методологію комплексного процесу РРТ для трансформації різного за цінністю і деструкцією історичного міського середовища в мультикомфортне, як системну узагальнюючу теорію, що вирішує питання для різних ступенів РРТ (збереження, підсилення, коригування і зміни) на чотирьох взаємозв'язаних рівнях (містобудівному, об'ємному, функціональному та соціально-економічну) із застосуванням в різних комбінаціях відповідних методів РРТ, сформованих в єдиний дискретний комплекс. Розроблено методики визначення «генетичного коду» історичного міста та детермінації ступеня деструкції його історичного центру; методику атрактивного розкриття історичного центру зі створенням «об'єктів-перформансів» і активізацією різного виду «міського перформансу» для «оживлення» міста. Виділено 18 параметрів для оцінки «сталості» історично сформованого архітектурно-містобудівного контексту та можливої нової забудови при РРТ в ньому для забезпечення контекстуальності; 10 критеріїв мультикомфортності та запропоновано модель мультикомфортного історичного міського середовища.

У роботі С. О. Царенка **"**Принципи та методи управління розвитком історичних міст на прикладі Поділля" [22] досліджуються історичні міста Поділля як специфічний регіональний феномен, у якому збереження архітектурно-містобудівної спадщини має велике значення для ідентичності і сталої міської політики. Метою дисертації було виокремлення принципів і

методів управління розвитком таких міст, щоб забезпечити адаптацію історичної забудови без втрат культурної цінності. Автор робить акцент на вивченні закономірностей формування структури середовища, його типології, видового різноманіття забудови, і на основі цього - розробці управлінських заходів. Серед методологічних підходів - системно-структурний аналіз, історико-типологічний метод, аналіз видового складу середовища, статистичні методи, а також оцінка адаптаційних якостей архітектурно-містобудівного середовища. Автор вводить поняття «адаптаційна типологія» спадщини, тобто класифікацію об’єктів історичної забудови залежно від їх здатності до змін при збереженні характеру.

Серед ключових наукових результатів - сформульовані принципи управління розвитком історичних міст, які враховують як охоронні, так і містобудівні, функціональні, соціальні аспекти; вперше класифіковані успадковані містобудівні форми Поділля як об’єкти керованого розвитку; запропоновано методику оцінки адаптаційних якостей середовища.

Практична значущість роботи - у можливості застосування цих принципів і методів в практиці містобудівного управління, реставрації, планування історичних міст Поділля, а також використання адаптаційної типології при нормуванні, регламентуванні забудови, законодавчої й проєктної діяльності.

Стаття О. А. Кисельової “Активізація архітектурно-історичного середовища засобами public art” [23] розглядає методи активізації архітектурно-історичного середовища. Автори статті пропонують використання певних засобів для оживлення та покращення старого архітектурного середовища, як-от: інтеграція нових функцій, застосування сучасних технологій, реставрація та адаптація історичних будівель, а також створення нових громадських просторів, які сприяють взаємодії між людьми та середовищем.

Для формування професійної та культурно свідомої особистості сучасного архітектора необхідно приділяти особливу увагу охороні й збереженню культурної спадщини, поєднуючи знання історії архітектури з сучасними методиками та законодавчими нормами. Попри існуючі проблеми та недбале ставлення до історичних об’єктів, останнім часом спостерігаються позитивні зміни, зокрема прийняття нормативних актів і розроблення науково-проєктної

документації для збереження пам’яток. Важливу роль у цьому процесі відіграють зони охорони пам’яток архітектури та містобудування, які регламентують діяльність навколо об’єктів культурної спадщини, забезпечуючи їх збереження, гармонійне включення в сучасне міське середовище та збереження історико-архітектурного характеру міст [24, 25].

Таким чином, історія місця є дуже важливим контекстом формування сучасного середовища, культурної ідентичності міського суспільства. А, отже, важливість та актуальність історичного контексту в формуванні сучасного архітектурного середовища досить зрозуміла, та залишає відкритим питання необхідності розробки сучасних наукових підходів та методів розвитку цих територій.

У дослідженні А. І. Литвинова, О. М. Смоляк “Методологічні проблеми адаптації і збереження історичної забудови міст Поділля” розглядаються ключові методологічні аспекти збереження спадщини, зокрема проблеми адаптації історичної забудови до сучасних умов та виклики, пов'язані із збереженням цінності історичних комплексів у містах Поділля. Автори аналізують методологічні підходи до інтеграції історичних об'єктів у сучасну міську структуру, враховуючи необхідність їх збереження.

Необхідність розробки науково обґрунтованих методик адаптації історичної забудови до сучасних потреб, які б одночасно забезпечували збереження її історико-культурної цінності; визначення пріоритетів та методів збереження, які враховували б унікальний історичний контекст кожного населеного пункту та його забудови; проблеми, що виникають при перепрофілюванні історичних будівель та адаптації їх до нових функцій, а також їхній вплив на загальну структуру історичних міських центрів.

А. В. Губанов у своїй роботі “Композиційно-просторові принципи формування ансамблів 30–50-х рр. XX ст. в історичних центрах міст Донбасу” [27] зазначає, що з плином часу багато ансамблів зазнали значних змін: порушення композиційної цілісності через новобудови, неналежне врахування історичних планувальних осей, декоративних (архітектурно-художніх) елементів, втручання рекламних конструкцій, втрачений статус деяких

елементів ансамблів. Щоб протистояти цьому, запропоновано низку практичних заходів: регулювання першого поверху будинків, мансардування, контроль за колірністю і оздобленням, розробка правових норм для регулювання забудови в історичних центрах, створення методик, які враховують характерні просторово-композиційні принципи ансамблів 30-50-х років

У посібнику “Основи реконструкції історичних міст” Кодін [28] викладає ключові поняття й підходи до реконструкції історичних міст, акцентуючи увагу на поєднанні збереження історичного середовища з функціональними оновленнями. Він розглядає реконструкцію як комплексний процес, що включає врахування планувальних структур, композиційної цілісності, архітектурно-художніх характеристик і нормативно-правового регулювання. Посібник наголошує, що будь-яке втручання в історичну тканину має базуватися на глибокому аналізі генетики форм міста, історико-планувального розвитку, стилістичних рис і контексту забудови. Одним із центральних аспектів роботи є принцип цілісності: історичне місто слід відтворювати як цілісний просторовий організм, де всі елементи (вулиці, площі, фасади, деталізація) взаємодіють і підсилюють сприйняття містобудівної композиції. Кодін приділяє увагу методичним підходам до реконструкції: донесенню методик обстеження, фіксації стану забудови, різного ступеня збереження, адаптації нових функцій з урахуванням історичного середовища. Також важливим компонентом посібника є етичний і нормативний вимір. Кодін обговорює роль законодавства, охоронних зон, режимів забудови, правил втручання в історичні ареали, а також необхідність врахування суспільних механізмів (громадське обговорення, участь мешканців) для забезпечення прийнятності реконструктивних рішень. У підсумку, “Основи реконструкції історичних міст” слугує базовим теоретично-методичним керівництвом для архітекторів і містобудівників, які працюють з історичною тканиною міст, допомагаючи їм поєднувати збереження спадщини з адаптацією до сучасних потреб.

Ще одним джерелом виявлення інформації про первинний авторський задум є особисті архіви творчого доробку архітекторів, що містять креслення, ескізи, проєктні матеріали, макети та інші документи, які дозволяють достовірно

відтворювати автентичний образ і функціональне призначення історичного середовища. Детально дане питання розглянуто в статті Є.В. Совінського “Збереження особистих архівів архітекторів як чинник збагачення середовища обєктів культурної спадщини: Досвід Вінничини” [29]

“Водночас такі архіви формують наукову базу для розуміння розвитку історичного середовища, відображаючи стильові тенденції, містобудівні процеси та культурний контекст епохи.

Досвід Вінниччини демонструє потенціал таких особистих зібрань, як ресурсу для збереження ідентичності та розвитку локальних спільнот. Однак, в ході аналізу наявних матеріалів було виявлено відсутність системного доступу до збереження та вивчення творчого спадку регіональних архітекторів. Багато особистих архівів втрачаються або залишаються недослідженими, що ускладнює аналіз розвитку архітектурного образу об’єктів та середовища. Система збереження на основі бібліографічних даних у наукових і музейних установах ускладнює доступ до них для науковців, студентів та громадськості з позиції об’єкту. Часто такі документи зберігаються у родинних архівах, що сприяє їхньому розпорошенню та втраті унікальної комплексності, обмежений режим доступу [30, 31].

На Вінниччині збереження персональних фондів архітекторів у наукових і музейних установах знаходиться на стадії розвитку. Існують приклади архівів, які містять документацію та ескізи місцевих зодчих. Зокрема, Вінницький обласний державний архів має у своєму розпорядженні окремі колекції Фонд міської управи [38]; Фонд окружного інженера [39]. Фонд головного архітектора [40]. Фонд обласного відділу архітектури [41] Фонд міського виконавчого комітету [42] присвячені історії міського будівництва та видатним архітекторам регіону, памяткоохоронній роботі в регіоні. Також, у цих фондах Державного архіву Вінницької області зберігаються креслення і проєктна документація, що мають історико-культурну цінність. Ці фонди є систематизовані та укладені в режимі зберігання і містять первинні документи автора, чи спеціаліста, що відображає походження матеріалів проте вони крім етапу первинного опису, не проходили атрибутації споруд чи каталогізації адрес [32,34].

Також існують збірки у музеях зокрема до Музею Вінниці передаються не систематизовані первинні особисті архіви таких архітекторів як Денисова Людмила Михайлівна [43], Крейчі Антоній Вячеславович (рис.1.3.3).

Аналіз нормативної та законодавчої бази

Правові, організаційні, соціально-економічні відносини у сфері охорони культурної спадщини регулюються низкою законодавчих документів, які створені з метою врегулювання питань використання об'єктів культурної спадщини у суспільному житті, захисту традиційного характеру середовища в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь.

"Законодавство України у сфері охорони культурної спадщини доволі розгалужене в питанні охорони культурної спадщини водночас збіднене в частині аналізу та управління територіями з метою збереження традиційного характеру середовища. Основними регулятивними документами в сфері охорони культурної спадщини є: Конституція України [44] до основного закону держави внесено дві статті де згадується культурна спадщина:

Стаття 54 Частина 4: «Культурна спадщина охороняється Законом.»; Частина 5: «Держава забезпечує збереження історичних пам'яток та інших об'єктів культурної цінності…»Ці норми проголошують, що охорона культурної спадщини є обов'язком держави, і встановлюють, що спадщина має охороняється законом. Це створює нормативну основу для всіх інших актів, що регулюють цю сферу.

Стаття 66 Встановлює обов'язок кожного «не завдавати шкоди природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдану ним шкоду» Ця стаття доповнює права держави щодо захисту спадщини обов'язками громадян чи інших суб'єктів, посилюючи значення особистої відповідальності та компенсації шкоди.

Також держава Україна ратифікувала наступні міжнародні документи:

- Європейська культурна конвенція від 19.12.1954 [45];
- Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини від 16.11.1972 [46];
- Конвенція про охорону архітектурної спадщини Європи 03.10.1985 [47];

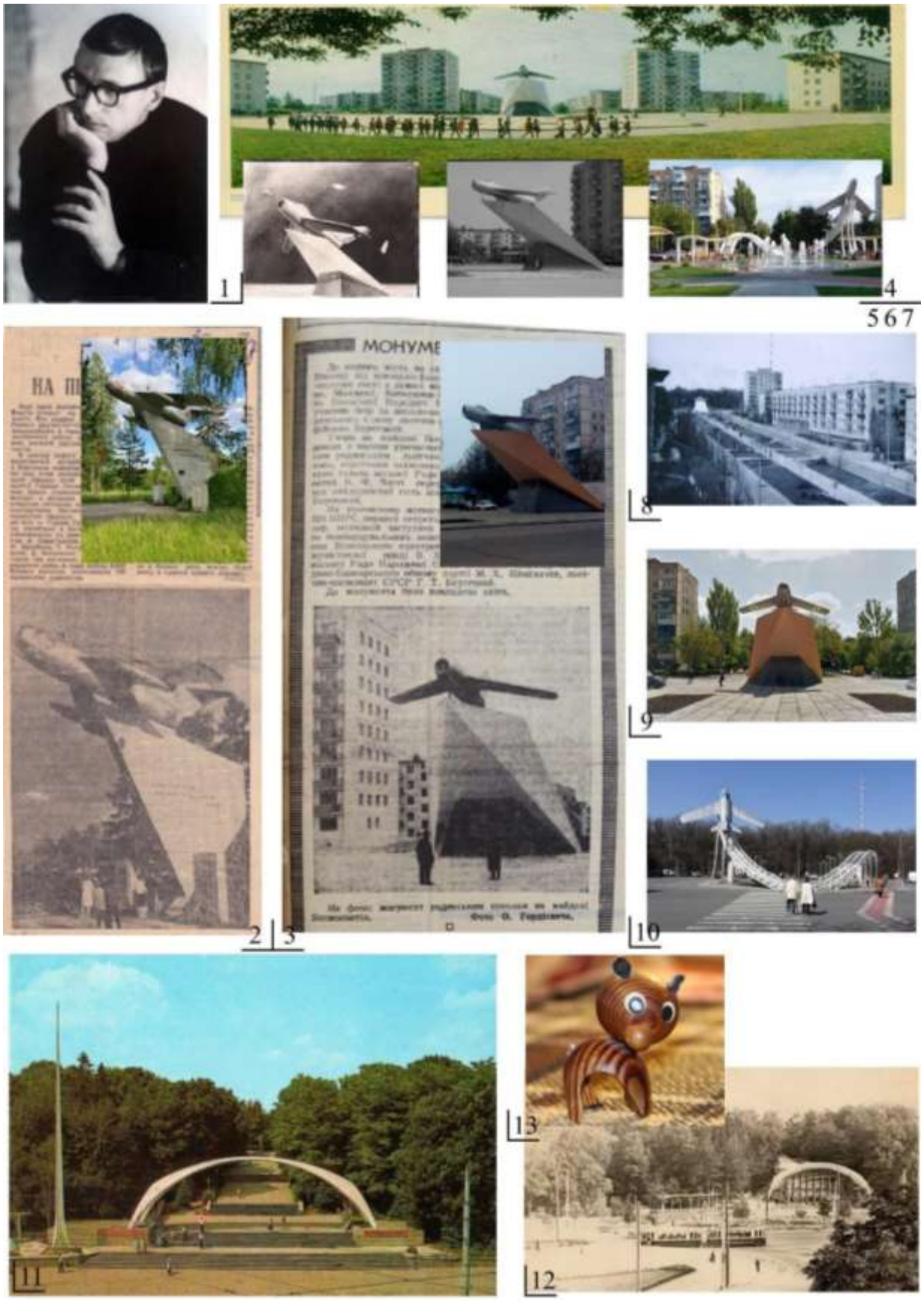

Рис. 1.3.1. 1. Портрет Мархель Р.[133] 2-3 Статті з особистих матеріалів Р.Мархеля (передпроектний аналіз та реалізація) [133] 5. Фото-макет з особистих матеріалів Р.Мархеля . 4,6-10. Вигляд пам'ятки у різні роки у середовищі 11-12. Арка-вхід до Центрального парку Вінниці автор Р.Мархель 13. Праобраз іграшка-кішка за родинним переказом. [134, 135]

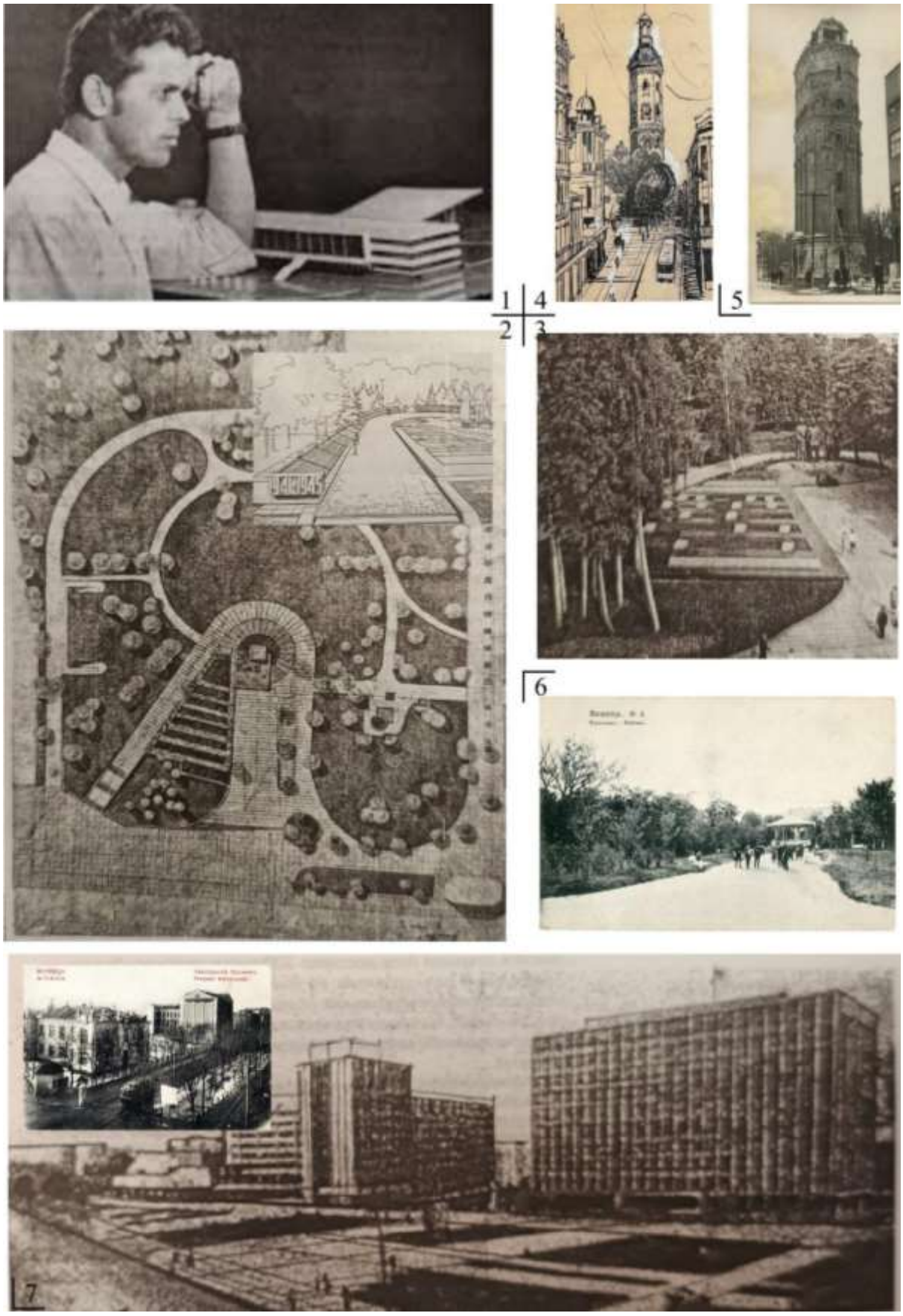

Рис. 1.3.2. 1. В. Спусканюк з макетом ”Аеропорт Донецьк” 2-5. Авторське креслення благоустрою ”Меморіал Слави” площа ім. Козицького 1970-1995 (переміщено 2023-24) Вінниця [136] 6. Територія площі до реконструкції [137] 7. Перспективне зображення ІІ-черги площі (не реалізовано) та І-черги площі будівлі міської ради 1970-ті

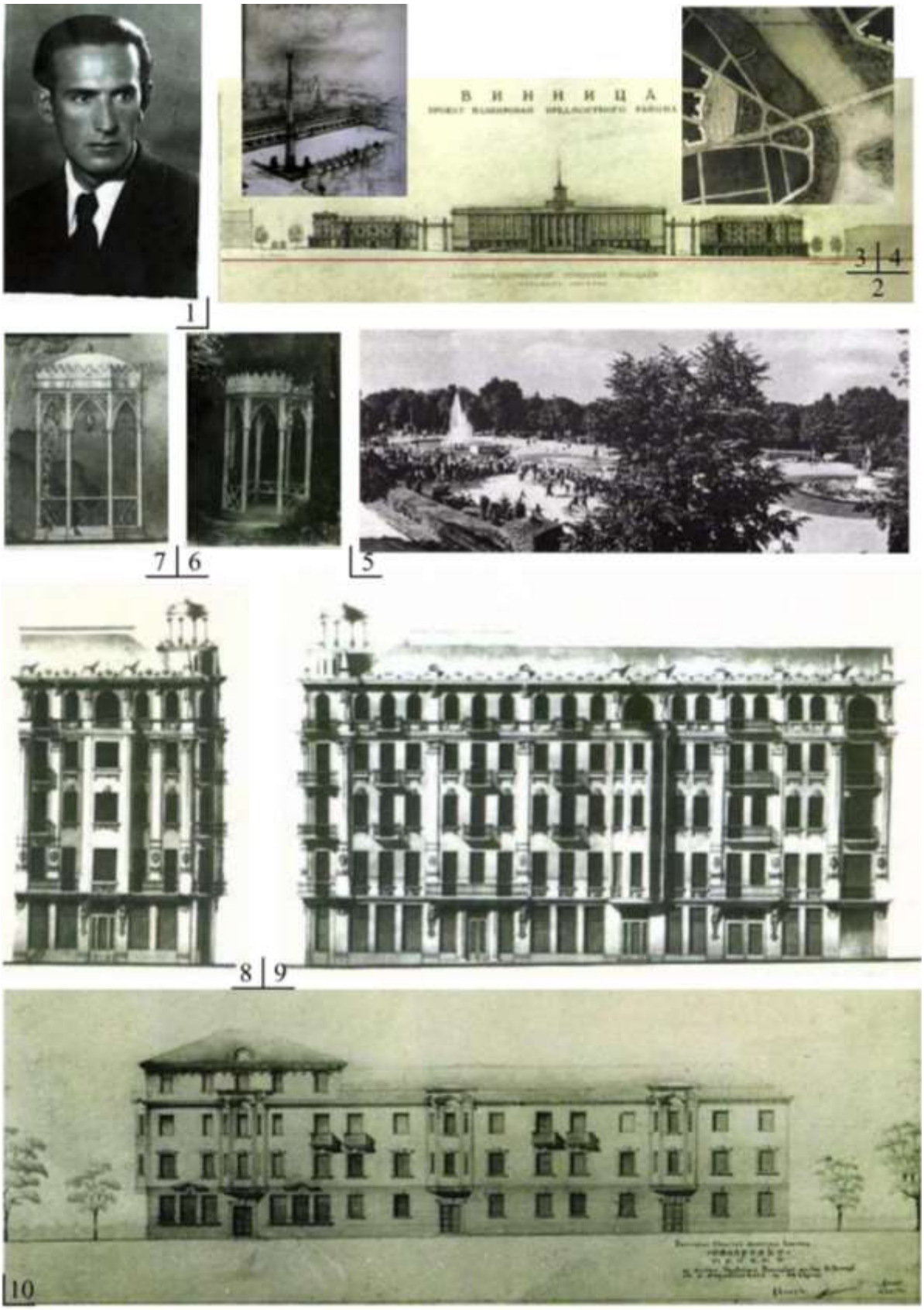

Рис. 1.3.3. 1. Портрет А.Крейчі [138] 2-4. Проект детального планування головної площі Вінниці (реалізацію не завершено)[141] 5-7. Центральний парк Вінниці реконструкція після 1945 року співавтори А.Крейчі К. Бірюков [139, 140] 8-9. Варіант реконструкції готелю "Савой" після 1945 року. 10. Авторське креслення фасаду "Будинок залізничників" А.Крейчі реалізовано [141].

- Європейська конвенція про охорону археологічної спадщини (переглянута) від 16.01.1992 [48];
- Європейська ландшафтна конвенція від 20.10.2000 [49];
- Ризька хартія про автентичність та історичну реконструкцію культурної спадщини від 24.10.2000 [50];
- Leipzig Charter on Sustainable European Cities (2007, оновлена 2020) [51].
- New European Bauhaus Initiative [52] - стратегічна рамка для інтеграції культури, архітектури та екології.

Загальна законодавча рамка врегульована на рівні законів визначає загальні принципи збереження та використання пам'яток, однак на практиці існують прогалини у правозастосуванні та контролі. Вони полягають у централізації прийняття рішень щодо поєктів перетворень у історичному ареалі міста, процедур погодження та надання дозволів для ремонтних чи реставраційних робіт. На практиці це знижує ефективність охорони пам'яток і часто відштовхує власників від легальних шляхів дій. Додатковою перешкодою є недостатній рівень фінансування як з державного, так і з місцевого бюджету, що не дозволяє системно проводити реставраційні та протиаварійні заходи. Державні та місцеві програми фінансування існують не у всіх громадах, часто без створеної системи пільг, податкових бонусів чи компенсацій за втрати при реставрації. При цьому, штрафи за пошкодження пам'яток не відповідають реальним збиткам, а справи часто не доходять до суду через нечіткі механізми доведення шкоди та відсутності належних експертиз.

- «Про архітектурну діяльність» від 20.05.1999 № 687-XIV [53];
- «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17.02.2011 № 3038-VI [54];
- «Про Генеральну схему планування території України» від 07.02.2002 № 3059-III [55].
- «Про охорону культурної спадщини» від 08.06.2000 № 1805-III [56];
- «Про охорону археологічної спадщини» від 18.03.2004 № 1626-IV

[57];

- «Про ратифікацію Конвенції про охорону архітектурної спадщини Європи» від 20.09.2006 № 165-V [58];
- «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» від 09.04.2015 № 317-VIII [59];

- Кодекси України:

- Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X [60];
- Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III [61];
- Земельний кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III [62];
- Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV [63];
- Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV [64];
- Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI [65].
- Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X [66];
- Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III [67];
- Земельний кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III [68];
- Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV [69];
- Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV [70];

Недостатня кількість ефективних механізмів місцевого рівня, відсутність належного фінансування, відсутність механізмів макро та мікро просторового планування у середовищі кварталів історичних ареалів залишають на рівні генерального плану міста та історико-архітектурного опорного плану як його складової – знижують результативність роботи у цій сфері. Зокрема, законодавство закріплює державну власність на частину земель історико-культурного призначення та археологічну спадщину, але часто пам’ятки

розташовані на приватних земельних ділянках. При цьому, відсутні дієві механізми виявлення та управління цінними елементами міського планування та врегулювання правовідносин з приватними власниками земельних ділянок та майна. Це створює правову невизначеність і часто призводить до руйнування чи пошкодження у результаті поточних та капітальних ремонтів або здійснення нового будівництва поза межами охорони пам'ятки але здійснюючи візуальний вплив.

- «Про затвердження Списку історичних населених місць України» від 26.07.2001 № 878 [71];
- «Про затвердження Порядку визнання населеного місця історичним» від 03.07.2006 № 909 [72];
- «Про затвердження Порядку визначення категорій пам’яток» від 22.05.2019 № 452 [73];
- «Про затвердження Порядку визначення меж та режимів використання історичних ареалів населених місць, обмеження господарської діяльності на території історичних ареалів населених місць» від 13.03.2002 № 318 [74];
- «Про занесення об’єктів культурної спадщини національного значення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України» від 03.09.2009 № 928 [75];
- «Про затвердження Порядку визначення меж та режимів використання історичних ареалів населених місць, обмеження господарської діяльності на території історичних ареалів населених місць» від 13.03.2002 № 318 [76];
- «Про занесення об'єктів культурної спадщини національного значення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України» від 03.09.2009 № 928 [77];
- «Про затвердження Порядку проведення окремих видів робіт на

об’єктах культурної спадщини в умовах воєнного стану» від 15.11.2022 № 1342 [78].

- «Про затвердження Порядку проведення реконструкції забудови» 2011 № 318 [79].

Ще однією вагомою проблемою є прогалини у сфері обліку та моніторингу стану пам’яток що регулюються наказами профільного міністерства: відсутня повна електронна база об’єктів, інтеграція з національними реєстрами перебуває на початковій стадії, бракує інструментів геоприв’язки та публічних відкритих реєстрів. Це унеможливлює будь яку комплексну аналітику, прозорість і контроль за збереженням спадщини та знижує залучення громади до цього процесу.

- «Про затвердження Порядку відтворення визначних об’єктів архітектурно містобудівної спадщини» від 05.11.2007 № 69/299 Спільний наказ Міністерства культури і туризму України та Міністерства регіонального розвитку та будівництва України [80].

- Державної служби охорони культурної спадщини:

- Наказ Державної служби охорони культурної спадщини «Про схвалення методичних рекомендацій щодо визначення предмету охорони об’єкта культурної спадщини» від 15.09.2005 № 15 [81].

- Міністерства культури і туризму України:

- «Про занесення об’єктів культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам’яток України» від 07.09.2006 № 747/0/16-06 [82];

-Міністерства культури:

- «Про внесення змін до Порядку обліку об’єктів культурної спадщини» від 27.06.2019 № 501 [83].

- Міністерство регіонального розвитку та будівництва України:

- «Про прийняття національного стандарту України» (ДСТУ Б Б.2.2-10:2016 «Склад та зміст науково-проектної документації щодо визначення меж і режимів використання зон охорони пам’яток архітектури та містобудування»)

від 24.2006.2016 № 178 [84];

- «Про затвердження ДБН А.2.2-14:2016 Склад та зміст науково-проектної документації на реставрацію пам'яток архітектури та містобудування. Зі зміною №1» від 29.12.2016 № 337 [85].
- ДБН Б.2.2-12:2019 «Планування і забудова територій», розділ 14 — особливості проектування в межах історичних ареалів [86].

У результаті виникає ситуація, коли формально система охорони спадщини існує, але з іншого боку вона не забезпечує належного рівня збереження та інтеграції культурних цінностей у розвиток міського середовища. Для подолання цих викликів необхідна модернізація інструментів охорони спадщини на місцевому рівні, цифровізація процесів, залучення громади, а також посилення ролі органів місцевого самоврядування у практичній реалізації законодавчих норм. Нормативно-правові акти Вінницької обласної ради, Вінницької міської ради та її виконавчого комітету:

- рішення Вінницької обласної ради «Про Стратегію збалансованого регіонального розвитку Вінницької області на період до 2027 року» від 21.02.2020 № 921[87];
- рішення Вінницької міської ради «Про затвердження «Концепції інтегрованого розвитку Вінницької міської територіальної громади 2030» від 22.02.2019 № 1542 [88];
- рішення виконавчого комітету Вінницької міської ради «Про затвердження Плану реалізації та каталогу стратегічних проєктів «Концепції інтегрованого розвитку Вінницької міської територіальної громади 2030» від 01.08.2019 № 1910 [89];
- рішення Вінницької міської ради «Про затвердження Стратегії розвитку Вінницької міської територіальної громади до 2030 року – Стратегії 3.0.» від 26.02.2021 № 194 [90].

- Науково-проєктна документація:

- «Межі та режими використання територій та зон охорони пам’яток

культурної спадщини м. Вінниці», затверджена наказом управління культури і мистецтв Вінницької обласної державної адміністрації від 21.12.2020 № 188 та погоджена наказом Міністерства культури та інформаційної політики України від 05.11.2021 № 872 [91];

- «Межі та режими використання території історичного ареалу м. Вінниці», затверджені наказом Міністерства культури та інформаційної політики України від 29.12.2021 № 1031 [92].

У результаті проведеного аналізу можна зазначити, що держава визнаючи відповідальність за збереження культурної спадщини за собою, покладає конституційний обов'язок на громадян – не завдавати шкоди. Будь яке втручання мають здійснюватись у рамках, що не порушують памяткоохоронного законодавства. Усі проекти перетворень повинні відповідати нормам Законів, Указів, Постанов та Наказів, а також нормам ДБН та ГОСТ, регіональних регуляторних актів. Оскільки Конституція прямо визнає цінність історичних пам’яток та культурної спадщини, збереження автентичності та стилістичних особливостей історичного середовища входить у обов’язкові фактори збереження традиційного характеру середовища” [93].

Науково-теоретичний аналіз нормативно-правових критеріїв верифікації історичних населених місць

Сама суть історичного міста визначена державою Порядком визначення населеного місця історичним , що затверджений постановою КМУ від 3 липня 2006 р.№909 [94] діюча редакція від 1 квітня 2026 р. №437 Порядок визначення населених місць історичними встановлює чіткі критерії та вимоги до середовища, спрямованої на верифікацію та збереження автентичності урбаністичного простору. Ключовим елементом цього процесу є комплексне науково-проектне обґрунтування, де особлива увага приділяється інтеграції історичного та сучасного контекстів. Згідно з Порядком, «перелік відомостей має відображати планувальний та просторово-композиційний зв’язок об’єктів культурної спадщини з історією формування населеного місця та окреслювати його історичну автентичність (об’єкти та території) в умовах сучасного розвитку населеного місця». Це свідчить про те, що статус історичного міста не

обмежується лише формальною фіксацією окремих пам'яток, як часто це виконується в форматі ІАОП а вимагає доведення безперервності розвитку його просторової структури та гармонійного співіснування історичного ядра із сучасним соціокультурним і містобудівним середовищем.

Для населених пунктів, які не мають статусу заповідника, нормативно-правовим актом передбачено гнучкий, але суворий механізм верифікації через систему критеріїв, що базуються на містоформуючому потенціалі культурної спадщини. Законодавець визначає, що «якщо на території населеного місця не розташовані історико-культурний заповідник або історико-культурна заповідна територія, воно визнається історичним і заноситься до Списку за умови відповідності щонайменше двом критеріям: наявність цінної історичної забудови, комплексів (ансамблів), пам’яток культурної спадщини та щойно виявлених об’єктів культурної спадщини, які мають містоформуюче значення для населеного місця; збережене розпланування, залишки давнього розпланування та забудови (історично сформовані центри населених місць, вулиці, квартали, площі, території із збереженою планувальною і просторовою структурою та історичною забудовою, зокрема поєднаною з ландшафтом), що є носіями певних містобудівних ідей, характерних для минулих історичних епох (до 1991 року); наявність значної та рядової історичної забудови, збереження традиційного характеру середовища та/або культурного ландшафту» [95]. Такий підхід дозволяє стверджувати про системне розуміння архітектурно-містобудівної спадщини держави, де фокус зміщується від поштучної охорони об'єктів до збереження цілісних урбаністичних ландшафтів та історико-планувального каркаса міст.

Необхідно зазначити, що відповідно до Постанова КМУ «Про внесення змін до Порядку визначення меж та режимів використання історичних ареалів населених місць, обмеження господарської діяльності на території історичних ареалів населених місць» від 21.02.2018 № 92 [96]. З 2019 року історичні міста знаходяться в активній стадії виготовлення історико-архітектурних опорних планів історичних населених місць. Цей процес викликаний тим що з 01.01.2019 року за умови відсутності затвердженого в установленому порядку ІАОП

історичних населених місць будь-яке нове будівництво, реконструкція та капітальний ремонт (крім реконструкції та капітального ремонту квартир чи окремих приміщень, які здійснюються без зміни об’ємно-просторових характеристик) в історичних населених місцях, у тому числі в тих, в яких визначені історичні ареали, стало неможливим.

Таким чином, проаналізувавши наявні первинні та вторинні галузеві дослідження, їх можна структурувати за такими напрямками: теорія пам’яткознавства, реконструкція та реставрація, транспорт та урбаністика, законодавство і містобудівна документація, міжнародний та український досвід проєктування, екологія та природокористування, сучасні цифрові та 3д підходи, людиноцентричність та сприйняття середовища, економіка та інвестиції (рис. 1.3.4.).

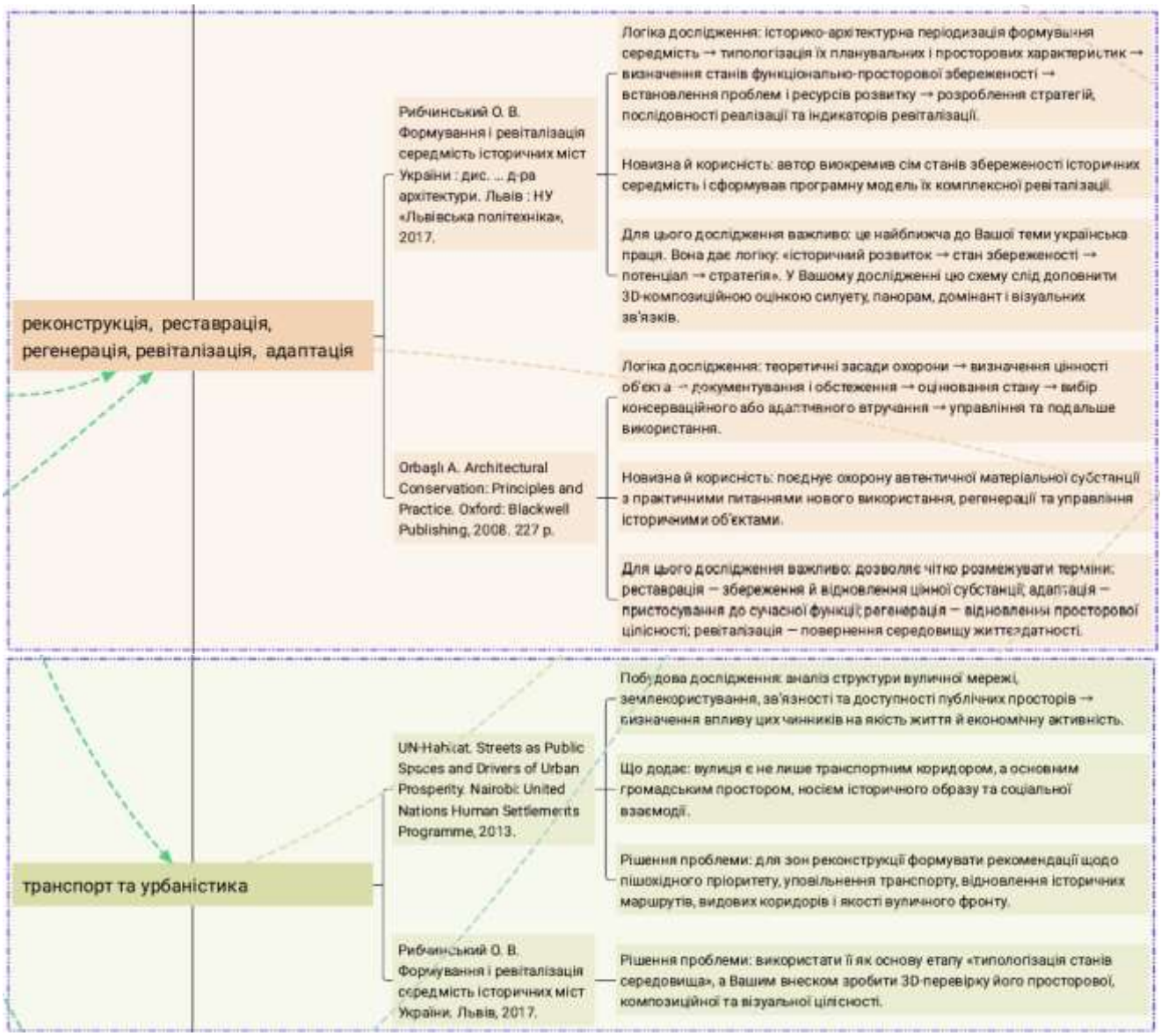
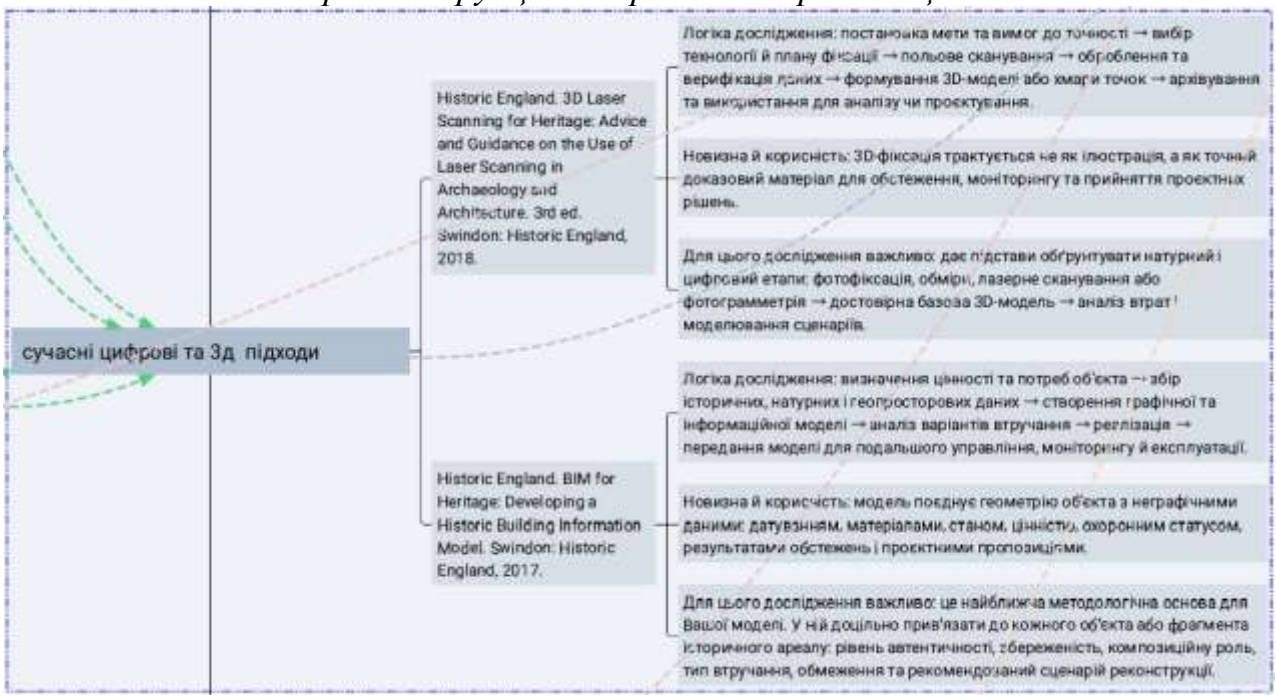

Рис. 1.3.4. Структуризація та аналіз виявлених наукових досліджень в галузі реконструкції історичного середовища

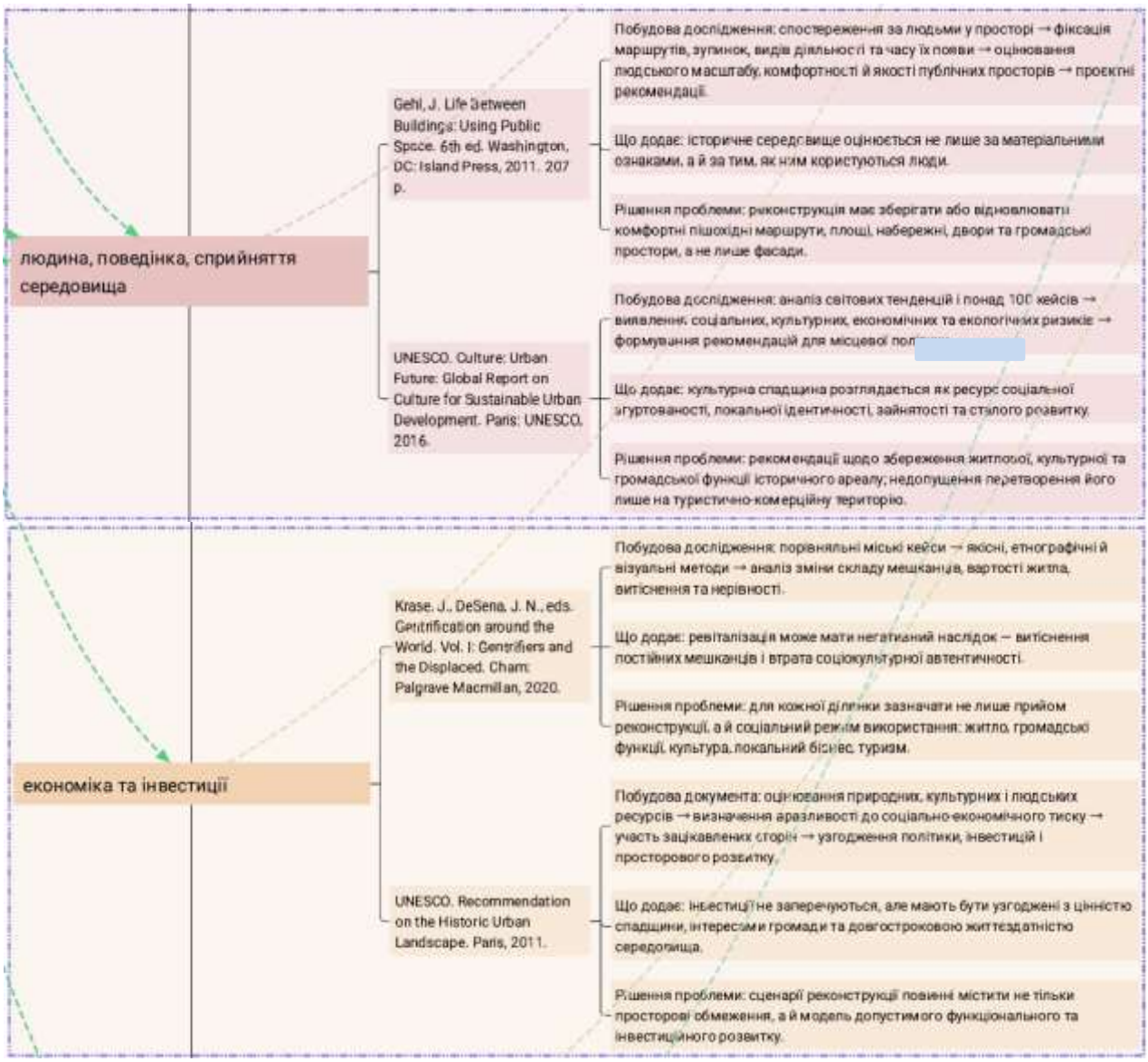
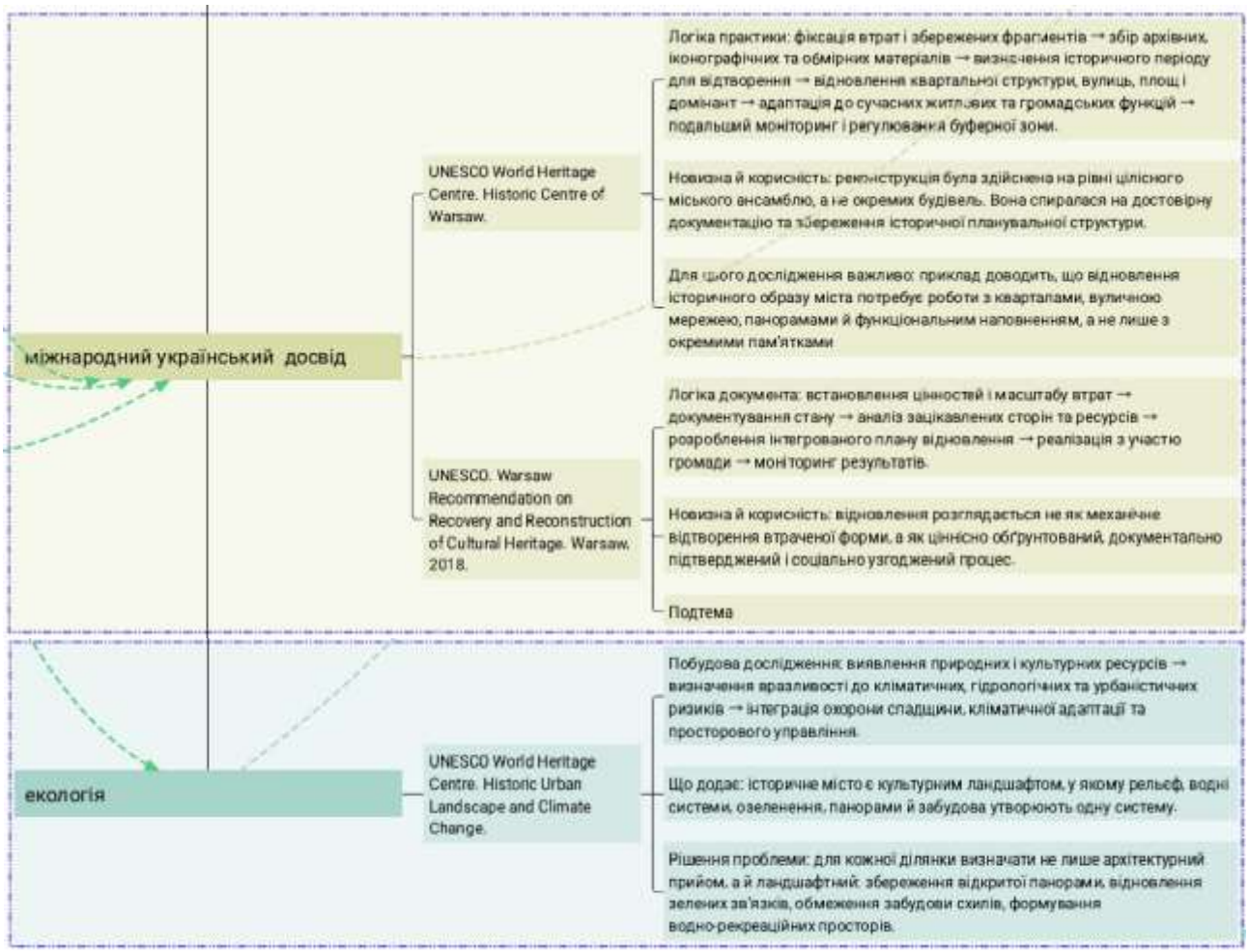

Рис. 1.3.4. Структуризація та аналіз виявлених наукових досліджень в галузі реконструкції історичного середовища (продовження)

Попередні дослідження і нормативні документи вже сформували підходи до охорони спадщини, ревіталізації історичних центрів, встановлення меж історичних ареалів, оцінки збереженості та цифрової фіксації об'єктів. Проте вони переважно розглядають або окрему пам'ятку, або нормативне регулювання території, або загальну стратегію розвитку історичного центру. Нерозкритим залишається перехід від різнорідної історико-архітектурної, містобудівної, натурної та нормативної інформації до єдиної тривимірної моделі, яка дає змогу одночасно оцінити цінність, збереженість, композиційну роль і допустимий тип реконструктивного втручання на рівні об'єкта, кварталу та історичного ареалу. Саме цю прогалину може заповнити запропонований метод композиційного 3D-моделювання історичного середовища.

Рис. 1.3.4. Структуризація та аналіз виявлених наукових досліджень в галузі реконструкції історичного середовища (закінчення)

1.4. Досвід комплексної реконструкції історичного середовища міст

Для виявлення підходів і практичних засобів, що застосовуються під час трансформації історично сформованого міського середовища, необхідним є аналіз світового та українського досвіду, проведення котрого дає змогу визначити характер взаємодії між збереженням історико-культурної цінності, сучасними функціональними потребами та просторовим розвитком міста, а також встановити принципи, які можуть бути враховані під час розроблення методики комплексної реконструкції історичного середовища міст Поділля.

Виявлені у світовій та українській практиці підходи є основою для подальшого типологічного аналізу та визначення засобів, які можуть бути

адаптовані до умов історичних міст Поділля. Це дає можливість перейти від опису окремих реалізованих проєктів до встановлення закономірностей їх просторової організації та використання отриманих результатів при формуванні методики комплексної реконструкції історичного середовища.

Вітчизняний досвід та тенденції в комплексній реконструкції історичного середовища міст

Україна, маючи багату історико-культурну спадщину, стикається з викликами та можливостями комплексної реконструкції історичного середовища міст. Цей процес вимагає інтегрованого підходу, що поєднує збереження автентичності, адаптацію до сучасних потреб та сталий розвиток. Аналіз вітчизняного досвіду демонструє різноманіття підходів та результатів, що відображають як успішні кейси ревіталізації, так і невирішені проблеми. Нижче представлені приклади, що ілюструють різні аспекти комплексної реконструкції.

Пішохідний центр Івано-Франківська (2017). Місто активно розвиває свою центральну частину як пішохідну зону, що сприяє збереженню історичного характеру міста та створенню комфортного середовища для мешканців та туристів. Одним з елементів цього процесу стало облаштування пішохідного фонтану на вулиці Незалежності.

Пішохідний фонтан став новою атракцією, що "оживила" простір для створення привабливого громадського простору, що сприяє відпочинку, соціальній взаємодії та підкреслює історичну цінність центральної частини міста. Облаштування сучасного пішохідного фонтану, який інтегрований у простір площі перед стоматологічним корпусом на вулиці Незалежності.

Створення пішохідного фонтану в Івано-Франківську є прикладом точкової, але ефективної ревіталізації громадського простору. Це демонструє, як невеликі, але якісні інтервенції можуть суттєво покращити міське середовище, підвищити його привабливість та функціональність, зберігаючи при цьому історичний контекст, відображаючи тенденцію до створення мультикомфортного міського середовища, про яку йдеться у дослідженні Н. Лещенко [21].

Двірцева площа у Львові (2019) є однією з ключових транспортних розв'язок, що розташована перед головним залізничним вокзалом. До

реконструкції вона характеризувалася хаотичним рухом транспорту, недостатньою кількістю пішохідних зон та відсутністю єдиної естетичної концепції. Основними цілями були оптимізація транспортної схеми (зокрема, громадського транспорту), розширення пішохідних зон, збільшення озеленення, створення комфортного простору для мешканців та гостей міста, а також покращення першого враження від міста для прибуваючих потягом.

Проєкт передбачав створення окремих смуг для громадського та приватного транспорту, продовження трамвайної колії до входу на вокзал, облаштування широкої пішохідної алеї вздовж вулиці Чернівецької, будівництво підземного паркінгу під сквером, встановлення сучасного фонтану та значне озеленення території. Також були облаштовані майданчики "kiss&ride" для швидкої висадки пасажирів.

Реконструкція Двірцевої площі є прикладом комплексної трансформації міського простору, що поєднала інфраструктурні зміни з покращенням естетичного та функціонального наповнення. Проєкт дозволив підвищити комфорт пересування, зменшити транспортне навантаження та створити більш привабливий вхідний простір до міста.

Фабрика повидла у Львові, колишня фабрика алкогольних напоїв "Йозеф Кронік і син" (збудована у XIX столітті) є пам'яткою місцевого значення у неоготичному стилі, розташованою в районі Підзамче у Львові. Ревіталізація занедбаної промислової будівлі та її перетворення на сучасний культурно-мистецький центр є збереженням історичного вигляду споруди, наповнення її новим життям та створення майданчика для сучасного мистецтва, що об'єднує людей.

Проєкт ревіталізації тривав вісім років і включав реставрацію головного історичного фасаду, збереження автентичних написів та елементів інтер'єру, укріплення аварійних стін, а також добудову нових приміщень (офіс, кафе) та облаштування підземних технічних приміщень.

Проєкт демонструє, як збереження культурної цінності може поєднуватися зі створенням нової функції, перетворюючи занедбаний об'єкт на важливий культурний хаб, що сприяє розвитку району та міста в цілому.

Поділля

Повітове казначейство у Вінниці (туристичний хаб)

Будівля колишнього повітового казначейства на Соборній, 89 у Вінниці була збудована у XIX столітті, а у 1930-х роках добудовано другий та третій поверхи. Протягом своєї історії будівля виконувала різні функції, від казначейства до обласного відділу народної освіти та митно-прикордонної охорони.

Було відновлено історичний вигляд будівлі за фотографіями 40-х років XX століття та створено на її базі найбільший в Україні туристичний хаб. Реконструкція включала повну заміну даху та міжповерхових перекриттів, що є прикладом реабілітації та реваloризації. Проєкт підкреслює важливість збереження історичної пам'яті та інтеграції її у сучасний розвиток міста, створюючи нові можливості для туризму та культурного обміну.

Переконливим практичним підтвердженням є досвід науково-проєктних досліджень пам’ятки архітектури місцевого значення - будинку Длуголенського у м. Вінниці. У цьому випадку нормативний інструмент реставраційного завдання (згідно з ДБН А.2.2-14:2016) було застосовано не формально, а як спосіб для проведення вичерпних комплексних натурних, іконографічних та архівних вишукувань:

- Виявлення раніше невідомих історичних фотофіксацій дозволило верифікувати первинний авторський задум, зокрема автентичну пластику фасаду, силуетні характеристики даху та повернути до композиційної цілісності втрачену огорожу, що тримала партер та формувала межу садиби.
- Розкриття зондажами прихованих під нашаруваннями пізніших позбавляючих образу ремонтів автентичних оздоблювальних шарів виявило первинну фактуру, колірні акценти та тематичність фасадного оздоблення.
- Завдяки верифікованим даним у проєктних рішеннях вдалось відмовилися від випадкової гіпотетичної стилізації на користь реставрації первинного модерного образу споруди як «будинку-корабля». Відтворення характерного силуету даху, цегляного оздоблення стін та повернення композиції огорожі не лише відновить автентичність самого ОКС, але й поверне йому статус

активного середовищного акценту у фронті забудови вулиці Магістратської, що спонукатиме до подальшого комплексного підходу в реконструкції в межах комплексної охоронної зони групи пам'яток.

Вінниця як регіональний центр, що інтегрував ключові планувальні та морфологічні архетипи подільського урбанізму, наочно репрезентує у межах свого історичного ареалу еволюцію підходів до просторової реконструкції. Внаслідок нашарування історичних подій, економічних піднесень, воєнних руйнувань і соціальних трансформацій місто стало полігоном для перевірки різних методів втручання та формування міської тканини. Аналіз практик реконструкції об'єктів і просторів упродовж 1920–1990-х років доводить: традиційний характер середовища не є застиглою статичною категорією, а постає динамічною сукупністю містобудівних ознак, морфологічних факторів і прийомів адаптації середовища в часі.

Показовим просторовим комплексом у цьому контексті виступає Європейська площа м.Вінниця, яка еволюціонувала як міський громадський простір, неодноразово змінюючи своє функціональне наповнення та композиційно-видові зв’язки. Досвід насичення функціями та руйнувань у периметрі площі та вздовж магістральної осі демонструє різні сценарії роботи з пам'ятками й фоновою забудовою:

Збереження середовищної значущості через відновлення та адаптацію: Реконструкція будівлі сучасної Вінницької обласної універсальної наукової бібліотеки імені Валентина Отамановського та загальноосвітньої школи № 2 по вул. Соборній засвідчує можливість повоєнного відновлення зі збереженням ключових містоформуючих параметрів споруд як опорних елементів ТХС.

Конфлікт різночасових прибудов і надбудов: Суперечливим кейсом нашарування реконструктивних підходів є будівля колишнього Окружного суду по вул. Грушевського, 17. Зведена наприкінці XIX ст. як міська управа із залою засідань, споруда була адаптована під розміщення переведеного у 1895 році з Кам'янця-Подільського Окружного суду. Архітектор Григорій Артинов реалізував масштабне розширення комплексу: прибудований уздовж червоної лінії вулиці об'єм майже втричі перевищував первісний, але завдяки вивіреному

масштабу й ритму фасадів склав із міською домінантою - Водонапірною вежею - цілісний репрезентативний ансамбль адміністративного центру. Натомість реалізована у 1960-х роках утилітарна надбудова третього поверху виявилася композиційно дисонуючою: вона порушила початкові вертикальні пропорції та стилістичну єдність пам'ятки.

Трансформація об'ємно-просторового балансу: Окрему групу утворюють об'єкти, що в процесі післявоєнної відбудови зазнали функціонально-технічного переоснащення й зміни первісних габаритів, проте завдяки збереженню масштабу та тектоніки залишилися органічною частиною традиційного контексту.Міський театр, Залізничний вокзал.

Деструктивна нівеляція пластики та локальної ідентичності: Негативним прецедентом виступає реконструкція будинку по вул. Соборній, 85. Здійснена надбудова призвела до повної ліквідації автентичного високопластичного модернового декору фасаду. Спрощене утилітарне опорядження порушило масштаб і тектоніку сприйняття споруди, знівелювавши її роль у формуванні просторового вузла на розі вулиць Соборної та Архітектора Артинова.

Рис. 1.4.1.1
Зверху: Фабрика повидла у Львові [169, 170, 171, 172]
Знизу: Повітове казначейство у Вінниці (туристичний хаб) [137, 173]

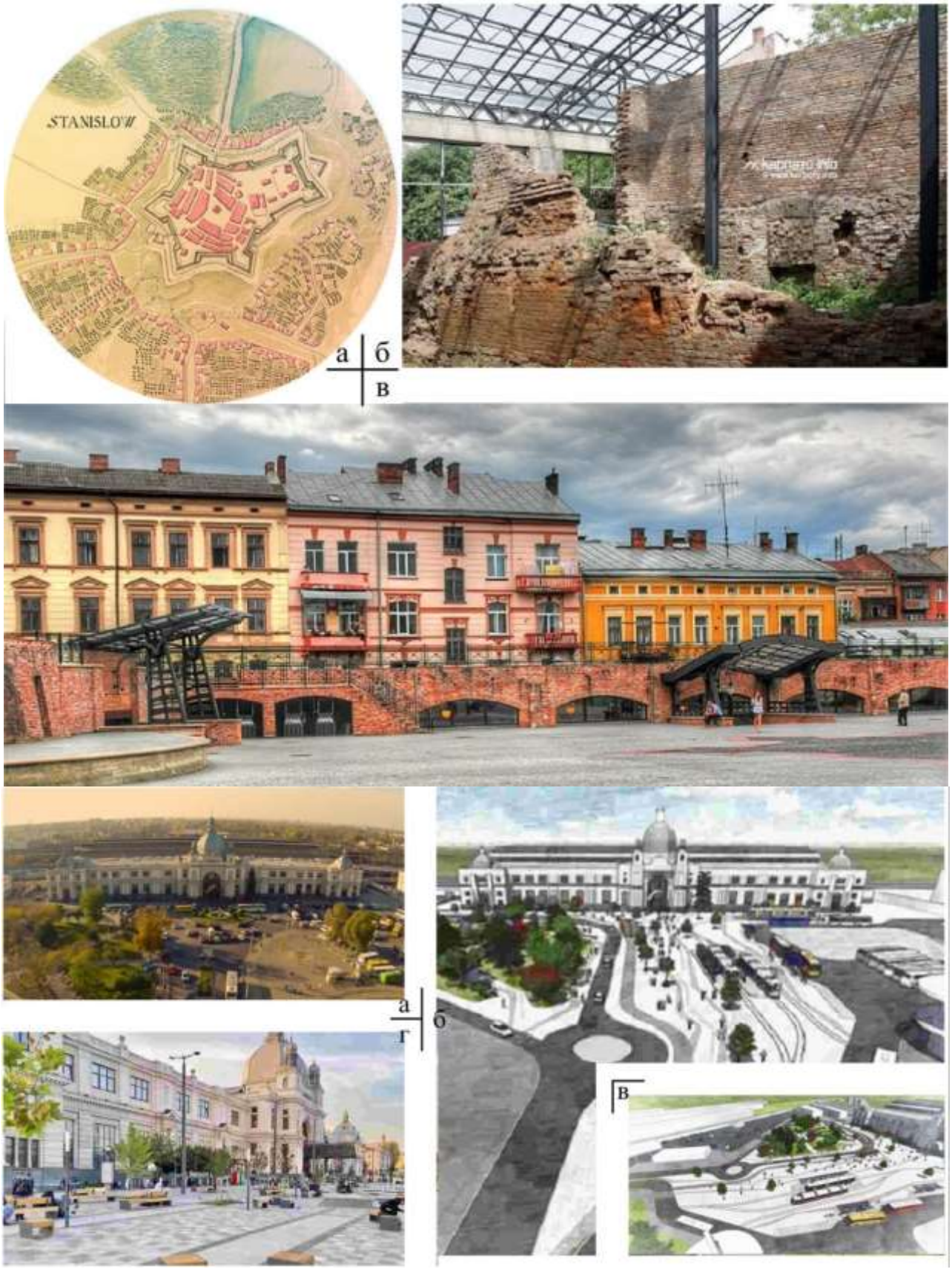

Рис. 1.4.1.2
Зверху: Пішохідний центр Івано-Франківська [175, 176, 177]
Знизу: Двірцева площа у Львові [174]

Рис. 1.4.1.3. а. Міський сад м. Вінниця до реконструкції [123] б.в.г.д. Стан збереження висотної домінанти Водонапірна вежа у різні роки [43] ж.з. Проект арх. Спусканюк регенерація міського саду у 1970-х к. Фото реалізованого Меморіалу слави 1971-1995 роки пам'ятка була переміщена у 2023 році [142].

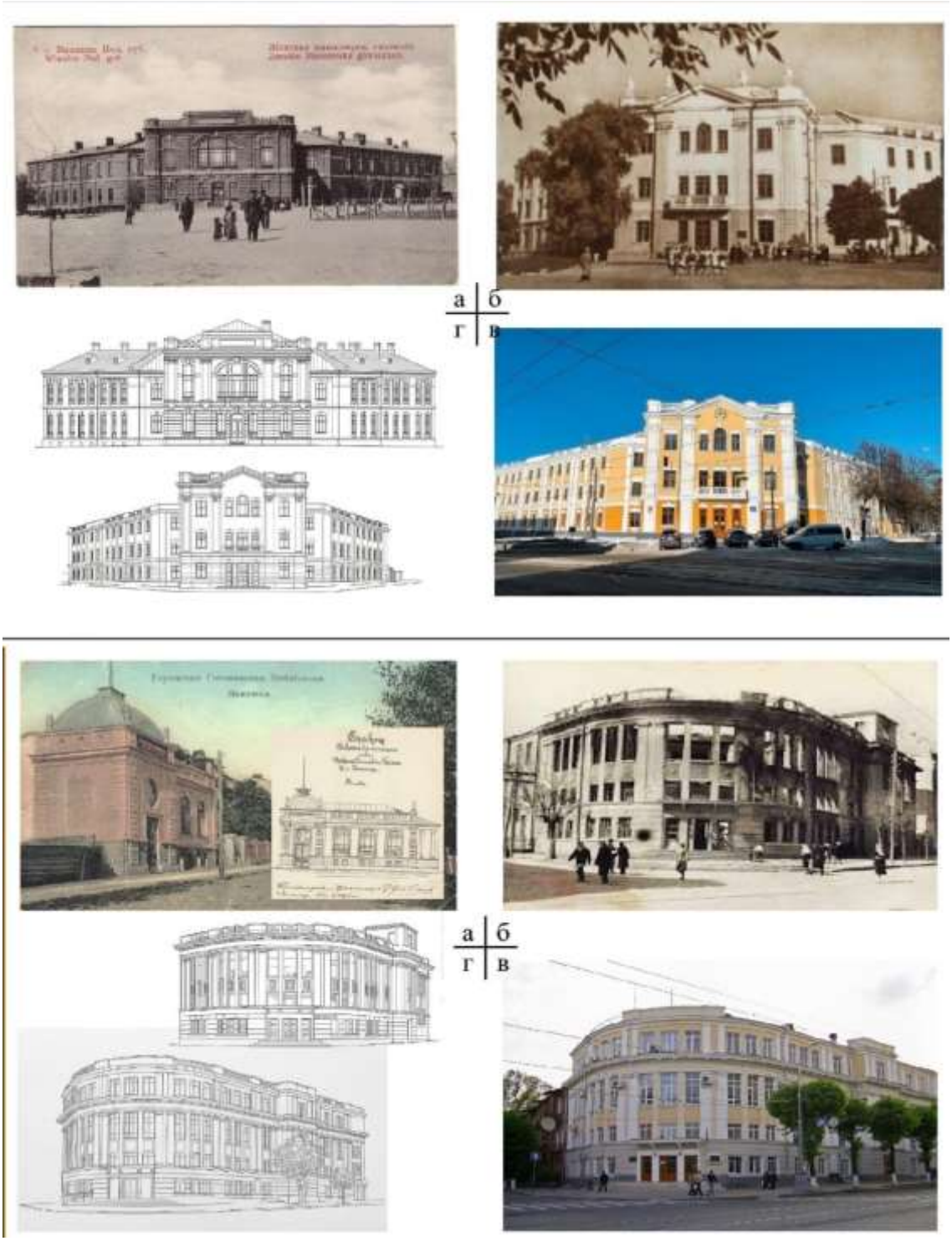

Рис. 1.4.1.4.

Зверху: а. Поштівка гоголівська бібліотека м. Вінниця 1907 рік. Кресленик арх. Артинов [137] б. Після реконструкції з надбудовою та розширенням книгосховища у 1930-х спалено 1942 рік відбудовано 1947 рік арх. Юрих [137] в. Після реставрації фасаду 2019 рік пам'ятка архітектури Будівля бібліотеки 1904, 1906, 1933, 1955, вул. Соборна, 73 4520-Вн [143] г. Порівняння об'ємів пам'ятки до та після реконструкцій.

Знизу: а. Поштівка жіноча гімназія м. Вінниця 1900 рік [137] б. Після реконструкції прибудова крила та четвертого поверху 1947 рік арх.Крейчі [137] в. Після реставрації фасаду 2023 рік [144] г. Порівняння об'ємів пам'ятка архітектури Будівля жіночої гімназії 1900,1930,1947- 1949 вул. Соборна, 94 4529-Вн до та після реконструкції.

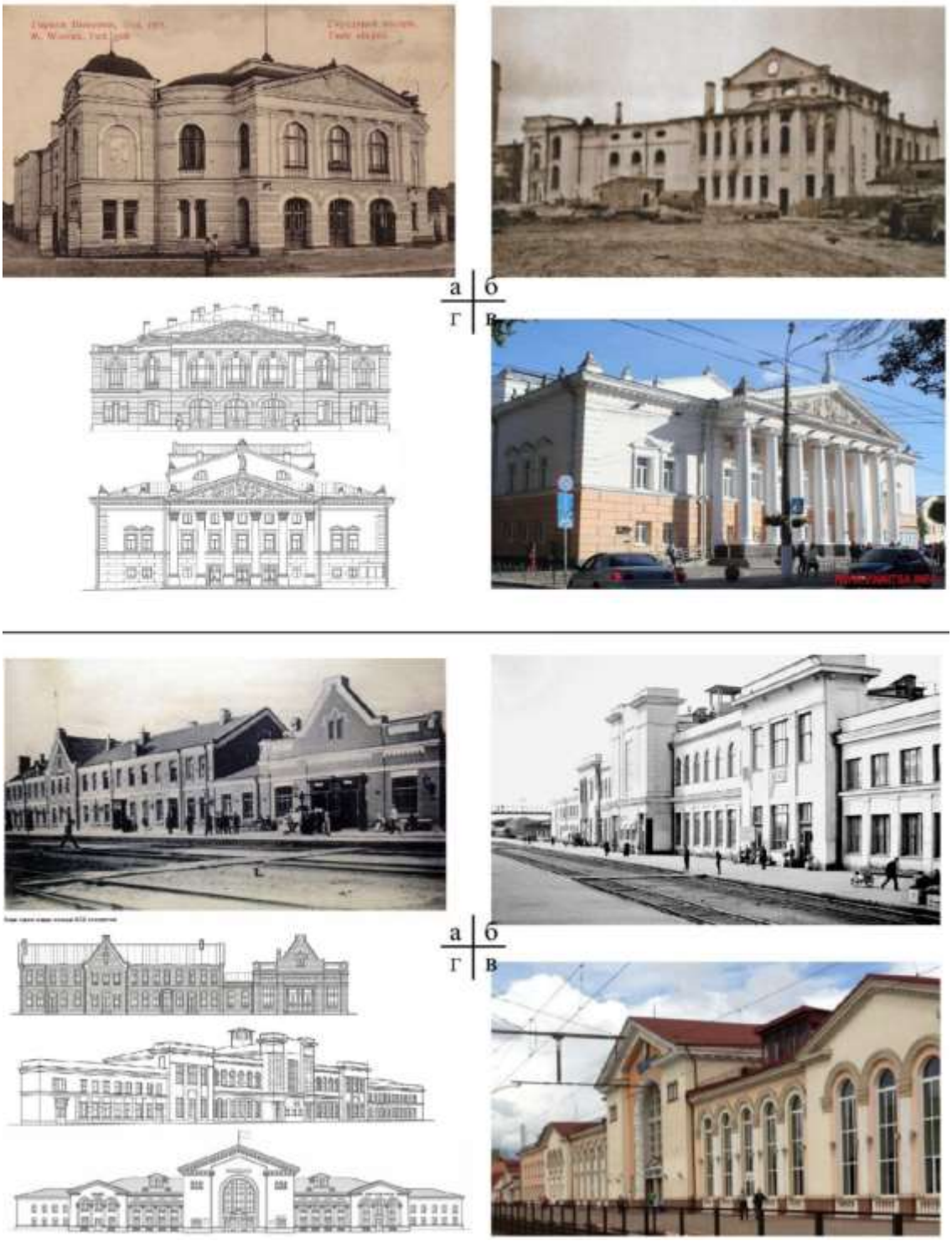

Рис. 1.4.1.5.
Зверху: а. Поштівка міський театр м. Вінниця 1907 рік. арх. Артинов [137] б. У 1950-ті відбудований з розширенням арх. Чорновол [137] в. Після реконструкції [145] г. Порівняння об'ємів пам'ятка архітектури Будівля міського театру 1910, 1949 вул. Театральна, 13 4536-Вн до та після реконструкцій.
Знизу: а. Поштівка станція Вінниця [137] б. Після реконструкції прибудови крил та другого поверху 1930-ті арх. Осьмак [137] в. Будівля 1953 року після реставрації фасаду 2023 рік [146] г. Порівняння об'ємів до та після реконструкції, об'єкт запропонований до ІАОП як рекомендований об'єкт ОКС.

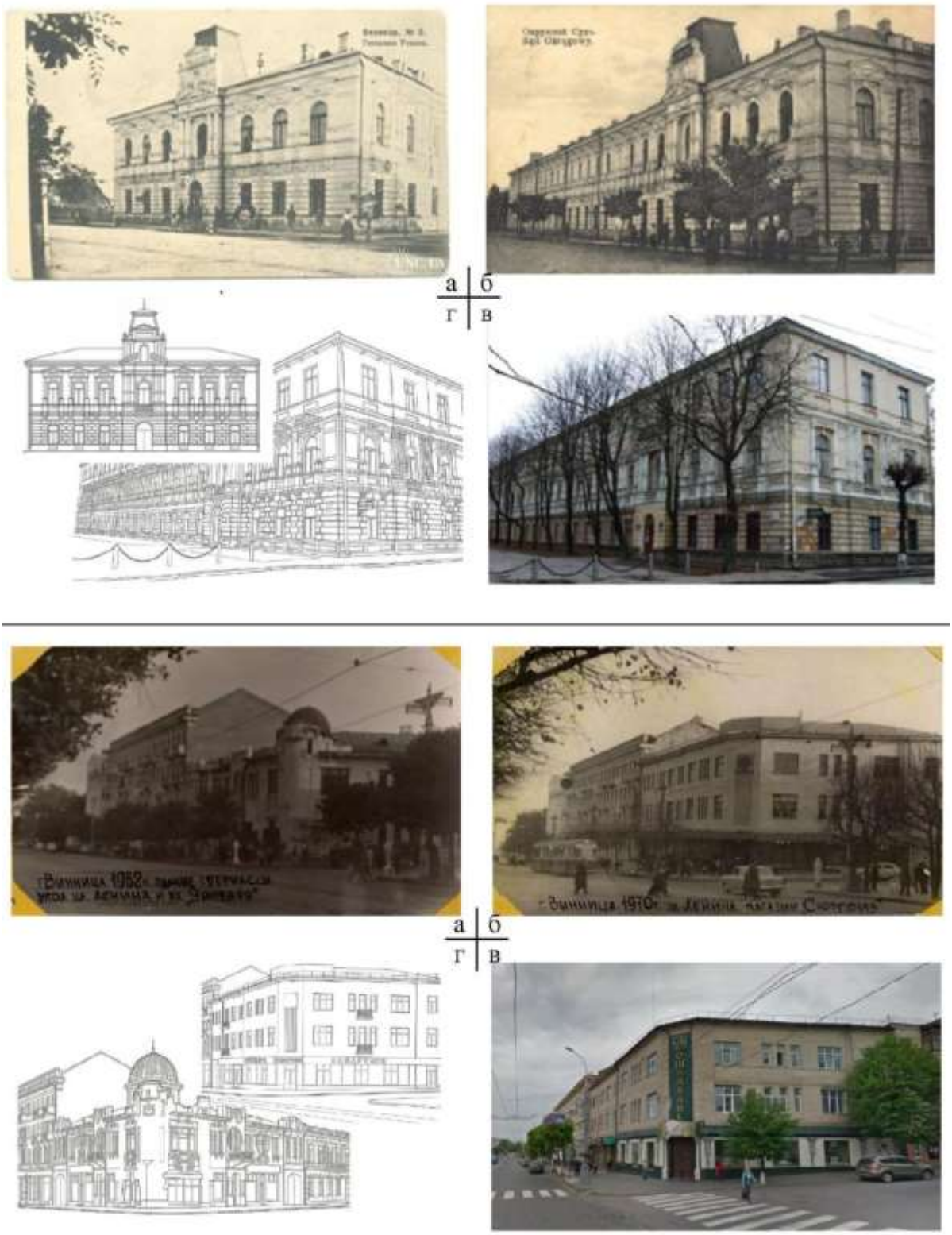

Рис. 1.4.1.6.
Зверху: а. Поштівка Міська Управа м. Вінниця кін. XIX ст. [137] б. Поштівка Окружний суд м. Вінниця 1910-1912 рік. арх. Артинов [137] в. Після реконструкції з надбудовою третього поверху 1960-х . [147] г. Порівняння об'ємів пам'ятка архітектури Міська управа 1890 Окружний суд 1909 арх. Артинов до та після реконструкцій.
Знизу: а. Будівля банку поч. XX ст. вул. Соборна 71 [148] б. Після реконструкції з надбудовою та розширенням 1960-х [148] в. Стан фасаду на 2019 рік. [148] г. Порівняння об'ємів до та після реконструкцій об’єкт запропонований до ІАОП як рекомендований об’єкт ОКС.

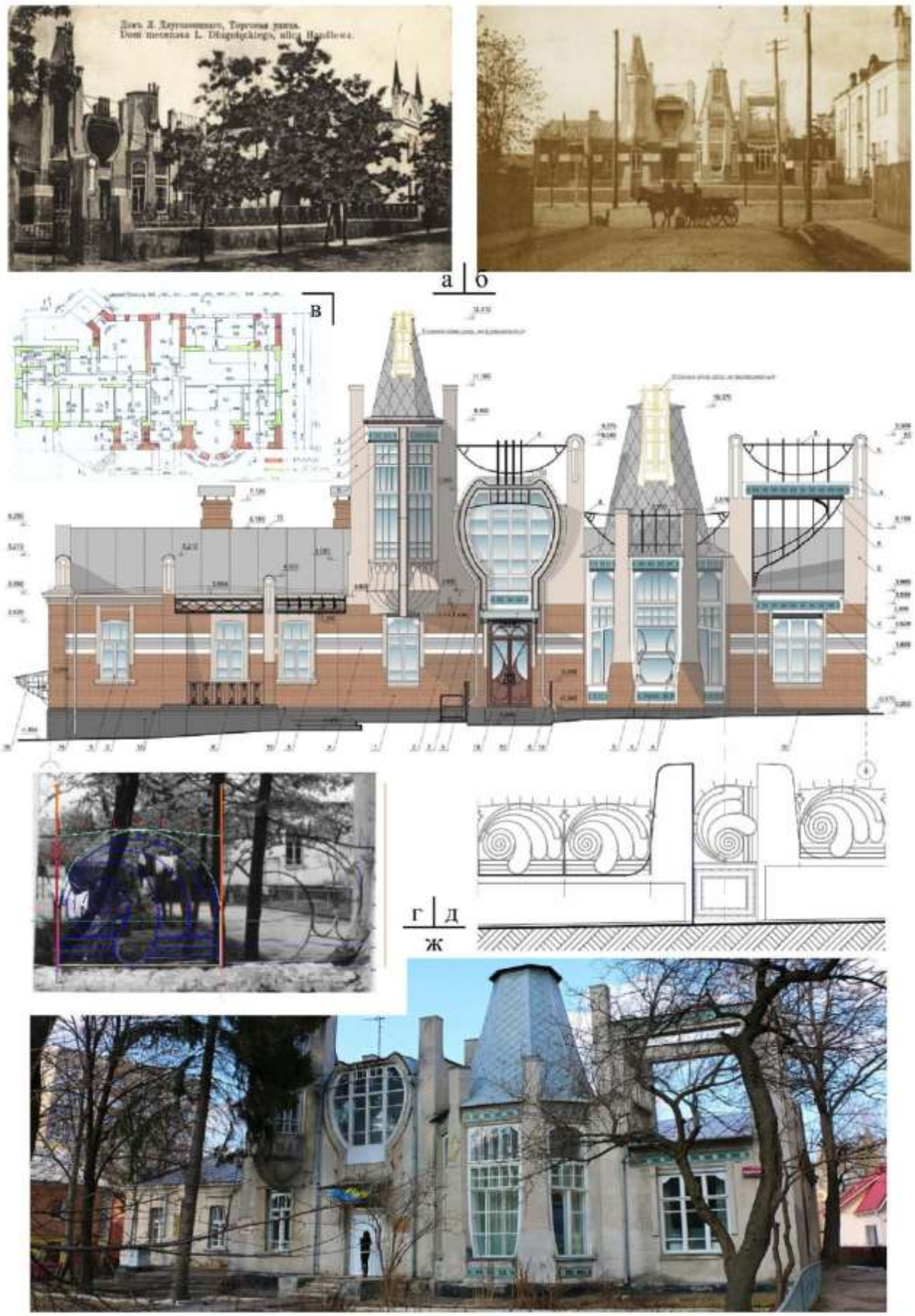

Рис. 1.4.7. а. Будинок Длуголенського поштівка [123]; б. Фото будинку в перспективі вул. арх. Артинова [149]; в. Схема плану реконструкції [150]; г. Фрагмент огорожі [151]; д. Креслення реставрації [151. 152]; ж. Фото

Таблиця 1.4.1.8.

Первинний типаналіз

Рівень	Критерій	Індикатор	Ступінь відповідності			
			площа Л	центр, І-Ф	Фабрика Л	казначейство, Ві
А. Містобудівний рівень	К1. Містобудівне охоплення	Охоплено систему кварталів, вулиць, площ та їх взаємозв'язків	П			
		Охоплено окремий квартал, фрагмент або локальну ділянку		Ч		
		Робота переважно з окремим об'єктом без містобудівної трансформації			Н	Н
	К2. Історична морфологія	Зберігається/відтворюється іст. мережа, структура і парцеляція				
		Зберігаються окремі елементи історичної морфології		Ч		
		Іст. морфологія не враховується або принципово змінюється	Н		Н	Н
Б. Архітектурно-просторовий рівень	К3. Об'ємно-просторове регул.	Регулюються висота, габарити, масштаб, силует, дахи, лінії забудови тощо				
		Регулюються окремі просторові параметри	Ч	Ч	Ч	Ч
		Об'ємно-просторові характеристики системно не регулюються				
	К4. «Пам'ятка - оточення»	Пам'ятка та її оточення розглядаються як єдина система				
		Враховується лише частина оточення або окремі зв'язки		Ч		
		Пам'ятка розглядається ізольовано від просторового контексту	Н		Н	Н
В. Історико-ультурний рівень	К5. Історичний образ	Збереження/відтворення цілісного іст. образу середовища			П	П
		Відтворюються або зберігаються окремі характерні елементи		Ч		
		Історичний образ не є предметом реконструкції	Н			
	К6. Інтеграція спадщини	Іст. об'єкти інтегровані у функц. та просторову структуру			П	П
		Зберігаються окремі об'єкти без повної інтеграції	Ч	Ч		
		Об'єкти спадщини не відіграють ролі у формуванні реконструйованого середовища				
Г. Функціональний рівень	К7. Адаптація функцій	Історичне середовище системно адаптоване до сучасних потреб із збереженням його цінних характеристик	П		П	П
		Нові функції впроваджені лише в окремих об'єктах/територіях		Ч		
		Функц. адаптація відсутня або не є завданням реконструкції				
	К8. Інтеграція з міськими зв'язками	Забезпечено комплексну інтеграцію з транспортною, пішохідною та функціональною структурою міста	П			
		Покращено окремі зв'язки		Ч	Ч	Ч
		Зв'язки з міською структурою не змінюються				
Д. Просторово-ландшафтний	К9. Громадський простір	Створено/відновлено взаємопов'язану систему площ, вулиць, пішохідних та інших громадських просторів	П			
		Трансформовано окремі громадські простори		Ч	Ч	Ч
		Громадський простір не є складовою реконструкції				
	К10. Ландшафт. компонент	Рельєф, насадження, природні домінанти та зв'язки інтегровані				
		Враховано окремі природно-ландшафтні компоненти	Ч			
		Природно-ландшафтний компонент не враховується		Н	Н	Н
Е. Регуляторно-управлінський	К11. Просторові регламенти	Встановлена комплексна система правил щодо висот, масштабів, матеріалів, фасадів, дахів тощо				
		Регламентовано окремі характеристики забудови				
		Спеціальні регламенти відсутні	Н	Н	Н	Н
	К12. Механізм реалізації	Визначені механізми, етапи, суб'єкти та інструменти реалізації реконструкції				
		Наявні окремі інструменти або етапи реалізації	Ч	Ч	Ч	Ч
		Механізм реалізації не визначений				

Світовий досвід комплексної реконструкції історичного середовища міст

Міжнародний досвід комплексної реконструкції історичних міст демонструє різноманіття підходів, що формувалися під впливом історичних подій, культурних цінностей та економічних реалій. Відновлення після масштабних руйнувань, адаптація до сучасних потреб та збереження унікального образу міста є ключовими завданнями, які вирішуються за допомогою інтегрованих стратегій.

Дрезден, Ноймаркт (Neumarkt) - Німеччина. Після завершення другої світової війни відбудова та реконструкція зруйнованих міст та окремих районів Німеччини, а особливо Східної частини відбувалась за принципом економічної доцільності. Поборення повоєнної спадщини відбувалось за моделлю поквартальної комплексної реконструкції та регулювання фонової забудови навколо відреставрованої домінанти, символу відродження Німеччини – Собору Святої Богородиці (*Frauenkirche*). Проєкт вирішував проблему «острівної пам'ятки». Відбудована зі збереженням фрагментів історичної кірхи барокова Фрауенкірхе потребувала адекватного масштабу оточення, а не радянських просторових пусток [97].

Поділ території площі на **8 чітких кварталів (Quartiere I–VIII)**, для кожного з яких проводився окремий архітектурний конкурс в поєднанні з точної історичної реконструкції ключових палаців (наприклад, Palais Hoym). Фонова сучасна забудова мала підпорядковуватися історичній парцеляції, кутам нахилу дахів (не менше 45–55°), матеріалам (пісковик, тиньк) та висотним лініям карнизів [98, 99, 100].

Історичний центр Варшави, особливо Старе місто, було майже повністю зруйноване під час Другої світової війни. За оцінками, близько 85-90% забудови було перетворено на руїни. Це була не просто втрата будівель, а й знищення культурної пам'яті та національної ідентичності.

Головною метою було повне відтворення історичного центру Варшави, що стало символом національного відродження та опору. Завдання полягало не лише у відбудові, а й у максимально точному відновленні архітектурного вигляду та містобудівної структури, що існували до війни, на основі архівних

матеріалів, креслень та спогадів мешканців. Реконструкція Варшави є унікальним прикладом у світовій історії, коли було прийнято рішення про повне відтворення зруйнованого історичного середовища.

Багато будівель були відбудовані на старих фундаментах, але з використанням сучасних будівельних технологій та матеріалів, що дозволило інтегрувати сучасні інженерні системи. Відновлення історичної мережі вулиць, площ та кварталів, що забезпечило збереження традиційного масштабу та просторової організації міста.

Відбудова Варшави є видатним прикладом комплексної реконструкції, що була визнана ЮНЕСКО як об'єкт Всесвітньої спадщини, що доводить, що навіть після тотальних руйнувань можливе відтворення історичного образу міста з максимальною автентичністю, що має величезне значення для збереження культурної спадщини та національної ідентичності. Відновлення Варшави називають першою в історії спробою повної реконструкції цілісного історичного ядра міста.. Цей досвід підкреслює важливість містобудівного аспекту, де відновлення кварталів та їхнього взаємозв'язку відіграє ключову роль у збереженні духу місця.

Місто Ковентрі зазнало значних руйнувань під час Другої світової війни, особливо під час бомбардування 1940 року, яке знищило історичний центр та знаменитий Кафедральний собор. На відміну від Варшави, Ковентрі обрало інший шлях – не повне відтворення, а створення нового, сучасного міста, що символізувало б мир та примирення. Метою було створення функціонального та комфортного середовища, яке б відповідало потребам повоєнного суспільства, інтегруючи при цьому елементи зруйнованої спадщини.

Містобудівники Ковентрі відмовилися від ідеї повного копіювання минулого, натомість зосередившись на створенні сучасного планування з широкими вулицями, пішохідними зонами та новими громадськими будівлями. Руїни старого Кафедрального собору були збережені як пам'ятник війни та інтегровані в архітектурний комплекс нового собору, що став символом миру та примирення.

Ковентрі стало одним із перших міст у Великій Британії, де були створені

обширні пішохідні зони в центрі міста. Відбудова є прикладом комплексної реконструкції, що поєднала збереження символічних елементів спадщини з радикальною модернізацією. Це демонструє, що реконструкція може бути не лише актом відтворення, а й творчим процесом формування нового міського середовища, яке відповідає викликам часу, зберігаючи при цьому свою унікальну історію.

Празький квартал Йозефов – колишній єврейський квартал Праги, що має багату та складну історію. Наприкінці XIX – на початку XX століття він був одним із найбідніших та найперенаселеніших районів міста. Наприкінці XIX століття було прийнято рішення про масштабну "санацію" (реконструкцію) кварталу, метою якої було покращення санітарних умов, модернізація інфраструктури та інтеграція району в загальну міську структуру. Водночас, існувала потреба зберегти унікальну культурну та історичну спадщину єврейського гетто. Більшість старих будівель були знесені, а на їхньому місці збудовані нові, сучасні будинки у стилі модерн.

Були збережені найважливіші єврейські пам'ятки – синагоги, Старе єврейське кладовище, Єврейська ратуша, що стали основою для формування Єврейського музею. Нова забудова здійснювалася з урахуванням нових містобудівних норм, що передбачали ширші вулиці та кращі санітарні умови. Реконструкція Йозефова є прикладом комплексної, але суперечливої реконструкції. З одного боку, вона покращила санітарні умови та модернізувала район. З іншого боку, призвела до втрати значної частини автентичної історичної забудови та витіснення корінних мешканців, що можна розглядати як форму джентрифікації. Проте, збереження ключових пам'яток дозволило зберегти культурну цінність району. Цей приклад підкреслює складність балансу між модернізацією та збереженням автентичності, а також соціальні наслідки масштабних містобудівних втручань.

Історичні залізничні вокзали, особливо в центрі великих міст, часто є монументальними спорудами, що з часом втрачають свою первісну функціональність або потребують оновлення. **Вокзал у Брюсселі**, як і багато інших європейських вокзалів, є важливим транспортним вузлом та

архітектурною домінантою. Метою було перетворення залізничного вокзалу на сучасний багатофункціональний комплекс, який би поєднував транспортні функції з комерційними, офісними та культурними просторами. Це дозволяє максимально ефективно використовувати центральні міські території, інтегруючи їх у життя міста.

Зовнішній вигляд історичної будівлі вокзалу, як правило, зберігається, щоб підкреслити його історичну цінність та архітектурну привабливість. Внутрішні приміщення переплановуються та адаптуються для нових функцій – торговельних галерей, офісів, ресторанів, готелів. Перетворення залізничних вокзалів на багатофункціональні комплекси є яскравим прикладом ревіталізації та реабілітації. Такий підхід сприяє сталому розвитку міста, зменшуючи потребу в новій забудові та максимально використовуючи існуючі ресурси; демонструє, як архітектурні об'єкти можуть бути інтегровані в сучасний контекст, зберігаючи свій образ, але набуваючи нової ролі в містобудівній структурі.

Традиційна стара Англія з її усталеними законами часто стикається з містобудівною колізією, а саме збільшенням попиту на житловий фонд в умовах низької поверховості. Необхідність розширення графського **міста Дорчестер** без перетворення передмістя на монотонний «спальник» із дисонуючими коробками торговельних центрів та автострадами. Це вирішено через створення **Майстер-план Леона Кріє (Léon Krier).** Територія розбита на 4 самодостатні поквартальні райони. Радіус пішохідної доступності - до 10 хвилин. масштабний урбаністичний проєкт розширення історичного міста Дорчестер (графство Дорсет, Велика Британія), який втілився у створенні зразкового району Паундбері (Poundbury). Проєкт було розроблено наприкінці 1980-х років за ініціативи та під патронажем нинішнього **короля Чарльза III** з метою дотримання традиційного характеру середовища, що є безумовною цінністю для Англії. Заборонено застосування утилітарних матеріалів (пластиковий сайдинг, бетонна плитка). Дозволено виключно місцевий дорсетський вапняк (Portland stone), традиційну цеглу ручного формування, ковані елементи та натуральний шифер/черепицю. Водночас, завдяки новій забудові відбувається регенерація де центральне ядро проєкту - площа *Queen Mother Square* - спроєктовано за

канонами англійських ярмаркових вузлів: змішана функція (комерція в партері, житло вище), виразні акценти (ратуша, годинникова вежа, аркади). Різноманітність як ліки від стомленості мозку, принцип наповнення середовища як живого пейзажу [102].

Аналіз досвіду комплексної реконструкції історичного середовища міст дозволяє сформулювати низку ключових висновків, що є важливими для розуміння сучасних підходів до роботи з історичними ареалами:

Різноманіття стратегій. Світова практика демонструє широкий спектр стратегій – від повного відтворення (Варшава) до радикальної модернізації (Ковентрі) та адаптивного використання (Йозефов, Брюссель, Рур). Вибір стратегії залежить від масштабу руйнувань, культурних та соціальних пріоритетів, а також економічних можливостей.

Баланс між збереженням та розвитком. Ключовим викликом є досягнення балансу між збереженням автентичності та історичного образу міста та забезпеченням його функціональності та відповідності сучасним потребам. Успішні проєкти інтегрують нові функції та технології, зберігаючи при цьому культурну цінність та ідентичність місця.

Містобудівний аспект. Особлива увага приділяється містобудівному аспекту реконструкції кварталів. Це включає збереження історичної планувальної структури, масштабу забудови, формування громадських просторів та інтеграцію нових об'єктів у існуючий контекст.

Соціально-економічні наслідки. Масштабні реконструкції мають значні соціально-економічні наслідки, такі як зміна демографічного складу, джентрифікація, вплив на місцеву економіку. Важливо враховувати ці аспекти та залучати громаду до процесу прийняття рішень.

Індустріальна спадщина як ресурс. Досвід Рурського регіону показує, що індустріальна спадщина може бути перетворена на цінний ресурс для розвитку, стаючи основою для нових культурних, освітніх та рекреаційних функцій.

Міжнародне співробітництво та нормативна база. Міжнародні хартії та конвенції (наприклад, Венеційська хартія, Європейська хартія містобудівної

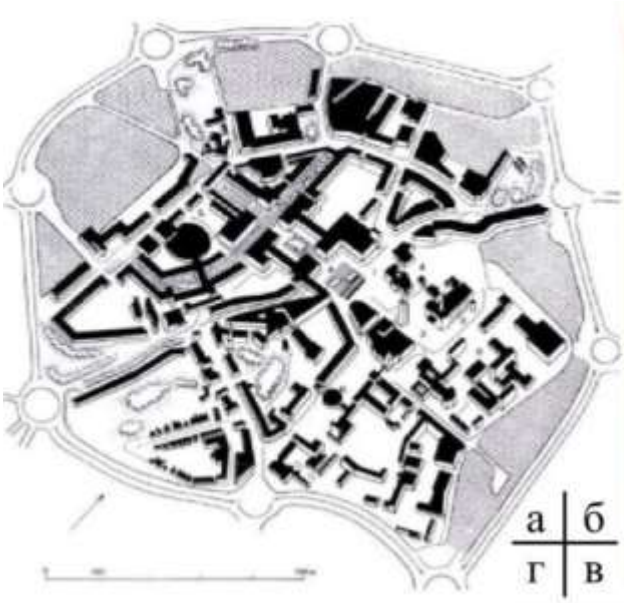
реконструкції) відіграють важливу роль у формуванні єдиних принципів та підходів до збереження та реконструкції культурної спадщини.

Рис. 1.4.2.1
Зверху: Празький квартал Йозефов, Чехія [178, 179]
Знизу: Дорчестер / Паундбері (Poundbury, Dorset) — Південно-Західна Англія [180, 181]

Рис. 1.4.2.2
Зверху: Варшави, Польща [182]
Знизу: Дрезден, Ноймаркт (Neumarkt) — Німеччина. [183, 184]

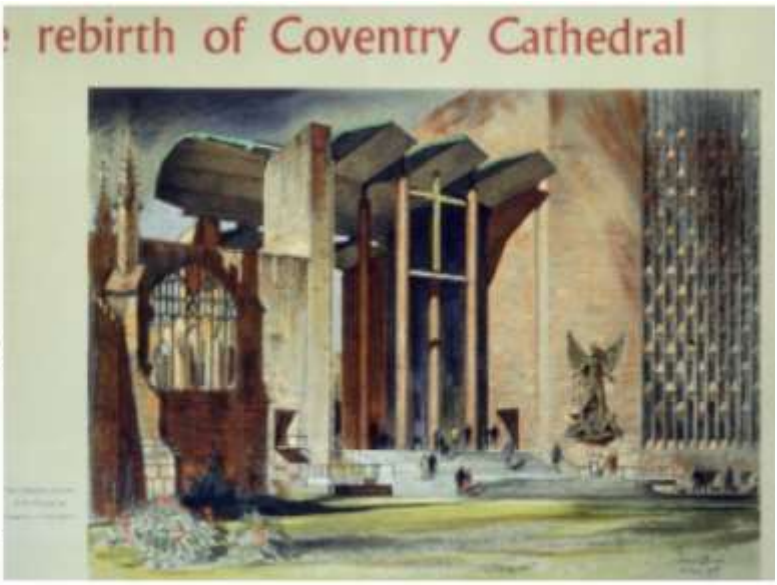

Рис. 1.4.2.3.
Ковентрі, Велика Британія [185]

Таблиця 1.4.2.4.

Первинний типаналіз

Рівень	Критерій	Індикатор	Ступінь відповідності					
			Дрезден	Варшава	Ковентрі	Йозефов	Брюссель	Паундбері
А. Містобудівний рівень	К1. Містобудівне охоплення	Охоплено систему кварталів, вулиць, площ та їх взаємозв'язків	П	П	П	П		П
		Охоплено окремий квартал, фрагмент або локальну ділянку					Ч	
		Робота переважно з окремим об'єктом без містобудівної трансформації						
	К2. Історична морфологія	Зберігається/відтворюється іст. мережа, структура і парцеляція	П	П				
		Зберігаються окремі елементи історичної морфології				Ч		Ч
		Іст. морфологія не враховується або принципово змінюється			Н		Н	
Б. Архітектурно-просторовий рівень	К3. Об'ємно-просторове регул.	Регулюються висота, габарити, масштаб, силует, дахи, лінії забудови тощо	П					П
		Регулюються окремі просторові параметри		Ч	Ч	Ч	Ч	
		Об'ємно-просторові характеристики системно не регулюються						
	К4. «Пам'ятка - оточення»	Пам'ятка та її оточення розглядаються як єдина система	П	П	П			
		Враховується лише частина оточення або окремі зв'язки				Ч	Ч	Ч
		Пам'ятка розглядається ізольовано від просторового контексту						
В. Історико-культурний рівень	К5. Історичний образ	Збереження/відтворення цілісного іст. образу середовища	П	П				
		Відтворюються або зберігаються окремі характерні елементи			Ч	Ч	Ч	Ч
		Історичний образ не є предметом реконструкції						
	К6. Інтеграція спадщини	Іст. об'єкти інтегровані у функц. та просторову структуру	П	П	П	П	П	
		Зберігаються окремі об'єкти без повної інтеграції						Ч
		Об'єкти спадщини не відіграють ролі у формуванні реконструйованого середовища						
Г. Функціональний рівень	К7. Адаптація функцій	Історичне середовище системно адаптоване до сучасних потреб із збереженням його цінних характеристик			П	П	П	П
		Нові функції впроваджені лише в окремих об'єктах/територіях	Ч	Ч				
		Функц. адаптація відсутня або не є завданням реконструкції						
	К8. Інтеграція з міськими зв'язками	Забезпечено комплексну інтеграцію з транспортною, пішохідною та функціональною структурою міста			П		П	П
		Покращено окремі зв'язки	Ч	Ч		Ч		
		Зв'язки з міською структурою не змінюються						
Д. Просторово-ландшафтний	К9. Громадський простір	Створено/відновлено взаємопов'язану систему площ, вулиць, пішохідних та інших громадських просторів			П		П	П
		Трансформовано окремі громадські простори	Ч	Ч		Ч		
		Громадський простір не є складовою реконструкції						
	К10. Ландшафт. компонент	Рельєф, насадження, природні домінанти та зв'язки інтегровані						
		Враховано окремі природно-ландшафтні компоненти			Ч			Ч
		Природно-ландшафтний компонент не враховується	Н	Н		Н	Н	
Е. Регуляторно-управлінський	К11. Просторові регламенти	Встановлена комплексна система правил щодо висот, масштабів, матеріалів, фасадів, дахів тощо	П					П
		Регламентовано окремі характеристики забудови		Ч		Ч		
		Спеціальні регламенти відсутні			Н		Н	
	К12. Механізм реалізації	Визначені механізми, етапи, суб'єкти та інструменти реалізації реконструкції	П	П				П
		Наявні окремі інструменти або етапи реалізації			Ч	Ч	Ч	
		Механізм реалізації не визначений						

Таблиця 1.4.2.5.

Узагальнений типологічний аналіз світового та вітчизняного досвіду

Рівень	Критерій	Світовий досвід			Вітчизняний досвід			Світовий досвід			Вітчизняний досвід		
		П	Ч	Н	П	Ч	Н	П	Ч	Н	П	Ч	Н
А. Містобудівний рівень	К1. Містобудівне охоплення	5	1	0	1	1	2	7	3	2	1	2	5
	К2. Історична морфологія	2	2	2	0	1	3						
Б. Архітектурно-просторовий рівень	К3. Об'ємно-просторове регулювання	2	4	0	0	4	0	5	7	0	0	5	3
	К4. «Пам'ятка - оточення»	3	3	0	0	1	3						
В. Історико-культурний рівень	К5. Історичний образ	2	4	0	2	1	1	7	5	0	4	3	1
	К6. Інтеграція спадщини	5	1	0	2	2	0						
Г. Функціональний рівень	К7. Адаптація функцій	4	2	0	3	1	0	7	5	0	4	4	0
	К8. Інтеграція з міськими зв'язками	3	3	0	1	3	0						
Д. Просторово-ландшафтний рівень	К9. Громадський простір	3	3	0	1	3	0	3	5	4	1	4	3
	К10. Ландшафт. компонент	0	2	4	0	1	3						
Е. Регуляторно-управлінський рівень	К11. Просторові регламенти	2	2	2	0	0	4	5	5	2	0	4	4
	К12. Механізм реалізації	3	3	0	0	4	0						
								34	**30**	**8**	**10**	**22**	**16**

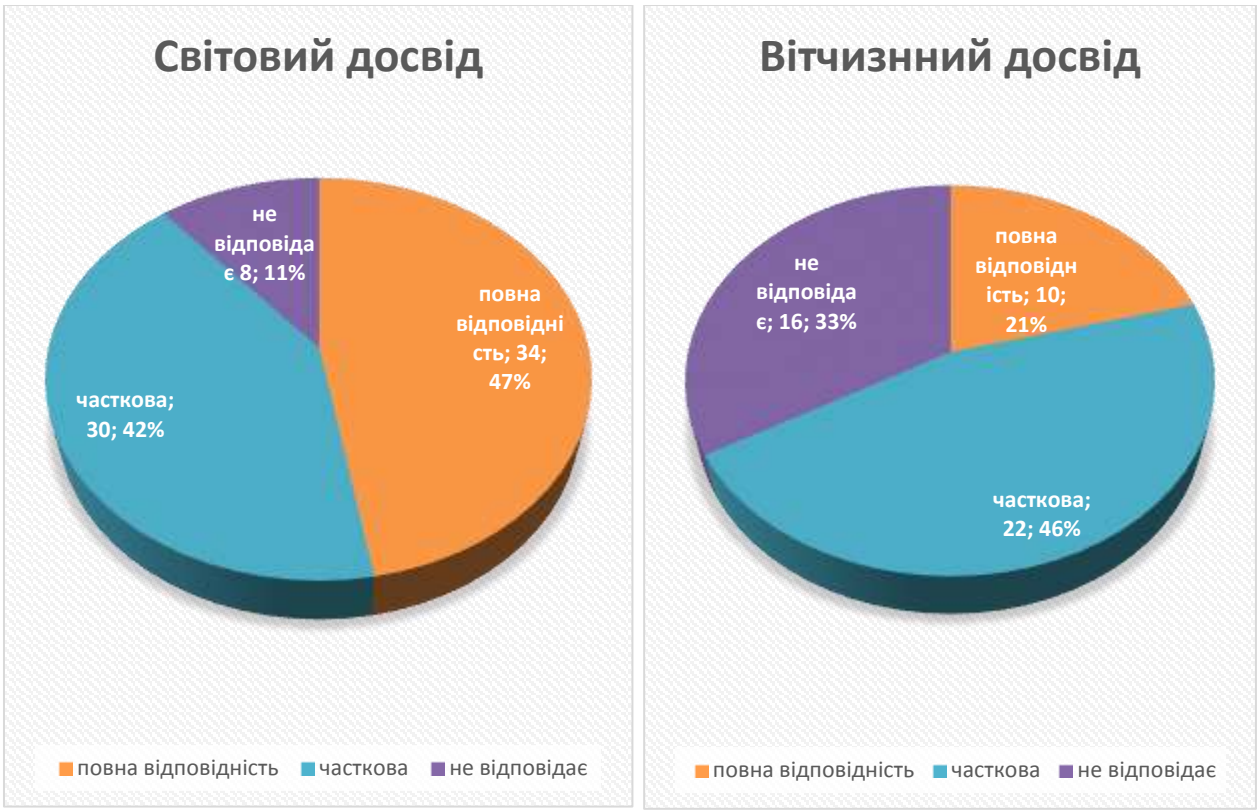

Рис. 1.4.2.6. Діаграма порівняння світових та українських прикладів, з визначенням різниці в масштабі та предметі реконструкції.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

У першому розділі досліджено теоретичні, соціально-економічні, містобудівні, історико-культурні, нормативно-правові та технологічні передумови комплексної реконструкції історичного середовища міст Поділля. Уточнено зміст поняття комплексної реконструкції, систематизовано напрями реконструктивних втручань, проаналізовано наукові дослідження, чинну нормативну базу, а також вітчизняний і світовий досвід роботи з історичними міськими територіями. Проведений аналіз сформував теоретичне підґрунтя для подальшого розроблення методології дослідження та її апробації.

1. Встановлено, що необхідність комплексної реконструкції історичного середовища міст Поділля зумовлена поєднанням інвестиційного та урбаністичного тиску, трансформації функціонального використання історичних територій, втрати автентичної забудови, порушення просторово-композиційних і ландшафтних зв’язків, а також потреби у збереженні культурної пам’яті та локальної ідентичності. Виявлені передумови підтверджують, що збереження історичного середовища не може обмежуватися реставрацією окремих пам’яток або формальним контролем нового будівництва.

2. Уточнено поняття комплексної реконструкції історичного середовища як науково обґрунтованого процесу збереження, відновлення, регенерації, адаптації та узгодженого розвитку історично сформованої міської території. Визначено, що її об’єктом є не ізольована пам’ятка, а система взаємопов’язаних елементів: історична забудова, вулиці, квартали, площі, ландшафт, панорами, функціональні зв’язки та соціокультурні практики. Систематизація реконструктивних втручань дозволила виділити матеріально-просторовий, функціональний і соціокультурний напрями, комплексне поєднання яких забезпечує життєздатність історичного середовища.

3. Аналіз наукових досліджень засвідчив розвиток підходів від об’єктно-реставраційного до середовищного та інтегрованого розуміння історичного міста. Водночас встановлено, що наявні праці переважно висвітлюють окремі аспекти збереження спадщини - реставрацію, ревіталізацію,

адаптацію, містобудівне регулювання або соціальне використання - без формування єдиної послідовності переходу від комплексного аналізу середовища до обґрунтованого реконструктивного рішення.

4. Виявлено, що нормативно-правова база України містить достатній перелік інструментів для визначення історичних ареалів, охоронних зон, предметів охорони та режимів використання територій. Проте її практичне застосування ускладнюється фрагментарністю облікової та містобудівної документації, недостатньою координацією між суб’єктами управління, суперечностями між охоронними вимогами, земельними відносинами та інвестиційними інтересами. Це зумовлює потребу в інструменті просторової інтеграції історико-архітектурних, нормативних, натурних і проєктних даних.

5. Аналіз вітчизняного та світового досвіду довів, що ефективність реконструкції історичного середовища залежить від урахування масштабу й характеру історичних втрат, збереження планувальної структури, силуету, панорам, громадських просторів та ландшафтних зв’язків, а також від адаптації спадщини до сучасних функцій. Досвід відбудови, ревіталізації та адаптивного використання історичних територій підтверджує необхідність багаторівневого, міждисциплінарного та сценарного підходу. Це обґрунтовує розроблення у другому розділі методології, що поєднуватиме історико-генетичний, морфологічний, композиційний, натурний, соціально-поведінковий, геоінформаційний і 3D-моделювальний методи.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ КОМПЛЕКСНОЇ РЕКОНСТРУКЦІЇ ІСТОРИЧНОГО СЕРЕДОВИЩА МІСТ

2.1. Аналіз загальнонаукових методів дослідження історичного середовища

Дослідження історичного міського середовища здійснюється із застосуванням комплексу методів, що сформувалися в межах історико-архітектурних, містобудівних, архітектурно-композиційних, ландшафтних, геоінформаційних та інших дослідницьких підходів. Їх різноманітність зумовлена складністю самого об'єкта дослідження, який одночасно є результатом історичного розвитку, просторовою структурою, сукупністю архітектурних об'єктів, системою відкритих просторів та середовищем сучасної життєдіяльності.

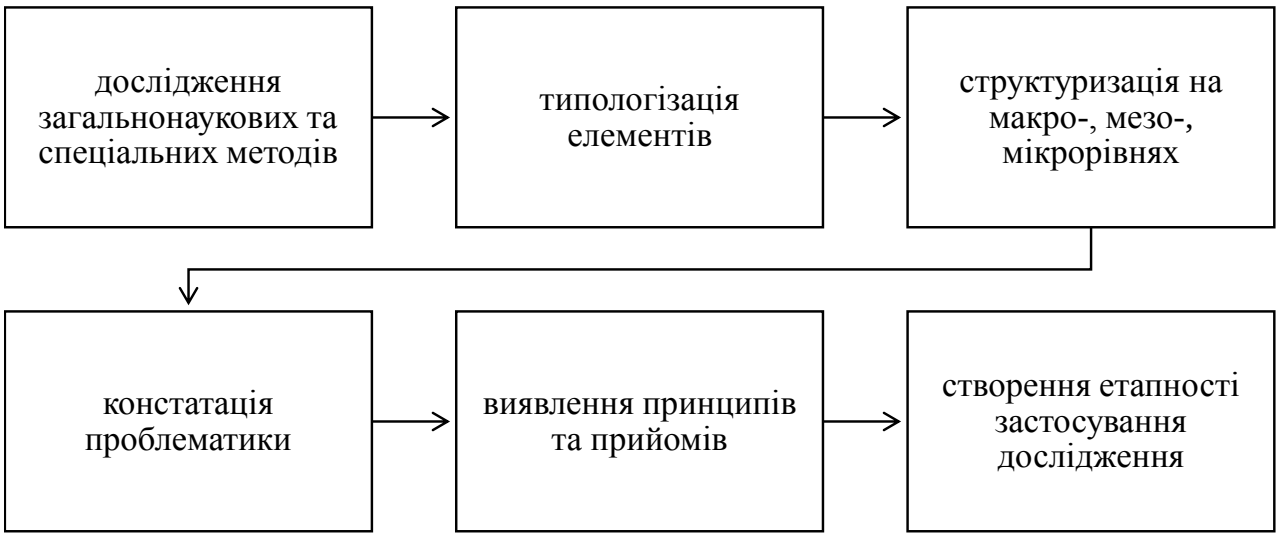

Рис. 2.1.1. Аналіз методології дослідження

Історико-генетичний метод спрямований на встановлення закономірностей формування та трансформації міського середовища в часі. Його застосування передбачає аналіз історичних планів, картографічних матеріалів, архівних документів, фотографій та інших джерел, що дозволяють простежити послідовність виникнення, розвитку, перебудови або втрати окремих елементів міської структури. Такий підхід дозволяє встановити не лише сучасний стан історичного міста, а й історичну основу його просторової організації.

Морфологічні та типоморфологічні методи, предметом яких виступає

структура міської тканини та взаємозв'язок її основних елементів - вуличної мережі, кварталів, земельних ділянок, будівель, відкритих просторів та характеру забудови. На відміну від історико-генетичного аналізу, який акцентує послідовність змін, морфологічний підхід дозволяє виявити стійкі структурні характеристики та закономірності організації міського середовища.

Архітектурно-композиційний та об'ємно-просторовий аналіз орієнтовані на дослідження просторових взаємозв'язків між забудовою та відкритими просторами, системи домінант і акцентів, масштабності, висотності, силуету, перспектив, панорам та видових розкриттів. Він дозволяє перейти від розгляду міста як сукупності планувальних елементів до його розуміння як тривимірного середовища, що сприймається та функціонує через систему просторових взаємодій.

Окрему групу становлять *соціально-поведінковий аналіз*, які розглядають історичне середовище з позиції його сприйняття людиною. У цьому випадку предметом аналізу є послідовність просторових вражень під час руху, характер перспектив, точки огляду, візуальні зв'язки, відкриття та обмеження простору, а також роль окремих об'єктів у формуванні образу міста.

Комплексний та середовищний підходи до історичного міського середовища розширює предмет дослідження за межі архітектурної та містобудівної структури. Історичне місто розглядається як результат взаємодії природних, антропогенних, історичних, культурних, соціальних та просторових чинників. У такому підході окремі об'єкти культурної спадщини розглядаються не ізольовано, а як елементи ширшої системи.

Важливе значення мають *документальний та натурний підходи*, які забезпечують відповідно доказову основу дослідження та фіксацію фактичного сучасного стану середовища. Документальні дослідження спираються на архівні, картографічні, облікові та проєктні матеріали, тоді як натурні дослідження передбачають безпосереднє обстеження, фотофіксацію, обміри, інвентаризацію та оцінювання стану об'єктів.

Сучасним інструментальним напрямом є *геоінформаційний та цифровий просторовий аналіз*, який забезпечує прив'язку різнорідної інформації до

просторової основи, її накладання, порівняння та аналіз просторових взаємозв'язків. Розвиток цифрових технологій доповнив цю систему тривимірним моделюванням, яке дозволяє представляти геометричні та просторові характеристики історичного середовища в об'ємній формі.

Таким чином, аналіз показує, що існуючі різноманітні підходи охоплюють різні аспекти історичного міського середовища: часову динаміку, морфологію, архітектурно-просторову структуру, візуальне сприйняття, природно-ландшафтний контекст, фактичний стан та просторові взаємозв'язки. Водночас їх предмет, масштаб і спосіб представлення результатів суттєво відрізняються. Це визначає необхідність встановлення взаємозв'язків між різними підходами та формування методології дослідження як сінтезу різноманітних підходів.

При цьому, порівняльний аналіз розглянутих методів та підходів дозволяє встановити, що їх обмеження переважно зумовлені не недостатністю самих методів, а специфікою їх предмета, масштабу та способу фіксації інформації;

Історико-генетичний метод забезпечує реконструкцію процесів формування міста, але не дає сам по собі повної характеристики сучасного середовища.

Морфологічний аналіз розкриває структуру міської тканини, проте не охоплює в однаковій мірі історичну, візуальну та об'єктну специфіку.

А*рхітектурно-композиційний аналіз* дозволяє встановити просторові взаємозв'язки, однак значна частина його результатів залежить від обраних точок спостереження та аналітичної інтерпретації.

Документальний метод забезпечує достовірність вихідних даних, але різний час створення, масштаб, точність та призначення джерел ускладнюють їх безпосереднє просторове зіставлення.

Аналогічна ситуація спостерігається на рівні професійних і нормативно визначених процедур дослідження та регулювання історичного середовища. Історико-архітектурні опорні плани, містобудівна документація, облікова документація на об'єкти та комплекси, матеріали натурних досліджень, конкурсні пропозиції, реставраційні завдання та інші документи мають різний предмет і масштаб. Відповідно, вони формують взаємодоповнювальні масиви

інформації, але не обов'язково створюють єдину систему її просторової інтеграції.

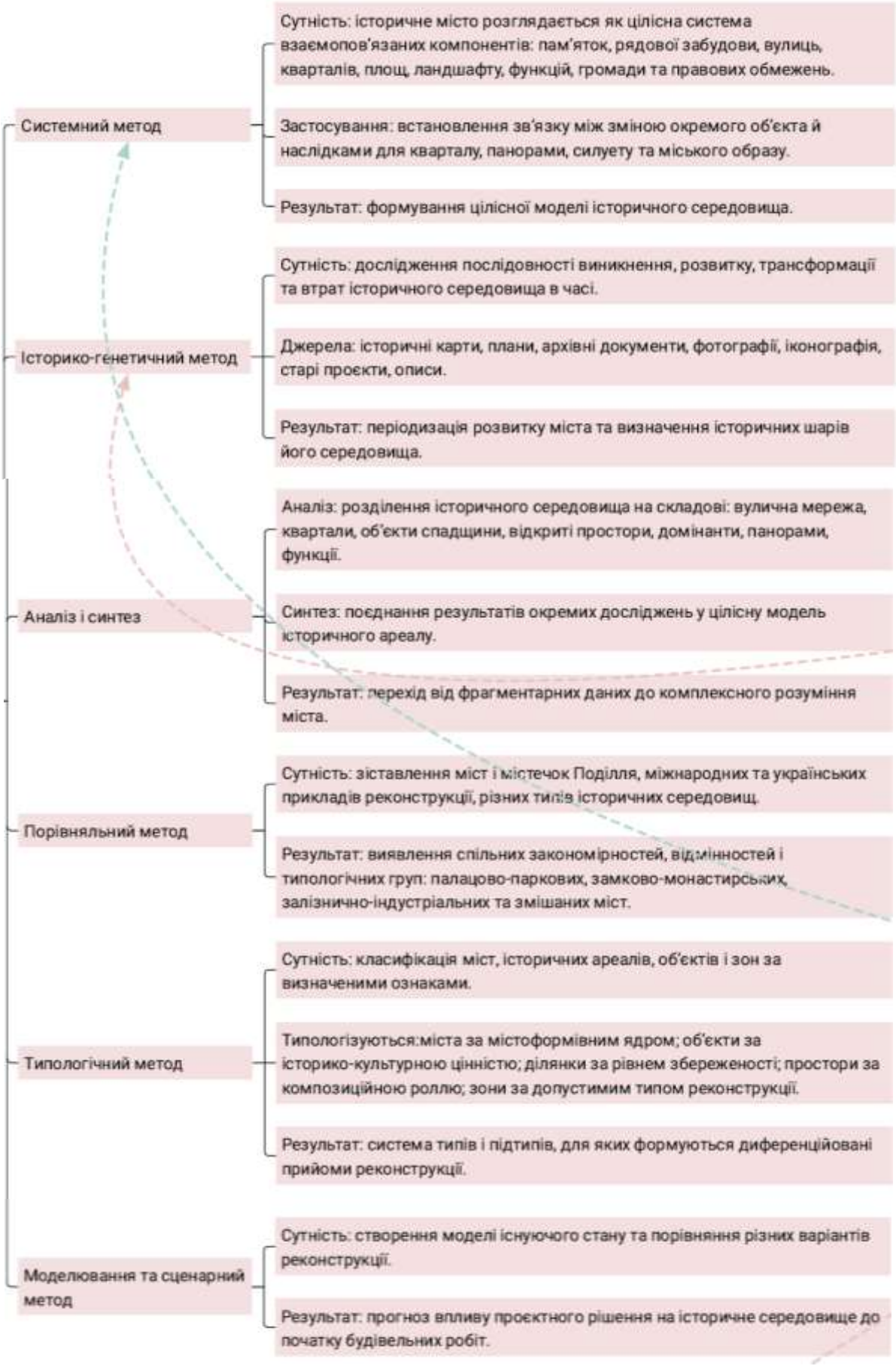

Рис. 2.1.2. Аналіз загальнонаукових методів дослідження

Рівні дослідження

Саме аналіз просторового предмета зазначених методів і процедур дозволяє обґрунтувати їх поділ на три взаємопов'язані рівні дослідження.

Таблиця. 2.1.1.1.

Рівні дослідження

Рівень	**Об’єкт**	**Метод**	**Результат**	
Макро	Місто, історичний ареал, ландшафт	історико-генетичний, картографічний, GIS, композиційний	силует, панорами, головні осі, домінанти, межі ареалу, містоформівне ядро	
Мезо	Квартал, площа, вулиця, ансамбль	морфологічний, типоморфологічний, натурний, соціально-поведінковий	структура кварталів, фронти забудови, щільність, функції, публічні простори	
Мікро	Пам’ятка, об’єкт культурної спадщини	документальний, натурний, об’ємно-просторовий, 3D-фіксація	автентичність, технічний ста матеріали, дек композиційна роль, рекомендації	

Макрорівень охоплює історичне місто як цілісну просторову систему. Його предметом є планувальна структура, історичні ареали, основні композиційні осі, система громадських просторів, домінанти, силует, панорами та взаємозв'язок історичної і сучасної міської структури.

Мезорівень охоплює окремий просторовий фрагмент міста, а саме: квартал, вулицю, площу, групу забудови або комплекс. На цьому рівні досліджуються морфологічна структура, характер забудови, співвідношення об'ємів і відкритих просторів, просторові фронти, масштабність, композиційні та візуальні взаємозв'язки.

Мікрорівень відповідає окремому об'єкту культурної спадщини або іншому архітектурному об'єкту. Предметом дослідження є його об'ємно-просторові,

архітектурні, історичні та технічні характеристики, а також взаємодія з безпосереднім оточенням.

Встановлена трирівнева структура виявляє принципову методологічну проблему. Інформація про місто, його окремі фрагменти та об'єкти формується переважно паралельно, у межах різних дослідницьких і проєктних процедур. Відтак окремий об'єкт може бути детально досліджений на мікрорівні, але його вплив на структуру кварталу або міський силует не отримує відповідної оцінки; аналогічно, рішення щодо окремого кварталу можуть розглядатися без достатнього зв'язку з історичною структурою міста.

Отже, основним методологічним обмеженням є недостатня просторова наступність між рівнями. Історичне середовище функціонує як цілісна система, тоді як результати його дослідження часто залишаються розподіленими між різними масштабами та видами документації.

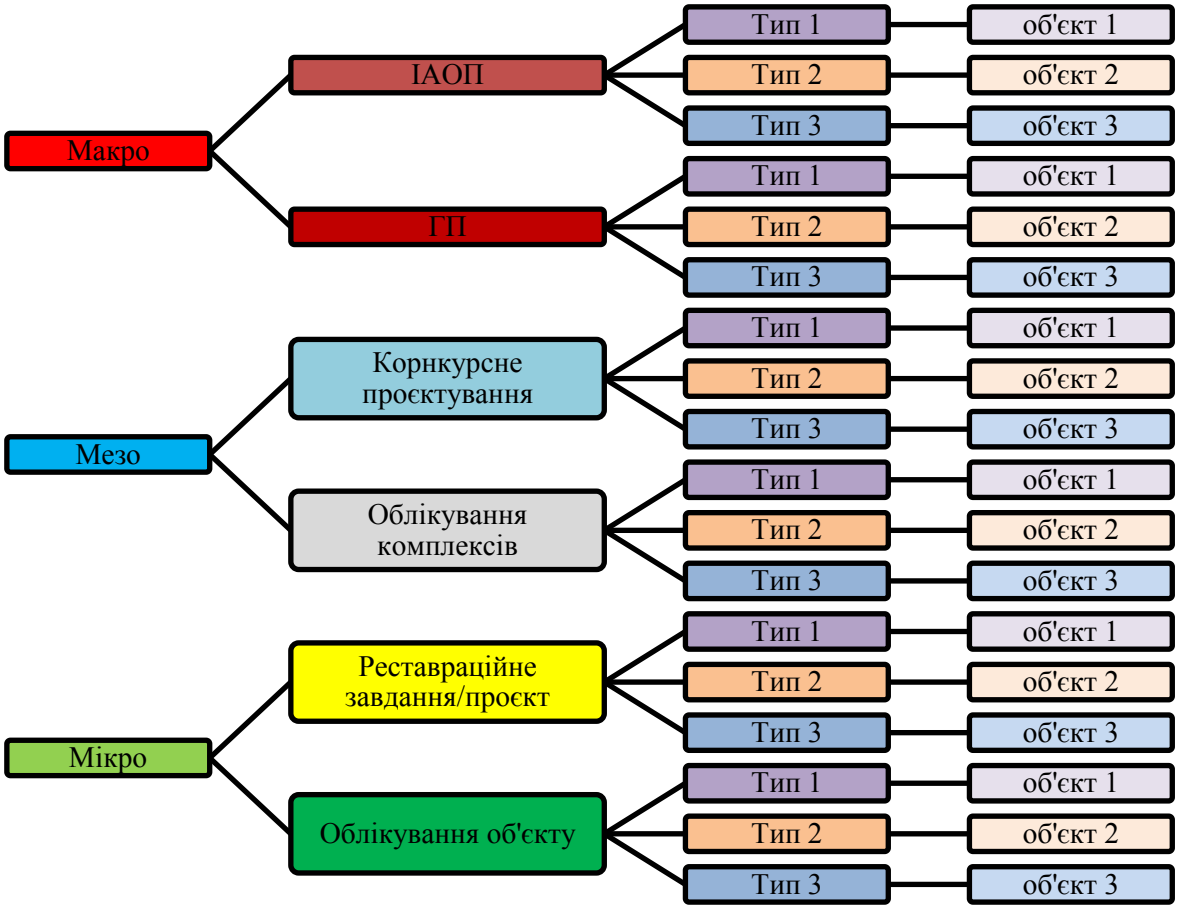

Рис. 2.1.1.2. Аналіз рівнів дослідження

Таким чином, необхідним є інструмент, здатний об'єднати різнорівневі дані, забезпечити їх просторове співвіднесення та дозволити аналізувати взаємний

вплив змін на рівні об'єкта, фрагмента міста та міста в цілому.

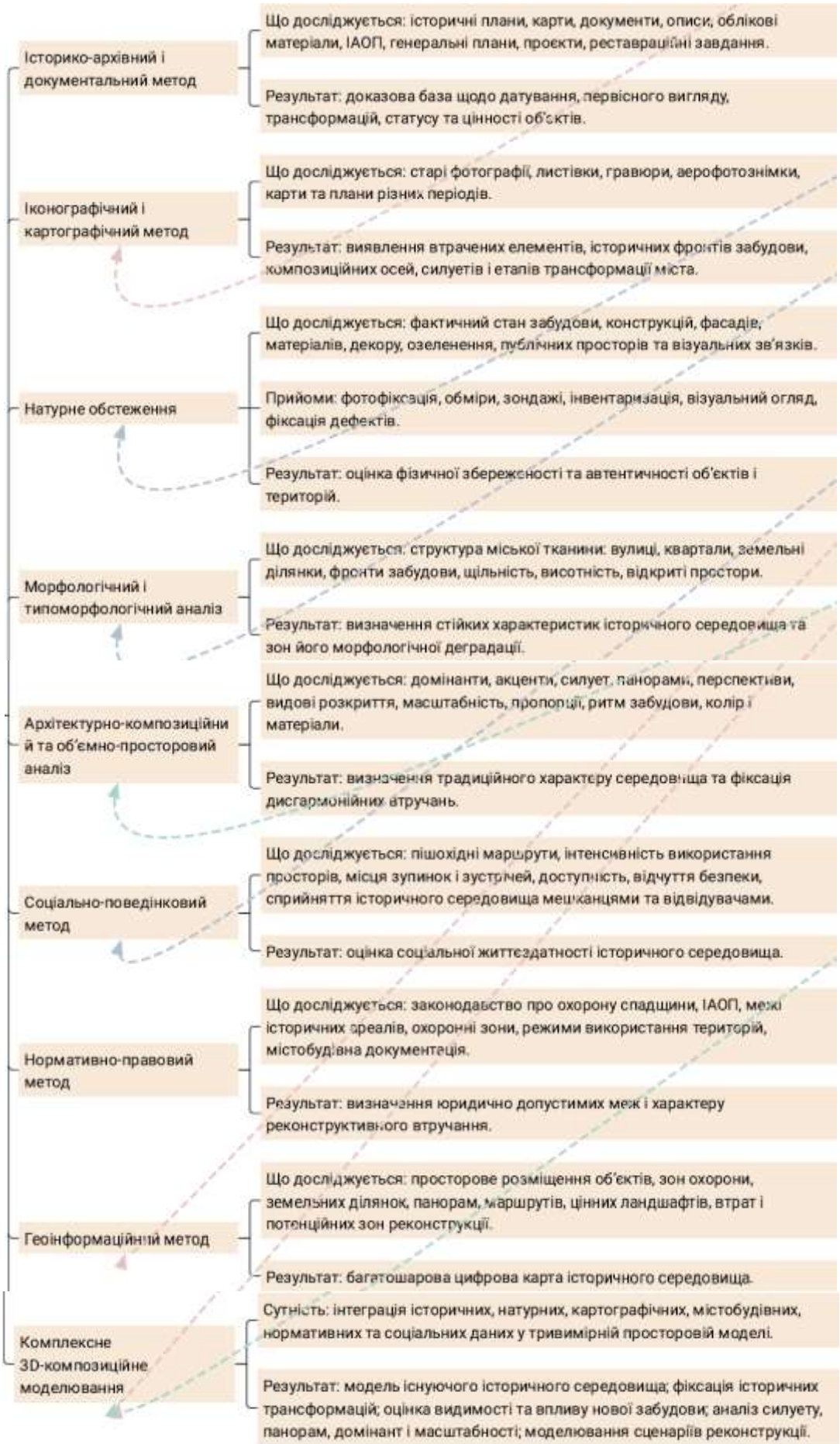

Рис. 2.2.1. Аналіз спеціальних методів дослідження

2.2. Аналіз спеціальних методів дослідження історичного середовища

Спеціальними методами дослідження історичного середовища слід вважати сукупність підходів, спрямованих на виявлення, фіксацію, інтерпретацію та оцінку культурної цінності історично сформованого простору. Їхній предмет не обмежується окремою пам’яткою архітектури. Він охоплює історичне місто, його планувальну структуру, ландшафт, систему вулиць, квартали, ансамблі, комплекси, садиби, окремі споруди та їхнє візуальне середовище. Відтак дослідження історичного середовища потребує поєднання історико-архівного, картографічного, натурного, композиційного, типологічного та містобудівного аналізу.

Практичним інструментарієм таких досліджень є історико-архітектурні опорні плани, генеральні плани, історико-містобудівні обґрунтування, облікова документація на комплекси й окремі об’єкти, конкурсні матеріали, реставраційні завдання, матеріали фотофіксації, натурних обстежень та архівні джерела. Ці документи відрізняються за метою, масштабом і ступенем деталізації.

Історико-архітектурний опорний план встановлює історико-культурну структуру території та визначає елементи, що підлягають охороні. Генеральний план закріплює ці положення у системі просторового розвитку міста. Облікова документація фіксує цінність конкретного комплексу або об’єкта, тоді як реставраційне завдання визначає принципи й межі фахового втручання.

Доцільність поділу досліджень на макро-, мезо- та мікрорівні зумовлена ієрархічною будовою історичного середовища. На макрорівні розглядається місто або значна історична територія: його генезис, планувальна структура, взаємодія з природним ландшафтом, панорами, силуети, історичні ареали та напрямки розвитку. На мезорівні предметом стають ансамблі, квартали, садиби, комплекси пам’яток, площі та вуличні фронти. Мікрорівень охоплює окрему споруду, її фасади, інтер’єри, конструкції, декор і стан збереження. Такий розподіл є методично необхідним, оскільки цінність історичного об’єкта значною мірою формується його зв’язками з ширшим середовищем. Втрата цих зв’язків може призвести до знецінення пам’ятки навіть за умови збереження її

матеріальної структури.

2.3. Комплексне 3D-моделювання та об'ємно-просторовий аналіз

Виявлена необхідність просторової інтеграції різнорівневої інформації визначає доцільність застосування комплексного 3D-моделювання історичного міського середовища. При цьому, тривимірна модель розглядається як інтегруючий просторово-аналітичний інструмент, що забезпечує їх взаємне співвіднесення містобудівної, науково-проєктної та іншої документації.

На відміну від традиційного двовимірного представлення, 3D-модель дозволяє одночасно відобразити планувальну та об'ємну структуру середовища, взаємне положення будівель, їх висотні характеристики, відкриті простори, силует, видові зв'язки та інші параметри, що визначають характер історичного міста. При цьому інформація, отримана внаслідок історико-генетичного, морфологічного, документального, натурного та інших видів дослідження, може бути прив'язана до відповідних просторових елементів моделі. Таким чином, запропонований підхід передбачає послідовне формування просторово-інформаційної моделі.

На **першому етапі** здійснюється інвентаризація та систематизація вихідних матеріалів (історичних і сучасних карт, містобудівної та охоронної документації, архівних матеріалів, облікових даних, матеріалів натурних досліджень, фотофіксації та проєктних пропозицій).

На **другому етапі** інформація структурується за просторовими об'єктами, часовими періодами та видами характеристик.

На **третьому** формується базова тривимірна модель міста з послідовним включенням його планувальної структури, кварталів, вулиць, відкритих просторів, будівель та окремих об'єктів культурної спадщини.

На **четвертому етапі** відбувається просторове наповнення моделі інформацією про історичні трансформації. За наявності достатньої джерельної бази можуть формуватися окремі часові стани міського середовища, що дозволяє порівнювати історичну, сучасну та потенційну структуру. Таким чином, модель

використовується не лише для фіксації існуючого стану, а й для дослідження процесів трансформації.

На основі сформованої моделі здійснюється об'ємно-просторовий аналіз, диференційований на три взаємопов'язані аналітичні рівні - макрорівень, мезорівень, мікрорівень.

Принциповою особливістю запропонованої процедури є можливість зворотного просторового переходу між рівнями. Зміна окремого об'єкта може бути оцінена щодо її впливу на вулицю та квартал, а далі - на панораму, силует і структуру міста. Аналогічно, рішення щодо розвитку певного фрагмента міської тканини можуть бути перевірені щодо їхнього впливу на окремі об'єкти культурної спадщини.

На завершальному етапі 3D-модель використовується для сценарного моделювання реконструкцій. Проєктні пропозиції вводяться до існуючої моделі та порівнюються з базовим станом за визначеними об'ємно-просторовими параметрами з метою переходу від констатації факту зміни до оцінювання її просторового впливу та обґрунтування допустимих або доцільних напрямів трансформації.

Запропонована процедура має принципово інтегративний характер: існуючі методи включаються до послідовної системи дослідження. Історико-генетичний метод забезпечує часову основу, морфологічний - структурну, композиційний та соціально-поведінковий - просторово-образну, документальний і натурний - доказову та фактичну, GIS - просторову, а 3D-моделювання - інтегруючу та аналітичну основу для їх взаємного співвіднесення.

У такому розумінні запропонована методологія спрямована не на створення ще одного способу візуалізації історичного міста, а на формування послідовної системи переходу від різнорівневого збору та систематизації інформації до її просторової інтеграції, об'ємно-просторового аналізу та моделювання реконструктивних сценаріїв. Саме це дозволяє розглядати комплексне 3D-моделювання як інструмент переходу від фрагментарного дослідження окремих елементів історичного середовища до його цілісного просторового аналізу.

Рис. 2.3.1. Дистанційне зонування земної поверхні методом фотограмометрії з розробки 3Д моделі центральної частини м. Вінниці від пункту ДТМ ОСК 2000 розроблено МКПЦМіА ВМР під керівництвом Маховського Я. О. [209]

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

У другому розділі сформовано методологічні засади дослідження комплексної реконструкції історичного середовища міст Поділля. Проаналізовано загальнонаукові та спеціальні методи, встановлено їхній предмет, масштаб застосування та обмеження, обґрунтовано трирівневу структуру дослідження та визначено роль комплексного 3D-моделювання як інструменту просторової інтеграції різнорідних даних. Результати розділу утворюють методичну основу для апробації запропонованого підходу у третьому розділі.

1. Встановлено, що дослідження історичного міського середовища потребує поєднання історико-генетичного, морфологічного, архітектурно-композиційного, соціально-поведінкового, документального, натурного, геоінформаційного та об’ємно-просторового методів. Кожен із них розкриває окремий аспект історичного середовища: часову динаміку, структуру міської тканини, просторово-візуальні характеристики, стан об’єктів, соціальне сприйняття та просторові взаємозв’язки. Їх комплексне застосування забезпечує перехід від фрагментарного вивчення пам’яток до цілісного аналізу історичного міста.

2. Виявлено, що основним обмеженням наявних методів і професійних процедур є не недостатність вихідної інформації, а її розподіленість між різними видами документації, масштабами та способами представлення. ІАОП, генеральні плани, історико-містобудівні обґрунтування, облікова документація, реставраційні завдання, конкурсні пропозиції, архівні й натурні матеріали формують взаємодоповнювальні інформаційні масиви, проте не забезпечують автоматичного просторового співвіднесення даних і узгодження реконструктивних рішень.

3. Обґрунтовано доцільність трирівневої структури дослідження історичного середовища. На макрорівні місто розглядається як цілісна просторово-ландшафтна система з історичним ареалом, композиційними осями, домінантами, панорамами та силуетом. На мезорівні досліджуються квартали,

вулиці, площі, ансамблі, фронти забудови та відкриті простори. На мікрорівні аналізуються окремі об’єкти культурної спадщини, їхні історичні, архітектурні, технічні та об’ємно-просторові характеристики. Такий поділ дає змогу простежити взаємний вплив змін між об’єктом, кварталом та історичним містом.

4. Визначено, що комплексне 3D-моделювання доцільно розглядати не як самостійний замінник традиційних методів або містобудівної документації, а як інтегруючий просторово-аналітичний інструмент. Воно забезпечує прив’язку історичних, картографічних, нормативних, натурних, облікових і проєктних даних до конкретних просторових об’єктів, дозволяє зіставляти історичний, сучасний і потенційний стани історичного середовища та виявляти його трансформації.

5. Сформовано послідовність застосування 3D-моделювання у дослідженні: інвентаризація та систематизація вихідних матеріалів; структурування інформації за об’єктами, часовими періодами й видами характеристик; створення базової тривимірної моделі; її інформаційне наповнення; об’ємно-просторовий аналіз на макро-, мезо- та мікрорівнях; сценарне моделювання реконструктивних пропозицій. Запропонована послідовність створює підстави для апробації методу, оцінювання впливу проєктних рішень на традиційний характер середовища та обґрунтування допустимих напрямів його комплексної реконструкції.

РОЗДІЛ 3. ВИЯВЛЕННЯ ПОТЕНЦІАЛУ ДО РЕКОНСТРУКЦІЇ СЕРЕДОВИЩА ІСТОРИЧНОГО МІСТА

3.1. Формування репрезентативної вибірки та типологізація історичних міст і містечок Поділля

З метою перевірки застосовності методики в різних структурно-просторових умовах та встановлення, які її положення мають універсальний характер, а які залежать від типу історичної міської структури було проведено апробацію запропонованої методики.

Відповідно до попередньо встановленої типології історичних міст для дослідження комплексної реконструкції історичного середовища було сформовано вибірку за розташуванням і характером історичного містоформівного ядра.

У результаті аналізу виділено основні типи історичних міст за розташуванням і характером історичного містоформівного ядра, кожен із яких характеризується специфічним співвідношенням історичного ядра, планувальної структури, об'єктів культурної спадщини, природно-ландшафтного компонента та сучасної міської тканини. Відповідно, для кожного типу повинно бути обрано місто, у якому відповідна структура проявляється достатньо виразно.

Немирів є репрезентативним прикладом палацово-паркового типу. Визначальним для цього вибору є сформованість історичного середовища навколо палацово-паркового комплексу, який виступає одним із ключових містоформівних компонентів. Така структура дозволяє перевірити можливості застосування методики в умовах, де історичне середовище формується не лише планувальною структурою міста та окремими об'єктами забудови, а й взаємодією архітектурного та ландшафтного компонентів.

Бар є репрезентативним прикладом фортифікаційно-оборонного типу. Його вибір зумовлений роллю оборонного ядра у формуванні історичної структури міста та характером взаємодії укріпленого осередку з подальшим розвитком планувальної структури. Вказаний тип є принципово важливим для апробації

методики, оскільки історичне середовище тут формується під значним впливом оборонної функції, особливостей рельєфу, історичних меж та просторових зв'язків, що виникли навколо оборонного ядра.

Вінниця є репрезентативним прикладом змішаного типу, для якого характерне поєднання декількох історичних містоформівних компонентів та складна багаторівнева структура історичного середовища. Саме ця особливість робить Вінницю принципово відмінною від двох попередніх випадків. Якщо Немирів і Бар дають можливість перевірити методику в умовах домінування певного типу історичного ядра, то Вінниця дозволяє дослідити її функціонування в умовах взаємодії різних типів історичних структур, об'єктів спадщини, планувальних елементів, громадських просторів та природно-ландшафтних компонентів.

При цьому Вінниця має додаткове методологічне значення. Після порівняльної апробації методики на трьох типах історичних міст саме на її прикладі доцільно здійснити модельне повне застосування методики, оскільки змішаний тип передбачає найбільшу кількість взаємопов'язаних просторових компонентів та дає можливість продемонструвати цілісну послідовність реалізації методику від визначення історичної структури та аналізу її окремих рівнів до інтеграції отриманих результатів у модель комплексної реконструкції історичного середовища.

Рівень	Інструмент	Тип		Об’єкт		Статус
макро	ІАОП	1	Немирів	Палац Щербатової		наявна документація
		2	Бар	Монастир фортеця		наявна документація
		3	**Вінниця**	**Вінницькі Мури**		**наявна документація**
	ГП	1	Немирів	Палац Щербатової		наявна документація
		2	Бар	Монастир фортеця		наявна документація
		3	**Вінниця**	**Вінницькі Мури**		**наявна документація**
мезо	Конкурсне проєктування	1	Немирів	Палац Щербатової		документація не розроблялась, обрано аналог, Садиба Коцюбинського, Вінниця
		2	Бар	Монастир фортеця		документація не розроблялась
		3	Вінниця	Вінницькі Мури		документація не розроблялась
	Облікування комплексів	1	Немирів	Палац Щербатової		документація не розроблялась, обрано аналог, Садиба в П’ятничанах, Вінниця
		2	Бар	Монастир фортеця		документація не розроблялась
		3	**Вінниця**	**Вінницькі Мури**		**наявна документація**
мікро	реставраційне завдання / проєкт	1	Немирів	Палац Щербатової		наявна документація
		2	Бар	Монастир фортеця		документація не розроблялась
		3	**Вінниця**	**Вінницькі Мури**		**наявна документація**
	Облікування об’єкту	1	Немирів	Палац Щербатової		документація не розроблялась
		2	Бар	Монастир фортеця		документація не розроблялась
		3	**Вінниця**	**Вінницькі Мури**		**наявна документація**

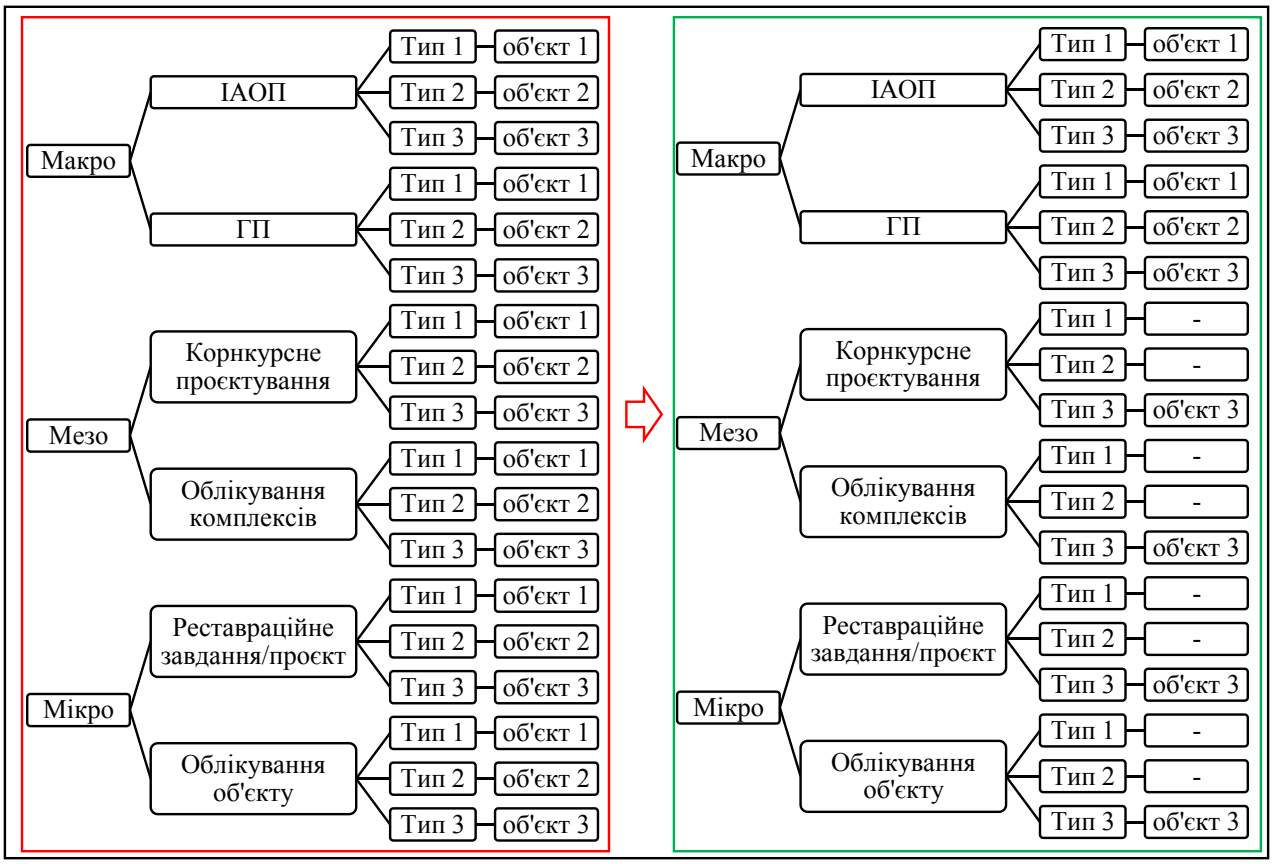

Рис. 3.1.1. Фактичний аналіз рівнів дослідження

Аналіз міст і містечок Поділля

Поділля – адміністративне, політичне, історико-географічне найменування Центральних та Південно-Західних українських земель, що розкинулись у межиріччі Дністра та Бугу, Геродотом найменованого Гепанісом. Людина осіла тут здавна, облюбувавши край багатий ,красивий, родючий. Зручна за всіма ознаками територія – каньйоноподібні річкові долини, яри та балки, сприятливі кліматичні умови: м'яка, сніжна зима, жарке, але не посушливе літо, мереживо потічків та струмків, що щедро напувають родючі чорноземи все це обумовило тут осіле життя.

У літописні часи, якщо вірити Нестору, на цих землях розташовувались племена Уличів, Тиверців, що проживали за сучасним адміністративним устроєм, на територіях Вінницької області і благоговійно нарекли ці землі — Побожжя.

Географічно регіон Поділля описується відповідно до долин річок Бог та Дністер, а фізично Подільської височини, що й сформувала вододіли, а на їх заплавних терасах розкинулись міста й містечка, села та хутори. Це чітко описує краєзнавець Ю.Сіцінський: "Поділля займає частину т.зв. Волинсько-Подільської горбовини, яку польські вчені називали Авратинською. Та горбовина починається на північнім заході, доходячи тут 390 метр, височини над рівнем моря, знижуючись далі переходить на півночі у Волинську рівнину Полісся, а на південному сході переходить у Балтянські та Херсонські степи. Придністрянську частину нашої країни називали за часів Галицького князівства Пониззям, а всю її тепер називають Поділлям через те, що вона нижча супроти прикарпатських земель…Уся поверхня Поділля взагалі є місцевість горбиста, але високих гір тут нема. … Значне число тих товтрів на Поділлю утворює тут, …, особливий товтровий краєвид. … Вододільна лінія між цими двома сточищами проходить приблизно лінією залізниці, що йде від Волочиського до Жмеринки, а потім від Жмеринки до Бірзули. … Ріка Дністер, яку старогрецькі та римські географи називали Тирас або Тира, приймає з лівого боку на території Поділля багато річок, що мають загальний напрямок із півночи на південь. … Самий Дністер у межах Поділля тече також глибоким яром і робить багато

вигинів. Найглибші мальовничі яри на Поділлі можна бачити в колишніх повітах Ушицькому та Могилівському. … Між ярами лівих допливів Дністра лежать здебільшого рівнини, т. зв. гряди, вкриті родючою чорноземлею; довжиною ті гряди бувають різні — від 5 до 15 кілометрів" [103].

Чітко прокласти адміністративні межі регіону складно через етнографічні особливості та історичний розвиток, як описує територію Поділля В.Михайловський "територію, що простягалася від Кам'янця на Заході й до Черкас на Сході, від Меджибожа на Півночі та майже до узбережжя Чорного моря на Півдні. Хоча з останньою межею варто бути обережними. Адже нова та спірна територія, та ще й у XIV ст., важко вкладається у стійкі кордони. У цій частині Європейського континенту кордони були мінливими та доволі умовними аж до кінця XVIII ст . Хоча один або навіть два кордони все ж будуть стійкими - це Дністер, що відділятиме новий регіон від майбутнього Молдавського князівства, та Дніпро на Сході. Дві головні річки українських земель стали крайніми межами цього простору …" [104].

Оскільки робота ведеться з метою розробки методу аналізу наявної на сьогодні структури історичних міст та їх спадщини, в межах дослідження вкладається адміністративний устрій в кордонах Хмельницької та Вінницької областей.

Як зазначає у своїй статті краєзнавець Андрій Стеблев саме по берегах Південного Бугу та менших річок транспортних артерій краю з давніх часів і донині утримуються основні міста регіону, заснування міст пов'язано з ландшафтними особливостями, вдалим знаходженням цих місцин на берегах великої річки та її притоках, на перетинах важливих міграційних і торговельних шляхів [105]. Саме по берегах Південного Бугу, транспортної і господарської артерії краю, з давніх часів і донині виникали ключові населені пункти Середнього Побужжя.

Історико-містобудівна структура історичних міст Поділля традиційно базувалася на двокомпонентній системі розселення: міста та містечка (у західноєвропейській термінології - *«малих міст»* або *«market towns»*) пізніше визначених у СССР з метою урівняння, як селища та селища міського типу. Цей

унікальний тип поселення поєднував у собі як аграрні, так і виразні урбаністичні функції (ремесла торгівлю, локальне самоврядування). Аналізуючи перелік історичних міст з позиції кількості населення та типу забудови формується розподіл: Вінницька область міста-9, містечка-15; Хмельницька область міста-10 містечка-14.

Процес примусової деструкції цієї системи розпочався у 1920-х роках із приходом радянської влади, яка вбачала у містечках «осередки дрібнобуржуазного трибу життя» та приватного капіталу. Першим нормативним кроком до уніфікації стало Положення ВУЦВК і РНК УСРР «Про міста й селища міського типу» від 28 жовтня 1925 року [106], яке запровадило штучну категорію *«селище міського типу» (смт)*. Цей крок запустив процес ідеологічного вирівнювання простору окупованої території України за загальносоюзним зразком РСФРР, де термін «містечко» був відсутній.

Разом із ліквідацією топоніму «містечко» подільські поселення втратили чотири фундаментальні складові свого урбаністичного розвитку та автентичної ідентичності.

Втрата економічного різноманіття. Історичне містечко за своєю природою було багатофункціональним - воно одночасно слугувало торгово-ремісничим вузлом, культурним центром для навколишніх сіл та місцем переробки аграрної продукції. Радянська класифікація визнавала населений пункт «міським» (смт) лише за умови, що абсолютна більшість населення була зайнята на промислових підприємствах. Містечка штучно перетворювали на монофункціональні додатки - супутники одного заводу, фабрики чи цукроварні. Території, які не отримали промислового гіганта, примусово «оселянювалися», втрачаючи свій міський торговельний потенціал.

Руйнація ринкових площ. Містобудівний каркас подільського містечка історично формувався навколо Ринкової площі (спадщина Магдебурзького права), яка була ментальною та просторовою домінантою, місцем магістральних комунікацій, ратуші та релігійних споруд різних громад. В СРСР Оскільки приватна торгівля та локальні промисли були ліквідовані, Ринкова площа втратила свій сенс. Центри містечок зазнали ідеологічної перебудови - площі

забудовували типовими будівлями райкомів, кінотеатрів або перетворювали на транзитні автомобільні розв'язки. Традиційне середньовічне розпланування та масштабна людині парцеляція (поділ на дрібні приватні ділянки) заміщувалися масивними радянськими зонами «соцреалізму».

Нівелювання містечкового урбанізму. Містечко формувало особливий тип містянина, який відрізнявся як від селянина, так і від пролетаря великого індустріального міста. Це була спільнота, що базувалася на локальній солідарності, ремісничих традиціях та мультикультурності (зокрема, унікальний феномен подільських містечок-штетлів із поліетнічним українсько-єврейсько-польським населенням). В СРСР Мультикультурний пласт був трагічно знищений війною та репресіями, а радянська уніфікація добила містечкову ідентичність. Замість формування міської культури населення смт перетворювали на «робітничий клас». Виник маргінальний прошарок: люди вже не мали селянської прив'язки до землі, але ще не набули повноцінної міської культури, що призвело до провінціалізації та занепаду локальних традицій.

Втрата тяглості самоврядування. Історичний статус міста чи містечка давав громаді право на певну самопрезентацію, розвиток власної геральдики, унікальних інституцій та символів автономії (бургомістри, магістрати, цехові братерства). Статус «смт» у радянській ієрархії був найнижчим і найбільш безправним щаблем міського устрою. Бюджети таких селищ формувалися за залишковим принципом, вони не мали архітектурної самостійності й підпорядковувалися загальносоюзним плановим нормативам. Було повністю втрачено відчуття того, що поселення є суб'єктом власної історії - воно стало просто об'єктом на адмінкарті.

Ідеологічно-адміністративний характер радянських реформ. Знищення топоніму (та статусу) «містечко» було не просто мовною уніфікацією, а цілеспрямованим актом ліквідації традиційної для Правобережної України (зокрема Поділля) соціокультурної та економічної моделі розселення, яка корінням проростає до Магдебурзького права. Заміна терміну «містечко» на «смт» «село» призвела до деурбанізації та втрати ідентичності громад. Поділля втратило проміжну ланку одиниці розселення життєздатне мале місто,

перетворивши унікальні історико-культурні ландшафти на уніфіковані, позбавлені індивідуального архітектурного обличчя радянські селища, економічна модель яких зазнала краху разом з системою. Незважаючи на сучасні децентралізаційні реформи та прийняття Закону України «Про порядок вирішення окремих питань адміністративно-територіального устрою України» (2023 р.) [107], який ліквідував радянський рудимент «смт» та запровадив категорію «селище», вітчизняному правовому полю досі не вдається повернутися до автентичного історичного топоніму та статусу «містечко», що ускладнює повну ревіталізацію соціокультурної ідентичності малих історичних міст Поділля [109, 110, 111].

В рамках проведеного дослідження умовно розглядаються населені пункти які наразі мають статус міста згідно з чинною класифікацією.

ПЕРЕЛІК МІСТ ВИЗНАЧЕНИХ ІСТОРИЧНИМИ НА ТЕРЕНАХ ПОДІЛЛЯ

Вінницька		Хмельницька	
м. Вінниця	1363 рік	м. Хмельнищький	XV ст.
м. Бар	1425 рік	м. Волочиськ	1463 рік
м. Бершадь	1459 рік	м. Городок	1362 рік
м. Гайсин	1545 рік	м. Деражня	XVI ст.
м. Жмеринка	XIX ст.	м. Дунаївці	1403 рік
м. Іллінці	XVII ст.	м. Ізяслав	XIII - XIV ст.
м. Могилів-Подільський	XVI ст.	м. Кам'янець-Подільський	II століття
м. Немирів	XIV ст.	м. Красилів	1444 рік
м. Погребище	XII ст.	м. Полонне	1171 рік
м. Тульчин	1607 рік	м. Славута	XVII ст.
м. Хмільник	1362 рік	м. Старокостянтинів	XVI ст.
м. Шаргород	XIV ст.	м. Шепетівка	1594 рік
м. Ямпіль	XVI ст.	с-ще Антоніни	XVIII ст.
с-ще Браїлів	XV ст.	с-ще Білогір'я	XIV ст.
с-ще Брацлав	X - XI ст.	с-ще Гриців	XI - XII ст.
с-ще Вороновиця	1545 рік	с-ще Летичів	XIII ст.
с-ще Дашів	XV ст.	с-ще Меджибіж	1146 рік
с-ще Копайгород	1624 рік	с-ще Нова Ушиця	1439 рік
с-ще Муровані Курилівці	1493 рік	с-ще Сатанів початок	XV ст.
с-ще Оратів	1545 рік	с-ще Смотрич	XIV ст.
с-ще Ситківці	XVI ст.	с-ще Стара Синява	XVI ст.
с-ще Тиврів	1629 рік	с-ще Чорний Острів	1366 рік
с-ще Томашпіль	1616 рік	с-ще Ямпіль	X ст.
с-ще Чечельник	XVII ст.	с-ще Ярмолинці	1400 рік

ГЕНЕТИЧНІ ТИПИ ІСТОРИЧНИХ МІСТ ТА МІСТЕЧОЧОК НА ТЕРЕНАХ ВІННИЧИНИ

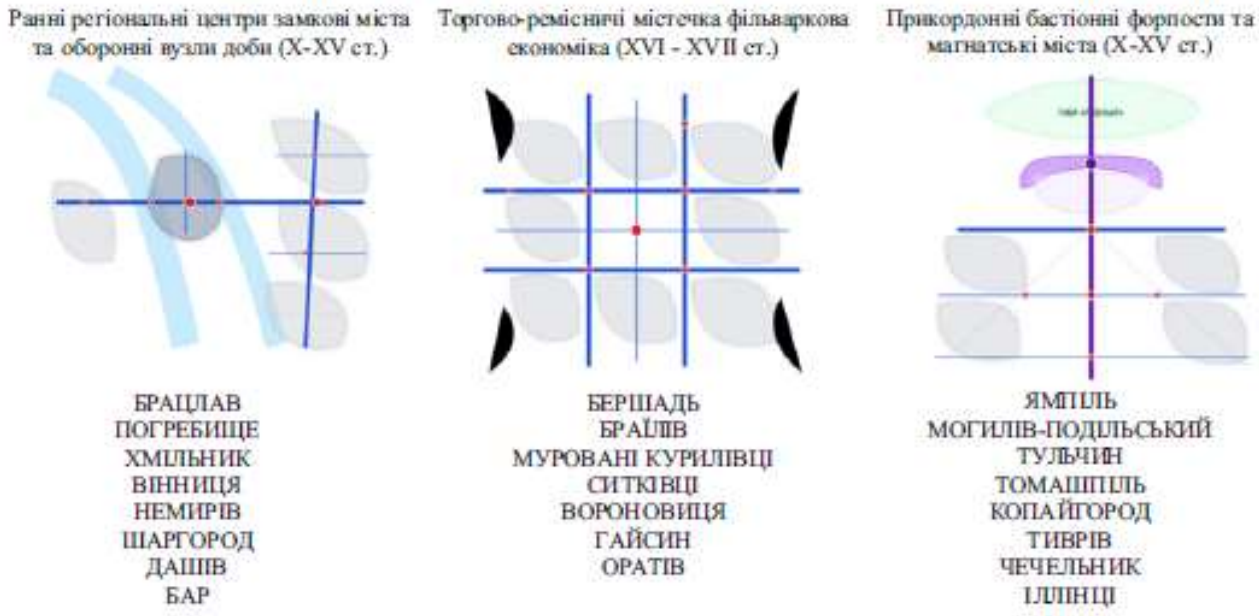

Рис. 3.1.1.1. Дослідження типологізації міст

Типологізація історичних міст Поділля за містоформівним ядром

На основі представленого історико-географічного, законодавчого та просторового аналізу була сформована трикомпонентна типологія. Вона охоплює як природно-ландшафтний стан Подільської височини (долини Південного Бугу, Дністра, вододіли, яри, Товтри), так і наслідки радянської функціонально-адміністративної редукції.

Регенерації ареалів пам'яток, як композиційного ядра архітектурного ансамблю структури цих міст та основу їх туристичної та економічної привабливості, а також можливість повернутись до історичних топонімів з градацією потенціалу розвитку. Таким чином 48 адміністративних одиниць Поділля, що визначені як Історичні міста поділяються за трьома типами :

1. Палацово-паркові міста та містечка (Магнатські резиденції та палацово-паркові ансамблі) - моноцентричні або біполярні урбаністичні утворення, просторовий каркас яких диктувався підпорядкуванням фонової забудови замковому або палацово-парковому ансамблю феодала.

Міста та містечка, структура яких мала включенням магнатську резиденцію розвивалась як центр землеволодіння, де містобудівна тканина підпорядковувалась резиденції дідича. Це переважно панівні плато на вигинах річкових долин, миси над злиттям річок або каскади ставків, де ландшафт виступав кулісою для садово-паркового та палацового будівництва. Наявність широких еспланад, курдонерів, алейних під'їздів та масштабних палацово-паркових комплексів, площа яких нерідко дорівнювала площі самого поселення. Радянська влада цілеспрямовано відчужувала палацово-паркові комплекси, перетворюючи їх на психіатричні лікарні, технікуми або військові частини. Парки занедбувалися, вирізалися цінні породи, руйнувалися брами, служби та флігелі через парцелярне розрізування території між різними відомствами.

2. Замково-фортифікаційні та монастирські міста.

Мережа малих міст і містечок, самобутність яких сформувалася на вододільних торгових та оборонних магістралях та отримала специфічну просторову структуру через перебування у смузі осілості наявність штетлів. Давні оборонні форпости Пониззя та Поділля, замкові резиденції, які внаслідок

зміни торговельних шляхів та втрати оборонної функції у XVIII–XIX ст. законсервувалися або втратили динаміку зростання, знаходяться на межі тотальної індустріальної перебудови. Гіпертрофована Ринкова площа як просторовий, економічний і соціальний вузол поселення. Дрібномасштабна, надзвичайно щільна периметральна парцеляція житлово-торговельних осель (крамниці, підсіння, склади, житло на другому поверсі). Поліконфесійність сакральних домінант просторове співіснування синагоги (часто оборонного типу), православної церкви та католицького костелу, що фіксували в'їзди або ключові кути кварталів.

3. Змішані та інші - поселення з багатошаровою стратиграфією, де природні руські городища та пізніші бастіонні укріплення трансформувалися в розвинені поліцентричні структури з виразними силуетними панорамами вздовж водних басейнів.

Міста неперервної урбаністичної та економічної тяглості зі збереженим багатошаровим планувальним каркасом, значною концентрацією різновидових пам'яток та виразним силуетом. Розташовані на ключових гідрографічних артеріях (Південний Буг та притоки) або в стратегічних вузлах перетину історичних торговельних і міграційних шляхів (Чорний, Кучманський шляхи). Центри воєводств, намісництв, повітів або великі магнатські резиденції, які володіли повноцінним магдебурзьким правом і зберегли статус міста в радянський та сучасний періоди. Складна просторова тканина, де збереглося радіально-кільцеве або регулярне бароково-класицистичне розпланування. Поєднання сакральних комплексів-домінант, розвинених фортифікаційних вузлів (або їх слідів), адміністративних будівель та щільної периметральної забудови різного часу. Наявність розвиненого історичного центру з чітко окресленими історичними ареалами, потреба в багаторівневому регулюванні («блакитна лінія», силуетний аналіз).

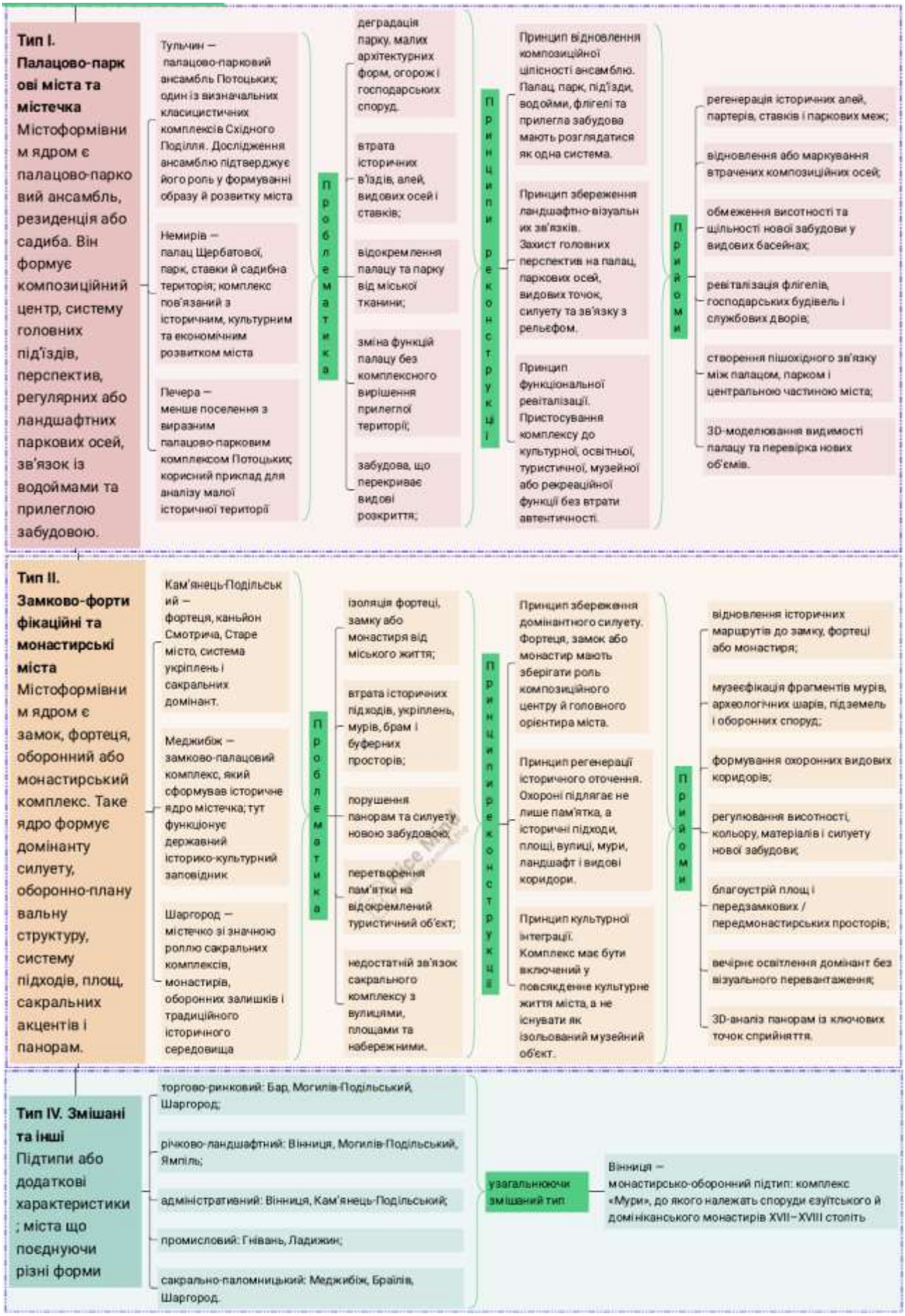

Рис. 3.1.2.1. Типологізація міст та містечок Поділля

На сьогодні У Вінницькій області розроблено з 24 історичних міст - 18 Історико архітектурних опорних планів; у Хмельницькій області з 24 історичних міст -13 опорних планів.

Це значні показники забезпечення документацією проте рівень її виконання рекомендований Порядком розроблення історико-архітектурного опорного плану населеного пункту, затвердженим наказом Мінрегіонбуду від 02.06.2011 № 64, а також положеннями постанови Кабінету Міністрів України № 926 від 01.09.2021 [108] не дає можливості до комплексної реконструкції в межах історичного ареалу, а зосереджений на охороні окремо визначених пам'яток, що не сприяє збереженню традиційного характеру середовища Такий стан продовжує спонукати втрату об'єктів що формують середовище пам'яток культурної спадщини. Проте навіть при розробці стратегічного документу в сфері охорони культурної спадщини не вирішується питання комплексного підходу до перетворення простору у результаті життєдіяльності великого міста .

Визначення принципів та прийомів реконструкції історичного середовища міст Поділля

Проблематика комплексної реконструкції історичного середовища міст Поділля пов’язана не лише з фізичною втратою окремих пам’яток архітектури, а передусім із порушенням системних зв’язків між містоформівним ядром, історичною забудовою, ландшафтом, публічними просторами та сучасними функціями міста. У процесі історичного розвитку, зміни соціально-економічних умов, господарського використання територій і новітніх містобудівних втручань традиційний характер середовища зазнає поступової трансформації. Специфіка цих процесів залежить від типу містоформівного ядра.

У містах палацово-паркового типу, до яких належать Тульчин, Немирів і Печера, визначальною проблемою є порушення композиційної та ландшафтної цілісності історичного ансамблю. Палац, парк, водойми, алеї, флігелі, огорожі та господарські споруди, які історично утворювали єдину просторову систему, у сучасному стані часто функціонують відокремлено. Зміна функціонального призначення палацових споруд, занепад паркової інфраструктури, втрата історичних в’їздів і видових осей, а також поява нової забудови у межах

паркових перспектив призводять до послаблення ролі палацово-паркового комплексу як містоформівного ядра. Особливої актуальності набуває проблема збереження візуального зв’язку між палацом, парком, рельєфом, водоймами та прилеглою історичною забудовою.

Для замково-фортифікаційних і монастирських міст характерною є втрата просторової та функціональної ролі історичної домінанти у структурі сучасного міста. У Кам’янці-Подільському, Меджибожі, та Шаргороді замки, фортифікації, монастирські комплекси й сакральні споруди продовжують формувати історичний образ середовища, однак нерідко сприймаються як ізольовані об’єкти культурної спадщини. Внаслідок цього втрачаються історичні маршрути, зв’язки з площами, вулицями, набережними та природним ландшафтом. Порушення панорам, знищення або занедбання мурів, брам, підземель, археологічних шарів і буферних просторів послаблює цілісність історичного середовища. Проблема також полягає у тому, що культурний потенціал цих комплексів не завжди інтегрується у повсякденне життя громади, а їх використання часто обмежується музейною або туристичною функцією.

У змішаних містах, зокрема у Вінниці, проблематика реконструкції визначається не окремою історичною домінантою, а складною взаємодією декількох містоформівних компонентів, що формувалися в різні історичні періоди. Історичне середовище таких міст включає фрагменти давньої планувальної структури, окремі об'єкти оборонного, сакрального, громадського та житлового призначення, історичні вулиці й площі, природно-ландшафтні елементи та сучасну забудову. Внаслідок поетапної трансформації міської структури окремі історичні компоненти втрачають просторові та функціональні зв'язки між собою, що призводить до фрагментації історичного середовища. Для Вінниці характерним є також порушення взаємозв'язку між історичними домінантами, долиною Південного Бугу, системою громадських просторів та історичною забудовою центральної частини міста. Тому основною проблемою реконструкції змішаного типу є не відновлення окремого об'єкта, а відновлення цілісності системи взаємопов'язаних історичних елементів у сучасній міській структурі.

Отже, виявлена проблематика доводить необхідність переходу від локальних реставраційних заходів до комплексного підходу, який враховує взаємодію історичного об’єкта, кварталу, ареалу, ландшафту та сучасних соціальних і функціональних процесів. Саме характер містоформівного ядра визначає пріоритети реконструкції та обґрунтовує вибір відповідних принципів і прийомів.

Принципи комплексної реконструкції історичного середовища міст Поділля

Принципи комплексної реконструкції історичного середовища міст Поділля сформовані на основі результатів історико-генетичного, морфологічного, композиційного, соціально-поведінкового та просторового аналізу. Їхнє застосування забезпечує збереження історико-культурної цінності середовища, його автентичності та традиційного характеру одночасно з адаптацією до сучасних потреб міста й громади.

Для палацово-паркових міст визначальним є принцип композиційно-ландшафтної цілісності. Палацово-парковий комплекс має розглядатися як єдина система, до якої належать головна споруда, флігелі, парк, водойми, алеї, в’їзди, огорожі, господарські об’єкти та прилегла забудова. Реконструктивні втручання повинні бути спрямовані на відновлення просторових, візуальних і функціональних зв’язків між цими елементами. Важливим є принцип збереження ландшафтно-візуальних зв’язків, що передбачає охорону паркових перспектив, видових осей, панорам, силуету палацу та його зв’язку з природним рельєфом. Функціональна ревіталізація палацово-паркових ансамблів має забезпечувати їх сучасне культурне, освітнє, музейне, туристичне або рекреаційне використання без втрати історичної автентичності.

У замково-фортифікаційних і монастирських містах основним є принцип збереження домінантної ролі історичного ядра. Замок, фортеця або монастирський комплекс мають залишатися головним просторовим і силуетним орієнтиром міста. Це потребує контролю висотності, масштабу, кольорового вирішення та матеріалів нової забудови в межах історичного ареалу й видових басейнів. Принцип регенерації історичного оточення передбачає, що охороні підлягають не лише окремі споруди, а й пов’язані з ними вулиці, площі, мури,

брами, ландшафт, панорами та маршрути історичного руху. Принцип культурної та соціальної інтеграції спрямований на включення історичних комплексів до сучасного життя міста через розвиток культурних, освітніх, громадських і туристичних функцій.

Рис. 3.1.3.1 Загальні принципи комплексної реконструкції історичного середовища міст Поділля

Спільними для всіх типів міст є принципи цілісності історичного середовища, контекстуальності нової забудови, пріоритету історично достовірних даних, ландшафтної інтеграції, соціальної життєздатності та цифрової перевірки реконструктивних рішень. Комплексна реконструкція має здійснюватися на основі розуміння історичного середовища як системи «об'єкт - вулиця - квартал - історичний ареал - ландшафт». Нові втручання повинні бути сучасними за функцією та архітектурною мовою, проте сумісними з історичним масштабом, силуетом, ритмом забудови, матеріалами, колористикою та ієрархією домінант. Верифікація проєктних пропозицій за допомогою GIS і 3D-моделювання дає можливість перевірити їх вплив на просторову цілісність середовища до початку реалізації.

Прийоми комплексної реконструкції історичного середовища міст Поділля

Практична реалізація принципів комплексної реконструкції здійснюється через систему прийомів, диференційованих відповідно до типу містоформівного ядра, рівня збереженості середовища та характеру виявлених проблем. Прийоми реконструкції мають застосовуватися не ізольовано, а як взаємопов'язані містобудівні, реставраційні, ландшафтні, функціональні та соціальні заходи.

У палацово-паркових містах основними прийомами є регенерація історичних паркових алей, партерів, водойм, паркових меж і малих архітектурних форм. У разі втрати окремих елементів доцільним є їхнє відновлення за достовірними джерелами або маркування у сучасному середовищі, якщо повне відтворення не має достатнього наукового обґрунтування. Реставрація палацу, флігелів, огорож і в'їзних споруд повинна поєднуватися з адаптацією другорядних будівель до сучасних функцій. Важливим прийомом є встановлення обмежень щодо висотності та щільності нової забудови у межах видових басейнів палацово-паркового ансамблю. Просторова цілісність комплексу забезпечується формуванням пішохідних маршрутів, що поєднують палац, парк і центральну частину міста. Ефективність запропонованих рішень перевіряється шляхом 3D-моделювання видимості

палацу, паркових перспектив і нових об’ємів.

У замково-фортифікаційних і монастирських містах реконструктивні прийоми мають бути спрямовані на збереження й відновлення історичної домінанти та її просторового оточення. До них належать реставрація, консервація та музеєфікація замків, монастирських споруд, мурів, башт, брам, підземель і археологічних шарів. Важливим є відновлення історичних маршрутів до фортеці, замку або монастиря, а також благоустрій передзамкових, передмонастирських і набережних просторів. Регулювання нової забудови має здійснюватися через визначення допустимої висотності, масштабу, матеріалів, колористики та характеру силуету. Додатковим прийомом є формування охоронних видових коридорів, які забезпечують збереження панорам і сприйняття історичних домінант із ключових точок міста. Застосування 3D-моделювання дозволяє оцінити вплив нових об’єктів на силует, панорами, перспективи та ієрархію історичних акцентів.

У містах змішаного типу реконструктивні прийоми мають бути спрямовані на відновлення взаємозв'язків між різнотипними історичними ядрами; формування системи пов'язаних між собою історичних та громадських просторів; інтеграція об'єктів різних історичних періодів у сучасну міську структуру; відновлення порушених пішохідних, композиційних та візуальних зв'язків; просторове узгодження нової забудови з історичним масштабом та силуетом; комплексне використання історико-культурного, природного та функціонального потенціалу території.

Таким чином, запропонована система прийомів забезпечує перехід від теоретичних принципів до конкретних реконструктивних дій. Її застосування дозволяє зберегти історичну ідентичність міст Поділля, відновити порушені просторові та функціональні зв’язки, підвищити соціальну життєздатність історичного середовища та забезпечити його адаптацію до сучасних потреб.

ПОДІЛЛЯ НА МАПАХ СХІДНОЇ ЄВРОПИ

1513 р. Мартін Вальдземюллер

1507 р. Бернард Ваповський

1559 р. Портолан Чорного моря.

ПОДІЛЛЯ В КОНТЕКСТІ РЕГІОНУ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ

АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПОДІЛ ПОДІЛЛЯ

ПОДІЛЛЯ ТА БРАЦЛАВЩИНА ЯК ЄДИНИЙ РЕГІОН ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ

3.2. Комплексний аналіз історичного середовища репрезентативних міст Поділля на макро-, мезо- та мікрорівнях

Макрорівень

На макрорівні досліджується історичне середовище міста або значної території. Основними інструментами є історико-архітектурні опорні плани (ІАОП), генеральні плани та інша містобудівна документація. ІАОП систематизує відомості про історичний розвиток території, культурну спадщину, цінні панорами, традиційне планування та режими охорони. Генеральний план і пов’язані документи переводять ці дослідження у просторові правила розвитку: зонування, транспорт, допустиму забудову, охоронні обмеження. Такий рівень є необхідним, бо збереження окремої пам’ятки неможливе без охорони її міського контексту.

На макрорівні показовими є історико-архітектурні опорні плани та генеральні плани Немирова, Бара й Вінниці. Ці населені пункти репрезентують різні типологічні моделі містечок Поділля, сформовані під впливом адміністративних, торговельних, оборонних, релігійних, і транспортних чинників. Їхнє історичне середовище визначається не лише наявністю окремих пам’яток, а й характером планування, масштабом забудови, рельєфом, структурою центральних просторів, традиційними візуальними осями та зв’язком із ландшафтом. ІАОП та генеральний план мають виявляти і зберігати саме ці системні характеристики.

Вінниця є складнішим прикладом, оскільки поєднує в собі кілька історико-типологічних моделей. Вона формувалася як давнє поселення, адміністративний і торговельний центр, місто річкового ландшафту, залізничний вузол та сучасна велика урбанізована система. Тому дослідження її історичного середовища не може обмежуватися єдиною узагальненою характеристикою. Воно має враховувати відмінності між історичними частинами міста, специфіку кожної з них та їхню роль у загальній композиції Вінниці.

Немирів - місто (від 1985 р.), районний центр Вінницької області України (як райцентр та поселення нового виду «селище міського типу» – від часу

адміністративно-територіальних реформ Української СРР 1923–1925 рр., згодом райцентр УРСР). Значне зосередження культурної спадщини традиційної (династичної) епохи до 1917 р., Немирів – це історичне містечко Брацлавщини, великий маєток, що на теренах «старого», або так званого «литовського», Поділля [1]Містечко розвинулося в осередку стародавніх поселень басейну ріки Бог (Південний Буг), що залишили на пізніших околицях Немирова сліди археологічних культур. Станом на 2018 р. у Немирові мешкало 11925 чол., рахувалося 3155 дворів [32].

Територіальний розвиток Немирова бере початок у басейні річки Бог (Південний Буг) - на підвищеній місцевості у долині річок Мірка (Устя, Руда, Замчик). Урбанізаційні витоки поселення пов'язані з формуванням Подільської землі XIV ст., наступним входженням до Великого князівства Литовського та Речі Посполитої (від 1569 р.), а також подіями козацької доби Війська Запорозького. Первинно містечко входило до володінь руських князів Святополк-Четвертинських і розвивалося як укріплений пункт.

Особливе значення для просторово-архітектурного середовища мав імперський період династичної епохи (до 1917 р.), коли містом володіли графи Потоцькі. Завдяки поліконфесійному складу населення (станом на 1898 р. із близько 8 тис. мешканців євреї становили 6,3 тис., католики - 1,2 тис., православні, старовіри та лютерани) місто набуло характерної для подільського містечка строкатої типології культових та житлових будівель. Кульмінацією ансамблевого будівництва стала діяльність останньої власниці - княгині Марії Щербатової (уродженої Строганової, з роду Потоцьких), яка сформувала унікальний палацово-парковий комплекс.

Початковий імпульс архітектурно-містобудівного розвитку Немирова безпосередньо пов’язаний із функцією контролю стратегічного відтинку історичної «Великої дороги до Брацлава» (траса Вінниця - Брацлав), що формувалася як південне розгалуження торгово-комунікаційного шляху Великий Діл не пізніше кінця XIII ст.

Протягом XIX - початку XX ст. за ініціативи графів Потоцьких та княгині Марії Щербатової місто розбудовувалося за поліфункціональною програмою

багатоконфесійного торгово-ремісничого штетлу з великою магнатською резиденцією:

- Середмістя отримало виразну дисиметричну планувальну мережу, де центральною композиційною віссю виступала вулиця Гімназійна;
- Маєтковий сектор сформувався як палацово-парковий ансамбль високого класицизму та неокласицизму, розвинений творами раннього модернізму;
- Периферійні зони були представлені етнічними слободами з характерною топонімікою (передмістя Штилівка - від нім. *still* / тихий; Штирхівка - від нім. *stirn* / лоб, тобто передній фронт брацлавського в'їзду), садибною та хутірською забудовою.

Радянський період (1917–1990 рр.) привніс деградацію сакрального каркасу (руйнація православних храмів, закриття монастиря, спотворення костелу під будинок культури, утилітарна перебудова кірхи, повне зникнення синагог). Політика колективізації, індустріалізації та поглинання сільських передмість розмила міську тканину, законсервувавши індивідуальну однородинну садибу як домінуючий фон середовища.

Сучасний історичний ареал Немирова (Середмістя) охоплює територію площею до 40 га, локалізовану в межах колишнього бастіонного периметру (між вул. Каретною та пров. Соборним, включно з територією замчища «Виспа» та меморіального скверу на місці ранніх кладовищ).

Згідно з історико-архітектурним опорним планом:

Нерухома спадщина. Насиченість капітальними пам’ятками є відносно невисокою. Зафіксовано 2 пам’ятки архітектури національного значення, 2 пам’ятки історії місцевого значення, до 6 значних історичних споруд та близько 70 будинків рядової традиційної забудови (переважно ординарної якості). Поза межами ареалу розташовані головна перлина регіону — палацово-парковий ансамбль княгині М. Щербатової, а також комплекс млина по вул. Горького, 127 на в'їзній греблі.

Тканина штетлу. Традиційна щільна єврейська забудова зазнала тотальної фізичної деструкції під час Голокосту та повоєнних реконструкцій; її адаптивний

реноваційний потенціал наразі є майже вичерпаним через втрату автентичного середовища.

Некрополі та меморіальний шар. Особливу цінність зберігають збережені поліконфесійні кладовища (православне, католицьке, лютеранське, єврейське), які виступають носіями духовної історії міста на тлі втрачених парафіяльних церков.

Згідно з генеральним планом міста:

Сучасна містобудівна форма Немирова фіксується як порушене історичне середовище, що значною мірою наблизилося до категорії нематеріальної спадщини [33], де першорядну вагу мають не стільки окремі об'єкти, скільки топоніміка, рельєф, трасування вуличних осей і збережені візуальні розкриття. При цьому, генеральним планом не фіксується вплив містоформівного об’єкту - палацово-паркового комплексу.

Таким чином, збережена просторово-розпланувальна система Немирова потребує переходу від точкової фіксації окремих пам'яток до цілісної урбаністичної реконструкції за допомогою середовищного підходу.

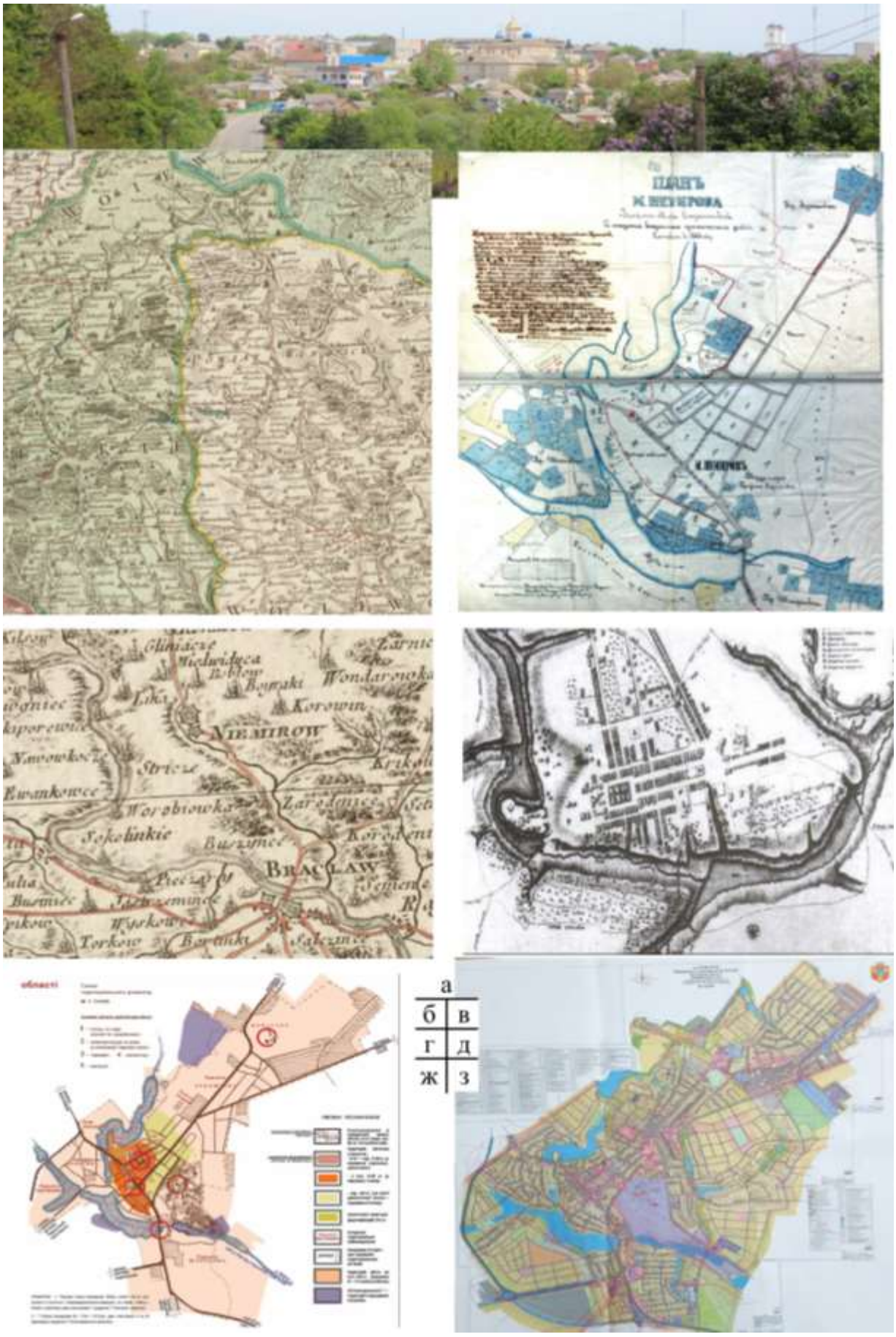

Рис. 3.2.1.1. а. Панорама міста Немирів. б.,г. Бар на мапі Antonio Rizzi Zannoni 1772 рік в.,д. Мапи міста Бар 1794 та 1909 рік ж. Історико архітектурний опорний план міста Немирів 2020 рік з. Генеральний план міста Немирів 2022 рік [194, 195, 196, 197].

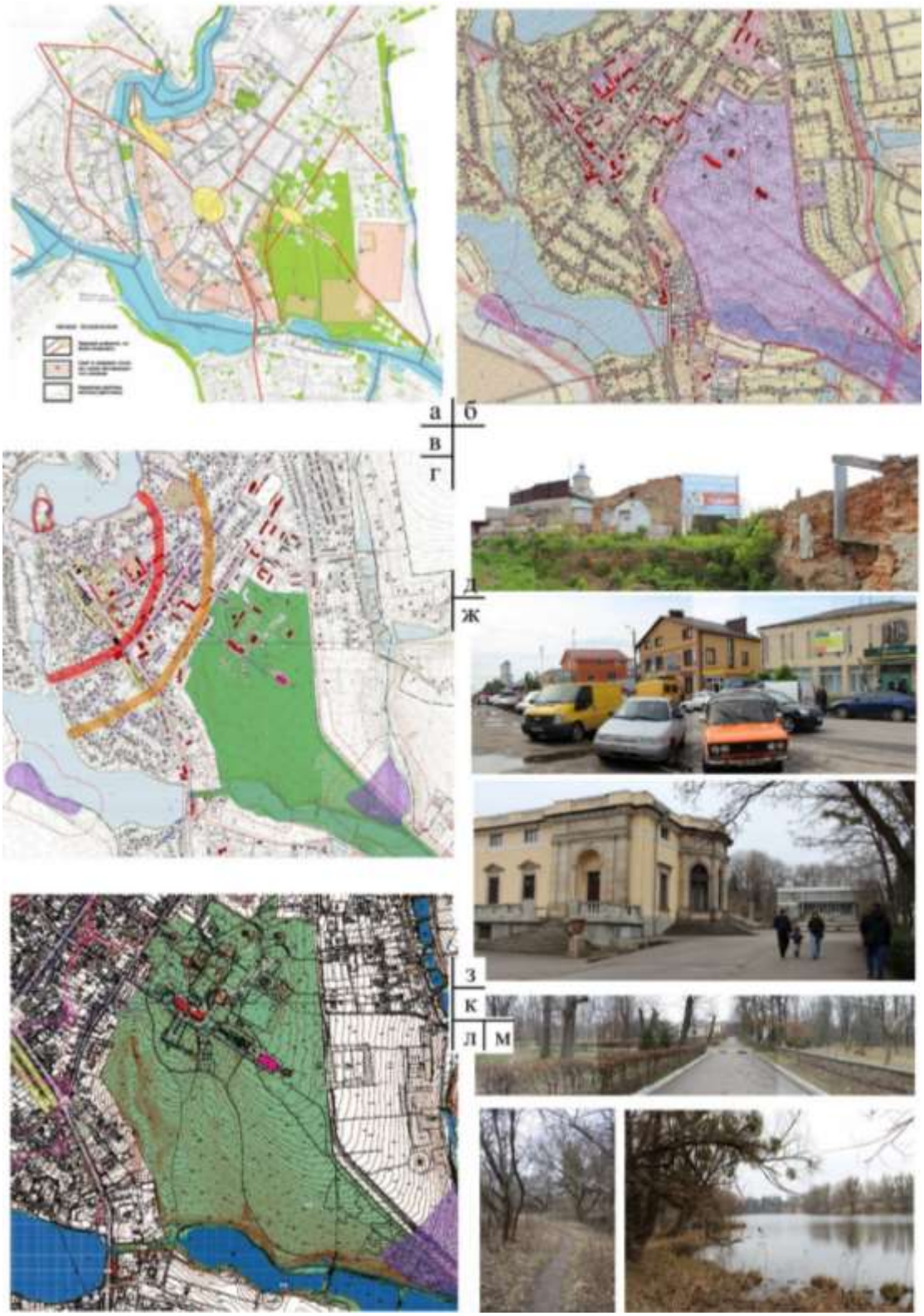

Рис. 3.2.1.2. а. Фрагмент ІАОП з нанесенням осередків пам'яток історичного ареалу міста Немирів. б. Фрагмент генерального плану міста Немирів в межах історичного ареалу в. Фрагмент ІАОП міста Немирів з нанесенням основних пам'яток історичного г. Фрагмент ІАОП міста Немирів з нанесенням положення комплексної пам'ятки архітектури та садово-паркового мистецтва національного значення "Палац княгині Щербатової" та "Парк" д.,ж. Стан збереження пам'ятки "Торгові ряди". з.-м. Стан збереження та експлуатації пам'ятки національного значення "Парк" [194, 195, 196, 197].

Бар - належить до визначних історичних міст України. Розташоване на

південному заході України, на Подільській височині Українського кристалічного щита (Дністровсько-Бузький мегаблок), в зоні лісостепу.

Історичне містобудівне ядро міста Бар сформувалося шляхом розбудови поселення, яке отримало укріплення у вигляді замку, поставленого у необхідному для оборони й найменш захищеному місці поселення – з північного боку. Крім цього, важливим чинником оборони стала штучна водна перешкода у вигляді великого ставу завширшки понад кілометр (іл. 8.175), який було утворено завяки спорудженню греблі.

В розпланувальній структурі сучасного міста виразно простежується кілька етапів розбудови – від первісного історичного ядра, яку становить півострівна частина (т. зв. «Польський Бар», на південь від замку), до вул. Підвальної на сході (межі міста сер. XVI ст.) і до вул. Миколи Туніка (яка є межею міста XVII ст.).

Вулична мережа найдавнішої півострівної частини Бара, сформованої у XV ст. (історичного «Польського Бара»), збереглася з початку утворення міста і сформована на базі двох основних вулиць.

Межі територій пам’яток культурної спадщини Бара наразі не визначено.

Силует міста, склався в період XVIII – поч. XX ст. завдяки природно-ландшафтним характеристикам і архітектурно-містобудівним домінантам, до яких належать залишки бастіонної фортеці, комплекс будівель Кармелітського монастиря з Покровською церквою, келіями та дзвіницею Кармелітського монастиря, Свято-Успенський собор, костьол Св. Анни (св. Миколая) .

Містобудівна політика радянських часів призвела до того, що була знищена однотипна малоетажна історична забудова (так звана «містечкова забудова») центральної частини міста. Саме вона була головним чиннком середовищної ансамблевості Бара, де містечкову забудову доповнювали одно-двоповерхові цегляні будинки у стилі історизму, сконцентровані переважно в межах ринкової площі та прилеглих до неї по периметру кварталів.

Згідно з історико-архітектурним опорним планом архітектурно-художніми рисами забудови міста є:

- Оборонний характер низки об’єктів, від яких дотепер залишився

лише мурований бастіонний замок, збудований в XV ст., модернізований в середині XVI ст. та на початку XVIII ст. і зруйнований в другій половині XVIII ст.

- Монументальний характер сакральних будівель, що постали в центрі міста в період його відродження після розгрому Барської конфедерації.
- Переважно містечковий характер житлової забудови, забарвленої стильовими рисами історизму.

В структурі міста, яке зазнало втрат і містобудівних реконструкцій, практично не збереглося елементів історичного озеленення і благоустрою. До історичного озеленення можна зарахувати заплаву річки Ров, яка з XVI ст. відігравала значну роль у міському краєвиді Бара (іл. 8.175, 8.176), а також, певною мірою – паркову зону в межах замку XVI ст. В другій половині XIX в межах замок було розбито так званий міський парк, а втім, ця функція, що прижилася, є невластивою для оборонної споруди.

Негативний вплив на об'ємно-просторову композицію і образ міста справляють території з дисгармонуючою громадською забудовою, передусім – в районі, прилеглому до центральної частини міста.

Вінниця. Структура Вінниці сформувалася на перетині природного водно-ландшафтного каркасу річки Південний Буг та її приток (Вишеньки, Віннички, Тяжилівки) і поряд з проходженням економічних шляхів (Чорного та Кучманського) Правобережжя України. Заселення території міста простежується від доби неоліту, енеоліту (трипільські, черняхівські селища над малими річками) а також ранньо-залізного віку. Первісний оборонно-планувальний каркас визначили природні мисові утворення: Центральна частина міста знаходиться над коліном річки в районі о.Кемпа простежується мис при впадінні р. Вишеньки. Археологи знайшли на території Вінниці осередки більшості археологічних культур попередніх тисячоліть, поселення в гирлах Малих річок Віннички, Вишеньки свідчить про древню осідлість цього місця її привабливість для людського розселення. Картографія археологічних об'єктів довкола міста показує, що для тривалого мешкання в давнину обиралися переважно захищені скелясті пагорби, тераси пологих берегів Південного Бугу та гирла річок

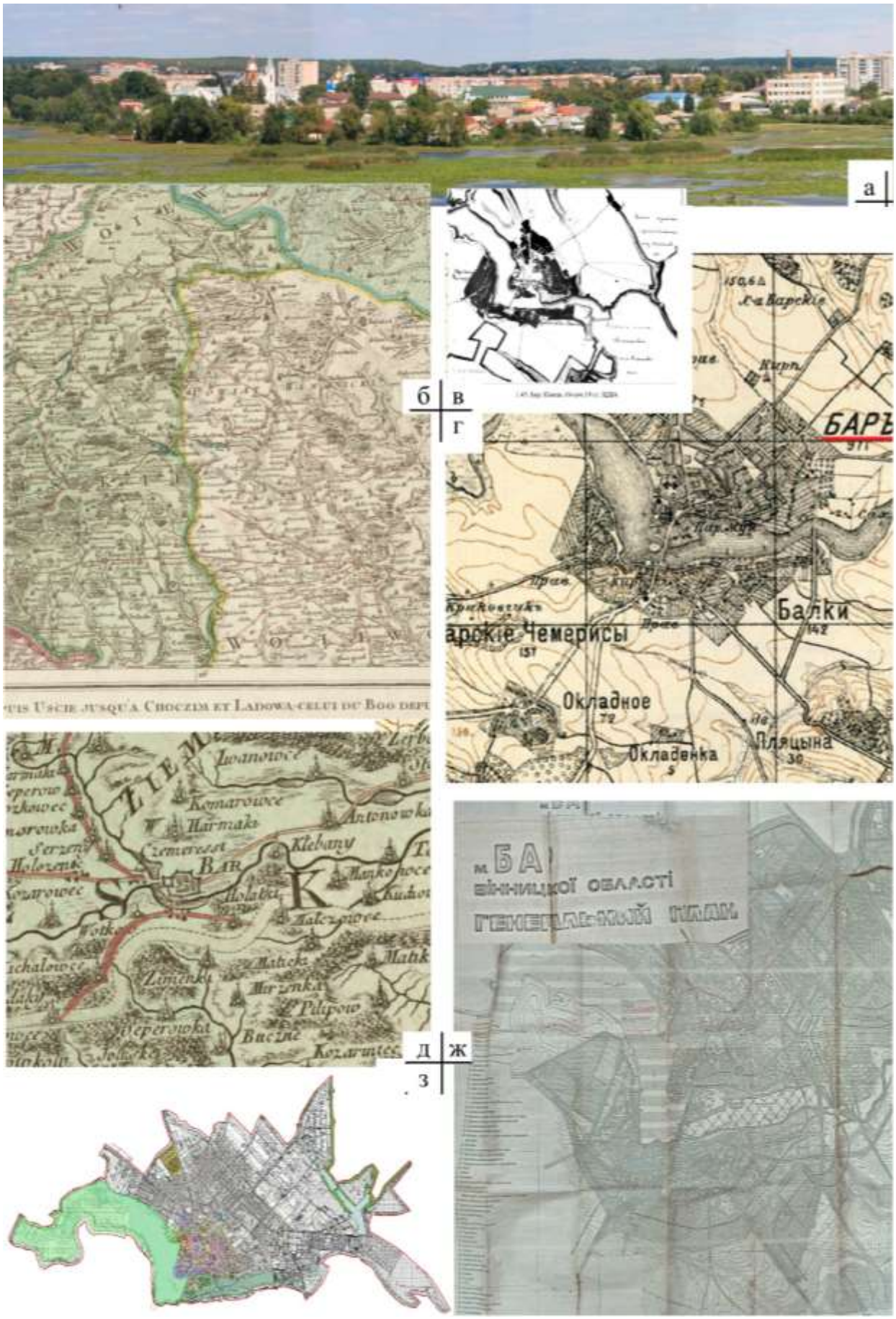

Рис. 3.2.1.3. а. Панорама міста Бар. б.,д. Бар на мапі Antonio Rizzi Zannoni 1772 рік в.,г. Мапи міста Бар 1907 рік ж. Генеральний план міста Бар 1992 рік. з. Історико архітектурний опорний план міста Бар 2018 рік. загальний вигляд [186, 187, 188].

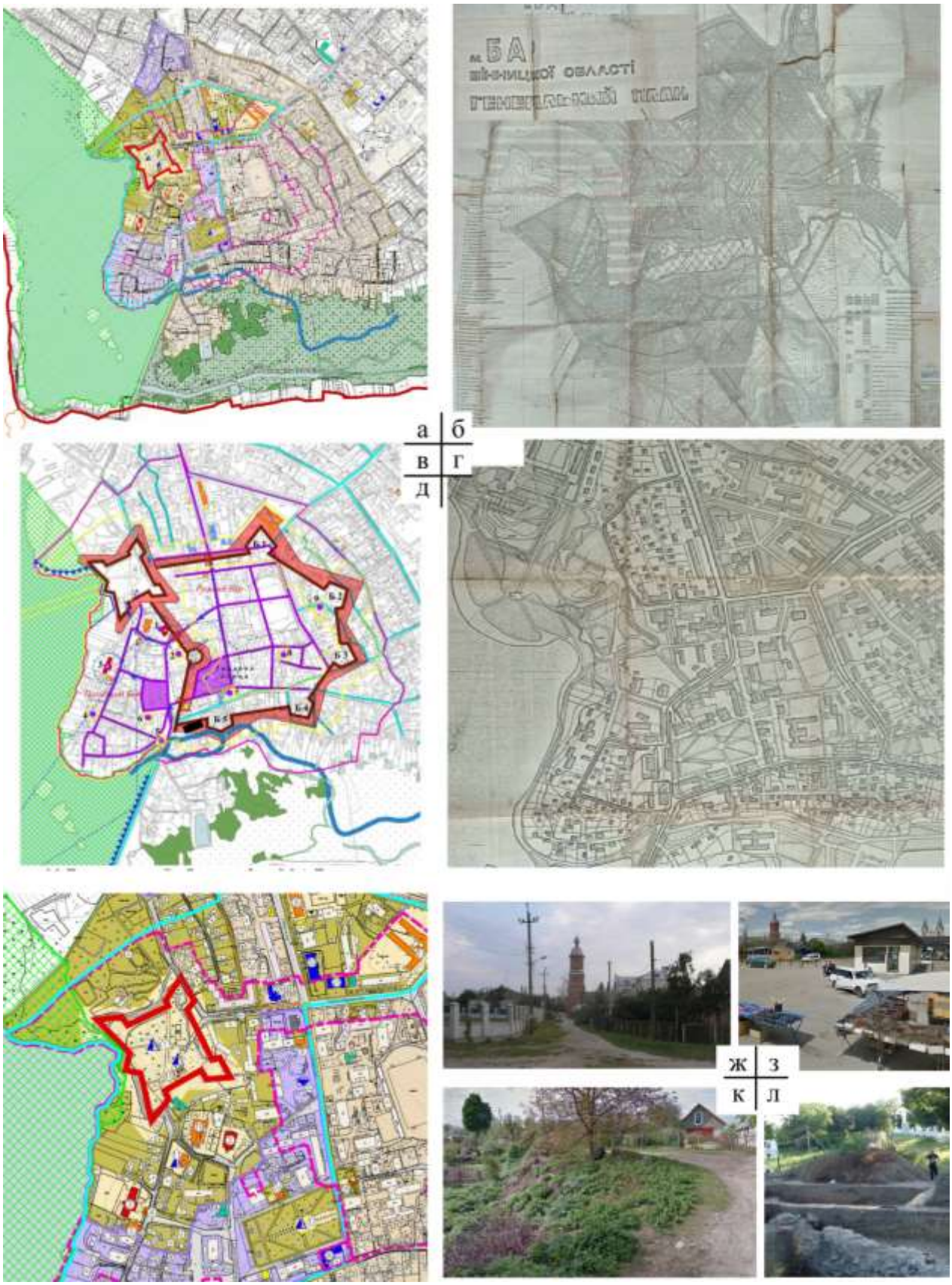

Рис. 3.2.1.4. а. Фрагмент ІАОП з нанесенням історичного ареалу міста Бар. б. Діючий на 2026 рік генеральний план міста Бар в. Фрагмент ІАОП з нанесенням положення укріплень фортеці Бар г. Генеральний план міста Бар центральна частина 1992 рік. д. Фрагмент ІАОП з нанесенням ключових об'єктів та пам'ятки архітектури національного значення "Барський замок" ж.,з.,к.,л., Стан збереження пам'ятки та видові точки міста Бар 2018 рік [186, 187, 188].

Вишеньки та Віннички. З часів кам'яного віку виділилось три основних осередки, довкола яких відбувалось формування майбутнього міста. Наведені особливості розвитку Вінниці цього періоду дають пояснення нашаруванням згарищ та відбудов XIII-XIV ст., виявлених археологами на вінницькій Замковій горі (точніше, на її напольно-посадській ділянці, що залишилась після каменярні XIX ст. та будівництва староміського мосту XX ст.).Будівельні особливості замку та міста періоду литовського панування, їх розпланувальна структура в основному повторювали відповідні риси давньоруських міст.

Вінниця є історичним містом, а отже містобудівна структура та об'єкти культурної спадщини несуть на собі відбитки усіх періодів притаманні містам Правобережної України.

Формування міського ядра (XIV–XVII ст.). Середньовічний урбаністичний розвиток міста пов'язаний із літописним закладенням у 1363 р. литовським князем Федором Коріатовичем дерев'яної фортеці на лівобережній кручі нижче впадіння р. Віннички (Старе місто). Набуття Магдебурзького права (підтверджене грамотами 1640 р.) закріпило самоврядну радіально-центричну структуру довкола торгової площі.

Протягом XVI-XVIII ст. у Вінниці склалося два способи освоєння території, дві основні містобудівні форми: староміська - результат розвитку давнього "города" з орієнтовною композицією забудови і новоміська - результат створення міського майдану та головних вулиць і монастирів Нового міста засобами щільної, лінійно орієнтованої забудови, у т. ч. й єврейського містечка Єрусалимки. Кожна з цих містобудівних форм має власну об'ємно-просторову структуру та об'єкти культурної спадщини.

Еволюція міської тканини у XVIII — середині XIX ст. У цей період місто інтегрує передмістя (Завалля, Садки, Хутори) та розвиває лівобережне Замостя. Відновлюються торговельні зв'язки навколо Ринку, формуються квартали Єрусалимки. Після входження Поділля до складу Російської імперії Вінниця тимчасово отримала статус губернського міста, однак після створення Подільської губернії з центром у Кам’янці була переведена в ранг повітового центру.

Згідно з описом плану Вінниці 1795 р., місто охоплювало окружність до 5 верст, налічувало 3242 жителі та 896 будівель, із яких лише 8 були мурованими. Водночас міський розвиток характеризувався виразною асиметрією: містобудівна тканина лівобережного Старого міста деградувала до сільського середовища, а правобережне Нове місто складалося переважно з хаотичних заїжджих дворів, ремісничих майстерень та утилітарних садиб.

Модернізація та індустріальний стрибок (кінець XIX — початок XX ст.). Вирішальним стимулом просторової трансформації міста стало прокладання у 1870 р. залізничної лінії Київ–Балта–Одеса. Це активізувало промисловий розвиток (заводи «Молот», суперфосфатний) і зумовило розпланування нових регулярних кварталів на лівому березі Південного Бугу = у Замості і залізничний вузол.

Генплан 1930-х рр. приділив особливу увагу зеленому каркасу: на 29 га колишнього католицького цвинтаря створено Центральний парк культури і відпочинку, закладено 5 га парку на Замості, розширено сквери та рекреаційні зони вздовж берегів Південного Бугу.

Після руйнацій Другої світової війни відновлення міста спиралося на новий Генеральний план.

У квітні 1972 р. у місті було запроваджено районний поділ (створено Ленінський, Замостянський та Староміський райони). Територія міста зросла до 62 кв. км. Ключовою містобудівною подією 1960–1970-х рр. стало освоєння південно-західного сектора та зведення житлового масиву «Вишенька» на площі 250 га. Своєрідністю міста цього періоду залишалася висока питома вага зелених насаджень (лісопарки, бульварні кільця, сквери).

Містобудівний розвиток Вінниці останніх трьох десятиліть позначився поступовим відходом від радянської промислової моделі на користь європейських практик інтегрованого просторового планування та концепції компактного міста нанизаного на Корсо. Ключовими віхами цього періоду стали затвердження Генерального плану 2007 року та ухвалення у співпраці зі швейцарськими експертами «Концепції інтегрованого розвитку міста Вінниця 2030». Фокус міської політики змістився з освоєння вільних периферійних

земель на регенерацію наявного середовища: системну модернізацію громадського транспорту (зокрема розвиток трамвайної мережі на Вишеньці), масштабну реконструкцію ключових публічних просторів і магістралей (вул. Замостянська, проспект Космонавтів, розробляється проєкту «Вінницька миля») та повернення місту річкового фасаду Південного Бугу через облаштування сучасних набережних.

Водночас останні 30 років загострили містобудівні виклики, пов'язані з високим тиском девелопменту на історичний центр і дисперсну пам'яткоохоронну спадщину. Поруч із ревіталізацією територій браунфілдів Замостя (перетворенням колишніх заводських зон на комерційні, ділові та житлові простори) виникла гостра потреба в балансуванні інтересів забудовників і збереження традиційного характеру середовища. У 2022 році затверджено нині діючий історико архітектурний опорний план що став складовою Комплексного плану просторового розвитку Вінницької міської територіальної громади. Реалізація прогресивних урбаністичних ініціатив, запровадження муніципальних стандартів благоустрою та активне застосування інструменту відкритих архітектурних конкурсів для знакових локацій стали головними механізмами подолання точкової дисонуючої забудови та захисту унікального ландшафтно-силуетного каркасу подільського міста.

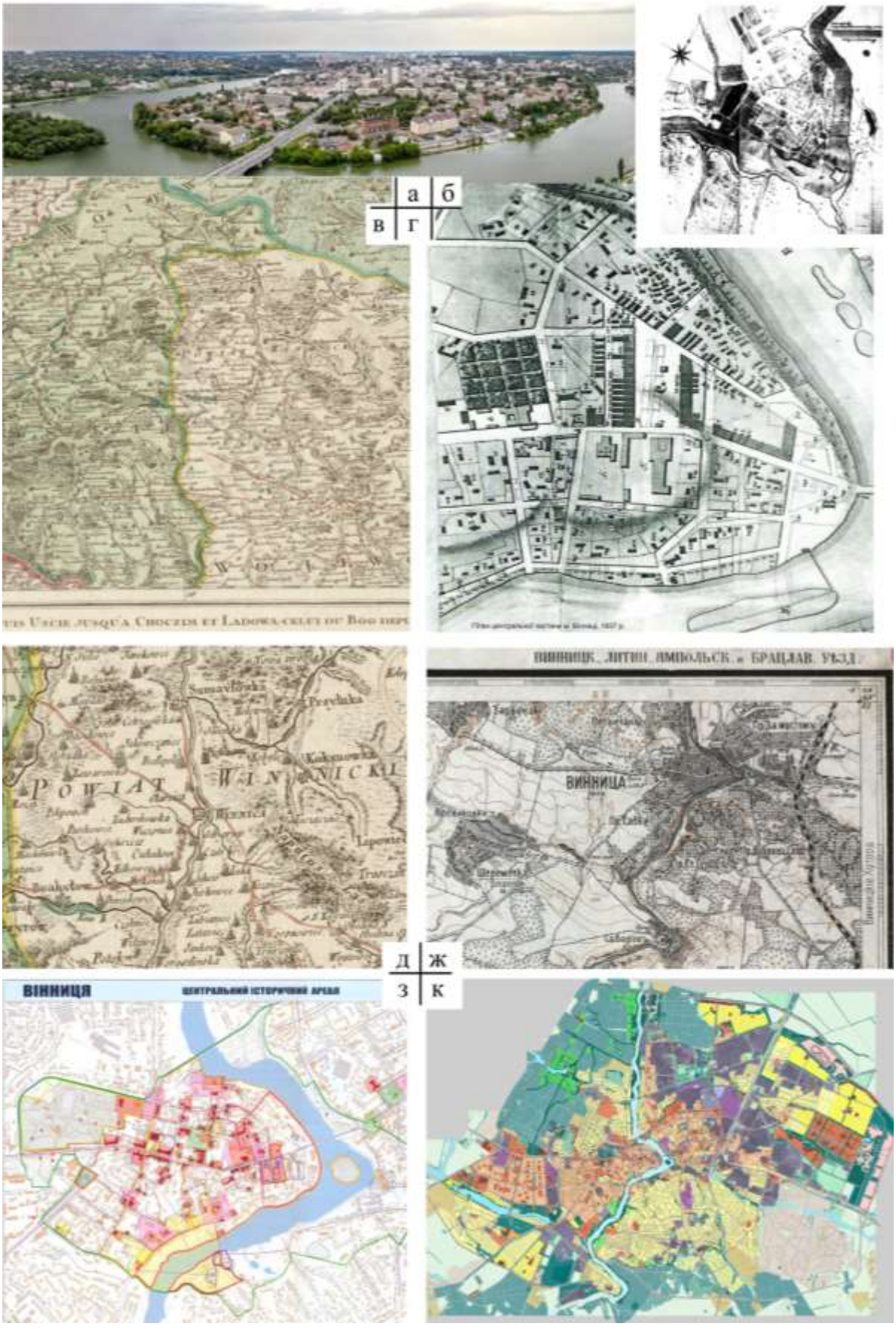

Рис. 3.2.1.5. а. Панорама міста Вінниця. в.,д. Вінниця на мапі Antonio Rizzi Zannoni 1772 рік б.,г. Історичний ареал міста Вінниця на мапах XIX ст. ж. Вінниця з околицями 1909 рік. з. Історико архітектурний опорний план міста Вінниця 2012 рік к. Генеральний план міста Вінниця 2013 рік [189, 190, 191, 192, 193].

Мезорівень

На мезорівні предметом є історичні утворення: квартали, ансамблі, садиби, площі, промислові території, монастирські комплекси тощо. Тут застосовують конкурсні проєкти, облікову документацію на комплекси, історико-містобудівні та композиційні дослідження. Вони встановлюють цінність не лише окремих споруд, а і взаємозв'язків між ними: планувальної структури, силуету, масштабності, функціонування та історичних меж. Оскільки цілісність комплексу часто становить більшу культурну цінність, ніж сума його окремих об'єктів.

Прикладом мезорівневого дослідження є конкурс «Коцюбинський вдома» у Вінниці. Його значення полягає у спробі розглядати меморіальну територію, пов'язану з Михайлом Коцюбинським, не ізольовано, а як частину міського культурного середовища.

Конкурсна процедура дала можливість комплексно осмислити історичний контекст, меморіальні сенси території, її функціональне наповнення, зв'язок із громадським простором і потенціал сучасного використання. Водночас відсутність реалізації конкурсного результату демонструє обмеженість самого дослідницького етапу. Навіть якісна аналітика та професійно сформована концепція не забезпечують збереження або розвитку середовища без подальшого управлінського, фінансового та проєктного супроводу.

Конкурсні процедури є інструментом верифікації регламентів та збереження традиційного характеру середовища.

Законодавство в Україні прямо передбачає проведення архітектурних та містобудівних конкурсів для важливих ділянок та об'єктів (*ст. 6 Закону України «Про архітектурну діяльність», В*становлюючи також необхідність проведення конкурсних процедур для територій історичних ареалів та зон охорони пам'яток. Проте з точки зору методології збереження традиційного характеру середовища (ТХС), конкурс слід трактувати не як адміністративне обтяження, а як інструмент багатовекторного моделювання.Порядок проведення архітектурних та містобудівних конкурсів, затверджений постановою КМУ № 798 [112], положення памяткоохоронного законодавства щодо збереження історичних

ареалів.

Згідно із статтею 5 Рамкової конвенції Ради Європи про значення культурної спадщини для суспільства Сторони зобов'язуються, зокрема: визнавати громадський інтерес до культурної спадщини відповідно до її значення для суспільства; підвищувати цінність культурної спадщини через її виявлення, вивчення, тлумачення, захист, збереження та представлення; сприяти захистові культурної спадщини як важливого фактору для спільних цілей сталого розвитку, культурного різноманіття й сучасної творчості; визнавати цінність культурної спадщини, яка знаходиться на територіях під їхньою юрисдикцією, незалежно від її походження; розробляти інтегровані стратегії для сприяння виконанню положень цієї Конвенції (пункти a), b), e), f), g) цієї статті Конвенції).

У зонах охорони пам'яток та зонах регулювання забудови (ЗРЗ) найбільш гостро стикаються інтереси збереження спадщини та девелоперського тиску. Традиційні лінійні обмеження ІАОП часто сприймаються як дозвіл будувати впритул до межового регламенту. Конкурсна процедура знімає ризик прийняття одноосібних або суто комерційних рішень, змушуючи проєктантів опрацьовувати контекстуальні регламенти (характер парцеляції, тектоніку фасадів, силует, кути зорового сприйняття домінант)

Впровадження конкурсної процедури як обов'язкового інструменту просторового регулювання в історичних ареалах та зонах охорони пам'яток є найефективнішим містком між академічною аналітикою ІАОП і реальною будівельною практикою. Чіткі конкурсні вихідні дані, сформовані на основі попередніх досліджень середовища, мінімізують соціальні конфлікти, гарантують інвестиційну прозорість і легітимність майбутнього об'єкта

Конкурс слід розглядати не як суто формальну адміністративну вимогу, а як методологічний фільтр. В умовах, коли параметри ІАОП часто трактуються девелоперами формально (як максимальна висотна пляма чи гранична лінія), саме конкурс забезпечує змагальність ідей і перехід від «квадратних метрів» до «якості та контексту середовища»

Обєкт в ареалі не існує автономно.Тематичний благоустрій прилеглої

території є продовженням предмета охорони (особливо для пам'яток містобудування, архітектури та садово-паркового мистецтва).

Індивідуальні сценарії проявлення локальної ідентичності:

· трасування втрачених історичних елементів (фортифікацій, фундаментів, алей) засобами мощення та геопластики;

· інтеграція інклюзивного простору матеріалами що підтримують традиційний характер середовища;

· нейтралізація візуального шуму (дизайн-код вуличних меблів, освітлення, мобільного озеленення).

Теоретичні положення щодо переваг конкурсного проєктування та просторової верифікації регламентів ІАОП знаходять своє підтвердження у нещодавній практиці муніципального управління м. Вінниці. Проведення відкритих архітектурних конкурсів на благоустрій зеленої зони по вул. Архітектора Артинова (Альтман-сквер) та ревіталізацію території пам’ятки історії національного значення «Садиба М. Коцюбинського» (Коцюбинський вдома) дозволило протестувати середовищний підхід до збереження традиційного характеру середовища (ТХС).

Обидва проєкти-переможці відмовилися від формального благоустрою на користь просторової реконструкції геліо- та гідрографічного каркаса міста. Замість утилітарного мощення було запропоновано роботу з глибинними нашаруваннями території (гідрографія річки Каліча, відновлення садибного контексту Поділля XIX ст.).

Попри безумовну концептуальну якість конкурсних рішень, фаза практичної реалізації виявила системні розриви між пам'яткоохоронною концепцією та чинним містобудівно-земельним регулюванням:

Фрагментація земельного фонду Охоплення проєктами суміжних ділянок різної форми власності (комунальна, приватна, спільна) та різних видів цільового призначення створює юридичні колізії, що гальмують землевпорядні процеси.

Деградація колись цілісного середовищного комплексу до балансу кількох департаментів чи комунальних підприємств (зелене господарство, шляхово управління, музеї, транспортна інфраструктура) призводить до розмиття

відповідальності та затримки реалізації.

Застосування індивідуальних, відновлювальних, екологічних та реноваційних підходів у комплексній реконструкції стикається з інертністю стандартних будівельних норм (ДБН) і тендерних процедур, орієнтованих на типові комерційні рішення.

Досвід реалізації проєктів «Альтман-сквер» та «Коцюбинський вдома» у Вінниці переконливо свідчить: архітектурний конкурс є дієвим інструментом проявлення ідентичності, збереження ТХС та подолання нормативної обмеженості ІАОП.

Водночас ці прецеденти окреслюють межу дієвості суто концептуального проєктування. Для успішної матеріалізації конкурсних напрацювань методологія збереження історичного середовища повинна включати інструменти поквартального землевпорядного менеджменту та розробку адаптивних нормативних регламентів.

Без подолання клаптиковості землекористування та міжвідомчої роз'єднаності навіть найбільш зважені, контекстуальні та екологічні рішення ризикують залишатися на рівні незавершених містобудівних ініціатив. Це остаточно підтверджує необхідність інтеграції композиційного 3D-моделювання середовища із синхронним аудитом майнових і балансових меж ще на етапі формування зон регулювання забудови в ІАОП [113].

Іншим прикладом роботи на мезорівні є **облікова документація на комплекс** пам’яток «Мури» у Вінниці. Цінність цього комплексу полягає у взаємозв’язку його складових: сакральних споруд, оборонних елементів, освітніх та інших історичних будівель, а також у його значенні для формування міського образу. Облікова документація має встановити межі комплексу, його історичну еволюцію, склад об’єктів, композиційні та візуальні зв’язки. Однак навіть комплексний облік може виявитися неповним, якщо в ньому недостатньо досліджені окремі споруди, ділянки забудови або елементи вуличного середовища, які не мають самостійного охоронного статусу. У такому разі цілісність комплексу визнається декларативно, але не забезпечується інструментами реальної охорони.

Рис. 3.2.2.1. Приклад ревіталізації території пам'ятки з використанням інструменту конкурсу. а. Меморіальний будинок письменника Коцюбинського у Вінниці комплексна пам'ятка історії та природи національного значення б. Проект 1928 року створення літературно меморіального музею Коцюбинського. в-о. матеріали архітектурного конкурсу "Коцюбинський Вдома " 2021 [153]

Часто маючи сукупності пам'яток, ансамблі чи комплекси їх розділяють земельним поділом, об'єктами нерухомості, балансоутримувачами, або навіть формою власності. Формування облікової документації тоді йде хибним шляхом часто відштовхуючись від норми права на власність. Так розвалюються містоутворюючі зв'язки і в місцях розрізування часто втрачаються допоміжні об'єкти (бастіони, флігелі, служби, огорожі, мури) та нівелюються композиційні зв'язки між об'єктами і їх роль містобудуванні як комплексу чи ансамблю. Такі

дії несуть за собою фрагментарні різночасові ремонти втрати логіки взаємозв'язків між архітектурними об'ємами та композиційним розкриттям. Виконання комплексної документації для обліку таких об'єктів підсилює містобудівні та композиційні зв'язки, дозволяє зрозуміти логіку управління та комплексного підходу до перетворення буферних територій навколо об'єктів чи об'єктів, що не мають статусу ОКС в безпосередньому сусідстві з охоронюваними.

Методи підкреслення акцентів і фонування дисонансних об'єктів, розуміння багатошаровості таких комплексних елементів історичних ареалів (археологія, ландшафт, природа, архітектура, історія) дозволяють в умовах комплексної реконструкції та сучасного урбанізованого міста підтримувати маркерний образ об'єкта з організацією міського середовища в межах зон охорони чи регулювання забудови в історичному ареалі. Підвищувати туристичну привабливість та мінімізувати вплив сучасної міської інфраструктури.

Часто маючи сукупності пам'яток, ансамблі чи комплекси поширена практика виготовлення облікової документації базується не на просторово-композиційній цілісності ансамблю, а на поточному кадастровому поділі території або реєстрації прав власності на окремі літери/корпуси.

Комплекс чи ансамбль (садибний, монастирський, фортифікаційний, виробничий) штучно розчленовується між різними землекористувачами, балансоутримувачами або суб'єктами приватної/державної/комунальної власності.

Облікова справа відкривається лише на головну домінуючу споруду (палац, собор, головний корпус), тоді як структурні складові ансамблю опиняються за межами предмету охорони. На лініях кадастрових та майнових розрізів системно деградують і зникають так звані «другорядні» об'єкти:

- фортифікаційні елементи (куртини, бастіони, ескарпи, залишки земляних валів);
- службово-господарські будівлі (флігелі, стайні, возовні, льодовні, оранжереї);

 інженерно-огороджувальні споруди (історичні мури, брами, ковані огорожі, підпірні стінки).

Руйнується ієрархія просторів, втрачаються внутрішні композиційні осі, курдонери перетворюються на утилітарні паркінги чи захаращені господарські двори. Через відсутність єдиного режиму утримання різні балансоутримувачі проводять неузгоджені роботи (заміна покрівлі на чужорідні матеріали різних кольорів, хаотичне утеплення фасадів окремих крил, використання дисонуючих столярних заповнень). клинення дисонуючої забудови в розриви між історичними об'єктами перекриває перспективні видові коридори між домінантами комплексу.\

Обєкт має документуватися як єдиний просторово-функціональний організм (комплекс/ансамбль) незалежно від поточної кількості земельних ділянок чи власників. комплексний підхід до обліку дозволяє регламентувати поведінку не лише для ОКС, але й для контактних об'єктів без охоронного статусу та внутрішніх буферних територій, формуючи єдиний дизайн-код і просторовий регламент перетворень.

Однією з найбільш деструктивних тенденцій у сучасній пам'яткоохоронній практиці є підміна об'ємно-просторової та композиційної логіки історичного комплексу нормами речового права на нерухоме майно та землю. Замість трактування архітектурного ансамблю як неподільного містобудівного організму, процес виготовлення облікової документації нерідко йде хибним шляхом обслуговування локальних меж землекористування або поточної структури власності.

Подібне парцелярне розчленування призводить до розпаду містоутворюючих зв’язків. У зонах штучного майнового «розрізування» першочергово під загрозу знищення потрапляють структурні компоненти ансамблю, що помилково сприймаються як другорядні: фортифікаційні елементи (бастіони, куртини), флігелі, господарські служби, історичні огорожі та автентичні мури. Водночас нівелюються внутрішні композиційні осі та взаємозв’язки між об'ємами, руйнуючи первинний задум сприйняття комплексу в міській панорамі.

На практичному рівні відсутність цілісного статусу породжує хронічну асинхронність експлуатації: різні балансоутримувачі реалізують фрагментарні, технологічно неузгоджені ремонти з використанням дисонуючих матеріалів, що остаточно розмиває традиційний характер середовища.

Мікрорівень

На мікрорівні аналізують конкретний об’єкт культурної спадщини - будівлю, споруду, інтер’єр, елемент декору або археологічний об’єкт. Основними документами є облікова документація на об’єкт, історична довідка, натурні обстеження, фіксаційні матеріали та реставраційне завдання. Вони визначають автентичні частини об’єкта, стан збереження, етапи перебудов, пошкодження та допустимі методи втручання. Реставраційне завдання формулює конкретну мету робіт: консервацію, реставрацію, реабілітацію чи пристосування до сучасного використання.

На мікрорівні це особливо виразно простежується на прикладі облікової документації на костел у комплексі «Мури». Така документація зосереджується на історії та архітектурних характеристиках самого костелу, його автентичних елементах, технічному стані та предметі охорони. Проте цього недостатньо для повноцінного збереження його значення у структурі комплексу. Якщо поза аналізом залишаються прилегла забудова, вуличний фронт, відкриті простори, панорами й видові зв’язки, костел поступово сприймається як ізольований об’єкт. У результаті може бути збережена окрема пам’ятка, але порушена композиційна цілісність історичного середовища.

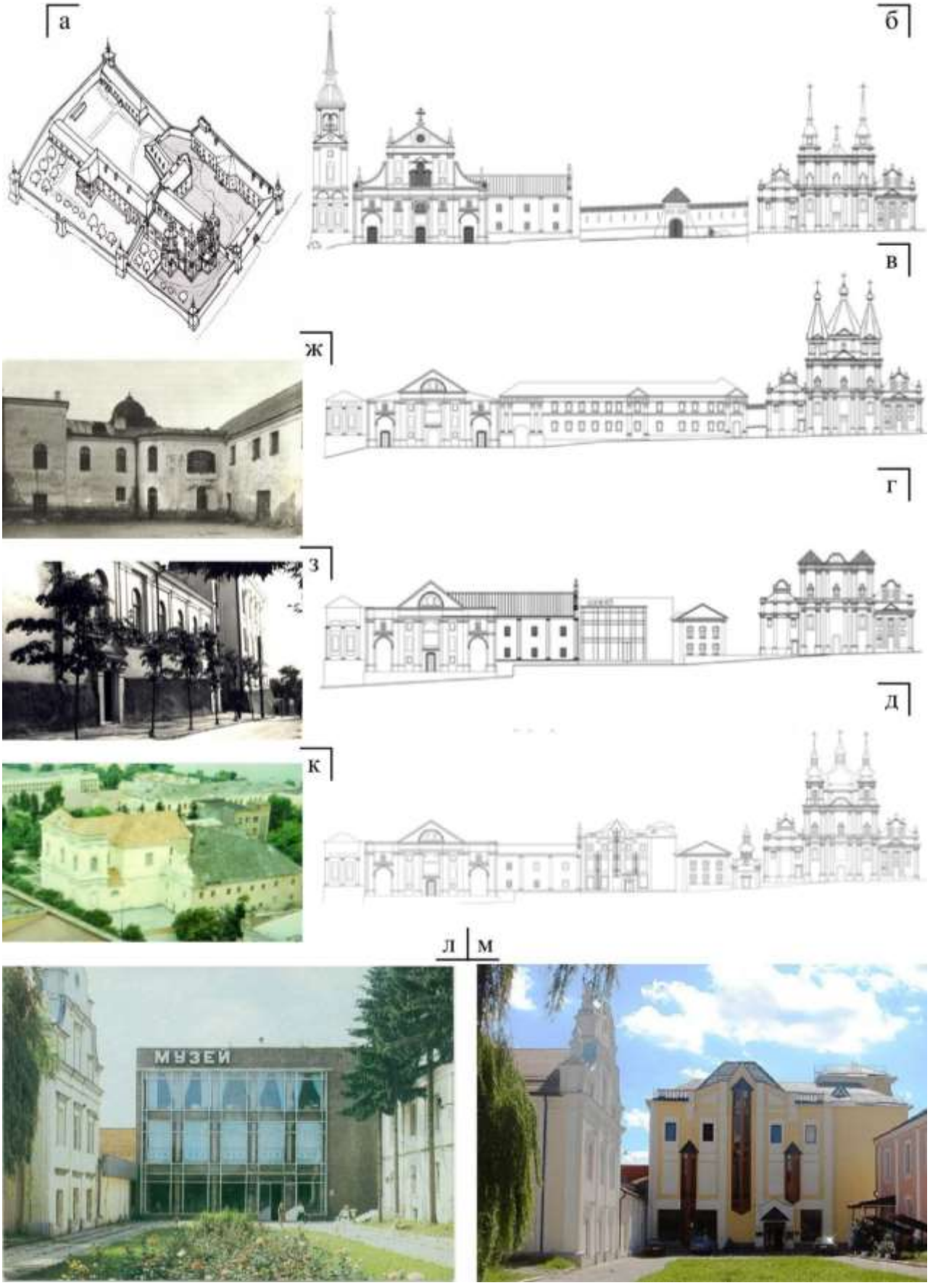

Рис. 3.2.2.2. Структуризація. а. Загальний вигляд Єзуїтського комплексу у Вінниці реконструкція Ричков П. [164] б.в.г.д. Порівняння зміни структури фасадів Вінницького обласного краєзнавчого музею 1971 рік 2006 рік. [166] ж. Дворик Єзуїтського кляштору [165] з. Головний фасад музею до реконструкції 1970-х років [165]. к. Домініканський монастир до надбудови наверш [165].

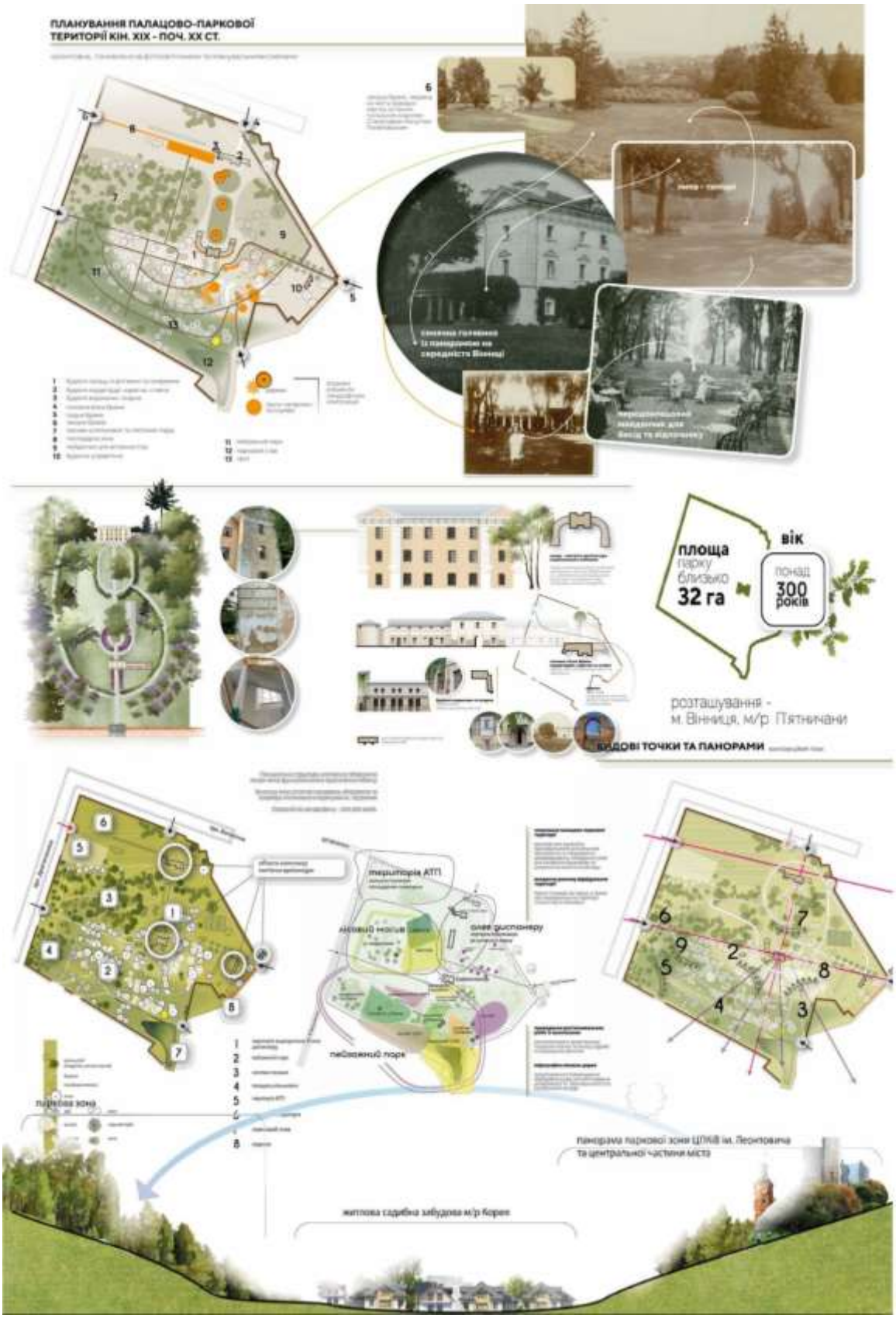

Рис. 3.2.3.1. Структуризація та аналіз виявлених наукових досліджень в галузі реконструкції історичного середовища (продовження)

1. *Совінський Є.В. Сергеєва Ю.С. ”Альбом Величні без прикрас. П’ятничани у Вінниці” історико-архітектурне дослідження та ціннісний аналіз комплексної пам'ятки архітектури та природи ”Садиба в П`ятничанах” виконано на замовлення департаменту архітектури та містобудування ВМР*

Облікова документація на об'єкт культурної спадщини як комплекс документів, що формується в порядку обліку об'єктів культурної спадщини та містить науково обґрунтовані дані щодо його історичної, архітектурної, мистецької чи іншої цінності та відповідність критеріям обліку за сукупністю ознак що безпосередньо виражаються надалі в предметі охорони. 14 стаття закону україни про охорону культурної спадщини, Наказ Міністерства культури України № 158 від 11.03.2013 з змінами та доповненнями щодо порядку обліку головний підзаконний акт, що детально регулює єдину систему обліку .

Складається з вичерпного переліку документів: Картка виявлення об'єкта, Облікова картка, Паспорт об'єкта культурної спадщини, Коротка історична довідка, Акт технічного стану та графічні матеріали до них дефакто формують облікову справу ОКС.

Крім надання юридичного статусу пам'ятки, облікова документація є критично важливою основою для укладання обов'язкового охоронного договору із державою та є базою для будь-якого подальшого проєктування реставраційних чи будівельних робіт.

Це безальтернативний інструмент документування спадщини, що не лише фіксує а й має бути першою ланкою ознайомлення з об'єктом та визначення способів його утримання чи ремонту. Крім основних юридичних статусів документація фіксує технічний стан об'єкта а також його історичний поступ. Часто можна зауважити в стрічках паспорту чи облікової документації – архівних чи іконографічних матеріалів не виявлено. Інформація про проведення реставраційних чи інших робіт- не встановлено. Формальне ставлення до уточнення дати побудови чи назви пам'ятки яка могла бути присвоєна декілька десятиліть тому і з плином часу та виявлення нових матеріалів не змінюється. Приклади будівельних періодів різного часу костел Єзуїтів Вінниця а також виконання наукового обгрунтування пропорційності веж Дмініканського монастиря в складі документації для реконструкції споруд є вагомою віхою для розуміння художнього те технічного стану споруд і не включення цих матеріалів у облікову документацію є суттєвим недоліком як для моніторингу та догляду так і для вихідних даних у проектуванні. На сьогодні Облікова чи не єдиний

законодавчо затверджений спосіб акумулювати депозитарій інформації про ОКС що є безцінним джерелом вихідних даних для комплексного підходу реконструкції історичних міст в контексті збереження традиційного характеру середовища в системі національного реєстру нерухомих пам'яток України.

Нормативно-правовий статус та структурний склад облікової справи

Відповідно до статті 14 Закону України «Про охорону культурної спадщини» та Порядку обліку об'єктів культурної спадщини (затвердженого наказом Міністерства культури України від 11.03.2013 № 158 зі змінами та доповненнями), облікова документація виступає нормативним підґрунтям для набуття об’єктом юридичного статусу пам'ятки та внесення його до Державного реєстру нерухомих пам'яток України. Складається з вичерпного переліку документів: Картка виявлення об'єкта, Облікова картка, Паспорт об'єкта культурної спадщини, Коротка історична довідка, Акт технічного стану та графічні матеріали до них дефакто формують облікову справу ОКС. Документація є імперативною базою для укладання охоронного договору з власником/користувачем, регламентує режими утримання споруди та слугує обов'язковою аналітичною основою для формування реставраційного завдання і планування проектів регенерації чи реконструкції.

Попри високий нормативний статус, якість складання облікової документації нерідко зазнає бюрократичного спрощення.

Поширеною є шаблонна фіксація висновків на кшталт «архівних та іконографічних матеріалів не виявлено», «відомості про ремонти/перебудови не встановлені», що часто свідчить не про відсутність першоджерел, а про поверховість архівних, натурних і бібліографічних розвідок.

Датування, первісне функціональне призначення або історичні найменування, присвоєні об'єктам у радянських списках 1960–1980-х років, роками кочують у сучасні паспорти без повторної верифікації з віднайденими архівними джерелами.

Застарілі або неповні дані автоматично експортуються до історико-архітектурних опорних планів, спотворюють визначення предмета охорони та обмежують проєктувальника у виборі методів роботи з об'єктом.

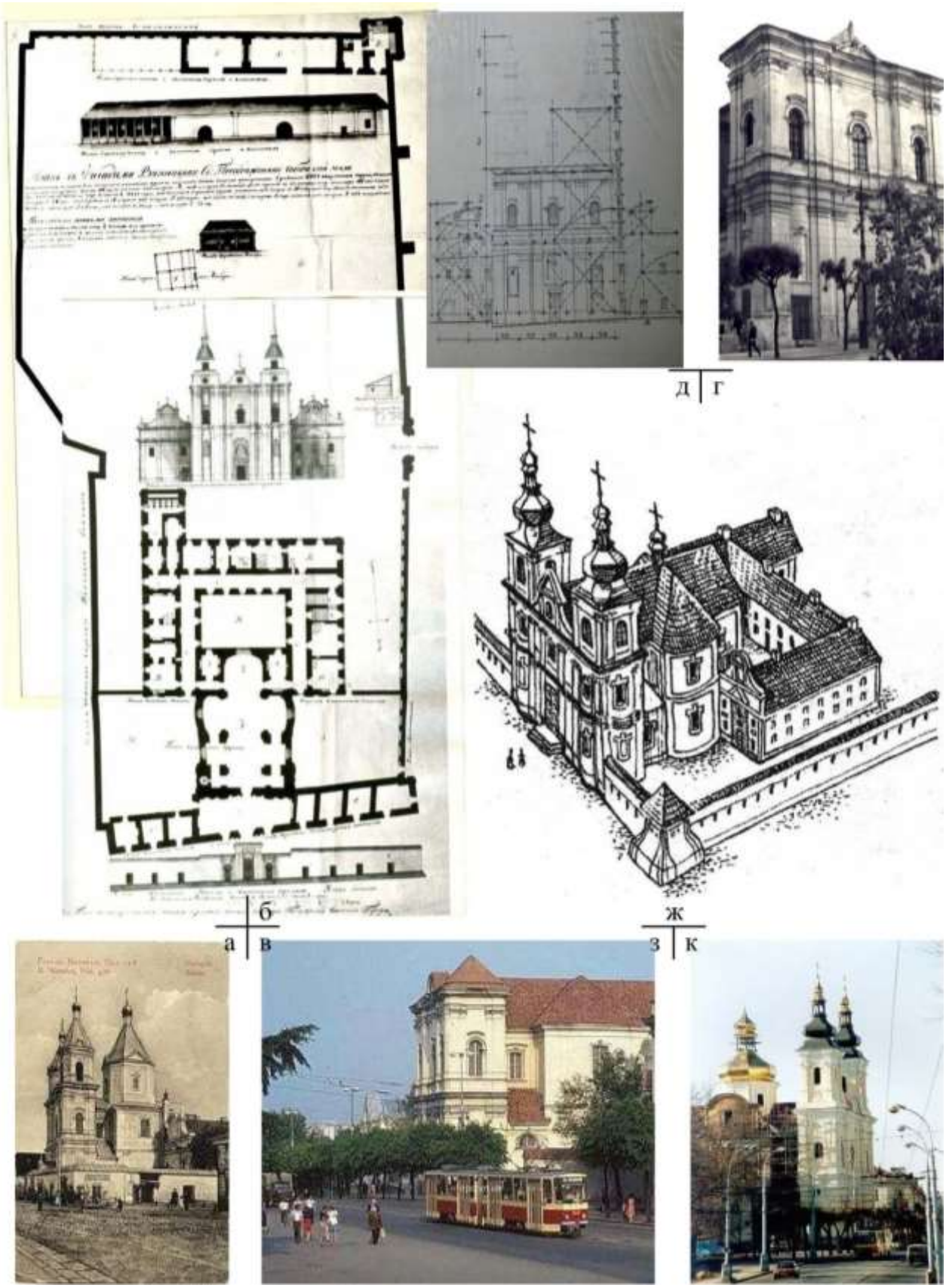

Рис. 3.2.3.2. Структуризація а. Поштівка Преображенський собор м. Вінниці [123]. б.Фіксаційний план приміщення та території подомініканського кляштора у Вінниці (Преображенський собор) [159] в. Фото зала органної музики 1960-х років [160] г.д. к. Домініканський монастир в момент надбудови наверш. 1995 року [161] ж. Дворик Єзуїтського кляштору [162] з. Головний фасад музею до реконструкції 1970-х років [163].

Прикладом слугують памятки національного значення Домініканський та Єзуїтський кляштори у Вінниці приклад якиї можна масштабувати на багато осередків монастирського життя на Поділлі.

Кейс домініканського монастиря (Спасо-Преображенського собору, Вінниця): Розробка наукового обґрунтування у 1995 році пропорційності веж та силуетних характеристик монастирського комплексу дала змогу аргументувати необхідні архітектурні рішення щодо просторового відновлення містобудівної домінанти історичного ареалу.

Кейс костелу Єзуїтів (Вінниця). Натурні та архівні дослідження останніх десятиліть виявили складну стратиграфію та множинність будівельних періодів споруди. Ігнорування цих етапів у застарілій обліковій картці нівелює розуміння об'єкта як багаторівневого архітектурного нашарування.

У загальній системі пам’яткоохоронного менеджменту ключовою ланкою первинної фіксації цінності виступає облікова документація на об'єкт культурної спадщини. Відповідно до статті 14 Закону України «Про охорону культурної спадщини» та нормативних положень наказу Міністерства культури України від 11.03.2013 № 158 (зі змінами та доповненнями), цей комплекс документів (картка виявлення, облікова картка, паспорт ОКС, коротка історична довідка, акт технічного стану та графічні матеріали) регламентує юридичну процедуру включення об’єкта до Державного реєстру нерухомих пам'яток України.

Поза суто правовим статусом, облікова документація має слугувати безальтернативним депозитарієм науково обґрунтованих вихідних даних, необхідних як для складання охоронних договорів і визначення способів експлуатації споруди, так і для наступного реставраційного проєктування. Саме в обліковій документації вперше формулюється предмет охорони — матриця типологічних, морфологічних та матеріально-конструктивних ознак, які мають бути збережені.

Водночас сучасна правозастосовна практика засвідчує феномен системної формалізації процесу обліку. Поширені формулювання на кшталт «архівних та іконографічних матеріалів не виявлено» або «відомості про ремонти/перебудови відсутні» демонструють розрив між формальною реєстрацією та реальними

комплексними дослідженнями. Наслідком цього стає «інформаційна консервація»: застарілі датування та неточні історичні назви, присвоєні пам’яткам ще в середині XX століття, ретранслюються без належної критики джерел.

Яскравими прикладами необхідності перегляду облікової бази є пам’ятки сакральної архітектури м. Вінниці. Зокрема, виявлення різночасових будівельних періодів костелу Єзуїтів доводить, що об'єкт неможливо оцінювати за спрощеною одноетапною схемою. Аналогічно, розробка наукового обґрунтування пропорційності веж Домініканського монастиря у складі проєктних матеріалів реконструкції стала суттєвою віхою для розуміння як композиційного образу пам'ятки, так і її ролі в загальноміській панорамі.

Неінтегрованість подібних напрацювань до діючої облікової справи перетворює її на відірваний від життя архівний релікт, що ускладнює моніторинг і створює дефіцит вихідних даних для збереження традиційного характеру середовища. На сучасному етапі облікова документація має трансформуватися у відкритий цифровий депозитарій, здатний динамічно доповнюватися новими натурними та іконографічними пластами інформації».

Подібна проблема виникає і в реставраційній практиці. Реставраційне завдання, як правило, стосується окремої споруди: її конструктивного стану, фасадів, інтер’єрів, декоративних елементів, інженерних систем і можливостей пристосування до сучасного використання. Проте реставрація будівлі без одночасного дослідження та впорядкування її садиби, двору, огорожі, господарських споруд, озеленення та прилеглого простору може призвести до ізольованого відновлення пам’ятки. Формально об’єкт буде реставрований, однак його історичне середовище залишатиметься деградованим або фрагментованим.

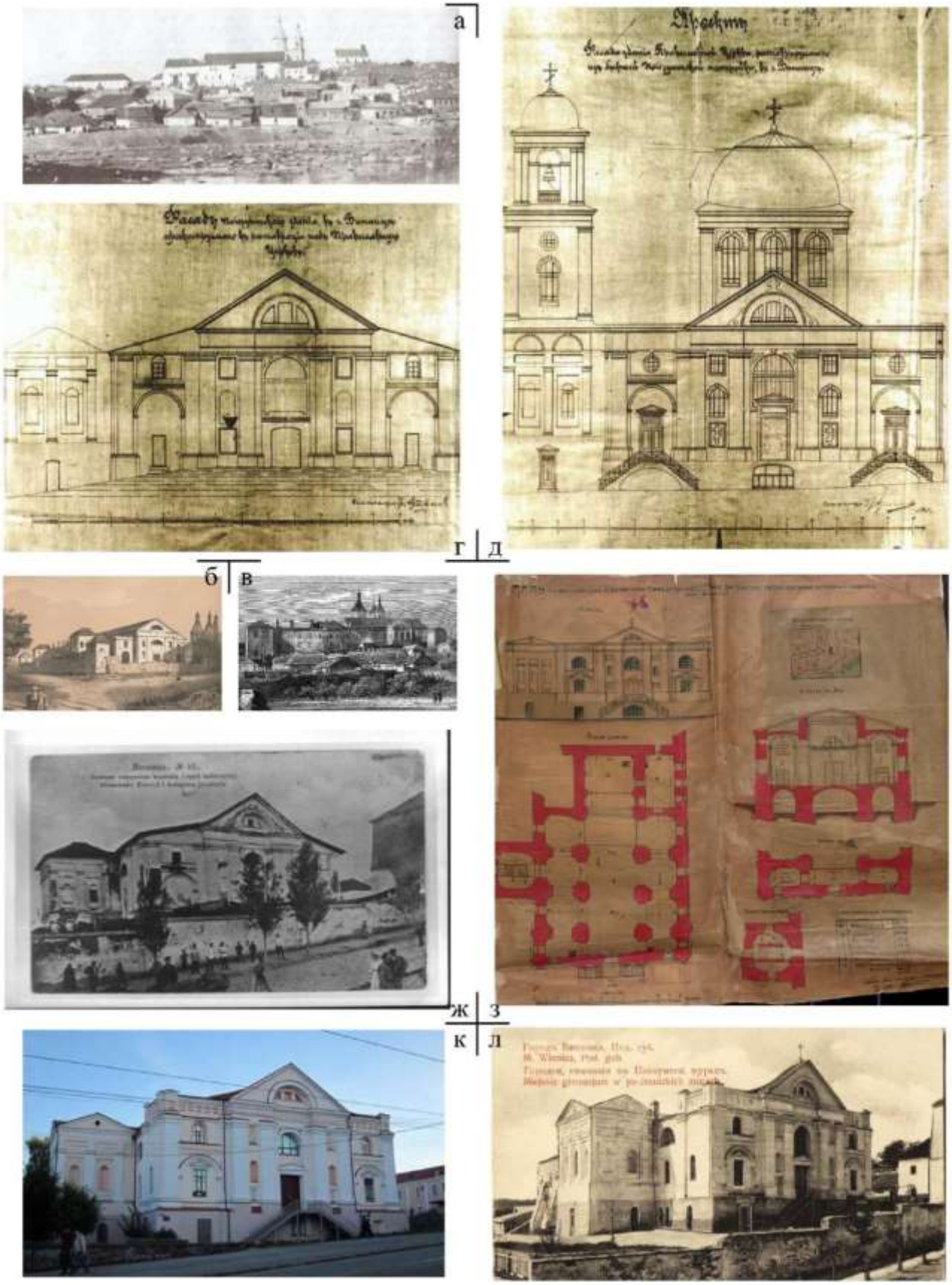

Рис. 3.2.3.3 Структуризація а. Фото МУРІВ м.Вінниця кін. XIX ст [123] б. в. Рисунок автор Наполеон Орда [154] г.д. Креслення фасадів реконструкції кляштору арх.Артинов [155] ж. Стан споруди 1900-ті. ж. Фіксаційний кресленик 1920-ті [156. 157] к. Фото 2010 рік Поштівка 1910 рік [123. 158].

Відповідно до норм ДБН А.2.2-14:2016 («Склад та зміст науково-проектної документації на реставрацію пам'яток архітектури та містобудування»), реставраційне завдання є головним вихідним технічним документом, що визначає домовленість між замовником та проектувальником, глибину та межі науково-проєктного втручання. Документ покликаний не лише фіксувати техніко-економічні показники об'єкта, а й встановлювати вичерпний обсяг попередніх комплексних наукових досліджень (історико-архівних, бібліографічних, натурних, іконографічних, хіміко-технологічних тощо).

На практиці складання реставраційного завдання часто зазнає формалізації та створення інформаційного голоду для проектувальника з боку замовників і погоджувальних органів.

Обсяг архівних та іконографічних вишукувань зводиться до формалізованих поверхневих довідок із відкритих або вторинних джерел.

Ігноруються глибокі пласти спеціалізованої галузевої документації, персональні фонди архітекторів авторів первинних проєктів, фіксаційні креслення колишніх відомчих проєктних інститутів.

Як наслідок утворення штучного інформаційний вакуум проєктувальника. Архітектор-реставратор позбавляється доказової бази щодо первинної колористики, втраченого декору, столярних заповнень, матеріальності, а головне - первинного середовищного та ландшафтного оточення пам'ятки.

Реставраційне завдання не повинно обмежуватися лише стінами конкретної будівлі. До обов'язкового складу історико-архівних досліджень за ДБН А.2.2-14:2016 необхідно законодавчо інтегрувати вимоги щодо комплексного підходу в реконструкції простору, охоронної зони та втрачених елементів (огорожі, малі архітектурні форми, історичні зелені насадження, рівні історичного рельєфу та мощення). Наслідком такої редукції є безповоротна втрата можливості відтворення цілісного архітектурно-просторового образу. Більше того, розрив між реставраційним завданням на конкретну споруду та містобудівними вимогами щодо збереження традиційного характеру середовища (ТХС) призводить до парадоксу: реставрована будівля функціонує як чужорідний, автономний артефакт, оточений деградованим або хаотично урбанізованим

публічним простором».

Переконливим практичним підтвердженням ефективності подолання інформаційного вакууму через розширене реставраційне завдання є досвід науково-проєктних досліджень пам’ятки архітектури національного значення — костелу колишнього Домініканського монастиря у м. Вінниці (у межах розробки проєкту реставрації з пристосуванням під зал органної та камерної музики обласної філармонії, 1995 р., інститут «Укржитлоремпроект»). У цьому випадку нормативний інструмент реставраційного завдання (у логіці вимог до складу науково-проєктної документації для роботи з об'єктом, що має статус пам'ятки національного значення) дозволив фахівцям вийти за межі суто утилітарного ремонту приміщень, які тривалий час експлуатувалися спортивним товариством «Динамо» як гімнастична зала, та реалізувати комплексні натурні, архітектурно-археологічні й архівні вишукування:

Натурні зондажі та виявлення монументального живопису: Проведені архітектором В. М. Ступніковою натурні дослідження та пошарові розкриття тиньку дозволили подолати інформаційну пустку щодо внутрішнього опорядження храму, виявивши збережені автентичні стінописи під пізнішими нашаруваннями ремонтних побілок радянського періоду(збережені та експонуються на сьогодні у захристії)

Архітектурно-пропорційні проміри та наукова реконструкція: Архітектором В. Ф. Отченашком було виконано детальні обміри й розроблено графічну реконструкцію завершення фасадних веж. Це обґрунтувало необхідність композиційного довершення барокового образу споруди, який залишався незавершеним ще з 1760 року, та довело чужорідність не пропорційних пірамідальних дерев’яних шатер доби Російської імперії, що дисонували з автентичною тектонікою храму.

Проєктні рішення, оперуючи верифікованими архітекторами пропорційними закономірностями, передбачали відновлення стрункихбарокових завершень двох фасадних веж і сигнатурки над середохрестям нави й трансепту для повернення пам'ятці статусу головної силуетної домінанти Правого берега р. Південний Буг центрального історичного ареалу м Вінниці.

Попри те, що подальша зміна користувача (передача споруди православній релігійній громаді) призвела до трансформації первинного задуму, а саме улаштуванням масивної бані над середохрестям, яка змінила баланс мас. Проєкт залишається одним із наймасштабніших прикладів об’ємно-просторового моделювання для відновлення домінантної ролі пам'ятки в загальноміській панорамі Вінниці кінця XX століття.

Цей прецедент доводить: глибина досліджень, закладена на етапі складання реставраційного завдання, прямо корелює з точністю відновлення традиційного характеру середовища. Архітектурні деталі та контактна зона (огорожа, силуетне завершення) у цьому процесі виступають ланкою, що пов'язує одиничний об'єкт із простором.

У реальній практиці формальне складання реставраційного завдання без глибинних попередніх розвідок породжує так звану економічну пастку невідомих факторів. Виявлення реального стану несучих конструкцій, прихованих тріщин, втрачених історичних елементів або первинних технологічних шарів безпосередньо на стадії будівельних робіт неминуче призводить до:

1. Лавиноподібного здорожчання кошторисної вартості через необхідність виконання додаткових, раніше неврахованих протиаварійних чи відновлювальних робіт.

2. Зриву календарних графіків фінансування та ризику перетворення пам’ятки на заморожений об'єкт довгобуду.

3. Деградації авторського задуму, коли через раптовий брак коштів замовник відмовляється від відтворення виявленого автентичного декору (наприклад, повернення складної пластики даху чи огорожі) на користь утилітарного спрощення.

Виділення фінансового ресурсу на зондажі, лазерне сканування, інженерні шурфи та ґрунтовні архівні пошуки на ранній стадії планування видатків дозволяє ще до затвердження загального кошторису верифікувати технічні обмеження та об'єктивно оцінити вартість відновлення цілісного образу пам'ятки. Тим самим передпроєктна стадія трансформується з формальної

візуалізації в інструмент стратегічного управління реставраційними ризиками».

3.3. Виявлення потенціалу комплексної реконструкції засобами композиційного 3D-моделювання

Поділля формувалося як система взаємопов'язаних просторових утворень ратуш, синагог, монастирів, кляшторів, оборонних комплексів, міських і приміських садиб, ремісничих осередків. Традиційний характер такого середовища ніколи не вичерпувався архітектурою поодинокої домінанти: він тримався на тонко вибудованій ієрархії головного й другорядного, відкритих курдонерів та утилітарних господарських зон, перепадів рельєфу на підпірних конструкціях. Проте багатовікові нашарування, зміни політичних устроїв, утилітарне використання та стихійне оформлення сучасного землекористування призвели до глибокої просторової дезінтеграції цих структур, де первинні містобудівні зв’язки виявилися штучно розірваними лініями кадастрового, майнового, балансового, підлеглого, поділу.

Аналіз трансформованих територій свідчить: найбільших утрат автентичний міський ландшафт зазнає саме в контактних зонах між окремими ділянками та новими межами власності. Концентрація уваги виключно на головному будівельному об’ємі (палаці, соборі, цитаделі) породжує хибну ілюзію збереженості пам'ятки, тоді як її морфологічний каркас стрімко деградує (Рис. 3.3.1.8.).

Збереження традиційного характеру середовища вимагає подолання диктату формальних майнових меж на користь упорядкування первинної композиційної логіки. Утилітарні флігелі, фрагменти мурів, історичні підпірні стіни та зелені куліси та композиційні осі повинні трактуватися як рівноцінні носії матеріальної пам’яті та структурні стабілізатори середовища (Рис. 3.2.1.4. ж-л; Рис. 3.2.1.2. з-м;). Лише відновлення втрачених візуальних осей, і повернення супровідним об'єктам їхньої просторової ролі дозволяє повернути місту його первинний масштаб, цілісність міської тканини та генерувати ефект просторової ідентичності.

Формування та моделювання сценаріїв комплексної реконструкції історичного середовища

“Місто Вінниця наразі є історичним містом, обласним центром Вінницької області, розселення на території якого відповідно до структури пам'яток археології сягає до епохи неоліту [114].

Офіційна дата заснування міста є умовною, та має пряме посилання до Синьоводської битви, датування якої прив’язують до 1363-го (1362-го) року [116]. Заснування міста визначено появою перших фортифікаційних споруд біля поселення. Територія міста також розвивалась на основі фортеці, що першочергово мігрувала у декількох локаціях середмістя, переважно у гирлах малих річок при впадінні до Бугу, а у подальшому розташовувалась на замковій горі. Тяжіння до найбільшої і головної річки Богу (суч. Південного Бугу) обумовило заснування фортеці та спорудження міських стін навколо поселення.

Міська забудова сучасної Вінниці почала формуватися в середині XVIII ст. [114]. До цього періоду забудова обмежувалась лінією антропогенних фортифікаційних укріплень - захисним валом, що проходив поперек природного мисового утворення з високим кристалічним берегом ріки Буг, нині це територія сучасного Центрального історичного ареалу.

Збереженими домінуючими об’єктами забудови центральної частини міста за композиційно просторовою структурою були і залишаються споруди трьох монастирів – Єзуїтського (збуд. 1620-ті – 1650-ті рр. [114]), Домініканського (поч. буд. 1760-ті рр. [114]) та монастиря Капуцинів (збуд. 1746 р. [116]).

Територія, що розташовувалась за річкою Бог складалась з окремих поселень, передмість та хуторів, що не входили до складу Вінниці на перших етапах, та вважались передмістям.

Період найактивнішої розбудови визначається початком індустріальної революції на порубіжжі XIX-XX ст. [114, 117], коли було створено більшість наразі виявлених об’єктів культурної спадщини, в т.ч. прокладено залізницю на сході від міста, що дало поштовх до зміни просторової організації території східних передмість, як то хутір Абазівка, село Тяжилів, слобідка Дубовецька. В момент поєднання історичного урбанізованого простору з комунально-

промисловою та транзитною залізничною зонами методами джентрифікації поселень та хуторів на території сучасного Замостянського району розпланувальна структура набула ознак кварталів регулярної забудови [119]. Таким чином, було сформовано історичне районування міста Вінниці з сегментацією території міста, утворення традиційних для того чи іншого періоду урбанізованих територій, що увійшли до історичних ареалів, але, наразі, не виявлені в підходах збереження традиційного характеру середовища Історико-архітектурним опорним планом та регламентами меж та режимів охоронних зон пам’яток міста.

Територія міста на сьогодні адміністративно поділяється за географічним принципом на Правобережну та Лівобережну. Найбільші як за площею так і за іншими соціально-економічними показниками райони, Замостянський, Центральний, Староміський, Вишенька розташовано на протилежних узбережжях річки Південний Буг. Замостянський та Центральний є такими, що формують домінуючі композиційно-просторові осередки та створюють систему взаємопов’язаних центрів.

За композиційно-просторовою структурою Вінниця, наразі, несе ознаки центричного міста, транспортні магістралі протікають у напрямках Зх-Сх Хмельницьке шосе, вулиця Соборна; Немирівське шосе; Пн-Пд. вулиця Київська, вулиця Брацлавська, вулиця Данила Нечая, Тиврівське шосе. Окремою просторовою ознакою є осі, що формувались за низкою історичних та соціально-економічних передумов, виникнення великих об'єктів тяжіння проспект Коцюбинського - вокзал залізниці Київ - Балта, вулиця Замостянська - казарми військових частин, вулиця Коріатовичів - психо-неврологічна лікарня; вулиця 600-річчя, проспект Космонавтів, проспект Юності - мікрорайон Вишенька. Головною композиційно-планувальною віссю формування забудови є річка Південний Буг, що розділяє місто навпіл, та її притоки Малі річки Вінниці (місця тяжіння та формотворчі природні елементи для сучасних мікрорайонів та історичних ареалів).

Головною транспортно-інфраструктурною магістраллю міста є вісь «Корсо» вул. Келецька, вул. Пирогова, вул. Соборна – просп. Коцюбинського,

що формує цілісну транзитну зону на котру нанизані основні об'єкти тяжіння та здійснюється рух основних маршрутів громадського транспорту. Меншими за значенням, однак, перспективною є вісі вул. Стрілецька – вул. Магістратська, Оводова – Синьоводська, ці напрямки співпадають з основними мостовими переходами: Центральний, Київський та Староміський мости. В цілому, місто має змішане здебільшого регулярне планування, окрім територій масової садибної забудови, що складалась історично - це «Старе місто», «Хутори», та запланованої згідно до історично складеної сітки вулиць, що сприяє збереженню міської тканини.

Згідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 26 липня 2001 р. № 878 «Про затвердження Списку історичних населених місць України» [122] Вінниця отримала статус історичного місця. Наразі, містобудівною документацією офіційно-визначено 120 пам’яток архітектури, серед яких 11 мають статус об’єктів культурної спадщини національного значення. За часовими рамками абсолютна більшість визначених пам’яток побудована в період кін. XIX – поч. XX ст., що є періодом активного розвитку, як для Вінниці зокрема, так і для всієї України в цілому, та характеризується пришвидшенням темпів урбанізації. За типологічними ознаками першочерговою функцією більшості об’єктів культурної спадщини є житлова.

Наразі Вінниця є містом, що активно розвивається та має потенціал для подальшої розбудови внаслідок низки соціально-економічних, політико-адміністративних та географічних факторів в рамках реформи децентралізації в Україні до адміністративної одиниці Вінницької міської об'єднаної територіальної громади увійшли ще 7 населених пунктів з Пн-Зх.

Активний розвиток міста є підґрунтям для виникнення низки проблем, як в загальних питаннях галузі містобудування і урбаністики, так і в роботі з пам'ятками та об'єктами культурної спадщини. Це насамперед інтеграція окремих занедбаних або соціально втрачених територій в місті і повернення їх до життя, або цілісне бачення функціональних аспектів історичних районів міста тощо. Більша кількість досліджень - це ґрунтовні передпроєктні аналізи, та увага до сучасних проєктів і впливу їх на композиційно-просторовий розвиток

міського середовища загалом. Вони можуть дозволять уникнути порушень міської тканини та зберегти комфортне співмасштабне середовище в разі їх реалізації, але не завжди зосереджуються на раціональному функціональному і гармонійному використанні територій з історико-культурною спадщиною без можливості певної втрати певних її ціннісних компонентів. Саме велика частина важливих інформаційних складових історико-культурної спадщини втрачається на етапі досліджень, які у подальшому призводять до невірних кроків щодо обрання для неї сучасної функції та гармонійного включення до неї сучасних об'єктів.

Ретроспектива розвитку міста

Історико-архітектурний опорний план (ІАОП) є частиною містобудівної науково-проєктної документації, що комплексно фіксує всі об'єкти нерухомої культурної спадщини певного населеного пункту чи території, та є обов'язковим для поселень, яким надано статус історичних місць.

ІАОП для Вінниці було вперше розроблено в 1990 році інститутом «УкрНДІпроектреставрація», а через певний час у 2010-і рр. було проведено його коригування. Проектом було виділено два історичних ареали (Центральний ІА та Замостянський ІА). Чинний ІАОП затверджено у 2022 році. Проєктом встановлено єдиний - Центральний історичний ареал, у складі котрого сконцентровано більшість об’єктів культурної спадщини.

Відповідно до історичного планування Вінниця сформована процесом природного «зрощення» окремих історичних районів та поселень, що утворюючи агломерацію, об’єднувались з метрополією. Такими одиницями є села Вишня, Пирогове, П’ятничани, Великі та малі Хутори, та ін. Промисловими новоутвореннями на основі малих територіальних одиниць хуторів та слобідок були райони Замостя та Тяжилів, район житлової забудови періоду індустріалізації Вишенька.

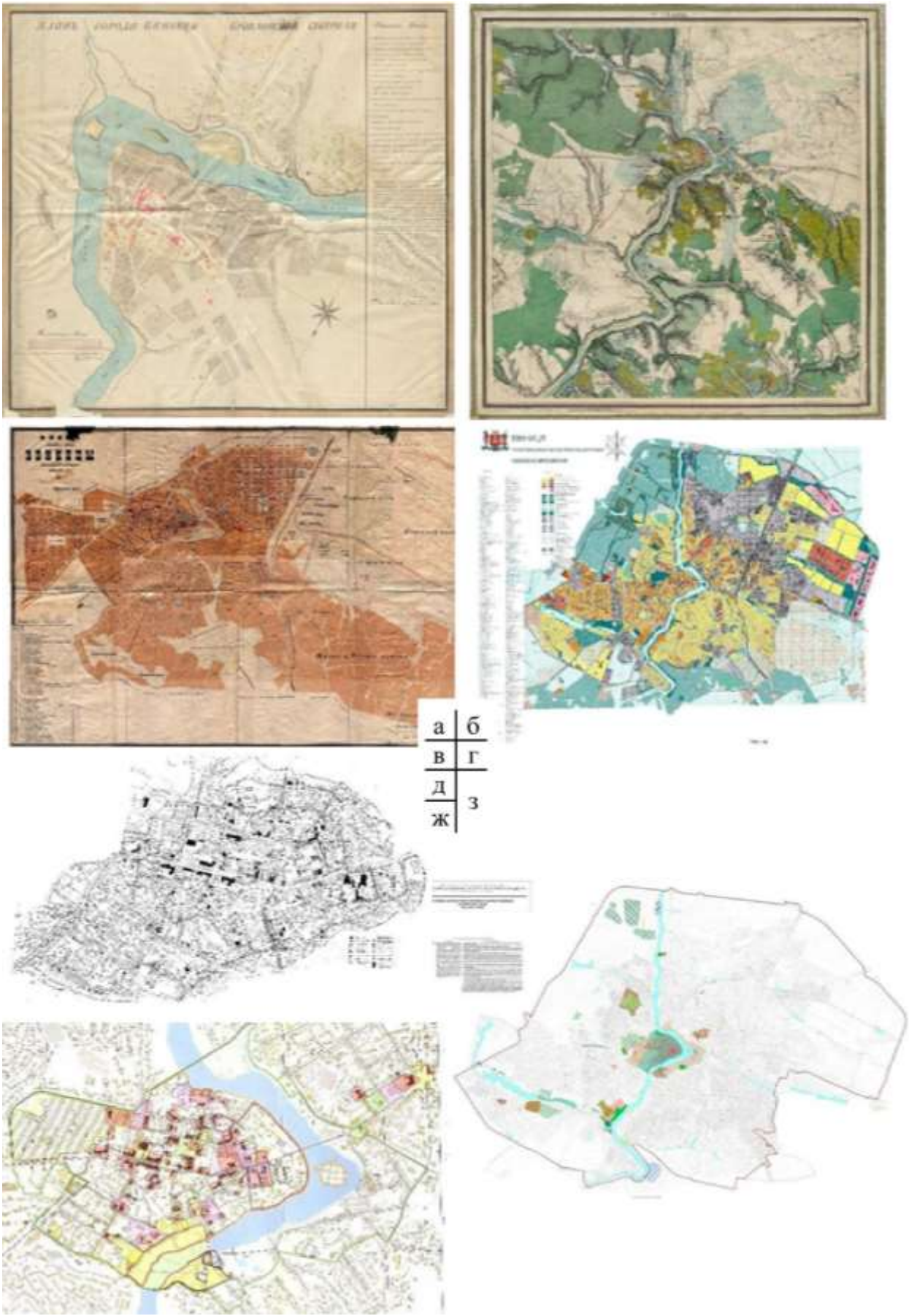

Рис. 3.3.1.1. Зверху – ображення карт м. Вінниці різного періоду (зверху ліворуч – 1796 р., зверху праворуч – 1845 р., знизу ліворуч 1913 р., знизу праворуч 2007 р.) [116, 118, 119, 199]; знизу – ІАОП м. Вінниці різних років (зверху ліворуч – 1990 р., зверху праворуч – 2008 р., знизу 2019 р.)

Аналіз Центрального історичного ареалу

Територія історичного центру Вінниці має щільну концентрацію пам'яток та об'єктів культурної спадщини і саме тому на цій ділянці виник Центральний історичний ареал. До того ж, територія історичного центру є головним функціонально-планувальним осередком міста Вінниці, що, наразі, включає в себе адміністративну, культурно-розважальну, сельбищну, рекреаційну та комунальну зони (Рис. 3.3.1.2.).

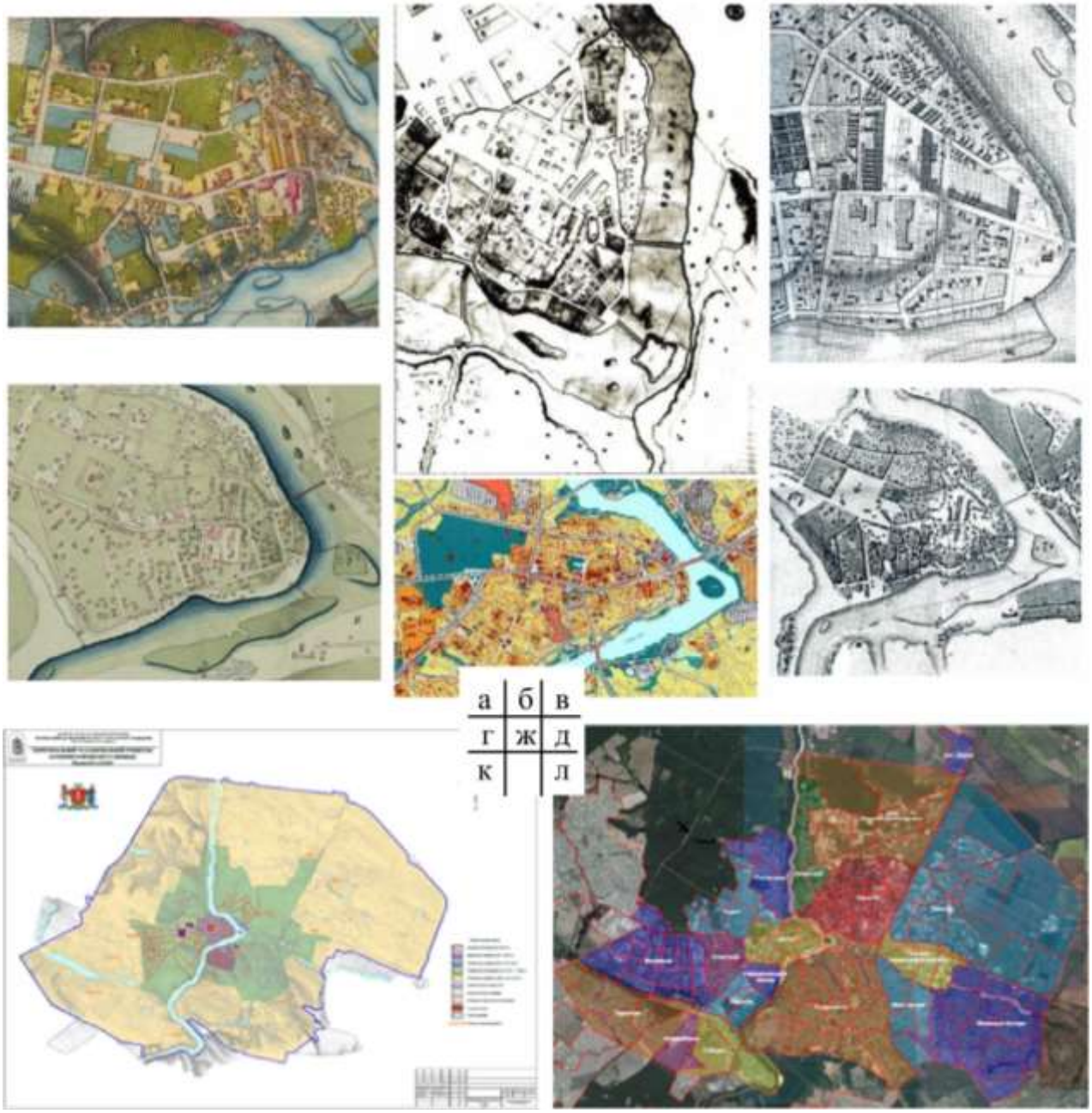

Рис. 3.3.1.2. Зверху – схема історичного районування м. Вінниці, відповідно до діючого ІАОП; знизу – територія центрального історичного ареалу в різні роки існування [116, 118, 119, 199]

Історичний та планувальний територіальний розвиток історичного центру міста, показує певні етапи розвитку планування і забудови його кварталів в різні роки, пояснюючи саме чому виникла така велика така кількість пам'яток і об'єктів культурної спадщини на цій території (Рис. 3.3.1.3.).

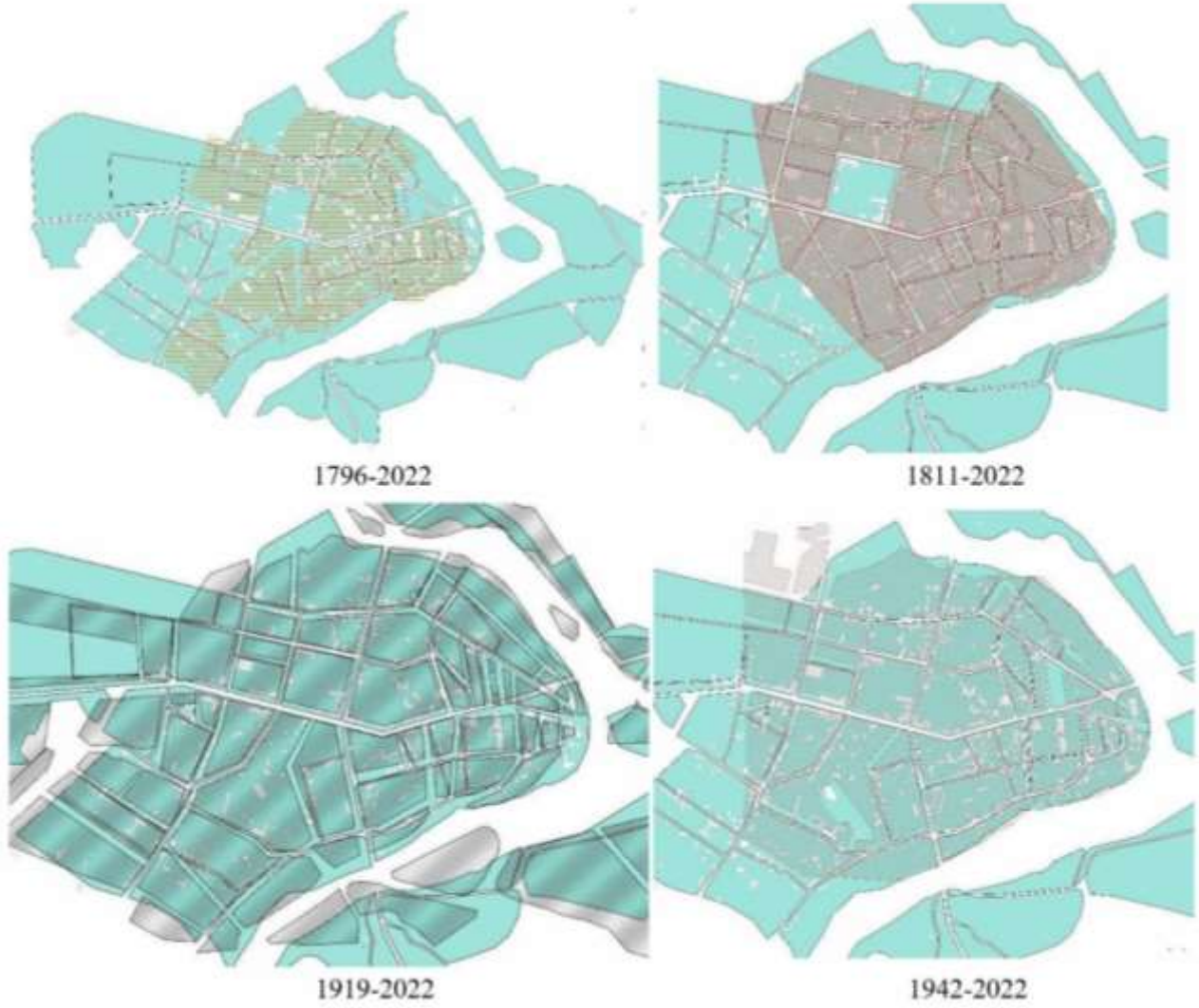

Рис. 3.3.1.3. Схема зіставлення сучасної структури центрального історичного ареалу з історичними плануваннями на різних етапах –, Совінський Є.В. Гончарова І.В. "Альбом ІСТОРИЧНА СПАДЩИНА ВІННИЦІ" департаменту архітектури та містобудування ВМР [199]

Територія історичного центру Вінниці починала свій розвиток з раніших дерев'яних житлових будинків та культових споруд, що не дійшли до наших днів. Структура що знайшла своє відображення в сучасному плануванні сформована на основі перших мурованих будівель монастирів, що уклали стійкий топонім основи традиційного характеру забудови центрального історичного ареалу - МУРИ. Де мова йде про мури єзуїтського, а згодом домініканського монастирів

та монастиря капуцинів. Первинний дерев'яний етап зодчества тільки сьогодні виявляється у знайдених мапах, археологічних розвідках.

Композиційно-просторова структура історичного центру була сформована на основі каркасу вулиць Магістратської, Соборної та Коріатовичі, що сходяться у точці пониження рельєфу зручній для переправи через острів Кемпа. Міська тканина освоювалась від річки Буг у Західному напрямку у кілька хвиль: до вул Мури, до вул. Кропивницького, до вул Оводова, орієнтовно в рамках цих перпендикулярних до основних магістралей вулиць простежуються залишки первинних земляних укріплень та фортифікації. Площі, що були зосереджені у місцях переправи через річку де місто зустрічалось на торжищі Дровяна, Сінна, Набережна площі не збереглись та освоєні переважно громадською забудовою: СК Авангард, ТЕЦ, навчальні заклади. Зони громадської активності пізніших періодів побудови: площа Казанська (суч. територія кінотеатру Соборна 4), площа (плац-парад) Александровская та територія міського саду (суч. Європейська площа) площа Ніколаевская (суч. територія стадіону Локомотив), площа Тюремна (суч. територія навчальних закладів) виконували культову, громадську, торгову та окремі осередки сельбищних зон; саме з перетворення цих територій у період індустріалізації на зони збільшення щільності громадської забудови історичного центру походить дефіцит громадських просторів, що були б композиційними осередками.

Важливим композиційно-планувальним елементом забудови історичного центру є оборонний земляний вал антропогенного походження, який було створено з метою відмежування першої історичної зони міста («Мури»). В сучасній міській тканині територія валу, та прилегла до нього, є здебільшого забудованими, однак такими, що зберегли композиційно-планувальний характер лінії оборонних укріплень сучасне трасування валу можна констатувати за допомогою низки картографічних та аналітичних методів, що дають змогу прослідкувати розташування незабудовуваних та не розпланованих колись територій, та вплив валу на сучасну композиційно-просторову структуру міста Вінниці..

Ділянки на захід від оборонного валу мають відмінні передумови

становлення, внаслідок чого сформовано планувальні та композиційні особливості цих територій.

Таким чином, внаслідок низки історичних, соціально-економічних передумов формування та етапності забудови можна виділити чотири під-зони, кожна з яких має планувальні, містотвірні, композиційні та просторові особливості: «Місто», «Завалля», «Нове місто», «Садки» (Рис. 3.3.1.4.).

В кожній з виокремлених під-зон наявні домінуючі точки розвитку – «твірні об’єкти», на основі яких формувалась подальша забудова. Так, наприклад, для історичної під-зони І «Місто» формотворчими були такі об’єкти, як: Єзуїтський та Домініканський монастирі, Монастир капуцинів, Ринкова площа, єврейський штетл (Рис. 3.3.1.4.).

Відповідно до точок розвитку та ретроспективних картографічних матеріалів ділянки можуть бути поділені на історичні квартали - історичні містобудівні утворення з яких саме і складаються тіла історичних ареалів. Таким чином, основними передумовами визначення меж історичних кварталів можуть бути: ландшафт, природні чи антропогенні утворення (річка, балка, оборонний вал) історичне розпланування, етапність формування забудови відповідно до певного історичного періоду, наявність твірних об’єктів, функціональні та просторові домінанти, функціональне призначення, етнічний фактор (штетл Єрусалимка).

Виокремлені передумови дозволяють констатувати, що кожен історичний квартал має свої особливості побудови, та умовно цілісну тканину забудови або забудову, яка може проявлятися на рівні стилістичних зв’язків, характеру побудови забудови за масштабом, парцеляцією, силуетом тощо, її композиційно-просторового рішення, зв’язків її з природними компонентами місцевості. Виявлений чинник підтверджує необхідність застосування методу по-квартального аналізу забудови.

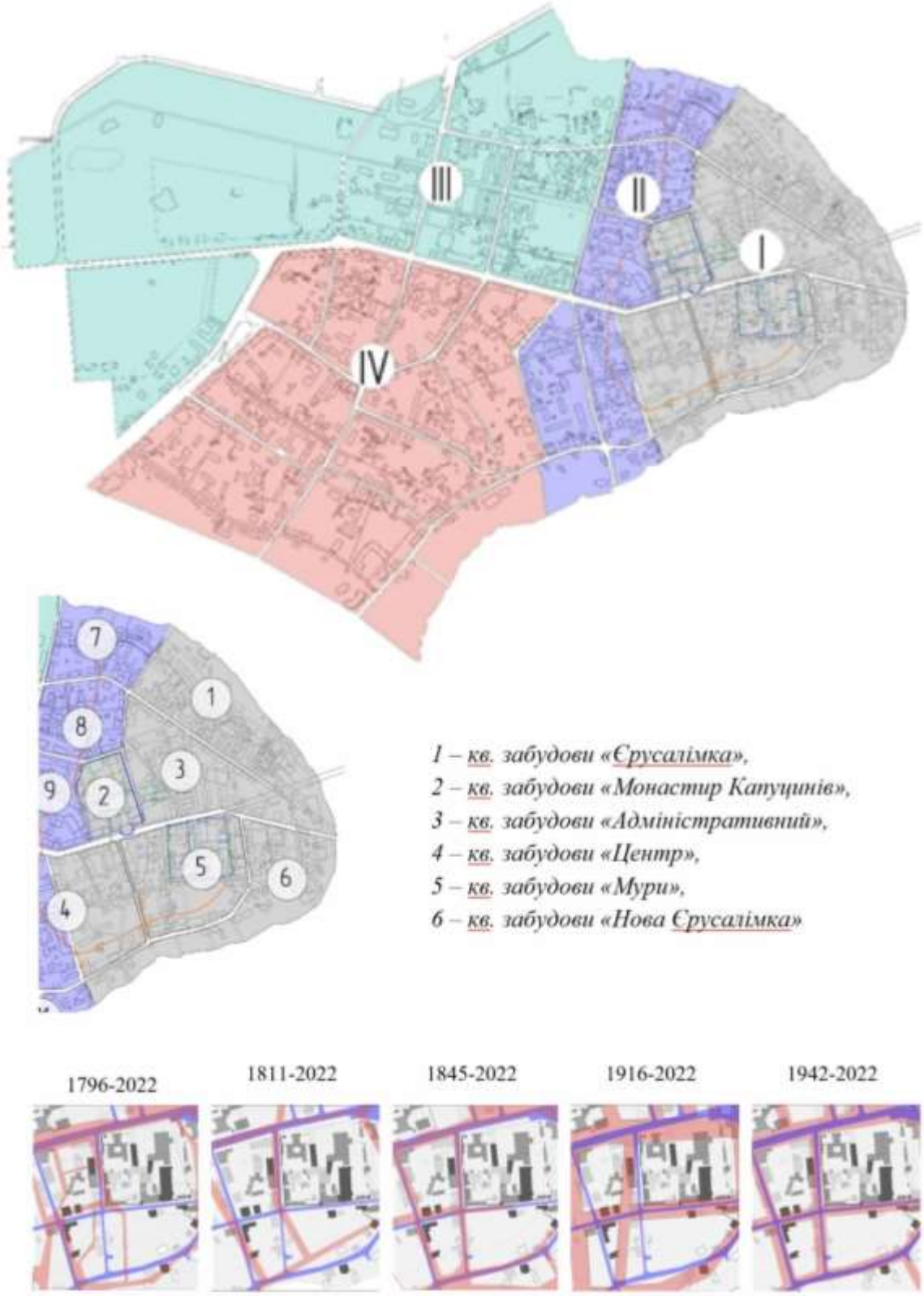

Рис. 3.3.1.4. Зверху – схема виокремлення історичних під-зон Центрального історичного ареалу (авторська розробка): I - історична під-зона «Місто», II – історична під-зона «Завалля», III – історична під-зона «Нове місто», IV – історична під-зона «Садки»; Посередині – приклад поділу під-зони I «Місто» на історичні квартали; Знизу – схеми співставлення вулично-дорожньої мережі історичного кварталу «Мури» з картами і схемами різних періодів – Совінський Є.В. Гончарова І.В. ”Альбом ІСТОРИЧНА СПАДЩИНА ВІННИЦІ” департаменту архітектури та містобудування ВМР [199]

На прикладі кварталу «Мури» можна розглянути історичний розвиток (графічна ретроспектива розвитку), провести аналіз на його території об’єктів за цінністю, за типологією, за внутрішньо-квартальними просторами, архітектурно-просторовою композицією забудови, виявити проблематику кварталу, місця майбутнього розвитку (необхідні проєкти):

1. Схеми вулично-дорожньої мережі показують ретроспективу змін каркасу вулиць протягом часу, що дає змогу виявити історичне розпланування та розташування ділянок об’єктів культурної спадщини, їх первісне сприйняття, видові точки.

2. Аналіз за цінністю дозволяє виявити об’єкти культурної спадщини всіх типів на виокремленій ділянці. Детально розглянути первісне планування, та процес його формування. Виявити добудови та перебудови об’єктів, які втратили свою культурну цінність. Дослідити та констатувати місця розташування цінних втрачених об’єктів. Виявити та запропонувати нові, раніше не атрибутовані, об’єкти культурної спадщини. Виявити дисонуючі об’єкти на ділянці. Констатувати об’єкти за своїм первісним призначенням та приналежністю.

3. Типологічний аналіз дозволяє дослідити функціональну складову об’єктів. Виявити їх первісну типологію та сучасне пристосування. Проаналізувати майбутні сценарії дій на об’єктах культурної спадщини (консервація, реставрація, пристосування, ремонт, реконструкція), а на територіях передбачити дії щодо реабілітації, відновлення втрачених об'єктів, можливості побудови нових об'єктів, що можуть гармонійно доповнити чи підтримати історично сформоване середовище.

4. Аналіз об’єктів за право-належністю включає в себе дослідження земель відповідно до форм власності та межування з метою виявлення можливих проєктів розвитку ділянок.

5. Аналіз внутрішньо-квартальних просторів допомагає констатувати забудовані і не забудовані ділянки, наявність зелених насаджень, благоустрій, розвиток транспортної та пішохідної мережі.

6. Схема архітектурно-просторової композиції дає змогу наочно продемонструвати композиційну, планувальну, просторову та середовищну складові історичного кварталу. Виявити історичні та сучасні планувальні домінанти. Констатувати точки оптимального розкриття об’єктів спадщини в середовищі забудови, планувально-композиційні вісі та вузли. Виявити дисонуючі та домінуючі за поверховістю об’єкти, об’єкти що замикають перспективу.

7. Проблематика формується на основі раніше проведеного дослідження історичного кварталу «Мури», та дає змогу констатувати виявлені в ньому проблеми в галузі містобудування та урбаністики. Дослідити запити на зміни, які потрібно зробити в його межах.

8. Виявлення місць розвитку дозволяє підкреслити ділянки та місця, що потребують залучення великих або малих проєктів з благоустрою, археології, історії, архітектури, науки, економіки. Таким чином, на основі виявлених передумов, можливо створити комплексну стратегію розвитку історичного кварталу з огляду на проведені дослідження.

Практична та теоретична цінність

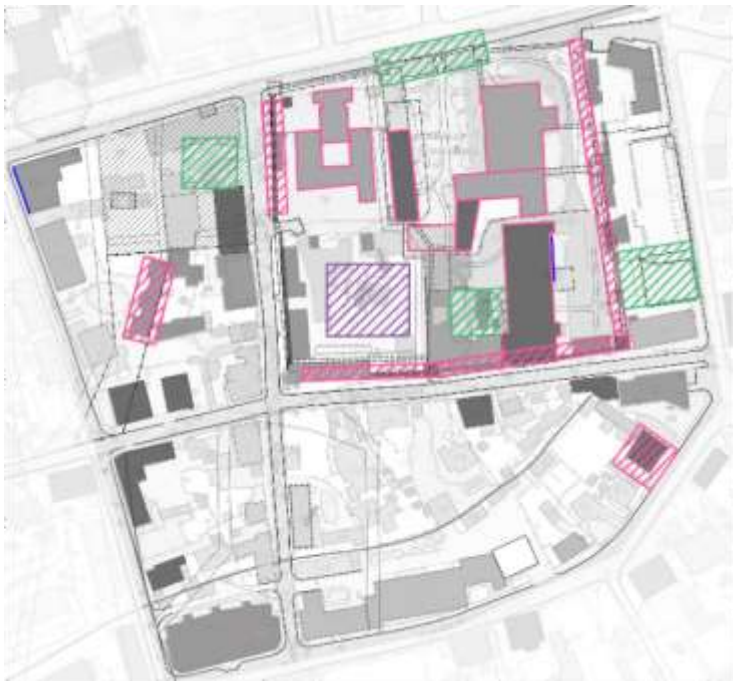
Подібний комплексний розгляд об’єктів культурної спадщини дозволяє провести всебічну оцінку як пам’яток зокрема, так і середовища в цілому. Нагальною є потреба в аналізі та врахуванні історичної архітектурної складової, що продовжує формувати структуру міста.

Середовищний підхід як в проєктуванні, так і в передпроєктному аналізі є необхідним для створення гармонійного, цілісного міського дизайну, що є комфортним для містян та враховує низку передумов та факторів формування композиційно-просторової структури. Виявляє як прогнозовані провали в композиції забудови, так і допомагає сформувати стратегію майбутнього рівномірного розвитку середовища за допомогою аналізу композиційно-просторової структури та виявлення місць розвитку

Аналіз забудови кварталу за цінністю

Місця розвитку

Аналіз кварталу за право-належністю

Аналіз кварталу за типологією об'єктів

Аналіз внутрішньо-квартальних просторів

Рис. 3.3.1.5. Приклад аналізу історичного кварталу «Мури» – Совінський Є.В. Гончарова І.В. "Альбом ІСТОРИЧНА СПАДЩИНА ВІННИЦІ" департаменту архітектури та містобудування ВМР [199]

Таким чином, можна зробити висновок про необхідність багаторівневого аналізу структури об'єктів культурної спадщини за допомогою комплексного підходу (Таб. 3.3.1.6.).

Таким чином, проведене дослідження допомагає на практичному прикладі систематизувати прийоми дослідження об’єктів культурної спадщини та етапність їх застосування.

Запропонований метод аналізу (мега-, макро-, мезо- та мікрорівні) дозволяє подолати фрагментарність у дослідженні історичного середовища, забезпечуючи комплексний підхід до роботи з простором серед культурної спадщини. Основна перевага такої ієрархічної структури полягає у можливості одночасно оцінювати об’єкт як частину загальноміського ландшафту та як унікальну архітектурну одиницю з власними морфологічними характеристиками. Це створює надійну базу для формування стратегій просторового розвитку, де кожне проектне рішення підпорядковується логіці збереження традиційного характеру середовища.

Застосування поквартального аналізу із використанням інструментів 3D-моделювання та ретроспективного співставлення джерел, зокрема з використанням фондів музеїв та архівних матеріалів, зменшує ризик стратегічних містобудівних помилок. Такий підхід дозволяє виявити приховані закономірності трансформації забудови та чітко розмежувати об’єкти за їхньою цінністю, типологією та право-належністю. В результаті, розробник отримує не просто статистичні чи фіксаційні дані, а динамічну модель кварталу, що ілюструє взаємозв’язок між історичним архітектурним образом та сучасним функціональним використанням.

Практична значущість даного методу полягає у його адаптивності до викликів сучасного містобудування, зокрема у питаннях прийомів комплексної реконструкції центральних ареалів історичних міст Поділля. Виокремлення чітких прийомів дослідження – від фіксації меж зон охорони до аналізу внутрішньо-квартальних просторів – створює прозорий алгоритм взаємодії між органами місцевого самоврядування, архітекторами та інвесторами. Це сприяє переходу від хаотичного точкового будівництва до сталого розвитку міських територій, де збереження ідентичності стає головним вектором інноваційних перетворень” [199].

Таблиця 3.3.1.6. [199]

Кроки проведення дослідження об’єктів культурної спадщини в залежності від рівнів виконання роботи

Рівень	*Складова*	*Процес*	*Результат*
Макро	Місто	1. Аналіз міста в цілому; 2. Виявлення історичного районування; 3. Виявлення історичних меж; 4. Аналіз етапності розбудови; 5. Первинний аналіз об'єктів культурної спадщини;	Виділення історичних ареалів
Мезо	Історичний ареал	• Аналіз процесів формування; • Виявлення етапності забудови; • Виявлення композиційних та планувальних особливостей забудови; • Виокремлення типових особливостей ділянок забудови;	Сегментація історичних під-зон ареалу
Мікро	Історична під-зона	1. Виявлення твірних об’єктів; 2. Виокремлення історичних кварталів; 3. Створення ретроспективи формування ділянки; 4. Аналіз об’єктів кожного з кварталів за цінністю, виявлення об’єктів спадщини; 5. Аналіз об’єктів кожного з кварталів за типологією; 6. Аналіз об’єктів кожного з кварталів за право-належністю; 7. Аналіз внутрішньо-квартальних просторів історичної забудови; 8. Виявлення проблематики та запитів до середовища 9. Виявлення місць розвитку; 10. Констатація та аналіз композиційно-просторової структури кожного з кварталів;	Стратегія композиційно-просторового розвитку історичного кварталу

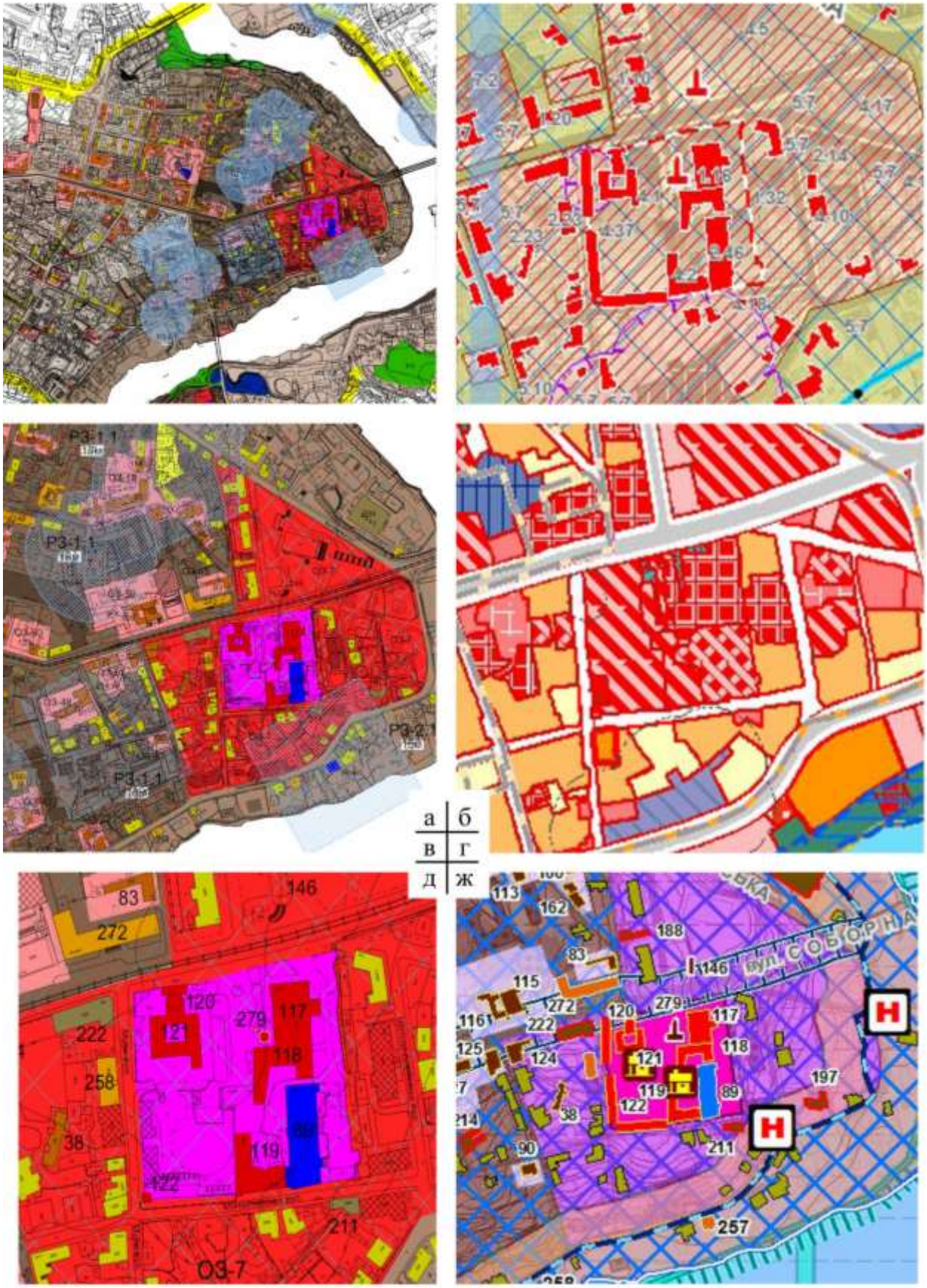

Рис. 3.3.1.7. Історичний квартал «Мури» на генеральному, комплексному та історико-архітектурному опорному планах [118, 192]

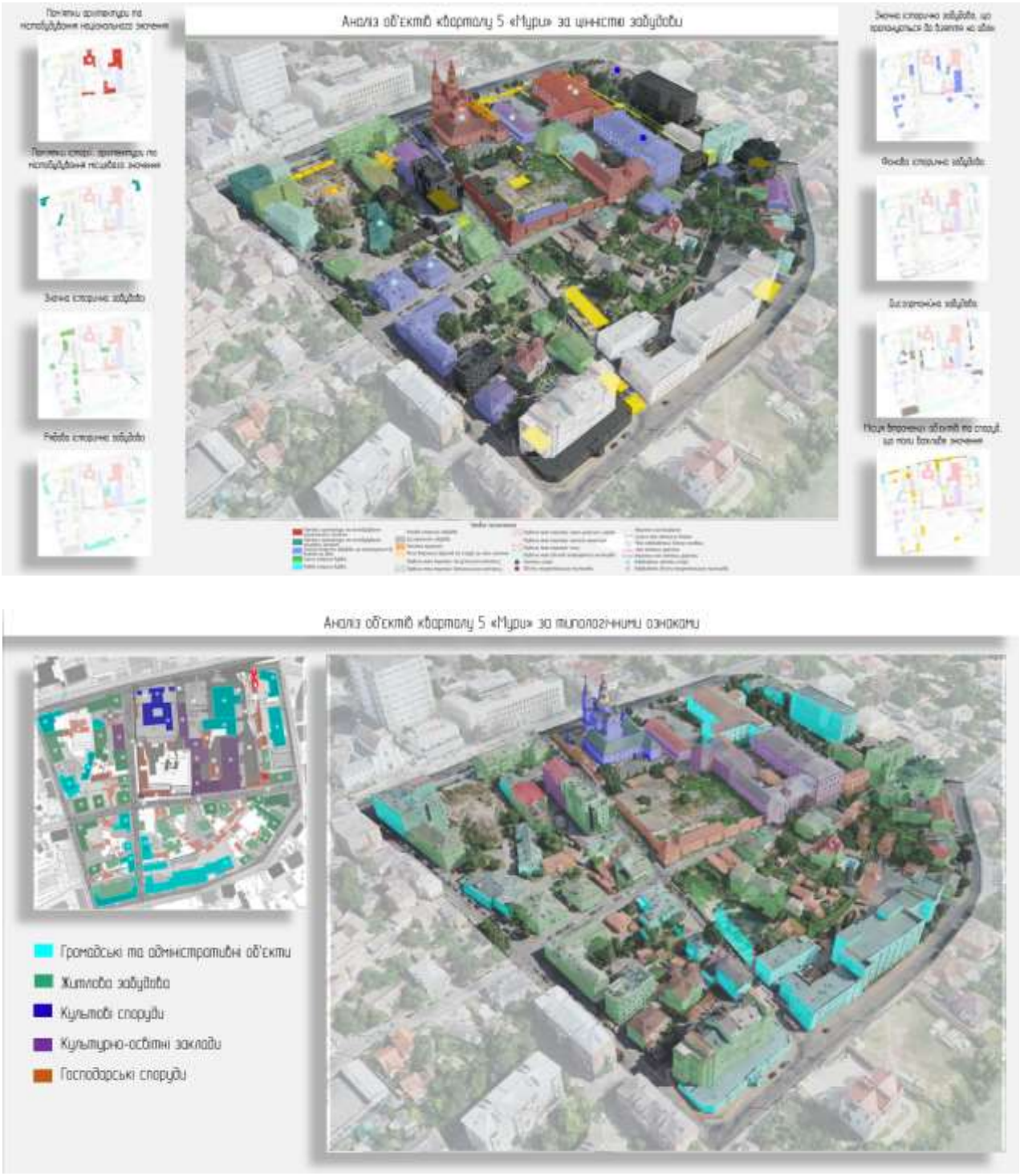

Рис. 3.3.1.8. Зверху – аналіз об'єктів кварталу 5»Мури» за цінністю забудови; знизу – аналіз об'єктів кварталу 5 «Мури» за типологічними ознаками – Совінський Є.В. Гончарова І.В. "Альбом ІСТОРИЧНА СПАДЩИНА ВІННИЦІ" департаменту архітектури та містобудування ВМР

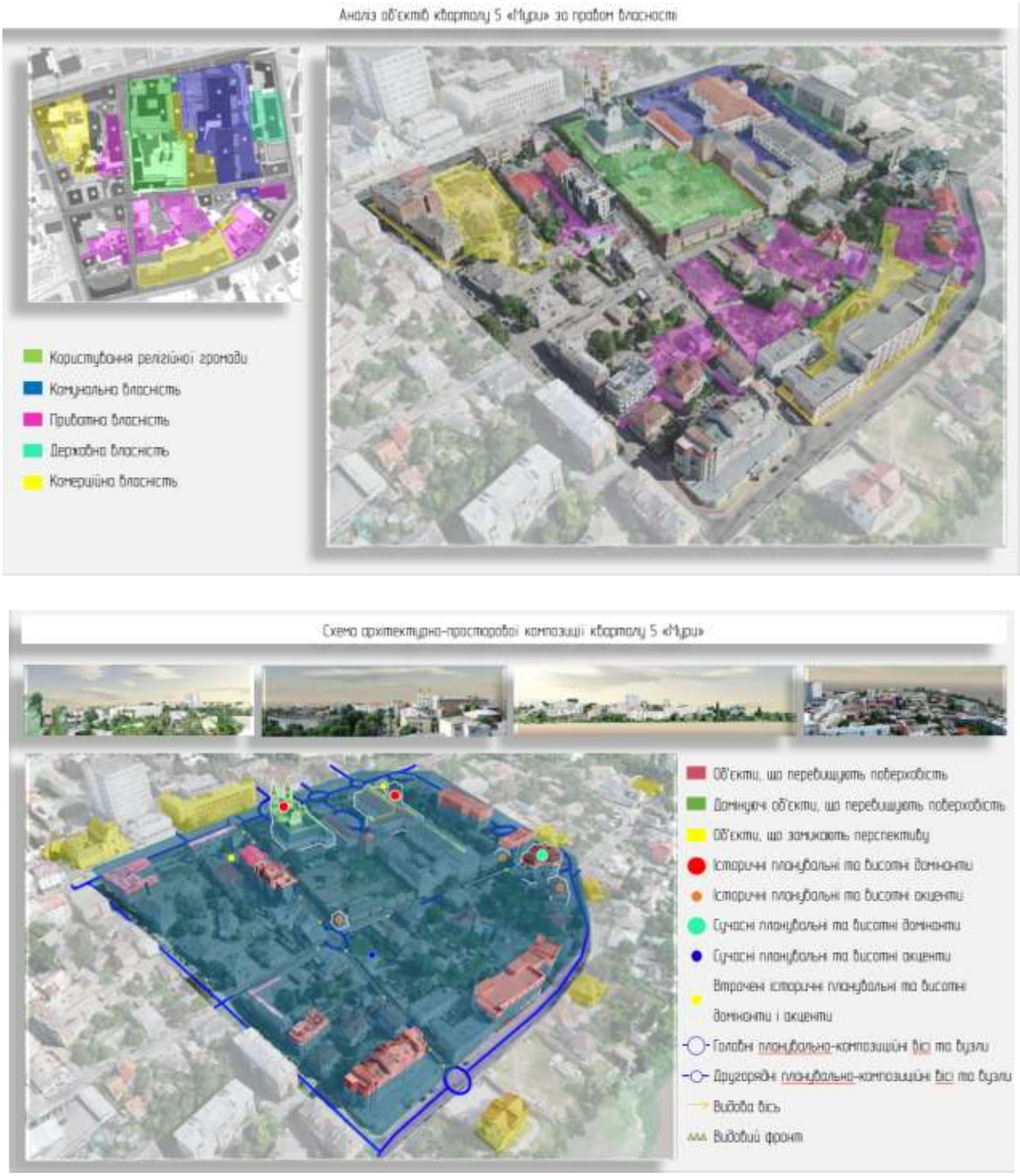

Рис. 3.3.1.9. Зверху – аналіз об'єктів кварталу 5»Мури» за правом власності; знизу – схема архітектурно-просторової композиції кварталу 5 «Мури» – Совінський Є.В. Гончарова І.В. "Альбом ІСТОРИЧНА СПАДЩИНА ВІННИЦІ" департаменту архітектури та містобудування ВМР

3.4. Універсальна логічна модель пристосування методу комплексної реконструкції історичного середовища міст Поділля

Узагальнення результатів теоретичного аналізу, дослідження

методологічних підходів та апробації комплексного просторового аналізу дозволило сформувати універсальну логічну модель застосування методу комплексної реконструкції історичного середовища міст. Запропонована модель забезпечує послідовний перехід від регіонального виявлення закономірностей формування історичних міст до прийняття конкретних реконструктивних рішень щодо історичного ареалу, кварталу або окремого об’єкта культурної спадщини.

Універсальність моделі полягає у можливості її застосування до історичних міст і містечок із різним характером містоформівного ядра, ступенем збереженості історичного середовища, масштабом території та наявною джерельною базою. Вона не передбачає уніфікованого набору проєктних рішень для всіх історичних міст, а встановлює єдину логіку дослідження, оцінювання та добору диференційованих прийомів реконструкції. Таким чином, модель має адаптивний характер: її базова структура залишається сталою, тоді як зміст аналітичних і проєктних дій визначається специфікою конкретного історичного міста.

Першим етапом моделі є формування репрезентативної вибірки міст і містечок Поділля. На цьому етапі визначаються поселення, що відображають основні закономірності історико-містобудівного розвитку регіону та різні типи містоформівних ядер. До вибірки включаються міста палацово-паркового типу, зокрема Тульчин і Немирів; замково-фортифікаційного та монастирського типу, представленого Кам’янцем-Подільським, Меджибожем і Вінницею; а також залізнично-транспортного та індустріального типу, до якого належать Жмеринка й Козятин. Такий підхід дозволяє перевірити застосовність методу до різних типів історичного середовища та виявити спільні й відмінні реконструктивні завдання.

На другому етапі встановлюється містоформівне ядро кожного поселення. Воно визначається як комплекс, об’єкт або система чинників, що історично вплинули на формування планувальної структури, композиційних осей, функціонального наповнення, ландшафтних зв’язків, силуету та образу міста. Виявлення містоформівного ядра здійснюється на основі історико-генетичного, картографічного, морфологічного та архітектурно-композиційного аналізу.

Результатом цього етапу є типологізація історичних міст і містечок, яка слугує підставою для визначення характерних проблем збереження та можливих напрямів реконструктивного втручання.

Третій етап передбачає формування комплексної інформаційної бази дослідження. До неї включаються наукові праці, архівні джерела, історичні плани та карти, іконографічні матеріали, історико-архітектурні опорні плани, генеральні плани, облікова документація, матеріали натурних обстежень, фотофіксація, дані про функціональне використання, соціально-поведінкові характеристики та нормативно-правові обмеження. Систематизація цих даних створює доказову основу для подальшого аналізу та виключає можливість прийняття реконструктивних рішень лише на підставі візуального сприйняття або фрагментарної інформації.

Четвертий етап полягає у проведенні історико-генетичного та просторового аналізу на макро-, мезо- та мікрорівнях. На макрорівні досліджується місто як цілісна історико-просторова система, визначаються його планувальна структура, межі історичного ареалу, зв’язок із ландшафтом, система домінант, силует, панорами та основні композиційні осі. На мезорівні аналізуються квартали, вулиці, площі, ансамблі, садиби, історичні фронти забудови, відкриті простори, видові коридори та функціональні зв’язки. На мікрорівні здійснюється оцінювання окремих об’єктів культурної спадщини та рядової історичної забудови за їхньою історико-культурною цінністю, автентичністю, технічним станом, композиційною роллю та можливістю подальшого використання.

Наступним етапом є оцінювання цінності, збереженості та реконструктивного потенціалу історичного середовища. Вона ґрунтується на зіставленні історичних, містобудівних, об’ємно-просторових, ландшафтних, функціональних, соціальних і нормативних характеристик. У результаті визначаються цінні елементи історичного середовища, об’єкти з високим, середнім або низьким ступенем збереженості, а також фрагменти, що зазнали значних просторових, функціональних чи візуальних втрат. Така оцінка дозволяє виявити зони візуальної стабільності, деградації, конфліктної забудови, функціональної стагнації та потенційної ревіталізації.

Інтегруючим етапом моделі є 3D-моделювання історичного середовища. GIS забезпечує просторову прив’язку та систематизацію різнорідних даних, тоді як тривимірна модель дозволяє відобразити об’ємну структуру міста, взаємне розташування забудови, висотні параметри, силует, панорами, відкриті простори та видові зв’язки. У межах 3D-моделі поєднуються результати історико-генетичного, морфологічного, документального, натурного, композиційного та соціально-поведінкового аналізу. Це дозволяє перейти від паралельного накопичення інформації до її єдиного просторового прочитання.

На основі сформованої моделі здійснюється добір принципів і прийомів реконструкції відповідно до типу міста, характеру містоформівного ядра, рівня збереженості середовища та специфіки виявлених проблем. Для палацово-паркових міст пріоритетними є відновлення композиційно-ландшафтної цілісності ансамблю, збереження видових осей та ревіталізація паркових і палацових територій. Для замково-фортифікаційних і монастирських міст основними напрямами є збереження домінантного силуету, регенерація історичного оточення, відновлення маршрутів і панорам, а також інтеграція пам’яток у культурне життя міста. Для залізнично-транспортних та індустріальних міст актуальним є збереження транспортної спадщини, ревіталізація привокзальних територій, адаптація депо, складів і майстерень до нових функцій та формування зв’язку між транспортним вузлом і історичним центром.

Завершальним етапом моделі є сценарне 3D-моделювання реконструктивних рішень та верифікація результатів. Проєктні пропозиції вводяться до базової тривимірної моделі та порівнюються з існуючим станом за визначеними параметрами: впливом на історичний силует, панорами, видові коридори, масштабність, фронти забудови, відкриті простори, композиційні домінанти та функціональні зв’язки. Якщо запропоноване рішення призводить до погіршення цих характеристик, воно підлягає коригуванню. Таким чином, модель має зворотний зв’язок і дозволяє здійснювати не лише аналіз, а й послідовне уточнення реконструктивних пропозицій.

Отже, запропонована універсальна логічна модель встановлює цілісну

послідовність дій: формування вибірки історичних міст; виявлення містоформівного ядра та типологізація; збір і систематизація даних; багаторівневий аналіз; оцінювання цінності, збереженості та потенціалу; GIS- і 3D-інтеграція; виявлення проблемних зон; добір принципів і прийомів реконструкції; сценарне моделювання та верифікація рішень. Її застосування дозволяє обґрунтувати перехід від фрагментарних реконструктивних втручань до комплексного управління розвитком історичного середовища міста.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

У третьому розділі здійснено апробацію запропонованого методу комплексної реконструкції історичного середовища міст Поділля та сформовано універсальну логічну модель його застосування. Апробація охопила послідовність дій від формування репрезентативної вибірки й типологізації історичних міст до багаторівневого аналізу, GIS- та 3D-інтеграції даних, визначення реконструктивного потенціалу й сценарного моделювання проєктних рішень. Це дозволило поєднати теоретико-методологічні положення дослідження з практичним механізмом прийняття реконструктивних рішень.

1. Апробація методу підтвердила доцільність типологізації історичних міст і містечок Поділля за характером їхнього містоформівного ядра. Виділення палацово-паркового, замково-фортифікаційного та монастирського, залізнично-транспортного й індустріального типів дозволяє встановити специфіку формування історичного середовища, характерні проблеми його збереження та напрями реконструктивного втручання. Водночас доведено, що для окремих міст необхідно враховувати змішаний характер містоформівних чинників.

2. Встановлено, що комплексне дослідження історичного середовища має здійснюватися у взаємозв’язку макро-, мезо- та мікрорівнів. Макрорівень забезпечує аналіз міста як історико-просторової та ландшафтної системи; мезорівень дозволяє дослідити квартали, вулиці, площі, ансамблі й відкриті простори; мікрорівень забезпечує оцінку окремих об’єктів культурної спадщини та рядової історичної забудови. Така послідовність дає можливість виявляти вплив локальних змін на просторову цілісність історичного ареалу та образ міста в цілому.

3. Обґрунтовано систему оцінювання цінності, збереженості та реконструктивного потенціалу історичного середовища, яка поєднує історико-культурні, містобудівні, об’ємно-просторові, ландшафтні, функціональні, соціальні й нормативні характеристики. На її основі можуть бути визначені цінні елементи середовища, зони візуальної стабільності, просторової деградації, конфліктної забудови, функціональної стагнації та потенційної ревіталізації.

4. Доведено, що 3D-моделювання є ефективним інтегруючим інструментом для поєднання архівних, картографічних, натурних, нормативних, облікових і проєктних даних у межах єдиної просторової моделі. Тривимірне моделювання дозволяє аналізувати взаємне положення забудови, висотні параметри, силует, панорами, видові коридори, відкриті простори та композиційні домінанти, а також порівнювати історичний, сучасний і проєктний стани історичного середовища.

5. Сформована універсальна логічна модель визначає послідовність застосування методу: формування вибірки історичних міст; виявлення містоформівного ядра й типологізація; збір та систематизація вихідних даних; багаторівневий аналіз; оцінювання цінності, збереженості й потенціалу; 3D-інтеграція; виявлення проблемних зон; добір принципів і прийомів реконструкції; сценарне моделювання та верифікація рішень. Застосування моделі забезпечує перехід від фрагментарних втручань до обґрунтованого комплексного управління розвитком історичного середовища міст Поділля.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі на основі здійснених теоретичних, аналітичних, розрахунково-графічних та моделювальних досліджень вирішено важливе науково-прикладне завдання галузі архітектури та містобудування - розроблено й обґрунтовано метод комплексної реконструкції історичного середовища міст Поділля. Сформований методичний інструментарій дозволяє забезпечити збереження й відновлення традиційного характеру та автентичності міського середовища при його гармонійній інтеграції у сучасні соціально-економічні й містобудівні процеси.

Основні наукові та практичні результати дослідження полягають у наступному:

1. Досліджено передумови, чинники та методи втручання в історичне середовище міст Поділля. Виявлено багаторівневу систему передумов комплексної реконструкції (економічних, урбаністичних, історико-культурних, соціальних, воєнно-політичних, екологічних та інформаційно-технологічних). Обґрунтовано поняття комплексної реконструкції як інтегративної парадигми та детально систематизовано методи втручання за трьома основними блоками: матеріально-просторовими (консервація, реставрація, реконструкція, реновація), функціональними (пристосування, музеєфікація, реабілітація, ревіталізація, регенерація) та соціально-культурними (ревалоризація, джентрифікація, інтерпретація, менеджмент спадщини).

2. Проаналізовано наукові дослідження, світовий і вітчизняний досвід та нормативно-правову базу з питань комплексної реконструкції історичного середовища. Здійснено критичний аналіз теоретичних праць і законодавчо-нормативного забезпечення (зокрема Закону України «Про охорону культурної спадщини», ДБН та міжнародних хартій). Визначено прогалини й суперечності між нормативними вимогами охорони спадщини та реальними практиками містобудівного освоєння. Систематизовано кращі вітчизняні та міжнародні практики регенерації міських ареалів і типізовано характерні помилки сучасної реконструктивної практики. На цій основі сформульовано авторське визначення

комплексної реконструкції історичного середовища як науково обґрунтованого, поетапного процесу збереження, відновлення, адаптації та узгодженого розвитку території на основі середовищного підходу.

3. Обґрунтовано методологічні засади комплексної реконструкції історичного середовища міст. Сформовано й розширено методичний апарат дослідження, що базується на інтеграції загальнонаукових та спеціальних методів (історико-генетичного, морфологічного, архітектурно-композиційного, соціально-поведінкового, іконографічного та натурних обстежень). Систематизовано комплекс факторів впливу на середовище (містобудівних, історико-культурних, природно-кліматичних, соціально-економічних та візуально-естетичних). Доведено пріоритетну роль 3D-композиційного моделювання як провідного інструменту оцінки об'ємно-просторових трансформацій, прогнозування впливу нових об'єктів на історичний силует та виявлення конфліктних зон до прийняття проєктних рішень.

4. Здійснено типологізацію історичних міст і містечок Поділля. На основі сформованої репрезентативної вибірки розроблено типологію історичних населених пунктів регіону за типом містоформуючого ядра. Виділено та охарактеризовано три основні типологічні групи. Це дозволило врахувати специфіку планувальної структури та характер генезису кожного типу при розробці реконструктивних заходів.

5. Проведено комплексний аналіз середовища репрезентативних міст Поділля. Застосовано багаторівневий середовищний підхід із деталізацією аналізу на трьох просторових рівнях: макрорівні (загальноміська структура, розпланувальний каркас, природний ландшафт), мезорівні (структура кварталу, вулиці, площі, морфологія забудови) та мікрорівні (окремі об'єкти, архітектурні деталі, елементи благоустрою та традиційного матеріального покриття). Виявлено ступінь збереженості автентичних елементів та характер деградаційних процесів міського тканини.

6. Виявлено потенціал до реконструкції середовища історичного міста на прикладі Вінниці. Із застосуванням інструментів цифрового 3D-композиційного моделювання здійснено практичну оцінку просторового потенціалу

центрального історичного ареалу міста Вінниці. Сформовано, розроблено та змодельовано варіативні сценарії ревіталізації, визначено допустимі параметри та габарити відновлюваних і нових об'єктів, а також прийоми їх гармонійної інтеграції у сформовану історичну тканину з дотриманням пам'яткоохоронних обмежень.

7. Запропоновано принципи комплексної реконструкції історичного середовища, зокрема принцип пріорітету історично достовірних даних, констектуальності нової забудови, збереження традиційного характеру середовища, цілісності історичного середовища, диференціації за містоформуючим типом, цифрової перевірки рішень, соціалної життєздатності, функціональної життєздатності, ландшафтної інтекрації.

8. Розроблено універсальну логічну модель пристосування методу до прийомів реконструкції історичних міст. Сформовано послідовний чотирьохетапний алгоритм реалізації методу комплексної реконструкції, який охоплює: *1) Аналітичний етап* (збір даних, натурні й архівні дослідження, фіксація цінності); *2) Моделювальний етап* (побудова цифрових 3D-моделей, розробка варіантних сценаріїв); *3) Оціночний етап* (критеріальний аналіз впливу на силует, панорами та басейни видимості); *4) Проєктно-рекомендаційний етап* (формування регламентів, пам'яткоохоронних обмежень та конкретних архітектурно-містобудівних рішень).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Реконструкція міських територій : підручник / за ред. Т. В. Жидкової, О. В. Завального: Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2023. 353 с.

2. Тімохін В. Проблеми і принципи реконструкції сучасного міського середовища. Досвід та перспективи розвитку міст України. 2014. Вип. 26. С. 15–25. URL: https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=R1h23egAAAAJ&citation_for_view=R1h23egAAAAJ:5nxA0vEk-isC (дата звернення: 27.11.2023).

3. Білоконь Ю.М. Еволюційні тенденції в теорії та методології регіонального планування: автореф. дис ... д-ра архітектури: 18.00.04 / Білоконь Ю. М.; Київ. нац. ун-т будівництва і архітектури. Київ, 2003. 36 с.

4. Charter for the Conservation of Historic Towns and Urban Areas (Washington Charter , 1987. // ICOMOS: web-site. URL://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Charters/towns_e.pdf (Accessed: 14.08.2024)

5. Прибєга Л. В. Історичне середовище як пам’яткоохоронна категорія // Українська академія мистецтва. 2004. Вип. 11. С. 177–185.

6. Прибєга Л. В. Історичні ареали населених місць: методологічний аспект // Праці Центру пам’яткознавства. 2006. Вип. 10. С. 254–262.

7. Прибєга Л. В. Сучасна архітектура в історичному середовищі міста: концептуальний аспект // Праці Інституту пам’яткоохоронних досліджень. 2006. Вип. 2. С. 173–180.

8. Черкес Б. С., Юрик Я. М. Ідентичність та пам’ять у міському середовищі // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Сер.: Архітектура. 2014. Вип. 793. С. 35–39.

9. Осиченко Г. О. Реконструкція історичних міст: композиційний аспект : монографія. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2021. 252 с. URL: https://eprints.kname.edu.ua/61295/1/2021%20%D0%BF%D0%B5%D1%87.%2015%D0%9C%D0%9D.pdf (дата звернення: 27.11.2023).

10. Казакова Є. Г. Реконструкція малих історичних міст // Сучасні проблеми архітектури та містобудування : наук.-техн. зб. / Київ. нац. ун-т буд-ва і архіт. Київ, 2012. Вип. 31. С. 187–192 URL: https://repositary.knuba.edu.ua/items/e9d36b40-06c0-4191-811f-fb3cc7d552d8 (дата звернення: 27.11.2023).

11. Черленіовський Л. О., Зоря Ю. П. Реконструкція обласних центрів. Вінниця // Архітектура радянської України. 1940. № 7-12. С. 4–7.

12. Івашко Ю. Еволюційний розвиток житлової забудови і реконструкція пам'яток архітектури в стилі модерн // Містобудування та територіальне планування / КНУБА. Київ , 2007. Вип. 26. С. 69–74.

13. Литвинов А. І. Історичне середовище міста в контексті розвитку адаптації, традиції (на прикладі міст Поділля) // Градостроительные аспекты устойчивого развития крупных городов. 2010. Вип. 93. С. 544-549. URL: http://eprints.kname.edu.ua/30980/1/32.pdf (дата звернення: 27.11.2023).

14. Історичні архітектурно-містобудівні комплекси : наукові методи дослідження : навч. посіб. / Г. П. Петришин, У. І. Іваночко, Ю. В. Ідак та ін. ; за ред. Г. П. Петришин. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2006. 212 с.

15. Каплінська М. В. Нормативно-правові аспекти регенерації ринкових площ історичних міст Галичини // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Сер.: Архітектура. 2015. Вип. 836. С. 181–188.

16. Комплексні наукові дослідження в реставрації пам'яток архітектури : колективна монографія / за ред. М. Бевза. Львів : Растр-7, 2022. 345 с.

17. Марчук С. Ю. Контекстуальний підхід в ревалоризації архітектурно-історичного середовища малого міста // Сучасні проблеми архітектури та містобудування : наук.-техн. зб. / Київ. нац. ун-т буд-ва і архіт. Київ, 2015. Вип. 41. С. 147–152.

18. Restauration // Viollet-le-Duc E. E. Dictionnaire raisonné de l'architecture française du XIe au XVIe siècle. Paris, 1866. Vol. 8. P. 456–457.

19. Рескин Дж. Лекции про искусство / пер. с англ. Москва, 2006. 294 с.

20. Рибчинський О. В. Формування і ревіталізація середмість історичних міст України : дис. … д-ра архітектури : 18.00.01 / Нац. ун-т «Львівська

політехніка. Львів, 2017. 438 с.

21. Лещенко Н. А. Методологічні основи реставраційно-реконструктивних трансформацій історичних центрів малих міст : дис. … д-ра архітектури : 18.00.01 / Київ. нац. ун-т буд-ва та архітектури. Київ, 2020. 447 с.

22. Царенко С. О. Принципи та методи управління розвитком історичних міст на прикладі Поділля : дис. … канд. архітектури : 18.00.01 / Академія образотворчого мистецтва і архітектури. Київ, 2000. 224 арк.

23. Кисельова А. О. Активізація архітектурно-історичного середовища засобами сучасного мистецтва (public art) : дис. … кандидат архітектури : 18.00.01 / Харків. нац. ун-т буд-ва та архітектури. Харків, 2021. 24 с.

24. Ковальська Г. Л. Особливості науково-проєктної документації охорони та збереження культурної спадщини // Сучасна архітектурна освіта. Етнологічні засади української архітектури : матеріали XIII Всеукраїнської наукової конференції, 25 листопада 2021 р. Київ : КНУБА, 2022. С. 47–49.

25. Марчук С. Ю. Контекстуальний підхід в ревалоризації архітектурно-історичного середовища малого міста // Сучасні проблеми архітектури та містобудування : наук.-техн. зб. / Київ. нац. ун-т буд-ва і архіт. Київ, 2015. Вип. 41. С. 147–152.

26. Литвинов А. І., Смоляк О. М. Методологічні проблеми адаптації і збереження історичної забудови міст Поділля // Містобудування та територіальне планування. 2006. Вип. 23. С. 138–146.

27. Губанов О. В. Композиційно-просторові принципи формування ансамблів 30–50-х рр. XX ст. в історичних центрах міст Донбасу : дис. … канд. архітектури : 18.00.01 / Харків. держ. техніч. ун-т буд-ва та архітектури. Харків, 2008. 199 с.

28. Кодін В. О. Основи реконструкції історичних міст : навч. посіб. / Харків. нац. академія міського господарства. Харків, 2009. 172 с.

29. Совінський Є. Збереження особистих архівів архітекторів як чинник збагачення середовища об’єктів культурної спадщини: досвід Вінниччини // Науковий вісник будівництва / Харків. нац. ун-т міського господарства ім. О. М. Бекетова. Харків, 2026. С.

30. Смоляк В. В., Тимошенко О. Е. Розвиток народного житла на Східному Поділлі в період кінця XIX – середини XX ст. : монографія / Вінниц. нац. техн. ун-т. Вінниця, 2011. 112 с.

31. Смоляк В. В. Формування народного житлового будівництва Східного Поділля в XX столітті : автореф. … канд. архітектури : 18.00.01 / Нац. ун-т "Львівська політехніка". Львів, 2008. 20 с.

32. Совінський Є. Ансамбль «Мури» як містобудівна домінанта // Культурний ландшафт Вінниці: від минулого до майбутнього : зб. ст. / упоряд. О. Коляструк, Т. Кароєва. Вінниця, 2017. С. 43–55.

33. Вінниця: історичний нарис / Подолинний А. М. (ред.). Вінниця : Книга-Вега, 2007. 280 с.

34. Субін-Кожевнікова А., Смоляк В. Історико-архітектурне дослідження будівлі Вінницької обласної універсальної бібліотеки ім. К. А. Тімірязєва // Сучасні проблеми архітектури та містобудування : наук.-техн. зб. / Київ. нац. ун-т буд-ва і архіт. Київ, 2015. Вип. 40. С. 151–162.

35. Спусканюк В. З. Спогади архітектора. Вінниця : О. Власюк, 2010. 247, 8 с.

36. Секретарьов А. Нариси про місцеву топоніміку. Історико-архітектурний опорний план центральної частини міста Вінниці / О. Коротких, Г. Бакун, Л. Денисова, А. Секретарьов, С. Царенко. Вінниця, 1997. 86 с.

37. Царенко С. Невідомий Артинов (нові й уточнені відомості про першого зодчого Вінниці) // Архітектурна Вінниця: час, простір, особистості : альманах / ред. Л. Загородня. Вінниця, 2012. С. 64–80.

38. Державний архів Вінницької області. Фонд Д-230. Вінницька міська управа, 2360 од. зб., 1871 – 1920 рр.

39. Державний архів Вінницької області. Фонд Р-968. Вінницьке окружне управління державного будівельного контролю (ОКРДЕРЖБУДКОНТРОЛЬ), окружний інженер 64 од. зб., 1926–1930 рр.

40. Державний архів Вінницької област Ф.Р-5358 Вінницький міський відділ архітектури виконавчого комітету Вінницької міської Ради депутатів трудящих, 79 од.зб., 1944–1967 рр.

41. Державний архів Вінницької області. Фонд Р-4510. Головне управління будівництва і архітектури Вінницького облвиконкому, 588 од.зб., 1944–1989 рр.

42. Державний архів Вінницької області. Фонд Р-151. Виконавчий комітет Вінницької міської Ради народних депутатів.

43. Вінницька міська рада. Фонди комунального закладу «Музей Вінниці».

44. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Верховна Рада України : офіц. портал. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (Дата звернення: 15.08.2026).

45. Європейська культурна конвенція від 19.12.1954 // Верховна Рада України : офіц. портал. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/994_213#Text (Дата звернення:11.07.2026)

46. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини від 16.11.1972 // Верховна Рада України : офіц. портал. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_089#Text (Дата звернення:11.07.2026)

47. Конвенція про охорону архітектурної спадщини Європи від 03.10.1985 // Верховна Рада України : офіц. портал. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/994_226#Text (Дата звернення:11.07.2026)

48. Європейська конвенція про охорону археологічної спадщини (переглянута) від 16.01.1992 // Верховна Рада України : офіц. портал. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/994_150#Text (Дата звернення:11.07.2026)

49. Європейська ландшафтна конвенція від 20.10.2000 // Верховна Рада України : офіц. портал. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_154#Text (Дата звернення:11.07.2026)

50. Ризька хартія про автентичність та історичну реконструкцію культурної спадщини від 24.10.2000 // Верховна Рада України : офіц. портал. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/998_260#Text (дата звернення: 15.03.2024).

51. Leipzig Charter on Sustainable European Cities. 2007. Revised 2020 // Nationale Stadtentwicklungspolitik. URL: https://www.nationale-stadtentwicklungspolitik.de/NSPWeb/EN/Initiative/Leipzig-Charter/leipzig-charter_node.html (Дата звернення: 20.05.2026).

52. New European Bauhaus : initiative of the European Commission. URL: https://new-european-bauhaus.europa.eu/ (дата звернення: 16.03.2026).

53. Про архітектурну діяльність : Закон України від 20.05.1999 № 687-XIV // Верховна Рада України : офіц. портал. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/687-14#Text (дата звернення: 25.03.2024)

54. Про регулювання містобудівної діяльності : Закон України від 17.02.2011 № 3038-VI // Верховна Рада України : офіц. портал. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/3038-17#Text (дата звернення: 25.03.2024)

55. Про Генеральну схему планування території України : Закон України від 07.02.2002 № 3059-III // Верховна Рада України : офіц. портал. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/3059-14#Text (дата звернення: 25.03.2024)

56. Про охорону культурної спадщини : Закон України від 08.06.2000 № 1805-III // Верховна Рада України : офіц. портал. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1805-14#Text (дата звернення: 17.03.2024).

57. Про охорону археологічної спадщини : Закон України від 18.03.2004 № 1626-IV // Верховна Рада України : офіц. портал. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1626-15#Text (дата звернення: 17.03.2024)

58. Про ратифікацію Конвенції про охорону архітектурної спадщини Європи : Закон України від 20.09.2006 № 165-V // Верховна Рада України : офіц. портал. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/165-16#Text (дата звернення: 17.03.2024)

59. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки : Закон України від 09.04.2015 № 317-VIII // Верховна Рада України : офіц. портал. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text (дата звернення: 20.03.2024)

60. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Кодекс України

від 07.12.1984 № 8073-X // Верховна Рада України : офіц. портал. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/8073-10#Text (дата звернення: 25.03.2024)

61. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III // Верховна Рада України : офіц. портал. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 25.03.2024)

62. Земельний кодекс України : Кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III // Верховна Рада України : офіц. портал. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text (дата звернення: 25.03.2024)

63. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV // Верховна Рада України : офіц. портал. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/435-15#Text (дата звернення: 25.03.2024)

64. Господарський кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV // Верховна Рада України : офіц. портал. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/436-15#Text (дата звернення: 25.03.2024)

65. Податковий кодекс України : Кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI // Верховна Рада України : офіц. портал. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2755-17#Text (дата звернення: 25.03.2024)

66. Кодекси України // Protocol.ua : Юридичний світ. URL: https://protocol.ua/ua/yuridichniy_vsesvit/zakoni/?t=55991 (дата звернення: 26.03.2024).

67. Кримінальний кодекс України // Вікіпедія : вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Кримінальний_кодекс_України (дата звернення: 26.03.2024).

68. Земельний кодекс України // Вікіпедія : вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Земельний_кодекс_України (дата звернення: 26.03.2024).

69. Цивільний кодекс України // Вікіпедія : вільна енциклопедія. URL:

https://uk.wikipedia.org/wiki/Цивільний_кодекс_України (дата звернення: 26.03.2024).

70. Господарський кодекс України // Вікіпедія : вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Господарський_кодекс_України (дата звернення: 26.03.2024).

71. Про затвердження Списку історичних населених місць України : постанова КМУ від 26.07.2001 № 878 // Верховна Рада України : офіц портал. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2001-%D0%BF (дата звернення: 25.03.2024)

72. Про затвердження Порядку визнання населеного місця історичним : постанова КМУ від 03.07.2006 № 909 // Верховна Рада України : офіц. портал. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/909-2006-%D0%BF#Text (дата звернення: 25.03.2024)

73. Про затвердження Порядку визначення категорій пам’яток : постанова КМУ від 22.05.2019 № 452 // Верховна Рада України : офіц. портал. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/452-2019-%D0%BF#Text (дата звернення: 25.03.2024)

74. Про затвердження Порядку визначення меж та режимів використання історичних ареалів населених місць, обмеження господарської діяльності на території історичних ареалів населених місць : постанова Кабінету Міністрів України від 13.03.2002 № 318 // Верховна Рада України : офіц. портал. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/318-2002-%D0%BF#Text (дата звернення: 25.03.2024)

75. Про занесення об’єктів культурної спадщини національного значення до Державного реєстру нерухомих пам’яток України : постанова Кабінету Міністрів України від 18.02.2026 № 231 // Верховна Рада України : офіц. портал. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231-2026-%D0%BF#Text (дата звернення: 20.03.2026)

76. Про затвердження Порядку визначення меж та режимів використання історичних ареалів населених місць, обмеження господарської діяльності на території історичних ареалів населених місць : постанова Кабінету Міністрів

України від 13.03.2002 № 318 // Верховна Рада України : офіц. портал. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/318-2002-%D0%BF#Text (дата звернення: 25.03.2024)

77. Про занесення об’єктів культурної спадщини національного значення до Державного реєстру нерухомих пам’яток України : постанова Кабінету Міністрів України від 03.09.2009 № 928 // Верховна Рада України : офіц. портал. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/928-2009-%D0%BF#Text (Дата звернення: 01.04.2024)

78. Про затвердження Порядку проведення окремих видів робіт на об’єктах культурної спадщини в умовах воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 15.11.2022 № 1342 // Верховна Рада України : офіц. портал. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1342-2022-%D0%BF (дата звернення: 01.04.2024).

79. Про комплексну реконструкцію кварталів застарілого житлового фонду : Закон України від 31.03.2023. № 525-V // ВРУ : офіц. портал. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/525-16/en/ed20230331#Text (дата звернення: 25.03.2024)

80. Про затвердження Порядку відтворення визначних об’єктів архітектурно-містобудівної спадщини : спільний наказ Міністерства культури і туризму України та Міністерства регіонального розвитку та будівництва України від 05.11.2007 № 69/299 // Верховна Рада України : офіц. портал. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1315-07#Text (дата звернення: 15.05.2025)

81. Про схвалення методичних рекомендацій щодо визначення предмету охорони об’єкта культурної спадщини : наказ Державної служби охорони культурної спадщини від 15.09.2005 № 15 // Верховна Рада України : офіц. портал. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0956655-09#Text (дата звернення: 15.05.2025)

82. Про внесення об’єктів культурної спадщини національного значення до Державного реєстру нерухомих пам’яток України : наказ Міністерства культури України від 18.03.2026 №231 // Верховна Рада України : офіц. портал. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231-2026-%D0%BF#Text (дата

звернення: 20.03.2026)

83. Про внесення змін до Порядку обліку об’єктів культурної спадщини : наказ Міністерства культури України від 01.03.2024 № 158 // Верховна Рада України : офіц. портал. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0425-24#Text (дата звернення: 20.05.2025)

84. Про прийняття національного стандарту України ДСТУ Б Б.2.2-10:2016 «Склад та зміст науково-проектної документації щодо визначення меж і режимів використання зон охорони пам’яток архітектури та містобудування»: наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 24.06.2016 № 178 // Верховна Рада України : офіц. портал. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0178858-16#Text (дата звернення: 20.03.2026)

85. Про затвердження ДБН А.2.2-14:2016 «Склад та зміст науково-проектної документації на реставрацію пам’яток архітектури та містобудування. Зі зміною № 1»: наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 29.12.2016 № 337.

86. Державні будівельні норми України. ДБН Б.2.2-12:2019. Планування та забудова територій : затверджено наказом Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 26.04.2019 № 104. Київ, 2019.

87. Про Стратегію збалансованого регіонального розвитку Вінницької області на період до 2027 року: рішення Вінницької обласної ради від 21.02.2020 № 921 // Вінницька обласна рада : офіц. інформац. сайт. URL:https://vinrada.gov.ua/doc/12523/ (Дата звернення: 11.08.2026).

88. Про затвердження «Концепції інтегрованого розвитку Вінницької міської територіальної громади 2030» : рішення Вінницької міської ради від 22.02.2019 № 1542 // Вінницька міська рада : офіц. сайт. URL: https://www.vmr.gov.ua/stratehiia (Дата звернення: 12.08.2026)

89. Про затвердження Плану реалізації та каталогу стратегічних проєктів «Концепції інтегрованого розвитку Вінницької міської територіальної громади 2030» : рішення виконавчого комітету Вінницької міської ради від 01.08.2019 №

1910 // Вінницька міська рада : офіц. сайт. URL: https://2021.vmr.gov.ua/Docs/ExecutiveCommitteeDecisions/2020/%E2%84%962539%2026-11-2020.pdf (Дата звернення: 12.08.2026)

90. Про затвердження Стратегії розвитку Вінницької міської територіальної громади до 2030 року – Стратегії 3.0 : рішення Вінницької міської ради від 26.02.2021 № 194 // Вінницька міська рада : офіц. сайт. URL: https://www.vmr.gov.ua/stratehiia (Дата звернення: 12.08.2026)

91. Межі та режими використаннятериторій та зон охорони пам’яток культурної спадщини м. Вінниці : затверджено наказом Управління культури і мистецтв Вінницької обласної державної адміністрації від 21.12.2020 № 188; погоджено наказом Міністерства культури та інформаційної політики України від 05.11.2021 № 872 // Міністерство культури України : офіц. інформац. сайт. URL:https://mincult.gov.ua/files/pdf/%D0%92%D1%96%D0%BD%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%8F_%D0%BD%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B7%20%D0%9C%D0%9A%D0%86%D0%9F.pdf (Дата звернення: 22.08.2025)

92. Межі та режими використання території історичного ареалу м. Вінниці : затверджено наказом Міністерства культури та інформаційної політики України від 29.12.2021 № 1031 // Міністерство культури України : офіц. інформац. сайт. URL: https://mincult.gov.ua/files/pdf/%D0%92%D1%96%D0%BD%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%8F_%D0%BD%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B7%20%D0%9C%D0%9A%D0%86%D0%9F.pdf (Дата звернення: 22.08.2025)

93. Про затвердження Програми збереження культурної спадщини та розвитку історичного середовища Вінницької міської територіальної громади на 2024–2026 роки : рішення Вінницької міської ради від 22.12.2023 № 2062 // Вінницька міська рада : офіц. сайт. URL: https://lnk.ua/scNRuuqDm (Дата звернення: 22.08.2025)

94. Про затвердження Порядку визнання населеного місця історичним : постанова КМУ від 03.07.2006 № 909 // Верховна Рада України : офіц. портал. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/909-2006-%D0%BF#Text (дата звернення: 25.03.2024)

95. Список історичних населених місць України : додаток до постанови Кабінету Міністрів України від 26.07.2001 № 878.

96. Про внесення змін до Порядку визначення меж та режимів використання історичних ареалів населених місць, обмеження господарської діяльності на території історичних ареалів населених місць : постанова Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 № 92.

97. Caja M. Between Old and New: Urban Interventions in German City Centres // Journal of Civil Engineering and Architecture. 2023. Vol. 17. P. 44-51 DOI: 10.17265/1934-7359/2023.01.004 (Дата звернення: 17.09.2024).

98. Hochhausleitbild Dresden // Dresden.de. URL: https://www.dresden.de/de/stadtraum/zentrale-projekte/Hochhausleitbild.php (дата звернення: 17.09.2024).

99. Поквартальна регенерація Ноймаркт у Дрездені. Джерело: aimintang / Getty Images.

100. Gesellschaft Historischer Neumarkt Dresden e. V. URL: https://www.neumarkt-dresden.de/ (дата звернення: 20.09.2024).

101. Варшавські лайфхаки: що треба знати про відбудову польської столиці // Urbis Air. Все про місто та містобудування : веб-сайт. URL: https://urbisair.com.ua/reconstruction/varshavski-layfkhaky-shcho-treba-znaty-pro-vidbudovu-polskoi-stolytsi/ (дата звернення: 20.09.2024).

102. Ахмєтов М. Крістофер Александер vs Леон Кріє // Sygma. URL: https://syg.ma/@miedier-akhmietov/kristofier-alieksandr-vs-lieon-kriie (Дата звернення: 10.10.2024).

103. Сіцінський Є. Нариси з історії Поділля. Ч. 1 / Кабінет виучування Поділля. Вінниця, 1927. 74 с.

104. Михайловський В. Історія, мова, географія: топоніми середньовічного Поділля. Київ : Темпора, 2021. 412 с.

105. Середнє Побужжя : монографія / за ред. Г. І. Денисика. Вінниця : Гіпаніс, 2002. 280 с.

106. Про загальну назву селищ міського типу : Постанова Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету і Ради Народніх Комісарів

УСРР від 28 жовтня 1925 р. // Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України. 1925. Відділ 1. Ч. 80. Арт. 471. С. 1011–1012.

107. Про порядок найменування і перейменування областей, районів, міст і інших населених пунктів та вирішення деяких інших питань адміністративно-територіального поділу в Українській РСР : Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 28.06.1965. [Зі змінами та доповненнями] // Верховна Рада України : офіц. портал. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4%D0%BD-06#Text (Дата звернення: 22.08.2025)

108. Про затвердження Порядку розроблення історико-архітектурного опорного плану населеного пункту : наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 02.06.2011 № 64 // Верховна Рада України : офіц. портал. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0781-11#Text (дата звернення: 15.05.2025)

109. Про затвердження Порядку розроблення, оновлення, внесення змін та затвердження містобудівної документації : постанова Кабінету Міністрів України від 01.09.2021 № 926 // Верховна Рада України : офіц. портал. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/926-2021-%D0%BF#Text (дата звернення: 18.11.2024).

110. Прокопчук В. Краєзнавство на Поділлі: історія і сучасність : монографія / НАН України, Інститут історії України; Всеукраїнська спілка краєзнавців. Київ : Рідний край, 1995. 204 с.

111. Єсюнін С. Міста Поділля у другій половині XIX – на початку XX ст. : монографія. Хмельницький : ФОП Мельник А. А., 2015. 336 с.

112. Про затвердження Порядку проведення архітектурних та містобудівних конкурсів : постанова Кабінету Міністрів України від 25.11.1999 № 2137 // Верховна Рада України : офіц. портал. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2137-99-%D0%BF#Text (дата звернення: 15.05.2025)

113. Коцюбинський вдома. Urban Curators : веб-сайт. URL: https://urbancurators.com.ua/PROEKTI-PROJECTS/KOTYBINS-KII-VDOMA-KOTSIUBYNSKY-AT-HOME (дата звернення: 20.05.2025).

114. Історико-містобудівні дослідження: Васильків, Вінниця, Горлівка, Ізмаїл / за ред. Вечерського В. В. ; Міністерство культури України ; Державна служба з питань національної культурної спадщини ; Науково-дослідний інститут пам′яткоохоронних досліджень. Київ, 2011. 276 с.

115. Омікрон. Вінницькі Мури – як джерело освіти в краї / Вінниц. обл. краєзн. музей. 2-е вид. Вінниця, 2010. 154 с.

116. Бируля О. Архітектурна історія Вінниці. Вінниця, 1930. 70 с.

117. Борисенко М. Житло та побут міського населення України у 20-30-х роках XX століття : монографія. Київ : Стилос, 2013. 370 с.

118. Архів департаменту архітектури та містобудування Вінницької міської ради. Матеріали.

119. Науковий архів КЗ «Музей Вінниці» Вінницької міської ради. Матеріали.

120. Секретарьов А. Місто на Бугом. 400 років тому і по тому. Вінниця, 1999. 60 с.

121. Архів департаменту архітектури та містобудування Вінницької міської ради. Генеральний план м. Вінниці, затверджений Вінницькою міською радою від 23.11.2007р. №1498, зі змінами, затвердженими рішенням Вінницької міської ради від 01.02.2013р. №1140.

122. Про затвердження Списку історичних населених місць України : Постанова Каб. Міністрів України від 26.07.2001 р. № 878. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2001-п#Text (Дата звернення: 30.05.2025).

123. Кароєва Л., Лиса Л., Філін О. Срібна мить (поштові листівки та фотографії з музейної колекції) / Вінниц. обл. краєзн. музей. Вінниця, 1998. 47 с.

124. Гончарова І. В. Аналіз формування та перспектив розвитку композиційно-планувальної структури виробничих районів міст на прикладі забудови селища “Словважмаш” в м. Слов'янську // Архітектурний вісник КНУБА. 2022. № 24-25. С. 46–56. DOI: https://doi.org/10.32347/2519-8661.2022.24-25.46-56

125. Совінський Є. Ансамбль «Мури» як містобудівна домінанта

// Культурний ландшафт Вінниці: від минулого до майбутнього: зб. ст. / упоряд. Коляструк О., Кароєва Т. Вінниця, 2017. С. 43–55.

126. Єсюнін С., 2015. Міста Поділля у другій половині XIX – на початку XX ст. : монографія. Хмельницький : ФОП Мельник А. А., 2015. 336 с.

127. Царенко С. Містобудівна еволюція Вінниці за середньовіччя // Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини: зб. наук. пр. з мистецтвознавства, архітектурознавства і культурології Ін-ту проблем сучасного мистецтва АМ України. Київ, 2005. Вип. 2. С. 307–327.

128. Царенко С., Рабчук Л., Денисова Л. Генеральний план м. Вінниці. Історична довідка. Вінниця, 2004. 64 с.

129. Шипович И. Летопись Винницкого капуцинского кляштора. Каменец-Подольск, 1902. 55 с.

130. Малаков Д. По Брацлавщине (от Винницы до Тульчина). Москва : Искусство, 1982. 174 с.

131. Смоляк, 2008. Розвиток народного житла на східному Поділлі в період кінця XIX - середини XX ст. : дис. … канд. архітектури : 18.00.01 / Нац. ун-т "Львівська політехніка". Львів, 2008. 196 с.

132. Федоришен О. Вінниця. Історія іншого часу : історичний хроноскоп. Київ : Майстер Книг, 2015. 112 с.

133. Фонди КЗ «Музей Вінниці» Вінницької міської ради. Персональний фонд архітектора Романа Мархеля.

134. «Космічна» арка біля входу в парк виявилась … кішкою // УНІАН : інформагентство : онлайн-медіа. URL: https://www.unian.ua/vinnica/724028-kosmichna-arka-bilya-vhodu-v-park-viyavilas-kishkoyu.html (дата звернення: 30.05.2025).

135. Пам'ятник льотчикам-визволителям міста (Вінниця) [Фото] // Вікіпедія : вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Пам%27ятник_льотчикам-визволителям_міста_(Вінниця) (дата звернення: 30.05.2025).

136. Фонди КЗ «Музей Вінниці» Вінницької міської ради. Персональний фонд архітектора Володимира Захаровича Спусканюка .

137. Вінницький обласний краєзнавчий музей. Фонди. Зібрання поштових листівок з видами Вінниці.

138. Крейчі А.В. [Фото] // Вікіпедія : вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Крейчі_Антоній_В%27ячеславович (дата звернення: 30.05.2025).

139. Вінницький обласний краєзнавчий музей. Фонди. Зібрання поштових листівок з видами Вінниці.

140. Матеріал про архітектурні об’єкти Вінниці. [Фото] // My Vin. URL: https://web.archive.org/web/20140202160843/http://www.myvin.com.ua/ua/news/events/25150.html (дата звернення: 30.05.2025).

141. Царенко С. О. Зодчий Антоній Крейчі та його XX століття : до 100-річчя з дня народження. Вінниця, 2014. 68 с.

142. Фонди КЗ «Музей Вінниці» Вінницької міської ради. Персональний фонд архітектора Володимира Захаровича Спусканюка.

143. Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека імені Валентина Отамановського [Фото] // Вікіпедія : вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Вінницька_обласна_універсальна_наукова_бібліотека_імені_Валентина_Отамановського (дата звернення: 30.05.2025).

144. Будинок жіночої гімназії (Вінниця) [Фото] // Вікіпедія : вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Будинок_жіночої_гімназії_(Вінниця) (дата звернення: 30.05.2025).

145. Вінницький обласний академічний український музично-драматичний театр імені Миколи Садовського [Фото] // Вікіпедія : вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Вінницький_обласний_академічний_український_музично-драматичний_театр_імені_Миколи_Садовського (дата звернення: 30.05.2025).

146. Вінниця (станція) [Фото] // Вікіпедія : вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Вінниця_(станція) (дата звернення: 30.05.2025).

147. Вінницький міський суд [Фото] // Вікіпедія : вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Вінницький_міський_суд (дата звернення: 30.05.2025).

148. Чудновський В. Дім Шехтманів. Як Соборна втратила один з найгарніших будинків [Фото] // 20 хвилин Вінниця. URL: https://vn.20minut.ua/Podii/dim-shehtmaniv-yak-soborna-vtratila-odin-z-naygarnishih-budinkiv-10965793.html (дата звернення: 30.05.2025).

149. У Вінниці готують до реставрації особняк Длуголенського — архітектурний пам'ятник з легендами про привидів. Вінниця // Vinbazar.com : Вінницький бізнес портал. URL:https://vinbazar.com/news/suspilstvo/u-vinnitsii-gotuyut-do-restavratsii-osobnyak-dlugolenskogo-arhitekturniy-pamyattsii-z-legendami-pro-prividiv-pov (дата звернення: 30.05.2025).

150. Фонди КЗ «Музей Вінниці» Вінницької міської ради. Персональний фонд архітектора Людмили Миколаївни Денисової.

151. Архів Вінницької філії "Державний науково-дослідний та проектно-вишукувальний інститут "НДІпроектреконструкція". Проєкт реставрації пам'ятки архітектури «Особняк Длуголенського», вул. Магістратська, 66, Вінниця / Вінницька філія НДІпроектреконструкція ; арх. Л. Котощук [проєкт фасаду], арх. Є. Совінський [проєкт огорожі].

152. Файл: Вінниця, вул. Магістратська 66 [Фото] // Вікіпедія : вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Файл:Вінниця,_вул._Магістратська_66.jpg (дата звернення: 30.05.2025).

153. Будинок департаменту архітектури та містобудування Вінницької міської ради. Вінницька міська рада. URL: https://www.vmr.gov.ua/departament-arkhitektury-ta-mitobuduvannia-vinnytskoi-miskoi-rady (дата звернення: 30.05.2025).

154. Гравюра Наполеона Орда // Pinakoteka. URL: http://www.pinakoteka.zascianek.pl/Orda/Index.htm (дата звернення: 30.05.2025).

155. Центральний державний історичний архів України, м. Київ. Ф. 442. Оп. 660. Спр. 103. Арк. 13, 15, 30.

156. Вінницькі Мури. Погляд крізь віки : матеріали міжнар. наук. конф. «Єзуїтський комплекс у Вінниці крізь призму століть», 9–10 верес. 2010 р. / Вінниц. обл. краєзнав. музей ; наук. ред. В. Колесник. Вінниця : Розвиток, 2011. 512 с. : іл.

157. Державний архів Вінницької області. Ф. Р-196. Оп. 1. Спр. 2353. 215 арк.

158. Вінницький обласний державний архів [Фото] // TownPass. URL: https://townpass.com.ua/uk/interesting/gostyam-goroda/vinnitskiy-oblastnoy-gosudarstvennyy-arhiv (дата звернення: 05.10.2025).

159. Архів департаменту архітектури та містобудування Вінницької міської ради. Історико-архітектурний опорний план та визначення зон охорони пам’яток культурної спадщини та меж і режимів використання історичних ареалів м. Вінниця / Український державний інститут культурної спадщини (УДІКС) ; директор І.В. Прокопенко ; ГАП Куделін А.Є.., Київ, 2021.

160. Місто Вінниця // Вінницька міська рада. URL: https://www.vmr.gov.ua/misto-vinnytsia (дата звернення: 05.10.2025).

161. Архів Вінницької філії “Державний науково-дослідний та проектно-вишукувальний інститут “НДІпроектреконструкція”. Проєкт пристосування пам’ятки архітектури «Домініканський монастир», вул. Соборна, 67, Вінниця / Вінницька філія УКРЖИЛРЕМПРОЕКТ, арх. Отченашко В. ; фото Малакова І.

162. Малаков Д. Костел доминиканцев в Виннице [Графічна реконструкція] // Малаков Д. По Брацлавщине. Москва, 1982. С. 31.

163. Єпархіальний архів Вінницько-Барської єпархії Православної церкви України. Вінниця.

164. Ричков П. Архітектурний комплекс Товариства Ісуса у Вінниці // Вінницькі Мури. Погляд крізь віки : матеріали міжнар. наук. конф. «Єзуїтський комплекс у Вінниці крізь призму століть», 9–10 верес. 2010 р. / ред. В. Колесник. Вінниця, 2011. С. 7–25.

165. Висоцька К. Вінницький краєзнавчий музей: шлях від післявоєнної розрухи до XXI століття // Вінницькі Мури. Погляд крізь віки : матеріали міжнар.

наук. конф. «Єзуїтський комплекс у Вінниці крізь призму століть», 9–10 верес. 2010 р. / ред. В. Колесник. Вінниця, 2011. С. 437–452.

166. Совінський Є. Розгортка північного фасаду комплексу «Мури» у Вінниці за змінами, яких зазнавав комплекс: гіпотетична графічна реконструкція, XIX ст. – початок XX ст., сьогодення.

167. Ретро-листівки: Вінниця, яка залишилась тільки на фото [Фото] // 20 хвилин. Вінниця : новинний портал. URL: https://vn.20minut.ua/Podii/retro-listivki-vinnitsya-yaka-zalishilis-tilki-na-foto-11393304.html (дата звернення: 06.10.2025).

168. Вінницький краєзнавчий музей [Фото] // Вікіпедія : вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Вінницький_краєзнавчий_музей (дата звернення: 06.10.2025).

169. Фабрика повидла – Jam Factory // Urban Curators : веб-сайт. URL: https://urbancurators.com.ua/filter/2015/FABRIKA-POVIDLA-JAM-FACTORY (дата звернення: 07.10.2025).

170. Відвідати: Відкрийте для себе Jam Factory Art Center // Jam Factory Art Center : веб-сайт. URL: https://jamfactory.ua/space/visit-us/ (дата звернення: 07.10.2025).

171. Про нас // Jam Factory Art Center : веб-сайт. URL:https://jamfactory.ua/about/ (дата звернення: 07.10.2025)

172. Архітектура // Jam Factory Art Center : веб-сайт. URL: https://jamfactory.ua/space/architecture/ (дата звернення: 07.10.2025).

173. У Вінниці відреставрували історичну будівлю за фотографіями 40-х років XX століття [Фото] // Rubryka : веб-сайт. URL: https://rubryka.com/2021/12/28/u-vinnytsi-vidrestavruvaly-istorychnu-budivlyu-za-fotografiyamy-40-h-rokiv-hh-stolittya/ (дата звернення: 07.10.2025).

174. Як зміниться площа Двірцева у Львові: 7 фактів + візуалізація. InLviv : веб-сайт. URL: https://inlviv.in.ua/lviv/yak-zminitsya-ploshha-dvirtseva-u-lvovi-7-faktiv-vizualizatsiya (дата звернення: 07.10.2025).

175. Історія // Bastion : веб-сайт. URL: http://bastion-if.com.ua/uk/history (дата звернення: 07.10.2025).

176. Бастіон // Karpaty.info : веб-сайт. URL: https://www.karpaty.info/ua/uk/if/fr/ivano-frankivsk/museums/bastion/ (дата звернення: 07.10.2025).

177. Бастіон [Фото] // Novobudovy.com : веб-сайт. URL: https://novobudovy.com/foto/ivano-frankivsk/bastion-foto (дата звернення: 07.10.2025).

178. Šimandl M. Právní rámec pražské asanace // Praha historical studies. 2017. Roč. 47, č. 2. S. 73–84. URL: https://karolinum.cz/data/clanek/5201/PHS_47_2_0073.pdf (дата звернення: 07.10.2025).

179. Pražská asanace // Вікіпедія : вільна енциклопедія. URL: https://cs.wikipedia.org/wiki/Pražská_asanace (дата звернення: 08.10.2025).

180. Крістофер Александер vs Леон Кріє // Syg.ma : веб-сайт. URL: https://syg.ma/@miedier-akhmietov/kristofier-akhmietov-vs-lieon-kriie (дата звернення: 08.10.2025).

181. Будівля в розрізі: перші поверхи – емпатичні простори для всіх // Pragmatika Media : веб-сайт. URL: https://pragmatika.media/ru/budivlia-v-rozrizi-pershi-poverkhy-empatychni-prostory-dlia-vsikh/ (дата звернення: 09.10.2025).

182. Варшавські лайфхаки: що треба знати про відбудову польської столиці // Urbis Air. Все про місто та містобудування : веб-сайт. URL: https://urbisair.com.ua/reconstruction/varshavski-layfkhaky-shcho-treba-znaty-pro-vidbudovu-polskoi-stolytsi/ (дата звернення: 20.09.2024).

183. David Publishing. URL: https://www.davidpublisher.com/Public/uploads/Contribute/64115fea1627b.pdf (дата звернення: 09.10.2025).

184. Gesellschaft Historischer Neumarkt Dresden e. V. URL: https://www.neumarkt-dresden.de/ (дата звернення: 09.10.2025).

185. 85 років трагедії англійського міста Ковентрі // Державний музей авіації ім. О. К. Антонова: веб-сайт. URL:

https://aviamuseum.com.ua/ua/news/museum-news/1580-85-rokv-traged-anglyskogo-msta-koventr (дата звернення: 09.10.2025).

186. Карта Поділля [Електронний ресурс] // SPADOK.ORG.UA – інформ.-аналітич., істор., релігієзн., культур.-просвітн. веб-портал. URL: https://spadok.org.ua/books/oldmaps/5_Karta_Podola_znaczney_czesci_Wo_ynia_p_ynienie_Dni.png (дата звернення: 05.02.2026).

187. Архів управління містобудування та архітектури Вінницької обласної військової адміністрації. Генеральний план м. Бар Вінницького району Вінницької області / Українське державне проектно-виробниче об'єднання «ДІПРОМІСТО» ; голов. архітектор проєкту Токарь В. О., архітектор Факас І. М. Київ, 1992.

188. Архів управління містобудування та архітектури Вінницької обласної військової адміністрації. Історико-архітектурний опорний план із визначенням зон охорони пам'яток культурної спадщини та меж і режимів використання історичних ареалів м. Бар Вінницької області / Український державний інститут культурної спадщини (УДІКС) ; наук. керівник, канд. архітектури О. А. Пламеницька ; архітектори: Григорєва Ю. В., Корольонок С. С., Кучеренко В. С., за участі архітектора Совінського Є. В., Нікітіної О. М. Київ, 2018.

189. Карта Поділля [Електронний ресурс]. SPADOK.ORG.UA – інформ.-аналітич., істор., релігієзн., культур.-просвітн. веб-портал. URL: https://spadok.org.ua/books/oldmaps/5_Karta_Podola_znaczney_czesci_Wo_ynia_p_ynienie_Dni.png (дата звернення: 05.02.2026).

190. Архів департаменту архітектури та містобудування Вінницької міської ради. Історико-архітектурний опорний план та визначення зон охорони пам'яток культурної спадщини та меж і режимів використання історичних ареалів м. Вінниця / Український державний інститут культурної спадщини (УДІКС) ; директор О.М. Сердюк ; Науковий керівник В.В. Вечерський.., Київ, 2008.

191. Архів департаменту архітектури та містобудування Вінницької міської ради. Генеральний план м. Вінниця / Український державний науково-

дослідний інститут проектування міст «ДІПРОМІСТО» ; голов. архітектор проєкту Шаповалов Є., архітектор Токар В. Київ, 2007.

192. Архів департаменту архітектури та містобудування Вінницької міської ради. Історико-архітектурний опорний план та визначення зон охорони пам’яток культурної спадщини та меж і режимів використання історичних ареалів м. Вінниця / Український державний інститут культурної спадщини (УДІКС) ; директор І.В. Прокопенко ; ГАП Куделін А.Є.., Київ, 2021.

193. Архів департаменту архітектури та містобудування Вінницької міської ради. Коригування генерального плану м. Вінниці. 2025 р.

194. Немирів [Фото] // Замки та храми України : веб-сайт. URL: https://castles.com.ua/nemyriv.html (дата звернення: 05.02.2026).

195. Карта Поділля [Електронний ресурс]. SPADOK.ORG.UA – інформ.-аналітич., істор., релігієзн., культур.-просвітн. веб-портал. URL: https://spadok.org.ua/books/oldmaps/5_Karta_Podola_znaczney_czesci_Wo_ynia_p_ynienie_Dni.png (дата звернення: 05.02.2026).

196. Архів управління містобудування та архітектури Вінницької обласної військової адміністрації. Генеральний план м. Немирів Вінницького району Вінницької області / Розробник: ТОВ НВК «Світязь» ; голов. архітектор проєкту Гужва Л.П. Вінниця, 2022.

197. Архів управління містобудування та архітектури Вінницької обласної військової адміністрації. Історико-архітектурний опорний план із визначенням зон охорони пам’яток м. Немирів Вінницької області // Розробник: ТОВ НВК «Світязь» ; архітектор Черниш О. О. ; наук. керівник, канд. архітектури Царенко С. О. Вінниця, 2020.

198. Совінський Є. В., Гончарова І. В. Формування методу присвоєння назв пам’яткам на прикладі пам’яток житлової архітектури в Україні // Регіональні проблеми архітектури та містобудування. 2025. Вип. 19. С. 199–210. DOI: https://doi.org/10.31650/2707-403X-2025-19-199-210.

199. Совінський Є., Губанов О. В., Гончарова І. В. Комплексні дослідження територій з історико-культурною спадщиною на прикладі центрального історичного ареалу м. Вінниці // Архітектурний вісник КНУБА.

Київ, 2026. Вип. 35–36. С. 103–115. DOI: https://doi.org/10.32347/2519-8661.2026.35-36.103-115.

200. Совінський Є. Збереження особистих архівів архітекторів як чинник збагачення середовища об’єктів культурної спадщини: досвід Вінниччини // Науковий вісник будівництва / Харків. нац. ун-т міського господарства ім. О. М. Бекетова. Харків, 2026. Вип. 115. URL: https://svc.kname.edu.ua/index.php/svc/uk

201. Совінський Є. В. Проблема втрати образу пам’яток культурної спадщини в історичному міському середовищі // Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Технічні науки / Хмельниц. нац. ун-. Хмельницький, 2026. Вип. 369 (5). С. 213-219. DOI: https://doi.org/10.31891/2307-5732-2026-369-27.

202. Совінський Є. Проблема втрати образу об’єктів культурної спадщини у наслідок робіт реконструкції // Енергоефективність в галузях економіки України : зб. тез міжнарод. наук.-техн. конф., 19–21 листоп. 2025 р. / Вінниц. нац. техн. ун-т. Вінниця, 2025. URL: https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/mn/egeu2025/schedConf/presentations (Д ата звернення: 18.08.2026).

203. Совінський Є. Методи реконструкції об’єктів культурної спадщини // Сучасна архітектурна освіта. Територіальні громади: архітектура у період відновлення : зб. тез Всеукр. наук. конф., 20 листоп. 2025 р. / Київ. нац. ун-т будівництва і архітектури. Київ, 2025. URL: https://www.knuba.edu.ua/zaproshuyemo-do-uchasti-u-naukovij-konferenczyi-suchasna-arhitekturna-osvita-terytorialni-gromady-arhitektura-u-period-vidnovlennya/ (Дата звернення: 18.08.2026)

204. Совінський Є., Ковальська Г. Л. Історико-архітектурний опорний план як інструмент збереження традиційного характеру середовища м. Вінниці // Молодіжна наука заради миру та розвитку : зб. матеріалів IV Міжнарод. наук.-практ. конф., присвяч. Всесвітньому дню науки, 28–29 листоп. 2025 р. / Чернівец. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці, 2025. С. 128–134. URL: https://media.chnu.edu.ua/media/xbohwmq1/materialy-ysfdp-2025-rmv-_compressed.pdf. (Дата звернення: 18.08.2026)

205. Гончарова І. В., Совінський Є. В., Ємельянова О. І., Непочатих Є. А., Точена С. Г. Застосування методу композиційного 3D-моделювання у формуванні компетентностей майбутніх архітекторів для комплексної реконструкції середовища // Інноваційні технології в освіті : зб. матеріалів Міжнарод. наук.-педагог. форуму, 9–10 жовт. 2025 р. Івано-Франківськ, 2025. URL: https://tr.ee/GhlJBmyKqz (дата звернення:03.06.2026).

206. Совінський Є. В. Прийоми реновації кварталів на прикладі історичного центру м. Вінниця в межах вулиць: вул. Князів Коріатовичів; вул. Шолом-Алейхема; пров. Князів Коріатовичів; вул. Соборна : кваліфікаційна робота рівня «магістр» за напрямом підготовки 191 «Архітектура будівель та споруд». Керівник роботи: Товбич В. В.; консультант: Вандюк Л. Ф. / Чернівец. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці, 2017.

207. Архитектурно-реставрационные термины : метод. пособие / под общ. ред. проф. И.А. Игнаткина. Киев. 1990. 148 с.

208. Український тлумачний словник будівельних термінів / уклад. Лівінський О. М., Лівінський М. О., Васильковський О. А., Восильковський А. О., Гончаренко Д. Ф., Захорчук М. І. Київ, 2006. 528 с.

209. Архів департаменту архітектури та містобудування Вінницької міської ради. Дистанційне зондування земної поверхні методом фотограмометрії з розробкою моделі частини м. Вінниці від пункту ДТМ ОСК 2000 / Розроблено МКПЦМіА ВМР під керівництвом Маховського Я. О. ; директор Брижань О. В. Вінниця, 2021.

210. Бевз М. В. Історичне місто як об’єкт збереження і регенерації // Проблемы теории и истории архитектуры. Одеса : Астропринт, 2007. 105 –119.

ДОДАТОК А

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Совінський Є. В., Гончарова І. В. Формування методу присвоєння назв пам’яткам на прикладі пам’яток житлової архітектури в Україні. *Регіональні проблеми архітектури та містобудування*. Одеса : ОДАБА, 2025. Вип. 19. С. 199–210. DOI: https://doi.org/10.31650/2707-403X-2025-19-199-210. URL: https://axi-pnam.com.ua/images/Csa/AxiPnam19_20.pdf [198].

2. Совінський Є.В., Губанов О. В., Гончарова І. В. Комплексні дослідження територій з історико-культурною спадщиною на прикладі центрального історичного ареалу м. Вінниці. *Архітектурний вісник Київського національного університету будівництва і архітектури*. Київ : КНУБА, 2026. Вип. 35–36. С. 103–115. DOI: https://doi.org/10.32347/2519-8661.2026.35-36.103-115. URL: https://av.knuba.edu.ua/article/view/355222 [199].

3. Совінський Є. В. Проблема втрати образу пам’яток культурної спадщини в історичному міському середовищі. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія: технічні науки*. Хмельницький : Хмельницький національний університет, 2026. Вип. 369 (5). С. 213-219. DOI: https://doi.org/10.31891/2307-5732-2026-369-27. URL: https://heraldts.khmnu.edu.ua/index.php/heraldts/article/view/2796 [201].

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

4. Совінський Є. Проблема втрати образу об’єктів культурної спадщини у наслідок робіт реконструкції. *Енергоефективність в галузях економіки України : збірник тез Міжнародної науково-технічної конференції, 19–21 листопада 2025 р.* Вінниця : Вінницький національний технічний університет, 2025. URL: https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/mn/egeu2025/schedConf/presentations [202]

5. Совінський Є. Методи реконструкції об’єктів культурної спадщини. *Сучасна архітектурна освіта. Територіальні громади: архітектура у період відновлення : збірник тез Всеукраїнської наукової конференції, 20 листопада 2025 р.* Київ : Київський національний університет будівництва і архітектури, 2025. URL: https://www.knuba.edu.ua/zaproshuyemo-do-uchasti-u-naukovij-konferencziyi-suchasna-arhitekturna-osvita-terytorialni-gromady-arhitektura-u-period-vidnovlennya/ [203]

6. Совінський Є., Ковальська Г. Л. Історико-архітектурний опорний план як інструмент збереження традиційного характеру середовища м. Вінниці. *Молодіжна наука заради миру та розвитку : збірник матеріалів IV Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої Всесвітньому дню науки, 28–29 листопада 2025 р.* Чернівці : Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2025. С. 128–134. URL: https://media.chnu.edu.ua/media/xbohwmq1/materialy-ysfdp-2025-rmv-_compressed.pdf [204]

7. Гончарова І. В., Совінський Є. В., Ємельянова О. І., Непочатих Є. А., Точена С. Г. Застосування методу композиційного 3D-моделювання у формуванні компетентностей майбутніх архітекторів для комплексної реконструкції середовища. *Інноваційні технології в освіті : збірник матеріалів Міжнародного науково-педагогічного форуму, 9–10 жовтня 2025 р.* Івано-Франківськ : ІФНТУНГ, 2025. ISBN 978-966-694-498-9. URL: https://tr.ee/GhlJBmyKqz [205].

ДОДАТОК Б

Акти впровадження результатів дослідження

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Проректор з науково-педагогічної роботи та організації освітнього процесу
Вінницького національного технічного університету
«___» _____ 2026р.
_____ Олександр ПЕТРОВ

АКТ

про впровадження у навчальний процес результатів дисертаційної роботи СОВІНСЬКОГО Євгенія Васильовича за темою: «Метод комплексної реконструкції історичного середовища міст Поділля», поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності G17 – Архітектура та містобудування

Члени комісії у складі: зав. кафедрою будівництва, міського господарства та архітектури к. т. н., доцента Віталія ШВЕЦЯ, к.т.н., доцента кафедри Світлани РИНДЮК, к. арх., доцента Хорошої О.І склали цей акт про підтвердження того, що результати дисертаційних досліджень аспіранта Совінського Є.В. впроваджено у навчальний процес (лекції, практичні заняття) за спеціальністю G17 «Архітектура та містобудування», а саме:

- комплексне дослідження територій історичних ареалів та розроблена модель 3D-композиційного аналізу інтегровані у викладання навчальних дисциплін для студентів архітектурних спеціальностей (зокрема, у межах курсів «Архітектурне проектування індивідуального житлового будинку», «Реконструкція та реставрація міського середовища», «Історія мистецтв, архітектури та містобудування»). Здобувачі використовують запропонований автором метод залучення особистих фондів архітекторів та архівів проєктних інститутів під час виконання курсових та дипломних проєктів, що дозволяє суттєво підвищити рівень наукового обґрунтування проєктних рішень щодо регенерації історичної забудови міст Поділля.
- Виявлені в ході дослідження композиційно-просторові засади формування та збереження традиційного характеру середовища впроваджені як ефективний інструмент підготовки майбутніх фахівців до роботи в умовах складного історичного контексту. Застосування методу 3D-моделювання кварталів під час практичних занять дозволяє студентам вийти за межі суто геометричних параметрів нормативної документації та опанувати навички цілісного сприйняття архітектурного ансамблю міста, аналізу панорам, віст та силуетних ліній («блакитних ліній») при проєктуванні в межах історичних міст та містечок регіону.

Результати дослідження використовуються для підготовки навчально-методичних посібників та рекомендацій з питань сучасної методології реконструкції архітектурного середовища.

Голова комісії _____ Віталій ШВЕЦЬ

Члени комісії _____ Оксана ХОРОША

_____ Світлана РИНДЮК

Міністерство розвитку громад та територій України
Державне підприємство
"ДЕРЖАВНИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ТА ПРОЕКТНО-ВИШУКУВАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ "НДІПРОЕКТРЕКОНСТРУКЦІЯ"
(Інститут "НДІПРОЕКТРЕКОНСТРУКЦІЯ")
Вінницька філія інституту "НДІПРОЕКТРЕКОНСТРУКЦІЯ"
21100 м. Вінниця, вул. Театральна,29, E-mail: vinndi@ukr.net
Тел. +380 67 177 09 94 Код ЄДРПОУ 04653176

18.05.2026 р. № 43
на від

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Директор Вінницької філії Державного підприємства «Державний науково-дослідний та проектно-вишукувальний інститут «НДІпроектреконструкція»

Альона СУБІН-КОЖЕВНІКОВА

АКТ
про впровадження результатів наукового дослідження
СОВІНСЬКОГО Євгенія Васильовича
за темою: «Метод комплексної реконструкції історичного середовища міст Поділля», поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 191 – Архітектура та містобудування

Теоретичні положення та практичні методичні напрацювання дисертаційного дослідження за темою **«Метод комплексної реконструкції історичного середовища міст Поділля»** були впроваджені в межах діяльності **Вінницької філії Державного науково-дослідного та проектно-вишукувального інституту «НДІпроектреконструкція»**.

Методичні напрацювання щодо комплексного дослідження історичних ареалів та розроблена універсальна логічна модель 3D-композиційного аналізу були використані фахівцями інституту під час спільної роботи над об'єктами реставрації та реконструкції в межах історичного центру м. Вінниці. Зокрема, у проєктну практику інституту було впроваджено авторський алгоритм верифікації даних через залучення особистих фондів архітекторів та багатодесятилітніх архівів проєктних інститутів. Це дозволило забезпечити високу точність відновлення втрачених елементів архітектурного декору та об'ємно-просторових рішень, спираючись на документальну базу, а не на суб'єктивні припущення.

Виявлені в ході дослідження композиційно-просторові засади формування традиційного характеру середовища визначено як ефективний інструмент при підготовці науково-проєктної документації. Застосування методу 3D-моделювання кварталів дозволило фахівцям філії вийти за межі площинних обмежень ІАОП та забезпечити якісний аналіз візуального розкриття пам'яток, «блакитних ліній»

забудови та панорамних точок. Такий підхід став ключовим при узгодженні проєктів пристосування об'єктів культурної спадщини до сучасних потреб, гарантуючи збереження їхньої автентичності та цілісності історичного ансамблю міста.

Результати дослідження підтвердили доцільність впровадження методів композиційного моделювання як обов'язкового етапу передпроєктних вишукувань при роботі з об'єктами архітектурної спадщини Подільського регіону.

Цей акт не є підставою для фінансових розрахунків.

Директор
Вінницької філії інституту
"НДІПРОЕКТРЕКОНСТРУКЦІЯ" **Альона СУБІН-КОЖЕВНІКОВА**

УКРАЇНА
ВІННИЦЬКА ОБЛАСНА ВІЙСЬКОВА АДМІНІСТРАЦІЯ
УПРАВЛІННЯ МІСТОБУДУВАННЯ ТА АРХІТЕКТУРИ
вул. Соборна, 15а, м. Вінниця, 21050, тел./факс (0432) 673-148,
e-mail: uma@vin.gov.ua, код згідно з ЄДРПОУ 43723537

Про впровадження результатів наукового дослідження
СОВІНСЬКОГО Євгенія Васильовича за темою:
«Метод комплексної реконструкції історичного
середовища міст Поділля»

Методичні напрацювання щодо комплексного дослідження територій історичних ареалів та розроблена модель 3D-композиційного аналізу, були використані спеціалістами управління при опрацюванні науково-проєктної документації та роботі з історико-архітектурними опорними планами міст на теренах Вінничини. Зокрема, рекомендовано застосовувати розробникам ІАОП авторський алгоритм доповнення даних через залучення особистих фондів архітекторів та архівів проєктних інститутів, що дозволило значно підвищити рівень наукового обґрунтування проєктів регенерації історичної забудови.

Виявлені в ході дослідження композиційно-просторові засади формування традиційного характеру середовища та його збереження визначено, як ефективні інструменти управління просторовим розвитком історичних міст. Застосування методу 3D-моделювання кварталів дозволило вийти за межі геометричних обмежень чинної документації та забезпечувати цілісне сприйняття традиційного характеру середовища історичних міст, зокрема при аналізі розроблених ескізів забудови та стратегій реконструкції центральних районів міст та містечок Поділля.

Начальник управління
містобудування та архітектури
–головний архітектор області **Олександр РЕКУТА**

Катерина Паровай (0432)673-148

ДОДАТОК В

Джерела ілюстрацій

Джерела ілюстрацій до першого розділу

Рис. 1.3.1

Джерела: [133–135].

Рис. 1.3.2

Джерела: [136, 137].

Рис. 1.3.3

Джерела: [138–141].

Рис. 1.4.1.1

Джерела: [137, 169–173].

URL:https://urbancurators.com.ua/filter/2015/FABRIKA-POVIDLA-JAM-FACTORY

URL: https://jamfactory.ua/space/visit-us/

URL: https://jamfactory.ua/space/visit-us/#/title-6

URL: https://jamfactory.ua/space/architecture/

URL:https://rubryka.com/2021/12/28/u-vinnytsi-vidrestavruvaly-istorychnu-budivlyu-za-fotografiyamy-40-h-rokiv-hh-stolittya/

Рис. 1.4.1.2

Джерела: [174–177].

URL:https://inlviv.in.ua/lviv/yak-zminitsya-ploshha-dvirtseva-u-lvovi-7-faktiv-vizualizatsiya

URL: http://bastion-if.com.ua/uk/history

URL:https://www.karpaty.info/ua/uk/if/fr/ivano-frankivsk/museums/bastion/

URL: https://novobudovy.com/foto/ivano-frankivsk/bastion-foto

Рис. 1.4.1.3

Джерела: [43, 123, 142].

Рис. 1.4.1.4

Джерела: [137, 143, 144].

URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Вінницька_обласна_універсальна_наукова_бібліотека_імені_Валентина_Отамановського

URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Будинок_жіночої_гімназії_(Вінниця)

Рис. 1.4.1.5

Джерела: [137, 145, 146].

URL:https://uk.wikipedia.org/wiki/Вінниця_(станція)

Рис. 1.4.1.6

Джерела: [137, 147, 148].

URL:https://uk.wikipedia.org/wiki/Вінницький_міський_суд

URL:https://vn.20minut.ua/Podii/dim-shehtmaniv-yak-soborna-vtratila-odin-z-naygarnishih-budinkiv-10965793.html

Рис. 1.4.1.7

Джерела: [123, 149–152].

URL:https://vinbazar.com/news/suspilstvo/u-vinnitsii-gotuyut-do-restavratsii-osobnyak-dlugolenskogo-arhitekturniy-pamyattsii-z-legendami-pro-prividiv-pov

URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Файл:Вінниця,_вул._Магістратська_66.jpg

Рис. 1.4.2.1

Джерела: [*178-181*].

URL:https://karolinum.cz/data/clanek/5201/PHS_47_2_0073.pdf#:~:text=Pl%C3%A1n%20polohy%20rozd%C4%9Blil%20asanovanou%20oblast.%20do%20n%C4%9Bkolika,n%C4%9Bkolik%20varovn%C3%BDch%20reakc%C3%AD%2C%20kter%C3%A9%20ov%C5%A1em%20nebyly%20p%C5%99%C3%ADli%C5%A1

URL: https://cs.wikipedia.org/wiki/Pra%C5%BEsk%C3%A1_asanace

URL: https://syg.ma/@miedier-akhmietov/kristofier-alieksandr-vs-lieon-kriie

URL: https://pragmatika.media/ru/budivlia-v-rozrizi-pershi-poverkhy-empatychni-prostory-dlia-vsikh/

Рис. 1.4.2.2

Джерела: [*182-184*].

URL: https://urbisair.com.ua/reconstruction/varshavski-layfkhaky-shcho-treba-

znaty-pro-vidbudovu-polskoi-stolytsi/

URL: https://www.davidpublisher.com/Public/uploads/Contribute/64115fea1627b.pdf#:~:text=This%20characteristic%20structure%20of%20the%20historic%20city%E2%80%94,used%20here%20to%20look%20at%20and%20analyse.

URL: https://www.neumarkt-dresden.de/?utm_source=gemini

Рис. 1.4.2.32

Джерела: [5].

URL: https://aviamuseum.com.ua/ua/news/museum-news/1580-85-rokv-traged-anglyskogo-msta-koventr

Інші ілюстрації розділу 1

Авторські графічні схеми, аналітичні матеріали та результати авторського опрацювання вихідних даних.

Джерела ілюстрацій до другого розділу

Рис. 1.4.2.32

Джерела: [*209*].

Дистанційне зонування земної поверхні методом фотограмометрії з розробки 3Д моделі центральної частини м. Вінниці від пункту ДТМ ОСК 2000 розроблено МКПЦМіА ВМР під керівництвом Маховського Я. О.

Інші ілюстрації розділу 2

Авторські графічні схеми, таблиці, моделі та результати аналітичного опрацювання.

Рис. 3.2.1.1

Джерело: [194-197].

URL:https://castles.com.ua/nemyriv.html

URL: https://spadok.org.ua/books/oldmaps/5_Karta_Podola_znaczney_czesci_Wo_ynia_p_ynienie_Dni.png

Рис. 3.2.1.2

Джерело: [194-197].

URL: https://castles.com.ua/nemyriv.html

URL: https://spadok.org.ua/books/oldmaps/5_Karta_Podola_znaczney_czesci_Wo_ynia_p_ynienie_Dni.png

Рис. 3.2.1.3

Джерело: [186-188].

URL: https://spadok.org.ua/books/oldmaps/5_Karta_Podola_znaczney_czesci_Wo_ynia_p_ynienie_Dni.png

Рис. 3.2.1.4

Джерело: [186-188].

URL: https://spadok.org.ua/books/oldmaps/5_Karta_Podola_znaczney_czesci_Wo_ynia_p_ynienie_Dni.png

Рис. 3.2.1.5

Джерело: [189-193].

URL: https://spadok.org.ua/books/oldmaps/5_Karta_Podola_znaczney_czesci_Wo_ynia_p_ynienie_Dni.png

Рис. 3.2.2.1

Джерело: [153].

URL:https://www.vmr.gov.ua/departament-arkhitektury-ta-mitobuduvannia-vinnytskoi-miskoi-rady

Рис. 3.2.2.2

Джерела: [164–166].

Рис. 3.2.3.2

Джерела: [123, 159–163].

URL: https://www.vmr.gov.ua/misto-vinnytsia

Рис. 3.2.3.3

Джерела: [123, 154–158].

URL: https://base.dnsgb.com.ua/files/disreview/2019/shvp-pylypchuk-revd.pdf

URL: http://www.pinakoteka.zascianek.pl/Orda/Index.htm

URL:https://townpass.com.ua/uk/interesting/gostyam-goroda/vinnitskiy-oblastnoy-gosudarstvennyy-arhiv

ДОДАТОК Г

Список додатково досліджуваної галузевої літератури

Архітектура та історія архітектури

- Архітектурна спадщина України [збірник статей за ред. д-ра мистецтвознавства В.І. Тимофієнка]. Київ, 1994. Вип. 1. Маловивчені проблеми історії архітектури та містобудування. 260 с.(Збірник)
- Архітектурна спадщина України [збірник статей за ред. д-ра мистецтвознавства В.І. Тимофієнка]. Київ, 1996. Вип. 3/2 . Питання історіографії та джерелознавства української архітектури. Ч. 1. 270 с., Ч. 2. 270 с.
- Архітектурна спадщина України [збірник статей за ред. д-ра мистецтвознавства В.І. Тимофієнка]. Київ, 1997. Вип. 4. Проблеми стильового розвитку архітектури України. 207 с.
- Архітектурна спадщина України [збірник статей за ред. д-ра мистецтвознавства В.І. Тимофієнка]. Київ, 2002. Вип. 5. Проблеми стильового розвитку архітектури України. 471 с.
- Вечерський В. Втрачені об'єкти архітектурної спадщини України. Київ, 2002. 592 с.
- Вечерський В. Курс історії архітектури. Методичний посібник з дисципліни «Всесвітня історія архітектури» для студентів мистецтвознавчої спеціалізації вищих навчальних закладів. Київ, 2006. 300 с.
- Кодин В. А., Ерошкина Е. А. Храмы Слобожанщины. Формирование архитектурно-художественных и градостроительных традиций храмов зодчества.- Х.: Оригинал. – 1998. – 112 с.
- Кодін В.О, Панов П.В. Архітектура і містобудування Візантії та Середньовічної Європи III – XIV років. – Х.:ХНАМГ, 2008.-299 с.
- Кох. В. Энциклопедия архитектурных стилей. Классический труд по современному зодчеству от античности до современности / пер. с нем. – М.: ЗАО «БММ», 2006. – 528.
- Малаков, Д., 2009. Прибуткові будинки Києва. Київ: Видавничий дім

«КИЙ».

- Малаков, Д., 2017. Архітектор Шехонін. Три епохи. Київ: Видавничий дім «КИЙ».
- Мастера советской архитектуры об архитектуре. Избр. отрывки из писем, статей, выступлений и трактатов. Т. I. – М.: Искусство, 1975. – 544 с.
- Посацький, Б., Король, Є., Кознарська, Г., 2019. Архітектурний образ міста: навч. посібник. Львів: Видавництво Львівської політехніки.
- Савчук, О. ред., 2016. Василь Григорович Кричевський: хрестоматія: в 2 т. Харків: Видавець Савчук О. О.
- Січинський В. Українське дерев'яне будівництво і різьба. Львів,1936. 32 с.
- Товбич В. В., Сисойлов М. В. Архітектура: мистецтво та наука. Том 1. Становлення та розвиток процесів і явищ в архітектурі. – Київ – Дніпропетровськ, – 2007. – 1020 с.
- Івашко Ю. Будинки Києва в стилі модерн (дослідження історії та архітектури). Київ, 2006. 160 с.
- Івашко Ю. Модерн в архітектурі Києва. Київ, 2007. 240 с.

Містобудування та теорія міста

- Korotun I. Urbn planning and preservation polisies in postvar Chernivtsi. Lund, 2015. Pp. 135-150.
- Korotun I.V., Tsvylyov V.N. Town planning perspectives – the general planning scteme for Chernivtsi. Dusseldorf, 2007. Pp. 146-153.
- Бунин А. В., Саваренская Т. В. История градостроительного искусства. Т. 1. – М.: Стройиздат, 1979. – 445 с.
- Вечерський В. Спадщина містобудування України: Теорія і практика історико-містобудівних пам'яткоохоронних досліджень населених місць - К.: НДІТІАМ, 2003. – 560 с.
- Гусаков В., Валетта У., Нудельман В., Вашкулат О. Довідник. Регулювання, використання і забудова територій населених пунктів (зонінг) – К., 1996. – 85 с.
- Гутнов А. Э. Эволюция градостроительства. – Стройиздат, 1984. –

247 с.

- Досвід та перспективи розвитку міст України. Історичні аспекти архітектурної теорії і практики: Зб. Наук праць – Вип. 10, Під ред. Ю. М. Білоконя. – К.: Дніпроміcто, 2006. – 254 с.
- Зитте К. Художественные основы градостроительства / пер. с нем., - М.: Стройиздат, 1993. – 255 с.
- Коротун І. В. Архітектурно-містобудівні основи створення буферних зон об’єктів всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора архітектури. К., 2017, 36 с.
- Лавров В.А. Развитие планировочной архитектуры исторически сложившихся городов. – М.: Стройиздат, 1997. – 196 с.
- Линч К. Совершенная форма в градостроительстве. – М.: Стройиздат, 1988. – 264 с.
- Рудницкий А. М. Управление городской средой. – Львов: Вища шк., 1985. – 105 с.
- Руководство по планировке и застройке городов с памятниками истории и культуры. – М.: Стройиздат, 1980. – 140 с.
- Тимохін В. О. Архітектура міського розвитку. 7 книг з теорії містобудування. – К.: КНУБІА, 2008. – 629 с.
- Тимохін В. О. Основи містобудування / навч. посібник. – К.: ІЗМН, 1996. – 216 с.
- Устенко Г., Кондратенко Е., Лодзинский Е. Формирование архитектурно-художественного облика центров городов. – К.: Будівельник, 1989. – 120 с.
- Фомин І. О. Основи теорії містобудування. – К.: Наукова думка, 1997. – 188 с.
- Черкес Б.С., Юрик Я.М. Ідентичність та пам'ять у міському середовищі. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». № 496. Львів, 2014. С. 35-39.
- Шимко В.Т. Архитектурное формирование городской среды. – М.: Высш. Шк., 1990. – 221 с.

● Шубович С.А. Градостроительство периода первой промышленной революции (XIX – начало XX вв.): Уч. пособие – К .: ИСДО, 1993. – 124 с.

● Яргина З. Н., Косицкий Я. В., Владимиров В. В., Гутнов А. Э. Основы теории градостроительства.– М.: Стройиздат, 1986.–326 с.

Реконструкція, реставрація, консервація та ревіталізація

● Baiandin S., Ivashko Y., Dmytrenko A., Bulakh I., Hryniewicz M. Use of Historical Painting Concepts by Modern Methods in the Restoration of Architectural Monuments. International Journal of Conservation Science, Vol. 13, Issue 2, 2022. pp. 381-394.

● Bevz M., Banaszak Ju. Basilian monastery in the planning structure of high hills in Chelm. Current issues in research, conservation and restoration of historic fortifications. Chelm-Lviv, 2016, pp. 34-41.

● Chernyshev D., Ivashko Y., Ivashko O., Dmytrenko A., Ciepłucha W. Od rezydencji do kamienicy. Ewolucja i zachowanie historycznej zabudowy miast ukraińskich z końca XIX i początku XX wieku. Wiadomości Konserwatorskie • Journal of Heritage Conservation, 73/2023, pp. 16-23.

● Church A.H. Conservation of buildings and frescoesW Notices of the proceedings at the meetings of the members of the royal institution of Great Britain, vol. 18, 1909, pp. 597-608.

● Dyomin M., Ivashko Y. Research, preservation and restoration of wooden churches in Ukraine. Wiadomości Konserwatorskie • Journal of Heritage Conservation, 61/2020, pp. 85-90.

● Dyomin M., Ivashko Y. Specyfika stylistyczna zabudowy historycznej okresu secesji (na przykładzie Połtawy). Wiadomości Konserwatorskie • Journal of Heritage Conservation, 62/2020, pp. 79-84.

● Ivashko Y., Buzin I., Sandu I.G., Kuśnierz-Krupa D., Kobylarczyk J., Dmytrenko A., Bednarz L. State-of-the-art Technologies of Imitation of Mural Painting from the Kyivan Rus and Baroque Periods in the Reconstructed St. Michael Golden-domed Cathedral in Kyiv. International Journal of Conservation Science, vol. 13, Issue 1, 2022, pp. 147-162.

● Ivashko Y., Chang P., Dmytrenko A., Kozłowski T., Mykhailovskyi D. Wpływ

układów konstrukcyjnych na kształtowanie zabytkowych obiektów drewnianych na przykładzie tradycyjnych pawilonów chińskich, pawilonów w stylu chinoiserie oraz ukraińskich kościołów drewnianych. Wiadomości Konserwatorskie • Journal of Heritage Conservation, 67/2021, pp.49 -60.

● Ivashko Y., Dmytrenko A., Paprzyca K., Krupa M., Kozlowski T. Problems of historical cities heritage preservation: Chernihiv Art Nouveau buildings. International Journal of Conservation Science, vol. 11, Issue 4, October- December 2020, pp. 953-964.

● Ivashko Y., Korovkina A., Yermolenko I., Tovbych V., Kusnierz-Krupa D., Kobylarczyk J. Finishing Materials for Facades and Interiors of Art Nouveau Buildings. Examples of Ukraine and Poland. International Journal of Conservation Science, vol. 12, Issue 3, 2021, pp. 935-960.

● Ivashko Y., Kuśnierz K., Krupa M., Gryglewski P., Dmytrenko A., Sandu I. Ways of Performance and Preservation of Monumental Art Works on the Facades of Architectural Monuments of the 19th – Early 20th Century. International Journal of Conservation Science, vol. 12, Issue 4, 2021, pp. 1209-1230.

● Ivashko Y., Tovbych V., Dmytrenko A., Ushakova O., Kondratska O., Bigaj P. Cechy stylistyczne dekoracji secesyjnej na Ukrainie jako podstawa rewaloryzacji. Wiadomości Konserwatorskie • Journal of Heritage Conservation, 68/2021, pp.117 - 127.

● Kuśnierz-Krupa D., Kobylarczyk J., Malczewska J., Ivashko J., Lisińska-Kuśnierz M. Analiza jakościowa edukacji architektonicznej w zakresie ochrony miasta zabytkowego. Wiadomości Konserwatorskie • Journal of Heritage Conservation, 65/2021, p.20 -25.

● Orlenko M. Methodology of studying the architectural construction systems of objects of conservation. European Journal of Technical and Natural Sciences № 4 / 2017. Vienna, pp.6-8.

● Orlenko M. Restoration and conservation work technologies for sculptures. European Journal of Technical and Natural Sciences № 6 / 2017. Vienna, pp.7-11.

● Orlenko M. The reasons for architectural monuments destruction and methods of capacity reinforce for bases and fundaments. Підводні технології. Промислова та

цивільна інженерія, 7/2017, pp.75-86.

● Orlenko M., Buzin I., Ivashko Y., Dmytrenko A., Kuśnierz-Krupa D., Mykhailovskyi D., Belinskyi S., Urakina A. Reproduction and Restoration of Iconostases of Ukrainian Churches. International Journal of Conservation Science, vol. 14, Issue 2, June 2023, pp. 511-526.

● Orlenko M., Ivashko Y. The concept of art and works of art in the theory of art and in the restoration industry. Art Inquiry. Recherches sur les arts, 2019, vol. XXI, pp.171-190.

● Orlenko M., Ivashko Y., Ding Y. Fresco Wall Painting and its Regional Modifications. International Journal of Conservation Science, vol.13, Issue 1, 2022. pp. 57-72.

● Orlenko M., Ivashko Y., Kobylarczyk J., Kuśnierz-Krupa D. The experience of studying the fundaments of the 11th -18th centuries and methods of their preservation and conservation. Muzeológia a kultúrne dedičstvo, vol.10, № 1, 2022, pp. 33-52.

● Orlenko M., Ivashko Y., Kobylarczyk J., Kuśnierz-Krupa D. The influence of ideology on the preservation, restoration and reconstruction of temples in the urban structure of post-totalitarian states. Wiadomości Konserwatorskie • Journal of Heritage Conservation, 61/2020, pp.67-79.

● Orlenko M., Ivashko Y., Kuśnierz-Krupa D., Buzin I., Dmytrenko A., Magiera J. Issues and Methods of Restoration of Kyivan Rus Period Foundation Masonry. International Journal of Conservation Science, vol. 15, 2024, pp. 335- 348.

● Orlenko M., Ivashko Y., Kuśnierz-Krupa D., Kobylarczyk J., Ivashko O. Conservation of the residential and public architecture of the 19th – early 20th centuries (on the examples of Kyiv and Cracow). International Journal of Conservation Science, vol. 12, Issue 2, April-June 2021, pp. 507-528.

● Orlenko M., Ivashko O. Art-Clusters as a New Type of Buildings: the Specificity of the Spatial Solution and the Features of Restoration during the Redevelopment Process (The Experience of Poland). Smart Project, Building and City. Środowisko Mieszkaniowe (Housing environment). Katedra Kształtowania Środowiska Mieszkaniowego Wydziału Architektury Politechniki Krakowskiej, 21/2017, pp. 109-115.

● Orlenko M., IvashkoYu. Lighting devices in the Secession as the component of "Gesamtkunstwerk" and the issues of restoration Smart Project, Building and City. Środowisko Mieszkaniowe (Housing environment). Katedra Kształtowania Środowiska Mieszkaniowego Wydziału Architektury Politechniki Krakowskiej, 19/2017, pp.150-156.

● Orlenko M., IvashkoYu. The specifics of lighting of restoration objects (on the example of stave and stone church structures). Światło w Architekturze. Środowisko Mieszkaniowe (Housing environment). Katedra Kształtowania Środowiska Mieszkaniowego Wydziału Architektury Politechniki Krakowskiej, 20/2017, pp.130-136.

● Polak T. Koszty w budownictwie konserwatorskim : tablice do obliczania wstępnego kosztu robót budowlano-konserwatorskich w zabytkowych obiektach architektury. Warszawa, 1971. 27 [1] s.

● Polak T. Struktura organizacyjna przedsiębiorstwa państwowego "Pracownie Konserwacji Zabytków". Warszawa, 1971.112 s.

● Sandu I., Deak Gy., Ding Y., Ivashko Y., Sandu A.V., Moncea A., Sandu I.G. Materials for Finishing of Ancient Monuments and Process of Obtaining and Applying. International Journal of Conservation Science, vol.12, Issue 4, 2021, pp. 1249-1258.

● Sandu I., Orlenko M., Dyomin M., Ivashko O., Ivashko Y., Lăzăreanu C.G., Paprzyca K., Sandu I.G., Sztabinska-Kałowska P. Scientific conservation of the outstanding theatres of the 19th century and their influence on the creation of modern art-space. International Journal of Conservation Science, vol. 12, Issue 2, April-June 2021, pp. 361-390.

● Sulayman M., Ivashko Y., Afshariazad S., Dmytrenko A., Paprzyca K., Safronova A., Safronova O., Yevdokimova T. Specific Issues of Conservation and Restoration of Libya Mosques (7th Century – 1815). International Journal of Conservation Science, vol. 15, issue 2, 2024, pp.861 -878.

● Ахмедова Е. А., Шабанов В. А. Городская среда: Проблемы реконструкции. – Куйбишев: Кн. изд-во, 1989. – 108 с.

● Бевз М. В. Історичне місто як об’єкт збереження і регенерації // Проблемы теории и истории архитектуры. Одеса. – Астропринт, 2007. – 105 –119 с.

● В помощь проектировщику-градостроителю. Реконструкция центров исторических городов. – К.: Будівельник, 1974. – 100 с.

● Допуски для виконання ремонтно-реставраційних робіт. Під ред. М.І. Орленка. Київ, 2009. 183 с.

● Казакова Є. Г. Реконструкція малих історичних міст: кандидатська, КНУБА, 2012. Доступ: https://repositary.knuba.edu.ua/items/e9d36b40-06c0-4191-811f-fb3cc7d552d8

● Кедринский А.А. Основы реставрации памятников архитектуры. Обобщение опыта школы ленинградских реставраторов. – М.: Изобразительное искусство, 1999. – 184 с.

● Кодін В. О. Конспект лекцій з дисципліни «Основи реконструкції історичних міст». - Х.: ХНАМГ, 2007. – 63 с.

● Консервація і реставрація пам’яток архітектури. Методичний посібник Під ред. М.І. Орленка. Київ-Львів, 1996. 585 с.

● Лещенко Н.А. Методологічні основи реставраційно- реконструктивних трансформацій історичних центів малих міст: дис. … д. арх. КНУБА, Київ, 2020. 447 с.

● Махровская А.В. Реконструкция старых жилых районов крупных городов. – Л.: Стройиздат, Ленингр. Отд-ние, 1974 – 192 с.

● Михайлишин О.Л. Проблема дослідження, збереження та реставрації пам'яток архітектури м. Луцька міжвоєнної доби. Минуле і сучасне Волині та Полісся. Луцька міська громада: історія, традиції, люди. Вип.26. Луцьк, 2007. С.83-85.

● Національна опера України ім.Т.Г.Шевченка (1897-1901 рр., 1930 р. надбудова). Історична довідка. Проєкт реставрації. 1975. 268 с.

● Орленко М. Проблеми та методи реставрації пам’яток архітектури України (XI -початок XX століття). К., Фенікс, 2018, 336 с.

● Орленко М.І. Законодавча база, державний облік, збереження і охорона нерухомої культурної спадщини. Містобудування та територіальне планування: Наук.-техн. збірник / Відповід. ред. М.М. Осєтрін. К., КНУБА, 2017. Вип. 64. С.240-251.

● Орленко М.І. Обстеження, консервація і реставрація поверхні каменю в обличкуванні пам’яток архітектури. Збірник Харківського національного університету міського господарства ім. О.М. Бекетова «Комунальне господарство міст» Серія: Технічні науки та архітектура, 139 (2017). – С.209-213.

● Орленко М.І. Передумови виникнення реставрації, її задачі та стан на різних періодах. Містобудування та територіальне планування: Наук.- техн. збірник / Відповід. ред. М.М. Осєтрін. К., КНУБА, 2016. Вип. 62, част. 1. С.419-434.

● Орленко М.І. Причини руйнування об’єктів – пам’яток архітектури і способи підсилення несучої здатності основ і фундаментів. Сучасні проблеми архітектури та містобудування: Наук.-техн. збірник / Відповід. ред. М.М. Дьомін. К.: КНУБА, 2016. Вип. 43 част. 1. С.238-246.

● Орленко М.І. Причини, різновиди і характер аварійного стану стін та способи їх реставрації. Архітектурний вісник КНУБА: Наук.-вироб.збірник / Відповід. ред. Куліков П.М. К.: КНУБА, 2017. Вип. 13. С.35-48.

● Орленко М.І. Проблема реставрації і відтворення у сучасному світі Традиції та інновації у сучасній архітектурній освіті. Науковий вісник будівництва. Х., №2 (84) 2016. С.132-135.

● Орленко М.І. Підсилення архітектурних властивостей об'єктів реставрації природними складовими. Сучасні проблеми архітектури та містобудування: Наук.-техн. збірник / Відповід. ред. М.М. Дьомін. К.: КНУБА, 2016. Вип. 46. С.126-133.

● Орленко М.І. Становлення української реставраційної школи. Сучасні проблеми архітектури та містобудування: Наук.-техн. збірник / Відповід. ред. М.М. Дьомін. К.: КНУБА, 2016. Вип. 45. С.87-98.

● Прибєга Л.В. Автентичність як пам'яткоохоронна категорія / Л.В. Прибєга. Українська академія мистецтва. 1999. Вип.6. С. 49-53.

● Прибєга Л.В. Архітектурна реставрація: погляд через сутність пам'ятки. Праці Центру пам'яткознавства. 2007. Вип.11. С. 26-37.

● Прибєга Л.В. Кам’яне зодчество України: Охорона та реставрація. Київ, 1993. 72 с.

● Прибєга Л.В. Міжнародна охорона культурної спадщини. Охорона культурної спадщини: Зб. міжнародних документів. Київ, 2002. С. 6-17.

● Прибєга Л.В. Міжнародне співробітництво та охорона історико-архітектурної спадщини. Архітектура України. 1992. №2. С. 50, 51.

● Прибєга Л.В. Сутність пам'ятки архітектури як об'єкта охорони та реставрації. Перспективні напрямки проєктування житлових та громадських будівель: Зб. наук. праць. Київ, 2003. С. 117-120.

● Реконструкция исторических городов Украины: обзор. – М., ВНИИТАГ, 1991.– 47 с.

● Реконструкция исторических зон городов. Сб. научн. тр. – К.: Киев НИИПградостроительства, 1991. – 35 с.

● Реконструкция центров исторических городов: в помощь проектировщику-градостроителю. – К.: Будівельник, 1974. – 109 с.

● Рибчинський О. В. Формування і ревіталізація середмість історичних міст України: дис. ... доктора архітектури. Львів: Національний університет „Львівська політехніка“, 2017. – 412 с. Доступ: https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/dissertation/1594/dysertaciyarybchynskyy-1.pdf

● Товбич В. В., Кисельова О. А. Активізація архітектурно-історичного середовища засобами public art. Кандидатська дисертація, ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2020. Доступ: https://www.knuba.edu.ua/...

● Товстенко Т. Д. Реконструкция исторической застройки городов. – К.: Будівельник, 1984. – 72 с.

● Хома І. Я. Ревіталізація міських історичних комплексів: дис. доктора історичних наук. Львів: Інститут українознавства, 2025. Доступ: https://www.inst-ukr.lviv.ua/uk/news/news/?newsid=1425

● Юрій Р. Реконструкція історичного центру Чернівців: кандидатська, КНУБА, 2023. Доступ: https://www.knuba.edu.ua/wp-content/uploads/2023/10/gulej-d.v_dysertacziya_2023-1.pdf

● Івашко Ю. Еволюційний розвиток житлової забудови і реконструкція пам’яток архітектури в стилі модерн. Містобудування та територіальне

планування. Київ: КНУБА, 2007. № 26. С. 69–74.

● Івашко Ю. Філософське значення і передумови виникнення наукової реставрації пам’яток архітектури і мистецтва. Сучасні проблеми архітектури та містобудування. Київ, 2006. № 16. С. 15–22.

Пам’яткоохоронна методологія та теорія культурної спадщини

● Звід пам’яток історії та культури України. Київ: Енцикл. вид. Кн. 1, ч. 1. А-Л . Редкол. тому: відп. ред. П. Тронько та ін. Київ, 1999. 580 с.

● Міжнародні засади охорони нерухомої культурної спадщини. Київ, 2008. 176 с.

● Пам’ятники архітектури та містобудування України. Довідник Державного реєстру національного культурного надбання /за ред. А. П. Мардера та В. В. Вечерського. – К.: Техніка, 2000, – 318 с.

● Праці науково-дослідного інституту пам’яткоохоронних досліджень. Вип. 2 – К.: Арт ЕК, 2006. – 304 с.

● Прибєга Л.В. Методика охорони та реставрації пам’яток народного зодчества України. Київ, 1997. С. 63-89.

● Прибєга Л.В. Сучасна архітектура в історичному середовищі міста:[концептуальний аспект]. Праці Інституту пам'яткоохоронних досліджень. 2006. Вип. 2. С. 173-180.

● Прибєга Л.В. Форма, образ, функція пам'яток архітектури. Архітектура України. 1992. №1. С. 19-21.

● Прибєга Л.В. Історичне середовище як пам’яткоохоронна категорія. Українська академія мистецтва. 2004. Вип. 11. С. 177-185.

● Прибєга, Л., 2001. Історичні ареали поселень: сутність та методологічні засади охорони. Українська академія мистецтва. Вип. 8. С. 113–130.

● Прибєга, Л., 2009. Охорона та реставрація об’єктів архітектурно-містобудівної спадщини України: методологічний аспект. Київ: Мистецтво.

● Прибєга, Л., 2015. Архітектурна спадщина України: пам’яткоохоронний аспект: монографія. Київ: Інститут культурології НАМ України.

- Ранинский Ю. В.// Памятники архитектуры и градостроительства. Учебн. пособие. – М.: Высшая школа, 1988. – 63 с.
- Історико-містобудівні дослідження: Васильків, Вінниця, Горлівка, Ізмаїл. За ред. Вечерського В.В.; Відп. за вип. Сердюк О.М. Київ, 2011. 276 с.

Терміни та термінологія

- Архитектурно-реставрационные термины. Методическое пособие. Под общ. ред. проф. И.А. Игнаткина. Киев. 1990. 148 с.
- Климентюк, Т., Проскуряков, В. та Ковальчук, Х., 2014. Ілюстрований словник архітектурних термінів: навч. посібник. Львів: Видавництво Львівської політехніки.
- Криворучко, О., 2008. Сучасна архітектура: Термінологічний словник. Львів: Видавництво національного університету «Львівська політехніка».
- Прибєга Л. До питання термінологічних визначень у пам'яткоохоронній методиці. Праці Центру пам'яткознавства. 2003. Вип. 5. С. 18-30.
- Прибєга Л. До проблеми термінологічних визначень у сфері охорони історичних містобудівних утворень. Проблеми регенерації історико-архітектурного середовища: Матеріали наук.-практ.конференції. Київ, 1994. С. 3,4.
- Прибєга Л. Пам’ятка архітектури як об’єкт охорони та реставрації: морфологічний аспект. Українська академія мистецтва. 1997. Вип.4. С. 67- 71.
- Прибєга Л.В. Методологічні засади охорони та реставрації об’єктів архітектурно-містобудівної спадщини [термінологічний аспект]. Проблемы теории и истории архитектуры Украины: Сб. науч. трудов. Вып. 5. Одесса, 2004. С. 150-161.
- Прибєга Л.В. Українська архітектурно-реставраційна школа: історія і сьогодення. Українська академія мистецтва. 2003. Вип. 10. С. 7-18.
- Тимофієнко В. І. Архітектура і монументальне мистецтво: Терміни та поняття. – К.: Вид-во Інституту проблем сучасного мистецтва, Головкиївархітектура, 2002. – 472 с.

● Український тлумачний словник будівельних термінів. Укл. Лівінський О.М., Лівінський М.О., Васильковський О.А., Восильковський А.О., Гончаренко Д.Ф., Захорчук М.І. Київ, 2006. 528 с.

Методологія архітектурно-містобудівного дослідження

● Дьомін М., Дьоміна В., Дмітрієв Л. Загальні принципи документування пам'яток архітектури та містобудування в Україні. Теорія та історія архітектури. Київ, 1995. С.129-149.

● Дьомін М.М., Орленко М.І. Системний підхід до пам’яткоохоронної і реставраційної діяльності. Містобудування та територіальне планування: Наук.-техн. збірник / Відповід. ред. М.М. Осєтрін. К.: КНУБА, 2017. Вип. 65. – С.21 -32.

● Дьомін М.М., Сингаївська О.І. Містобудівні інформаційні системи. Містобудівний кадастр. Первинні елементи містобудівних об’єктів. Київ, 2015. 216 с.

● Кушніренко М.М. Методи передпроектного аналізу в містобудуванні: Навчальний посібник. – К.: ІЗМН, 1996. – 164 с .

● Методические рекомендации по исследованию историко-архитектурного наследства в городах Украинской ССР. – К.: Киев НИИП градостроительства, 1982. – 120 с.

● Методические указания об использовании памятников истории и культуры, как градоформирующих факторов при разработке генеральных планов и проектов детальной планировки городов. – М.: Стройиздат, 1988. – 36 с.

● Мещеряков, В., 2016. Механізми державного регулювання у сфері охорони історико-культурної спадщини та пам’яток архітектури в регіонах. Дисертація кандидата наук з державного управління. Національна академія державного управління при Президентові України.

● Орленко М.І. Архітектурно-археологічні та петрографічні дослідження. Архітектурний вісник КНУБА: Наук.-вироб. збірник/ Відповід. ред. Куліков П.М. К.: КНУБА, 2015. Вип. 7. С.111-127.

● Орленко М.І. Методи дослідження стану реставраційної науки в Україні. Архітектурний вісник КНУБА: Наук.-вироб.збірник / Відповід. ред.

Куліков П.М. К.: КНУБА, 2017. Вип. 11-12. С.213-219.

- Орленко М.І. Методологія дослідження архітектурно-конструктивних систем об’єктів реставрації. Збірник Харківського національного університету міського господарства ім. О.М. Бекетова «Комунальне господарство міст». Серія: Технічні науки та архітектура, 135(2017). С.58-66.
- Осиченко Г.О. Методологічні основи формування естетики міського середовища: автореф. дис….доктора архітектури. Київ, 2015. 33 с.
- Прибєга Л.В. Методологічні засади містобудівної реставрації. Праці Центру пам'яткознавства. 2008. Вип.13. С. 19-25.
- Прибєга Л.В. Реставраційні реконструкції об'єктів архітектурної спадщини. Методологічна сутність. Мистецькі обрії. 2006. Вип. 8-9. С. 329- 337.
- Прибєга Л.В. Територіальна охорона об’єктів культурної спадщини [методологічний аспект]. Праці Центру пам’яткознавства. 2004. Вип. 6. С. 3- 15.
- Прибєга Л.В. Територіальні заходи охорони об'єктів культурної спадщини в системі історичних міст. Українська академія мистецтва. 2007. Вип. 14. С. 193-200.
- Прибєга Л.В. Функціональна адаптація об’єктів архітектурної спадщини [методологічний аспект]. Праці Центру пам'яткознавства. 2008. Вип. 14. С. 94-98.
- Прибєга Л.В. Історичні ареали населених місць [методологічний аспект]. Праці Центру пам’яткознавства. 2006. Вип. 10. С. 254-262.
- Прибєга Леонід. Охорона та реставрація об'єктів архітектурно-містобудівної спадщини України: методол. аспект. Київ, 2009. 304 с.
- Шульга В. П. Методика реконструкції історичного середовища: дис. доктора.
- Івашко Ю. Методика дослідження архітектурних стилів минулого (на прикладі стилю модерн). Сучасні проблеми архітектури та містобудування. – Київ: КНУБА, 2012. № 29. С. 77–85.

Ландшафт, природне середовище та образ міста

- Chernyshev D., Ivashko Y., Kuśnierz-Krupa D., Dmytrenko A. Role of Natural Landscape in Perception of Ukrainian Sacral Architecture Monuments. Landscape architecture and Art. Scientific Journal of Latvia University of Agriculture, vol. 17, no.17, 2020, pp.13-21.
- Ivashko Y., Kuzmenko T., Li S., Chang P. The influence of the natural environment on the transformation of architectural style. Landscape architecture and Art. Scientific Journal of Latvia University of Agriculture, vol.15, no.15, 2020, pp. 101-108.
- Баранов Н. Н. Силует города. – Л.: Стройиздат, 1980. – 184 с.
- Вадимов В. Т. Город и река (планировочные аспекты). – Полтава: Археологія, 2000. – 214 с.
- Соколов Л.И. Центр города – функции, структура, образ. – М.: Стройиздат,1992. – 353 с.

Історія та краєзнавство

- Борисенко, М., 2013. Житло та побут міського населення України у 20-30-х роках XX століття. Монографія. Київ: ВД « Стилос».
- История русской архитектуры, под общей редакцией Ю. С. Ушакова, Т. А. Славиной. – С.-Пб.: Стройиздат, 1994. – 600 с.
- Історія української архітектури (Ю. С. Асєєв, В. В. Вечерський, О. М. Годованюк та ін.) за ред. В. І. Тимофієнка. – К.: Техніка, 2003. – 471 с.

Вінниця

- Subin-Kozhevnikova A., Smoliak V., 2018, «The residential architecture of the central part of Vinnytsia in the 20's – 30's of the XX century». Architectural Studies. Volume 4, Number 1, 2018, pp. 105-111.
- Бируля, О., 1930. Архітектурна історія Вінниці. Вінниця: Державна друкарня ім. Леніна.
- Боржковский, В., 1911. Старый город. Винница.
- Воловик, В., 2017. Етнокультурні ландшафти Вінниці. О. Коляструк, ред. Культурний ландшафт Вінниці: від минулого до майбутнього : зб. ст. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД».

- Денисова, Л., 2012. Місто зі скромною принадністю. Л. Загородня, ред., Архітектурна Вінниця: час, простір, особистості. Альманах. Вінниця: ПП «ПРАДА АРТ», с. 15-33.
- Збірник наукових праць. «Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Архітектура, №878, с. 40-49.
- Кароєва, Л., Брілінг, Г, 1989. Г.В. Брілінг – засновник Вінницького музею. Тези доп. 7-ї Вінниц. обл. історико-краєзн. конф. Вінниця.
- Кароєва, Л., Лиса, Л., Філін, О., 1998. Срібна мить (поштові листівки та фотографії з музейної колекції). Вінниця: РВВ ВАТ «Віноблдрукарня».
- Кароєва, Т., 2018. «Історія має право сподіватися від міста Вінниці блискучого майбуття…». Монографія. Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського.
- Колесник, В. ред., 2013. Вінниця у спогадах: у 3 т. Т. І XIX – початок XX ст. Кіровоград : Імекс-ЛТД.
- Морозов, К.,2016 І він буде вам свідком. Вінницький капуцинський монастир. Вінниця:CLARA STUDIO НОРМАТИВНО ПРАВОВИЙ АПАРАТ
- Мудраченко, К., 2000. Ілюзіон у Вінниці : історико-докум. нарис. Вінниця.
- Омикронъ. Муры - какъ источникъ просвещения въ Крае. Винницкая старина.
- Отамановський, В., 1993. Вінниця в XIV–XVII століттях: історичне дослідження. Вінниця: Континент.
- Отамановський, В., 2025. Вінниця в XIV–XVII століттях: історичне дослідження. Харків: Савчук.
- Петренко, О., Верхолюк, В. та Легун, Ю. ред., 2015. Державний архів Вінницької області: Путівник. Вінниця: Т. П. Барановська.
- Плясовица, Ю., 2016. Городские откровения. Записки винницкого архитектора. Винница: ПП «ПРАДА АРТ».
- Подолиний, А. ред., 2007. Вінниця: історичний нарис. Вінниця: Книга-Вега.
- Редколегія під авторством Зінько, Ю. ред., 2016. Пам’ятки історії та

культури Вінницької області. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД».

- Ричков. П., 2011. Архітектурний комплекс Товариства Ісуса у Вінниці. Колесник, В., ред. Вінницькі Мури. Погляд крізь віки : матеріали міжнар. наук. конф. «Єзуїтський комплекс у Вінниці крізь призму століть» 9-10 верес. 2010 р. Вінниця : Розвиток.
- Секретарьов, А., 1997. Нариси про місцеву топоніміку. Історико-архітектурний опорний план центральної частини міста Вінниці. О. Коротких, Г. Бакун, Л. Денисова, А. Секретарьов, С. Царенко. Вінниця.
- Секретарьов, А., 1999. Місто над Бугом: 400 років тому і по тому. Вінниця: Антекс.
- Смоляк, В. та Субін-Кожевнікова, А., 2014. Дослідження особливостей пам'яток архітектури м. Вінниці на прикладі будівлі Міської Думи архітектора Г.Г. Артинова. Науково-технічний збірник. ВНТУ. «Сучасні технології, матеріали і конструкції в будівництві», 2(17), с.139-146.
- Совінський, Є., 2017. Ансамбль «Мури» як містобудівна домінанта. упоряд. Коляструк, О., Кароєва, Т. Культурний ландшафт Вінниці: від минулого до майбутнього: зб. ст. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», с.43-55.
- Спусканюк, В., 2010. Спогади архітектора. Вінниця: Власюк.
- Субін-Кожевнікова, А. та Смоляк, В., 2015. Історико-архітектурне дослідження будівлі Вінницької обласної універсальної бібліотеки ім. К.А. Тімірязєва. Наук.-тех. збірник. КНУБА. «Сучасні проблеми архітектури та містобудування», 40, с.151-162.
- Субін-Кожевнікова, А. та Смоляк, В., 2016. Вінницький музично-драматичний театр ім. М. Садовського – дослідження архітектурно-планувальних особливостей будівлі на різних історичних етапах. Збірник наукових праць ХНУБА. «Науковий вісник будівництва», (2)84, с.135-139.
- Субін-Кожевнікова, А. та Смоляк, В., 2017. Особливості архітектури центральної частини м. Вінниці кінця XIX початку XX століть. Збірник
- Субін-Кожевнікова, А., 2016. Дослідження стилістичних особливостей прибуткових будинків м. Вінниці кінця XIX – початку XX століть. Наук.-тех. збірник. КНУБА. «Сучасні проблеми архітектури та містобудування»,

45, с. 117-124.

- Субін-Кожевнікова, А., 2017a. Фактори впливу на становлення та розвиток архітектури м. Вінниці у 20-30-х роках XX століття. В: Науковий журнал «Молодий вчений», Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції. «Актуальні проблеми гуманітарних та природничих наук». Одеса, Україна, 25-26 серпня 2017. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», с. 18-21.
- Субін-Кожевнікова, А., 2017b. Визначення стильових особливостей будівлі учбового корпусу реального училища м. Вінниці. Збірник наукових праць ХНУБА. «Науковий вісник будівництва», (3)89, с. 29-33.
- Субін-Кожевнікова, А., 2019. Архітектурний декор на фасадах будівель м. Вінниці кінця XIX – початку XX ст. Наук-тех. збірник. КНУБА. «Сучасні проблеми архітектури та містобудування», 53, с. 67-72.
- Федоришен, О. 2015. Вінниця. Історія іншого часу : історичний хроноскоп. Київ: Майстер Книг.
- Царенко, С. и Солейко, Е., 2012. Звезда Григория Артынова – первого городского архитектора. Винница: Нова Книга.
- Царенко, С., 2005. Містобудівна еволюція Вінниці за середньовіччя. Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини: 36. наук. пр. з мистецтвознавства, архітектурознавства і культурології Ін-ту проблем сучас. мистецтва АМ України. Вин. 2. К.: «А+С». 151. Царенко, С., Рабчук, Л. та Денисова, Л., 2004. Генеральний план м. Вінниці. Історична довідка. Вінниця: Міське комунальне підприємство «Місто».
- Царенко, С., 2012. Невідомий Артинов (нові й уточнені відомості про першого зодчого Вінниці). ред. Л. Загородня. Архітектурна Вінниця: час, простір, особистості. Альманах. Вінниця: ПП «ПРАДА АРТ», с. 66-72
- Шипович, И. 1902. Летопись Винницкого капуцинского кляштора. Каменец-Подольский.

Поділля

- Polak T., Łotysz. Zamki na kresach : Białoruś, Litwa, Ukraina, Pracownia Badań i Konserwacji Obiektów Zabytkowych, Wydawnictwo "Pagina", : Pracownia Badań i Konserwacji Obiektów Zabytkowych, Warszawa 1997. 223 s.

- Гальчак, С., 2011. Розвиток краєзнавства у Східному Поділлі: XIX - поч. XXI ст. Монографія. Вінниця : Меркьюрі-Поділля.
- Малаков, Д. 1982. По Брацлавщине (от Винницы до Тульчина). Москва: Искусство.
- Пламеницька О.А. Початок мурованого оборонного будівництва на Поділлі. Архітектурна спадщина України. Вип. 1. К., 1994. С. 39-57.
- Пламеницька О.А. Християнські святині Кам'янця на Поділлі. Київ, 2001. 301 с.
- Пламеницька, О., 1999. Про Подільську архітектурно-урбаністичну школу з погляду історичної географії. Теорія та історія архітектури і містобудування: Зб. наук. пр. Вип. 4. На честь Євгена Васильовича Тимановича. Київ, с. 145–155.
- Поліщук, М., 2002. Архітектурно-просторова організація єврейських містобудівних комплексів XV – поч. XX ст. у структурі історичних поселень Поділля. Дисертація кандидата архітектури. Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури.
- Прокопчук, В., 1995. Краєзнавство на Поділлі: історія і сучасність. Монографія. НАН України, Інститут історії України; Всеукраїнська спілка краєзнавців. Київ: Рідний край.
- Смоляк, 2011. Розвиток народного житла на східному Поділлі в період кінця XIX - середини XX ст. Монографія. Вінниця: Вінницький національний технічний університет.
- Царенко, С., 2000. Принципы и методы управления развитием исторических городов на примере Подолья. Автореферат дисертации кандидата архитектуры. Киев.
- Єсюнін, С., 2015. Міста Поділля у другій половині XIX – на початку XX ст. Монографія. Хмельницький: ФОП Мельник А. А.

Промислова спадщина

- Dyomin M., Ivashko Y., Ivashko O., Kuśnierz K., Kuzmenko T. Rozwój trendów i problemów dużych historycznych miast ukraińskich w XX i XXI wieku. Studium przypadku tendencji urbanistycznych i problemów w rewitalizacji dzielnicy

przemysłowej. Wiadomości Konserwatorskie • Journal of Heritage Conservation, 65/2021, pp. 26-36.

- Orlenko M., Ivashko Y., Kobylarczyk J., Kusnierz-Krupa D. Ways of revitalization with the restoration of historical industrial facilities in large cities. The experience of Ukraine and Poland. International Journal of Conservation Science, vol.11, Issue 2, April-June 2020, pp. 433-450.
- Stefański K., Gryglewski P., Ivashko Y., Dmytrenko A., Ivashko O. Revitalization specifics of industrial enterprises made of brick and concrete. Examples of Lodz, Kyiv and Poltava. International Journal of Conservation Science, 11:3, 2020, pp.715-730.
- Гулей Д.В. Принципи та методи трансформації деградуючих промислових будівель і територій. Дис. … доктора філософії за спеціальністю 191 «Архітектура та містобудування». КНУБА, Київ, 2023. 243 с.

Війна та післявоєнна відбудова

- Belinskyi S., Ivashko Y., Kravchenko Iryna L., Dmytrenko A., Dreval I. Analysis of fine-art photography techniques in representing the tragedy of war in Ukraine using Serhii Belinskyi's works. Art Inquiry. Recherches sur les arts, vol. XXV. 2023, pp. 345-365.
- Belinskyi S., Ivashko Y., Pawlowska A., Dmytrenko A.. Using Poland Experience in Revitalization for the Reconstruction of Ukrainian Cities Destroyed by the War. Defining the architectural space. Architecture and the city. Vol.1. Cracow, 2023, pp. 41-54.
- Ivashko Y., Dmytrenko A., Belinskyi S., Pabich M., Kuśnierz–Krupa D., Kobylarczyk J., Bednarz L., Kuzmina H., Kovtiukh N. The Influence of Colonial Policy on the Destruction of National Cultural Identity and Ways of Overcoming its Consequences. International Journal of Conservation Science, vol. 15, 2024, pp. 31-42.
- Ivashko Y., Dmytrenko A., Molodid O., Ivashko O., Molochko V., Belinskyi S., Bigaj P. The Destruction of the Established Urban Environment of Borodianka and Irpen as a Result of the Russian-Ukrainian War. International Journal of Conservation Science, vol. 15, issue 2, 2024, pp. 785-800.

- Ivashko Y., Dmytrenko A., Pawłowska A., Lisińska-Kuśnierz M., Krupa M., Tišliar P., Hlushchenko A., Serafin A., Shpakov A. Destruction of the Architectural Heritage as a Result of War: The Experience of Reconstruction (Conservation and Logistical Aspects). International Journal of Conservation Science, vol.15, 2024, pp. 17-30.
- Ivashko Y., Mykhailovskyi D., Tovbych V., Kobylarczyk J., Kuśnierz-Krupa D., Dmytrenko A., Kharaborska Y., Sandu A.V.. Problems of Plants Revitalization in the East of Ukraine After the War. International Journal of Conservation Science, vol. 14, Issue 2, June 2023, pp. 551-562.
- Ivashko Y., Shcheviova U., Zolotar L., Ivashko O., Dmytrenko A., Urakina A., Początko M., Rubtsova S. Peculiarities of the "Provincial Secession" Style Development in Ukraine At the Beginning of the 20th Century and Modern Problems of Its Monuments Preservation In War Time. International Journal of Conservation Science, vol. 15, 2024, pp. 321-334.
- Ivashko Y., Tovbych V., Hlushchenko A., Belinskyi S., Kobylarczyk J., Kuśnierz-Krupa D., Dmytrenko A. Preparing for the post-war reconstruction of historical monuments in Ukraine: Considerations in regard of the ongoing Polish post-WWII experience and international law on the protection and conservation of historical monuments. Muzeológia a kultúrne dedičstvo, vol.10, № 1, 2023, pp. 53-71.
- Kozłowski T., Ivashko Y., Belinskyi S., Dmytrenko A., Ivashko O. Teoretyczne I prawne zasady odbudowy zabytków architektonicznych w Ukrainie, które ucierpały w trakcie agresji rosyjskiej. Teka Komisji Urbanistyki i Architektury Oddziału Polskiej Akademii Nauk w Krakowie. Tom / Volume L(2022), pp.
- Molodid O., Kovalchuk O., Ivashko Y., Kusnierz–Krupa D., Tisliar P., Dmytrenko A., Bednarz L. Research For Banksy Mural 'Judoki' In Borodyanka. International Journal of Conservation Science, vol. 14, Issue 4, December 2023, pp.
- Nadolny A., Słuchocka K. Post-WWII ruins of photography: an . Case study old town. International Journal of Conservation Science, vol. 15, Issue 1, 2023, pp.

Нормативно-правові та міжнародні документи

- ДБН Б.2.2-3-2012 Склад та зміст історико-архітектурного опорного

плану населеного пункту, 2012. ДІІ «Укрархбудінформ»: Мінрегіонбуд України.

- ДБН В.3.2-1-2004 Реставраційні, консерваційні та ремонтні роботи на пам'ятках культурної спадщини. Держбуд України: Київ, 2005.
- ДК 018-2023: Державний класифікатор будівель і споруд (чинний від 16.05.2023 №3573)
- ДСТУ Б.2.2-10:2016 Склад та зміст науково-проектної документації щодо визначення меж і режимів використання зон охорони пам’яток архітектури та містобудування, 2016. Науково-дослідний і проектний інститут містобудування.
- Закон України «Про затвердження Загальнодержавної програми збереження та використання об’єктів культурної спадщини на 2004-2010 рр.» від 20 квітня 2004 р. № 1692. IV.
- Закон України «Про охорону культурної спадщини». Відомості Верховної ради України, 2000 р., №39.–333 с.; 2002 р., №16.
- Положення про охорону пам’яток культури на території Української РСР. Законодавство про пам’ятки історії та культури. Київ, 1970.
- Положення про пам’ятки культури і природи. Законодавство про пам’ятки історії та культури. Київ, 1970.
- Постанова від 26 липня 2001 р. N 878 Про затвердження Списку історичних населених місць України. Кабінет Міністрів України.
- Постанова Кабінету Міністрів України від 14 вересня 2016 р.№ 626
- Інструкція до складання історико-архітектурних опорних планів населених місць України / Держбуд України. – К.: 1992.
- Інструкція про порядок обліку, реєстрації, утримання і реставрації пам'ятників архітектури, що перебувають під державною охороною. Законодавство про пам’ятки історії та культури. Київ, 1970.